MAIRONIO RAŠTAI

V

TRUMPA VISUOTINĖS LITERATŪROS ISTORIJA

KAUNAS
1926

„RAIDĖS" SPAUSTUVĖ
Kaune, Kęstučio 44. Tel. 758

Įžanga.

Visuotinės literatūros mokslas įdomus ir naudingas: įdomus, nes literatūra gyviau už istoriją atvaizduoja tautos gyvenimą, jos kultūrą, jos sielą; literatūra — tai viso kultūrinio tautos gyvenimo veidrodis, begalinė gyvų ir įvairių tipų galerija. Literatūros mokslas yra ir naudingas: jisai lavina protą, praplėsdamas žmogaus regratį, auklėja širdį švelnesniais jausmais, bet ypač tobulina grožio skonį; visuotinės literatūros pažinimas tai geriausia lavintis priemonė, tikriausias būdas estetiniams jausmams ūgdyti.

Bet visuotinės literatūros mokslas, kaip ir kiekvienas mokslas, tuomet geriau pasiekia savo tikslą, juo plačiau ir rimčiau žmogus su juo susipažįsta, juo daugiau į jį įsigilina. Be to, kad geriau pažinti bent kokią literatūrą, negana skaityti jos tvarinių recenzijas ir kritikas; reikia skaityti pačiam bent žymesnius veikalus originale ar geruose vertimuose. Deja, mums lietuviams, studijuojant visuotinę literatūrą, ši sąlyga maža prieinama tuo tarpu, nes trūksta vertimų net klasiškų veikalų.

Kiekvienos tautos literatūra turi ir bendrus su kitų tautų literatūromis bruožus, turi ir savotiškumus: juo kuri literatūra, prisilaikydama bendrų grožio ir dailės dėsnių, turi daugiau savotiškumo, tuo yra įdomesnė ir

daugiau branginama. Į tas savotiškas ypatybes ir reikia daugiausia kreipti dėmesį.

Visų tautų literatūros prasideda nuo taip vadinamos kalbamos arba dainuojamos literatūros, nuo pasakų, dainų, mįslių; rašomoji literatūra atsiranda vėliau. Antra visoms literatūroms bendra žymė, tai tikybinis jų pradžioje elementas, kursai, kaip svarbiausias žmogaus gyvenime klausimas, visur užima pirmąją vietą; karžygiški pasakojimai ir individualio jausmo pasireiškimai lyrikoje atsiranda vėliau.

Visuotinei literatūrai pažinti lietuvių kalboje turime tuo tarpu tik Dubo „Įvadą į bendrąją literatūrą" ir Petkevičaitės „Pasaulinės Liter. Istor. Vadovėlį I d."

Neturėdamas laiko gilesnėms visuotinės literatūros studijoms, vis delto norėdamas šiek tiek padėti šiame dalyke studijuojančiai mūsų jaunuomenei, pagaminau kad ir netobulą ir trumputę visuotinės literatūros istoriją. Mano svajonė — klasiškų, pasaulinės literatūros veikalų žymesnes ir gražesnes vietas lietuviškai išversti ir jų rinkinį pagaminti greta šio istoriško konspekto; bet tai perdidis darbas ir ne vieno pečiams pakeliamas.

Kinų Literatūra.

Kinų tauta — viena seniausių. Jau pirm dviejų tūkstančių metų, Kristui dar negimus, kinai sudarė savo valstybę, ir ta valstybė išliko iki mūsų dienų. Tas nepaprastas jų patvarumas — dalinai pasekmė jų atsiskyrimo nuo viso pasaulio, savy užsidarymo, ypatingo savimi pasitikėjimo. Kad išvengus svetimos įtakos, kinų ciecoriai net ilgiausia mūro siena apsitveria nuo kitų tautų.

Tuo būdu ilgiausiais amžiais savy užsidarę, kinai išlaikė savo ypatingą savotiškumą, bet vienkart užkirto kelią pažangai; juk buvo laikas, kad kinai savo kultūra viršijo europiečius; šiandieną jie gerokai atsiliko, virto, tartum, suakmenėjusia tauta, paskendusia formalizme, smulkmenose, tuščių apeigų vergijoje; visur trūksta naturališkumo.

Daug kenkia pažangai pati jų rašyba: kiekvienai sąvokai skiriama kitas ženklas, ir tų ženklų yra iki 40.000; rašoma nuo viršaus žemyn. Suprantamas daiktas, kaip sunku tokios rašybos išmokti, kuri tiktai išrinktiesiems prieinama, ir kaip ji trukdo pažangą.

Tokios savotiškos tautos, taip savy užsidariusios, siekiančios labai gilios senovės, literatūra būtų labai įdomi; bet ji nėra turtinga, nes kinas vadovaujas šaltu protu, ne širdimi, gyvena proza ne poėzija; trūksta jam lakios vaizduotės, augštesnių idėalų, poėtiškos tverybos.

Prie seniausių kinų literatūros dokumentų priklauso penkios kanoniškomis arba šventomis vadinamos knygos ir keturios klasiškos. Iš kanoniškų svarbiausioji *Si - king* (giesmių knyga), kurią sudaro giesmės arba odos, daugiausia religinio turinio ir trumpi episki pasakojimai, skaičiumi 306. Dailės žvilgsniu tie tvariniai nestovi augštai: daugiau juose didaktiško moralizavimo, nekaip tikros poėzijos. Tačiau kai kada pasitaiko juose ir gilesnio jausmo. Pavyzd.

Nuvyto, nudžiuvo slėny žolelė;
Žmoną nuo vyro skiria likimas.
Draugo ji savo žmonelė nustojo:
Kas, pasakys, ar jis grįš, ar negrįš?
Verkia ji vargšė, skirdamos rausta;
Sielvartą tokią kaip išgyventi?

Tos kanoniškos ir klasiškos knygos, lygiai kaip ir jų rinkėjas **Konfucijus** (Kung - fu - tsei), pas kinus yra didžiausioje pagarboje, tiesiog dievinami.

Konfucijus (562 — 479 pirm Kr. g.) buvo didis kinų išminčius ir patriotas. Matydamas, kad Kinų valstybei del vienybės stokos gresia pavojus suirti, Konfucijus kiaurai ir išilgai išvaikščiojo Kinus, rinkdamas giesmes, padavimus, mįsles ir kas tik galėtų pakelti tautos vardą, patriotizmą ir pranokėjų pagarbą. Tuo būdu Konfucijus sužadino tautos sąmonę, pakėlė jos dvasią, pasitikėjimą savimi, tautiečius surišo tampriais vienybės ryšiais, o vienkart pas juos įgijo tokią meilę, kokios niekas kitas nesusilaukė savo krašte.

Konfucijus buvo ne tik savo liaudies folkloro rinkėjas, bet ir pats rašė arba tvėrė. Tačiau jo parašytas veikalas *Tšun - tsiu* (Pavasaris ir ruduo), tikrai sakant, Šantungo (jo gimtinės) kronika neturi didžios poėtiškos vertės.

Antras kinų išminčius **La-o-tse**, gimęs 604 m. pirm Kr. g., stovi už Konfucijų augščiau, yra gilesnis, bet pas tautiečius neturėjo tokios pagarbos ir nebuvo taip populiarus, kaip Konfucijus. Apie Laotsę pats Konfucijus taip atsiliepia: žinau, kaip žvėrį pagaunama kilpa, žuvį meškere, paukštį vilyčia; bet nežinau, kaip pagauti šmėklą. Esmi matęs Laotsę ir su juo kalbėjęs; galiu jį sulyginti su šmėkla.

Kaip mokslo pavyzdį, galima nurodyti kelius Laotsės posakius: kas stengiasi stovėti ant pirštų galų, ilgai nepastovės. — Kas tik save matyti rūpinas, tas nieko aiškiai nemato. — Kas savy turi meilės, to siela stipri. — Kas perdaug savimi rūpinasi, iš to žmonėms nedaug bebus naudos. — Išminčius privalo ne sau vienam laikyti žinias, bet jas platinti žmonių tarpe.

Pirmame, Kristui gimus, amžiuje patekęs iš Indijos į Kinus budizmas, supažindino juos su Indijos šventyklų architektūra, jos tapyba ir kitais dailės ir meno tvariniais, bet daug įnešti gyvybės negalėjo, kaip svetimas šaltam ir praktiškam kinų būdui.

Paskui amžiai slenka Kinuose, nepalikdami žymesnių gyvybės ir tverybos pėdsakų, ir tik aštuntame amžiuje bent kiek žymesni atsiranda kinų poėtai, kaip **Vang-vei, Tufu, Li-tai-pe,** kurie sudaro literatūros žydėjimo periodą. Bet ir tie, palyginamai žymūs rašytojai, neįstengė visai nusikratyti siauro, amžiais įsivyravusio, formalizmo, beprasmių suvaržymų, tuščių įpročių; atvirkščiai, patys dar daugiau suvaržė gyvą žodį subtyliškomis formomis: kinų versifikacija (eiliavimas) viena sunkiausių; jų tai įvesta pirmiausia rimai; reikalaujama, kad mintis būtų vienoje eilutėje baigta; išgalvota aliteracijos, paralelizmai ir t. t.; žodžiu sakant, viskas nukreipta į išviršinę formą, ne į įtalpą. Pati įtalpa gana siaura, neturtinga; lyrika be gilesnio jausmo, dau-

giau didaktiško pobūdžio; epo visai nežymu; namų ir šeimynos meilė, vyresniųjų gerbimas ir privengimas, tėvų valiai paklusnumas užima daugiausia vietos minėtų poėtų tvariniuose.

Bent kiek daugiau už kitus parodė jausmo ir laisvo įkvėpimo **Li-tai-pe** († 762) dainius girtuoklis, kurio pati mirtis karakteringa: girtas plaukė laivu ir, norėdamas priglausti prie širdies atsispindusį vandeny mėnulį, išgriuvo iš laivo ir prigėrė.

Jo eilių pavyzdžiu gali būti šios:

Sang-Tsen tai praeities garbė,
Ir Nan-kin turi garsų vardą;
Bet kas iš jų dviejų beliko?
Gyvybė — momento liepsnelė:
Tik sužėrėjo ir išnyko!
O danguje ir amžiai — niekas!
Bet kuomet rankoj taurės skamba,
Šalin tos visos abejonės!
Jei tavo taurė sklidina,
Ko lauki, sveikas? Gerk, brolyti!

Nuo IX amžiaus kinų literatūra vėl pateko į letargą, kurio iki šiolei nenusikratė. Bendrai imant, kinų nei epas, nei drama augštai nepažengė; bent kiek daugiau išsivystė lyrika, ypač didaktiškoji. Rods dar galima paminėti romanų ir novėlių rašytoją naturalistiškoje pakraipoje **Vang Šį-tšengą** († 1593), bet jo veikaluose nepaprastai ilguose, nesimato poėtiškos tverybos, vien detališkiausi smulkmenų aprašymai, baisiai nuobodūs, be gyvesnės minties. Šių dienų kinų novelės ir romanai ar versti iš svetimų kalbų arba, jei originalūs, tai atsižymi nepaprastu ilgumu iki 100 tomų, neįdomūs, negyvi. Taip pat ir dramatiškieji kinų veikalai be didesnės vertės ir nežengia augščiau žemo,

be skonio farso. Bent kiek pas kinus rimčiau stovi istoriški veikalai.

Bet užtai nei viena pasaulio tauta neturi tokios enciklopedijos, kaip kinai. Jau X amž. jie turėjo enciklopediją iš 1000 tomų. Šių dienų jų enciklopedija susideda iš 29.937 knygų; bet ji nėra spaudinta, tik trijuose nuorašuose laikoma.

Japonų Literatūra.

Nors per paskutiniuosius 50 metų japonai labai žymiai pažengė kultūroje, tačiau jų literatūra, galima pasakyti, stovi dar žemiau, ypač originali, už kinų literatūrą. Mat japonai, nors turi savotišką ir kalbą ir rašymo būdą, tačiau iki pastarųjų laikų jų mokslo ir literatūros veikalai būvo rašomi kinų kalba.

Japonų literatiški veikalai siekia septintojo amžiaus prieš Kristų; yra tai dvi šventosios knygos: *Ko-dži-ki* arba legendos ir padavimai apie pasaulio pradžią ir *Ni-hon gi* arba eilėtos kronikos. Todvi knygos turi dabar tik archaiologišką vertę.

Dabartiniai japonų romanai panašūs į tos pačios rūšies kinų veikalus, kurių patys vardai gana apibūdina jų turinį: pavyzdžiui: aštuonių šunų istorija, raišo arklio nuotykiai ir t. t. Japonai šiandieną pragarsėjo savo militarine jėga, savo chrizantėmais ir geišomis, savo išviršine kultūra, bet savo literatūra, savo meno ir dailės tvariniais europiečiams dar nėra įdomūs.

Indų Literatūra.

Indų literatūra griežtai skiriasi nuo kinų literatūros, kaip skiriasi ir patys tų šalių gyventojai savo būdu ir kilme: kinai -- mongolai, gi indai — arijų

rasės atėjunai, sumišę su vietiniais gyventojais; kinai — žmonės šalto proto ir sunkaus būdo, indai — daugiau svajotojai su gyva, nevaržoma vaizduote.

Indų literatūra nepalyginamai turtingesnė už kinų. Rods, nėra ji klasiška, kuri galėtų būti pavyzdžiu: veikalai be saiko dideli, kartais iki 200.000 eilučių, pertat ir negali būti taisykliškai sutvarkyti; orientalė vaidentuvė juose begalinė, kuri nežino ribos tarp galimo ir negalimo; greta kilnių jausmų ir poėtiškiausių vietų sutinki tiesiog šlykščius vaizdus ir pornografiškus be skonio aprašymus. Bet vis delto indų literatūra, ypač senoji, dar sanskritų kalba rašyta, gana įdomi, kuri pastarais laikais suinteresavo europiečius, ir kasmet daugiau atsiranda jos vertimų į europiečių kalbas.

Indų literatūrą galima suskirstyti į du periodu: senąjį ir naujasniąjį; vėl gi senąjį į religinį ir karžyginį.

Šventosios indų knygos, kurių turinys labai ilgai buvo vien žmonių atminty ir tiktai paskiau tapo surašytas, tai seniausias pasauly literatūros veikalas. Jos vadinasi *Vedomis*, kas reiškia: žinoti dievų žmonėms pareikštą. Vedos sudėtos braminų, turėjusių begalinį pas indus autoritą ir buvusių vienkart kunigais, dainiais ir vienintėliais žmonių mokytojais ir švietėjais.

Vedų keturios dalys arba knygos. Pirmoji visuseniausioji ir svarbiausioji — *Rigveda*, rinkinys iš 1017 giesmių ar himnų, kuriais garbinama šventoji ugnelė (Agnis), vyriausias dievas Varūnas, saulė Sūrija, aušra, prašoma sau, darbams, karvėms palaimos ir t.t. Tų himnų tarpe pasitaiko ir pasaulinio turinio giesmės. Gražiausias ir stebėtinai gilus yra himnas apie *„Daiktų pradžią“* (Sk. Maironio Raštai t. I, Vertimai iš Rigvedos). Antroji (Samaveda) ir trečioji (Jajurveda) Vedos dalys — tai rinkinys maldų, kurios buvo kalbamos

visokiose iškilmėse, ar svarbesniuose žmogaus gyvenimo atsitikimuose.

Iš karžyginio turinio veikalų paminėtinos dvi seniausios poėmos: Mahabharata ir Ramajana.

Mahabharata tai atbalsis tų labai senų laikų, kai vietos gyventojai kovojo su arijais-atėjūnais. Poėmą parašęs Vijaza; tačiau, rasit, bus daugiau pamato manyti, kad ta ilga poėma iki 200.000 eilučių, gal kaip ir graikų Ilijada, augo amžiais ir turėjo daug autorių; ypač į tai nurodo ir tvarkos stoka ir nevienodas stilius: greta labai gražių ir poėtingų vietų pasitaiko įterpti nuobodūs be skonio aprašymai. Bendrai imant, poėmos turinys — kova tarp Baratos sūnų: Karuzo ir Panduzo ir tarp jų šalininkų, kova už pirmenybę. Toje kovoje gerasis Panduzas ima viršų. Poėmoje jau žymu ir naujo tikėjimo budizmo įtaka, kaip antitezis senojo bramizmo.

Be saiko ilgoje, kupinoje fantastiškiausių pasakojimų, į vienetą nesurištų, kartais gerokai nuobodžioje Mahabharatos poėmoje yra keletas labai gražių epizodų, ypač 26 giesmės apie Nalį ir Damajantę, pasakojimas apie gražiąją Savitrę ir giesmė prieš kovą, vadinama Bagavatgita.

Giesmė apie *Nalį ir Damajantę* esanti gražiausioji meilės poėma visoje pasaulinėje literatūroje, kur piešiama begalinė mylinčios moters ištikimybė savo numylėtajam vyrui. Liet. išvertė N. Kamantauskas.

Gražios *Savitrės* istorijoje irgi apgiedama moters meilė stipresnė už mirtį. Graži karaliaus duktė, įsėdus į aukso vežimą, keliauja ieškoti sau vyro. Jį randa, bet dievai ją perspėja, kad jisai su jąja tik metus tegyvensiąs. Savitrė nuo savo numilėtojo vis delto neatsisako. Po metų vyras miršta, ir mirties angelas nešasi jo sielą. Savitrė seka angelą, ir tasai nei kokiais

pažadais negali jai įkalbėti, kad grįžtų į gyvųjų tarpą. Galop angelas, pasigailėjęs jos begalinės meilės, dovanoja jos jaunikaičiui dar 400 metų šiame pasauly gyventi.

Bagavatgltoje karžygiui, kursai prieš kovą griaudinasi mintimi, kad daug bus žuvusių, dievas Višnu sako, kad mirties, tikrai sakant, nėra; yra tik gyvybės pasikeitimas: kaip žmogus vakare nudėvėtus nusivelka rūbus, kad iš ryto apsivilktų naujais, taip žmogaus siela per mirtį įgyja tik naują išvaizdą; gyvybės niekas panaikinti negali; ji amžina; mainosi tik kūnas kaip sielos apvalkas ir jos šešėlis. Todel kovok drąsiai, karžygy! taip baigia Višnu: temiršta tie, kurie nemiršta niekados!

Antroji poėma *Ramajana,* jau vėlesniais laikais **Valmikio** poėtos parašyta, daugiau sutvarkyta ir išlyginta. Nėra ji ir taip plati, kai Mahabharata: turi 40.000 eilučių. Joje apgiedama nuotykiai Ramos, kuriame dievas Višnu įsikūnijęs veikia.

Rama, savo pamotės neapkenčiamas ir per jos vylių savo tėvo ištremtas iš savo karalystės, per 14 metų kariauja su visokiomis demono pinklėmis. Demonas jam buvo žmoną Zitą pavogęs ir į Ceilono salą nugabenęs, bet šis su bezdžionių karaliaus pagalba ją iš ten išvadavo. Galop po 14 metų įvairiausių įvykių, kuriuos tik nieko nevaržoma orientalė vaidentuvė gali išgalvoti, Rama laimingai grįžta į savo šalį.

Ramajana dailės žvilgsniu stovi augščiau už Mahabharatą, nors ir jos pasakojimuose sunku atskirti, kame baigiasi gyvenimo stebuklai ir kur prasideda pasakų sapnai. Joje irgi gyvai atvaizduota orientališkas asketizmas ir begalinis braminų-dvasininkų autoritas. Tuo būdu karakteringi yra epizodai apie Visvamitros ir Haričandros atgailą.

Visvamitra karalius užsigeidė bramino karvės; duoda už ją 11.000 arklių ir 800 vežimų aukso; bet braminas vis delto nesutinka jos parduoti. Tada karalius užgrobia ją jėga, bet karvė, baubimu sunaikinus visą Visvamitros kariuomenę, grįžta pas braminą. Visvamitra mato, kad jis tik tada įgys karvę, kai šventumu susilygins su braminu. Tam tikslui jis stovi tūkstantį metų ištiestomis rankomis, pasistiepęs ant pirštų galų. Dangaus ir žaibų dievas Indras už tai jam suteikia galią svaidyti degančias strielas, kurias Visvamitra ima mėtyti į bramino namą. Braminas pakelia lazdelę ir vilyčios nieko negali jam kenkti; patys dangaus skliautai prieš ją lenkias ir dreba. Tada Visvamitra vėl stovi tūkstantį ir antrą tūkstantį metų ant pirštų galų. Bet čia jį suvilioja graži deivė, su kuria jisai ima gyventi, metęs atgailą. Tačiau supratęs klaidą, vėl stovi tūkstantį metų. Tada dievai, pabūgę, kad jisai atgailaudamas savo šventumu nesusilygintų su jais, suteikia jam bramino vardą.

Antras atgailos pavyzdys — Haričandra, kursai, nieko nežinodamas apie Visvamitros atgailą, įsiveržia su triūkšmu į jo butą ir sutrukdo atgailą. Supratęs savo kaltę, jos atlyginimui Haričandra išsižada savo karalystės ir siūlo Visvamitrai dar 100 aukso gabalų. Šis sutinka atleisti kaltę su sąlyga, kad auksas būtų paimtas ne iš Haričandros karalystės, nes toji visa jau jam priklausanti. Tada Haričandra už 50 aukso gabalų parduoda save į verguvę, o už antruosius 50 aukso gabalus savo žmoną ir vaiką. Verguvėje Haričandra kenčia didžiausių pažeminimų ir duoda pavyzdį nepaprasto savęs išsižadėjimo.

Penktame amžiuje prieš Kristų Indijoje plinta Budos tikėjimas (Buda†480), kursai paskui su įvairiomis vietinėmis priemaišomis - priedais pasiekia Tibeto, Si-

jamo, Kinų ir Japonų kraštų. Tos naujos tikybos pas indus išliko dvi knygos: *Damapàda* -- rinkinys pamokančių sakinių ir *Jataka*, kurioje pasakojama, kuo buvęs Buda, kai dar nebuvęs gimęs.

Budizmas sielos vietoje stato taip vadinamą karmą, kuri irgi nemirštanti. Žmogui ar gyvuliui mirus, jų vietoje gimstąs kas kitas, būdu ir įpročiais maždaug panašus į mirusį, tiktai jau tobulesnis. Tasai atsigimimas pasikartojąs, iki karma pasiekianti tokio tobulumo, kad jau nebeturinti jokių troškimų, pertat ir jokių kančių; gyvybės šaltinis tuomet tuo užmiegąs; tai nirvana— budisto idėalas.

Buda mokė: kalbėk tiesa, kovok su rūstybe, sušelpk nedrąsiai prašantį! Tais trimis darbais pasieksi nirvanos. Kaip lietus pro kiaurą stogą, taip visokios netikusios pagundos veržias į žmogaus širdį, jei jis gyvena imtai negalvodamas.

Budos mokslas su savo nirvanos idėalu pasirodė poėzijai ir indams kenksmingas, per ištisą tūkstantį metų užmigdęs tautą. Tik neobramizmui pakeitus budizmą, indų tveryba ir poėzija pradeda atgimti.

Visupirma apie V amž., Kristui gimus, pasirodo pas indus pirmieji sakmių rinkiniai. Sakmės tai indų tvarinys ir išdava jų tikėjimo, sulyg kuriuo gyvuliai ir mąsto ir gyvena, kaip ir žmogus. Jau Ramajanoje minimas bezdžionių karalius, kurs daug padeda Ramai. Pasakojimai iš gyvulių gyvenimo ir jų prietykių, kuriuose buvo dedama pamokymo ar pašiepimo mintis, pagimdė sakmę. Indų sakmėse tankiai figuruoja rainys (tigras), kurs senatvėje tampa pamaldus, katinas, kurs pasenęs pasidaro pamaldus ir šventąsias Vedų knygas skaito, gudruolė lapė ir t. t.

Augščiausio žydėjimo laipsnio indų literatūra pasiekė VI amžiuje, kai gyveno ir rašė Kalidaza.

Kalidaza didžiausias indų poėta, pasižymėjo ir episkais veikalais ir lyrikoje, bet ypač savo dramomis. Iš jo episkų veikalų reikia paminėti *Kumarazambavą* (Meilės dievo gimimas), iš lyriškų *Mega - Dutä* (Debesis pasiuntiniu). Šiame pastarame elegijos formoje pasakojama, kaip Deva, iš dangaus pašalintas ir nuo žmonos atskirtas, mato debesį, skrendantį į jo gimtinę, ir tam debesiui skundžiasi, melsdamas, kad jo kančias praneštų žmonai ir ją paguostų. Ta elegija — perilga, pertat jai trūksta nuoširdaus jausmo ir naturalumo.

Bet Kalidaza ypač žymus dramaturgas. Geriausia jo drama septyniais aktais parašyta — *Sakuntalė*. Kaikurie europiečiai, duokime Getė, neranda žodžių, iškeldami į padanges Sakuntalę; tačiau tie pagirimai bent kiek perdėti; velybesni kritikai, šalčiau įkainodami tą dramą, randa joje nemaža netobulumų: kai kur veiksmas eina šuoliais, nenaturališkai, be nuoseklumo ir t. t.

Sakuntalės dramos turinys toks: karalius medžiodamas sutinka Sakuntalę, ją pasižada paimti žmona ir atsisveikindamas duoda jai žiedą. Sugrįžes į savo sostinę, karalius visai užmiršta savo sužadėtinę. Nesulaukusi karaliaus pasiuntinių ir jo išsiilgusi, Sakuntalė pati keliauja į sostinę, eina prie karaliaus, bet tasai jos nebeprimena, nes ji, dievams baudžiant, pametė žiedą. Atstumta savo meilužio, ji savo motinos dievaitės paimama su gimusiu sūnumi į dangų. Tuo tarpu atneša karaliui rastą, žuvį skrodžiant, žiedą. Karalius atsimena savo sužadėtinės, keliauja jos ieškoti net į dangų, ten ją ir savo sūnų randa, su kuriais ir grįžta laimingai į sostinę.

Drama pas indus, bent Kalidazos laikuose, jau buvo gana išsivysčiusi ir jos struktūra smulkiai nustatyta; dramų rūšių buvo skaitoma iki 28: tragedija, komedija,

melodrama, opera, baletas ir t. t. Bet žymesnės dvi rūšys: rimtos dramos (nataka), kuriose būdavo nuo 6 iki 10 aktų ir lengvesnio turinio dramos (trotaki), kur būdavo 5 ir mažiau aktų, net vienas. Visos dramos pas indus turėdavo pasibaigti laimingai, niekuomet mirtimi ar kita kokia nelaime. Prasidėdavo malda, o paskui įžanga, kurioje dialogo formoje du asmenys aiškindavo, koks dalykas bus vaidinamas, kokio autoriaus, kokioje vietoje ir kokiame laike eina veiksmas, galop prašoma žiūrovų atydos.

Antras Kalidazos dramatiškas veikalas, jau antrosios trotaki rūšies — *Vikramorvazi*, kuriame pristatoma karaliaus Pururavo ir Urvazideivės meilė. Veikimo scenos tai indų danguje, tai karaliaus sostinėje. Kaip Sakuntalėje, taip ir tame veikale, nors yra trūkumų, tačiau scenos kupinos vaizdingumo ir efekto, akcija gyva. Sako, Kalidaza be tų dramų dar vienuoliką kitų dramų parašęs.

Be Kalidazos indai turėjo dar daugiau nepaprastai gabių poėtų daugiau realistinių, tačiau Kalidaza viršija juos visus savo genialiu talentu; jo išvedami asmenys „tirpste tirpsta gėlių kvepėjime, rytų aušroje, loto žiedų ir slepiningų vandens lelijų lingavime, skęstančiame Gango upės bangose“ (Petkevičaitė. Pasaulinės Liter. Istor. Vadovėlis I d. l. 20). Turkams užkariavus Indiją, žūsta dailei palankios gyvenimo apystovos.

Be Kalidazos lyrikoje dar žymesni skaitosi **Bhartrihari, Amaru** ir **Bilhanas** *) tučiau jų lyrika, ypač Amaru, suteršta palaidos meilės geiduliais; nėra taip skaisti ir kilni, kaip pas Kalidazą. Dvyliktame amžiuje dar žymus laikomas lyriškai dramatiškas veikalas Gitagovinda (Govinda giesmėje), kuriame piešiama Krišnudievo meilė prie piemenės Radhos.

*) Sk. Maironio Raštai I t. „Caura - pančasika“.

Nuo XII amž. indų poėzija bemaž visai užmiega. Tik XIX amž. gale senąją jos garbę stengiasi ne be pasekmės pakelti Rabindranath Tagore. Tačiau jo veikaluose gerokai žymi naujesnės europiečių literatūros srovės įtaka: ieškoma nepaprastų formų, naujų kelių, žaidžiama liguista vaizduote, tamsiais posakiais, jungiama poėziją su filosofija.

Persų Literatūra.

Persai, kaip ir indai, priklauso indogermaniškai arba ariškai rasei; apsigyveno Irane, kur šviesus, giedras dangus, turtinga gamta. Jų senovės kalba buvo zendiška; jų tikėjimas, kur ugnies garbinimas užima žymią vietą, surašyta jų šventose knygose, kurios vadinama Avesta, arba kartais Zend - Avesta. Tas šventąsias knygas, kaip sako padavimai, surašęs jų didžiausias išminčius **Zoroaster** kartais Zaratustra vadinamas. *Avesta* buvo surašyta apie VII amž. prieš Kristų; yra tai rinkinys padavimų, patarimų, giesmių ir religinių apeigų. Poėzijos žvilgsniu Avesta stovi žemiau už indų Rigvedą. Bet ji yra svarbus dokumentas: joje atsispindi visas senovės persų tikėjimas ir jų pažiūros į dorą. Nuo amžių prieš šviesų ir gerąjį dievą Ormuzdą kovoja tamsybių dievas Arimanas, pikto ir melo tėvas, pragaro kunigaikštis. Galų gale laimės Ormuzdas, nuplaudamas pasaulio nuodėmes. Senovės persų tikėjime nėra to pasyviškumo, kurį matome pas indus; čia skatinama prie ištvermės, prie kovos su piktu. Gal prie tos persų pasaulėžiūros, prie jų energijos prisidėjo jų nuolatinės kovos su šiaurinėmis Turano tautomis.

Islamui Azijoje įsivyravus, buvo ir persai priversti jį priimti; šventosios Avesta knygos buvo liepta nai-

kinti; senovės poėzija buvo užmiršta. Tačiau Sasanydų dinastijai, ypač Mahmudui viešpataujant, persų literatūra ima vėl dar gražiau kilti; prasideda gražiausias jos žydėjimo periodas ir tęsiasi iki XIV amž.

Dešimtojo amžiaus pradžioje pasižymėjo lyrikoje **Rudegi** savo kasidomis ir didaktiškais veikalais. Dar garsesnis lyrikoje už Rudegį buvo XII amž. **Nizami**, išleidęs Dyvan arba rinkinį iš 20.000 eilučių. Be jo dar žymūs lyrikai buvo **Saadi** (†1291), **Hafis** (†1389) parašęs irgi Dyvan ir paskutinysis iš klasiško periodo **Džami** (†1492). Visi jie buvo gabūs ir talentingi lyrikai, kupini gilaus jausmo. Šachų globojami, jų garbei ir po jų įtaka jie ir rašė.

Bet persų literatūra žydėjimo periode ypač pasižymėjo epiškais veikalais. Persų epo tėvu skaitosi **Dakiki** (976 — 997), kursai skambiomis eilėmis apgiedojo Guštaspo viešpatavimą, bet jaunas liko nužudytas. Jo fragmentus paskui Firduzi patalpino, nemainęs, savo Šach-Name veikale.

Ypatingu poėzijos mėgėju ir globėju buvo Mahmudas, kursai, išrinkęs septynius geriausius poėtus, liepė jiems sutvarkyti į vieną veikalą tautos padavimus ir giesmes, bendrai vadinamą *Bastan - Name.* Iš tų poėtų gabiausiu pasirodė **Anzari** savo giesmėmis apie Zorabą; už tai poėtų karaliumi pavadintas. Tačiau ir Anzari sau pavesto uždavinio neįveikė įvykdyti: reikėjo didesnio tam dalykui genijaus, ir tokiu pasirodė jo įpėdinis, dažniausiai vadinamas Firduzi arba dangiškasis; tikras jo vardas buvo Izaak Ibu Šerefah Abul Kazem Mansur.

Daržininko sūnus **Firduzi** nuo jaunų dienų pamėgo bočių padavimus ir tautos giesmes; todel su ypatinga meile ir visu atsidavimu ėmėsi pavesto darbo, kai šachas Mahmudas jį išrinko savo sumanymo vykintoju.

Trisdešimtį metų darbavosi Firduzi ir parašė poėmą vadinamą *Šách - Name* (Karališka knyga).

Šach - Name susideda iš 60.000 beitų arba dvieilių. Tame koliosaliame veikale poėta apgieda visą persų istoriją iki muhamedanizmo įsivyravimo; tačiau tėmos platumas nekenkia veikalo vienetui. Tikrai, istorijos įvykiai taip artistiškai pinasi su vaizduotės tvariniais ir tautos giesmėmis, kalba taip graži ir turtinga, kad Muhamedas sužavėtas pasižadėjo poėtui tiek išmokėti auksinių, kiek bus veikale beitų, arba kiek gali jų panešti dramblys. Bet savo vežiro perkalbėtas savo pažado neištesėjo, išmokėjęs tokį pat kiekį tik sidabro. Poėta, tuo įžeistas ir užviltas, sidabrą išdalino tarnams, o šachą pašiepęs skaudžia satyra, pasislėpė ir neužilgo 1020 metais jau senelis pasimirė.

Šach - Name poėma sudėta iš dviejų dalių. Pirmoje vyriausias asmuo, apie kurį sukasi visas veiksmas, tai Rustemas, antroje Iskanderis (Aleksandras D.). Pirmoje daly ir kalba turtingesnė ir poėmos sutvarkymas geresnis; antroje, nors poėta pasilieka kaip pirma nepaprastai talentingu, vis delto jo vaizduotė jau nėra tokia gyva, nėra ir to gražaus dalių surišimo, kaip pirmoje: antrąją dalį Firduzi rašė jau senelis ir gerokai pavargęs; be to dar, apgiedodamas paskesniuosius nevisai sau simpatingus įvykius, regimai nejautė ir tokio įkvėpimo, kaip pirma.

Rustemas — mytologiškas persų karžygys. Vos aštuonerių metų Rustemas jau apleidžia tėvo namus, gavęs nuo jo Samą vėzdą ir išsirinkęs Rėkšą žirgą. Šarvu apsiginklavęs, prisijuosęs milžinišką kalaviją, ant galvos užsivožęs rainio galvą, Rustemas, kai užsėdo žirgą, buvo taip galingas, kaip daugelis dramblių ir šimtas liūtų. Jo balsas buvo girdėtis nuo dviejų mylių; medžius rovęs su šaknimis; kai pasijudindavęs, tartum,

kalnas judėjęs; valgęs laukinių asilų mėsą; gėręs iš aukso taurės, kurią vos dešimtis vyrų pakelti galėję.

Rustemas ypač atsižymėjo kovose Keikavuso prieš Mazanderaną. Mazanderanas tai šalis ties Kaspijo marėmis, pilna žalčių, gyvačių, piktų dvasių, devais vadinamų, ir įvairių paslapčių. Keikavusas pradeda prieš jį kovą, bet Irano karžygiai, magiškomis jėgomis sužavėti ir tamsybėmis apsupti, grimsta į bedugnes, kur 2000 piktų devų juos sergsti. Jų pagalbai eina Rustemas ir po daugelio karžygiškų kovų ir stebuklingiausių nuotykių, paliuosuoja Irano milžinus.

Griaudus yra epizodas, kai Rustemas, nepažinęs savo sūnaus Zorabo, stoja su juo į dvikovą, jį nuveikia, o paskui su savo žmona Temina pažinę verkia savo sūnaus mirties. Žuva Rustemas savo brolio įduotas Kabulų šachui ir nuo augščiausios uolos vylingai nustumtas.

Nors poėmos pasakojimuose nemaža stebuklingumo, bet nesimato ir nesijaučia to perdėjimo, kursai paskui žymus pas Firduzio pasekėjus ir abelnai rytų literatūrose. Kalba pilna pažibų, vaizdų, bet naturali ir aiški.

Firduzi be Šach-Name poėmos yra dar parašęs žymiai trumpesnę romantišką poėmą *Jussuf* ir *Suleicha*, kur žymu atbalsiai aigiptiškojo Juozapo.

Žymiausiu Firduzio įpėdiniu skaitoma **Nizami** (1140—1202), kursai ne tik lyriškais tvariniais pagarsėjo, bet dar parašė ir penkius epiškus veikalus romantiškos rūšies; paminėsime *Chosru ir Širih, Leilę ir Medžnun, Septynias grožybes*. Pirmame veikale poėtiškai apgiedama persų šacho Chosru meilė prie armėnų kunigaikštytės Širih. Antroje poėmoje pasakojama nelaiminga dviejų meilė, tėvų ir likimo kliudoma. Medžnunas iš meilės nustoja proto ir miršta ant numylėtosios kapo.

Veikalas turi bent kiek panašumo į italų veikalą Pašėlusį Orlandą.

Dar persų muhametonų labai augštai vertinamas XIII amž. poėta Dželaddin **Rumi**, parašęs mystiškai alegorišką poėmą *Mesnevi*, kurioje vyrauja panteistiškos pažiūros. Bet tasai poėta, persų vadinamas žmogaus gyvenimo lakštingalu ir muhametonų pasauly labai augštai vertinamas, nevisai patenkina europiečio skonį: o veikale — mišinys didaktizmo, rytų asketizmo, alegorijų ir misticizmo; legendos paskolintos iš Korano.

Drama pas persus bemaž visai neišsivystė.

Nuo XIV amž. persai, galima sakyti, kaip ir neturi originališkų, savotiškų veikalų. Jei rašoma, tai dažniausiai pamėgdžiojama europiečių rašytojų veikalus romanais, novelėmis ir kitais panašiais rašiniais.

Arabų Literatūra.

Arabijos gyventojai — semitų kilmės, bedujinais vadinami, iki šiolei veda daugumoje klajūnų gyvenimą, kurių pastogė — ožkos kailių palapinė, turtas — kupranugaris, greitas žirgas, prijuostas kalavijas. Būdami narsūs ir pamilę nevaržomą laisvę, vedė arabai tarpūsavy nuolatinias kovas, iki Muhamedo tikėjimas įvairias jų padermes ir gentis surišo vienybės ryšiais ir padėjo jiems istorijoje sulošti žymią rolę.

Prieš Muhamedą arabai, be abejo, turėjo savo dainių, kaipo tauta gyva, narsi ir veikli, bet jų veikalų nedaug kas beišliko; kai kurių poėtų, kaip **Fariso, Šanfary Amrilkais**, vieni bemaž vardai atminimuose bepaliko ir keletas kasidų, arba giesmių, jambais sudėtų, kurių ritmas primena supimąsi ant kupranugario nugaros.

Muhamedas (†632), davęs arabams naują tikėjimą,

pats poėzijos ir poėtų nemėgo, persekiojo ir senovės atsiminimus, skelbdamas tik karą netikintiems jo mokslu. O vis delto jo mokslas, jam mirus, eilėmis surašytas ir Koranu arba *Alkoranu* vadinamas, turi nemaža ir poėzijos, nors nėra vienodas: daugumoje gerokai nuobodus, turi ir gražių, poėtiškų vietų; tikinčiųjų muhamedonų danguje linksmybės, o netikinčiųjų pragare degančių kančios vaizdžiai ir gyvai nupieštos.

Muhamedas liepia tikėti į vieną Dievą ir Jo pranašą Muhamedą, ir daryti šešius gerus darbus: kariauti prieš netikėlius, melstis, praustis, išmaldas dalinti, pasninkauti ir bent vieną kartą savo gyvenime atlikti kelionę į šventą Mekos miestą, kur yra Kaaba t. y. šventykla su įmūrytu juodu akmenimi, neva Gabrieliaus arkangelo iš dangaus atneštu.

Muhamedui mirus, jo įpėdiniai kalifai naujais užkariavimais išplėtė savo valstybę, sostinę iš Mekos perkėlė į Bagdadą, o savo dvarą apstatė poėtais, kurie arba apgieda savo valdovų garbę, arba rašo didaktiškus pamokinančius eilėmis veikalus. Tokia poėtų padėtis, be abejo, nepadeda pėozijai laisvai vystytis, ir pas arabus nesimato žymesnių poėtų. Arabai mini tarpe savo žymesnių poėtų **Abu — Nuvą** (762—815), kurį kai kas lygina su pašiepiančiu vokiečių Heine ir **Montenebi**, kursai norėjo būti nuo kalifų nepriklausomas, bet turėjo daugiau tuštybės ir savymeilės, negu tikro talento.

Rašomos buvo pas arabus ir sakmės, bet originališkumo jose nedaug besimato; jos daugumoje skolintos nuo indų ir mėgiamos tos, kuriose kas nors stebuklinga pasakojama. Bendrai arabams ypač patinka, kas nepaprasta, stebuklinga. Tuo atžvilgiu ypač karakteringas arabų tvarinys, vadinamas *Elf Leilia* arba Tūkstantis ir viena naktis, veikalas nepaprastai populiarus, išverstas bemaž į visas pasaulio kalbas, kuriame stebuklingiausi

nuotykiai, orientalė laki vaizduotė, puikiausi gamtos reginiai piešiami. Čia sutinki diemanto kalnus, auksaplunksnius paukščius, užburtus rūmus, kuriuose galima rasti, ko tik širdis panorėti gali. Pasakojimų karžygiu tankiausiai esti Harun - al - Rašidas kalifas, įsikūnijusi išmintis ir teisybė.

Kada „Elf Leikia“ veikalas pirmą kartą pasirodė ir kas jo autorius, nėra žinios; spėjama, kad Mansurui kalifui viešpataujant sudėta jo pradžia, po įtaka panašių persų pasakojimų. Veikalas, laikui bėgant, augo ir galutinoje savo išvaizdoje užbaigtas XV amž.

Tame veikale apie 200 pasakų, kurias sugalvojusi Šecherezade, veziro duktė. Koks tai šachas, moterims keršindamas, kas naktį, vesdavęs naują žmoną ir paskui tuojau ją žudydavęs. Šecherezadė, nauja žmona, nuo pirmo vakaro pradėjusi šachui pasakoti įdomias pasakas, iki šachas nuvargęs ir pasakojimo neišklausęs iki galo, užsnūsdavęs, o ant rytojaus norėdavęs pasakos galo išgirsti. Tuo būdu Šecherezadė per tūkstantį ir vieną naktį taip mokėjusi sužadinti šacho žingeidumą, kad tasai galop dovanojęs jai gyvybę ir ją vedęs visam gyvenimui.

XV amžiuje arabų poėta **Harizi** parašė pusiau proza pusiau eilėmis veikalą, kursai apima 50 pasakojimų. Tų pasakojimų turinys — kokio ten poėto Abu - Seido klajonės. Nėra čia tiek stebūklingų nuotykių, kaip Elf Leilioje, bet patys pasakojimai įvairūs, įdomūs, vaizdūs, kupini tai lyrizmo, tai sąmojingo pašiepimo ir juoko. Pasakojimų vieta tai Arabijos tyrlaukiai su beduinais, tai persų šacho sostinė, tai Damasko miestas, tai Aigiptas ar Sacharos smiltynai.

Nuo XII amž. arabų literatūra bemaž visai nustojo savitumo. Tiktai arabų šaka, užvaldžiusi kai kuriam laikui Ispaniją, buvo ten sutvėrusi savo ypatingą mauri-

tanišką poėziją, turėjusią, kaip spėjama, nemaža įtakos savo dyvan'ais į ispanų ir provonsalių trubadurų giesmes.

Be to, arabai buvo savo laiku pragarsėję irgi matematikoje, filozofijoje, medicinoje ir kitose mokslo šakose.

Turkai - osmanai, nors buvo savo laiku galingi ir garsūs karo pergalėmis, savitos literatūros kaip ir neturėjo, nesulošę pasaulinėje literatūroje nei kokios rolės.

Asiriečių ir babiloniečių Literatūra.

Trikampy tarp Eufrato ir Tigro upių, nepaprastai derlinguose slėnyse labai anksti, dar 3.000 metų prieš Kristų jau susidarė babiloniečių valstybė, kuri turėjo savotišką kultūra. Pirmykščiais šio krašto gyventojais buvo sumerų tauta, rodos, ne semitiškos kilmės. Paskui iš įvairių semitiškos kilmės atėjūnų ir vietos gyventojų susidarė babiloniečių ir asiriečių kaimynės tautos, kurios vartojo bemaž tą pačią kalbą, buvo bemaž to pačio tikėjimo ir tos pačios kultūros, skyrėsi tik politiškai, kaipo kaimynės valstybės, kurios pakaitais varžėsi del pirmenybės.

Apie babiloniečius ir asiriečius per ilgus amžius tik tiek težinota, kiek iš Šventraščio Sen. Test. Neperseniai, atkasus Ninivos miestą, kursai ilgus metus buvo tos šalies sostine, atrasta Sardanapalo rūmuose knygynas, taip vadinamais kylraščiais arba kabliais ant degintų molinių plytelių rašytas: kyliais stačiais, gulsčiais ir pakrypusiais. Giliau juos tyrinėjant, mokslo vyrų susekta, kad tie kyliai arba vąšai reiškia ne garsus, kaip dabartinėje mūsų rašyboje, ir ne atskirus žodžius

ar daiktus, kaip pas aigiptiečius, bet kelių garsų skiemenis.

Iš perskaityto knygyno ir iš panašių plytelių, 1887 metais atkastų ant viršutinio Nilo upės kranto ties El-Amarna ir siekiančių XVI amž. prieš Kristų, paaiškėjo, kad babiloniečių ir asiriečių kultūra siekia labai gilios senovės, ir pasižymėjo tos tautos ne tiktai astronomijoje, matematikoje ir kitose mokslo šakose, bet turėjo ir savo meną ir savo epą. Menas buvo tampriai susirišęs su tikyba: viena gražiausių šventyklų buvo Balio dievaičio, papuošta sparnuotais iš alabastro liūtais su žmogaus galva, ar žmonių išvaizdomis su paukščio galva.

Iš vieno didesnio epo išlikęs yra aprašymas, kaip dievas Mardukas sutvėrė pasaulį, jo kova ir pergalė prieš piktą deivę Tijamatę.

Mažesniame epe apsakoma deivės *Ištaros kelionė* į požemius, kuri primena graikų Aphroditės mytą: ieškodama savo mirusio sūnaus, Ištara nusileidžia į pragarą, kur viešpatauja nuolatinė tamsuma, iš kur nėra galimybės išeiti. Eidama per septynius vartus, Ištara turėjo palikti pas kiekvienus savo rūbų dalį. Galų gale prieš tamsybių karalienę Alatą ji priversta pasirodyti nunuoginta. Karalienė ją užlaiko ilgesnį laiką pragare, ir viskas ant žemės nyksta ir žūva. Tada dievai įsako Alatai atleisti Ištarą, kuri grįždama prie kiekvienų vartų atsiima savo rūbus-papuošalus, ir ant žemės pamažu vėl grįžta gyvenimas, džiaugsmas ir meilė.

Bet, rasit, svarbiausias babiloniečių epas laikoma taip vadinamas *Nimrodd epas,* kuriame poėtiškai papasakojama Gilgamešo karžygio nuotykiai, jo kova su dangaus jaučiu, jo 45 dienų kelionė mirties upe į palaimintųjų karalystę. Kaip epizodas tame epe apra-

šyta visuotinis tvanas, kaip bausmė už nuodėmes, kursai labai primena Biblijos aprašymą.

Be minėtų episkų tvarinių, išliko dar ir lyriški babiloniečių eilėraščiai arba giesmės, kurias vokiečių mokslininkų sutvarkyta į vieną rinkinį ir pavadinta babiloniečių atgailos psalmėmis.

Iš kylraščių, kurių vis tik daugelį laikas sunaikino, išskaityta gana vaizdžiai babiloniečių ir asiriečių istorija: labai anksti susidarė pirmiausia babiloniečių valstybė. Paskui maždaug nuo 1100 m. prieš Kristų įsigali asiriečiai; ypač pergalėmis atsižymi Salmanacaras (860—825), kursai užkariauja Babilono sostinę; jo įpėdinis užvaldo izraelitus, net Aigiptą. Paskui asiriečius vėl nugali babiloniečiai; ypač garsus jų valdovas Nebukadnecaras. Bet galutinai ir babiloniečius, Baltacarui valdant, pavergia medų karalius Kyras.

Žydų Literatūra.

Žydų tautos arba Izraelio sūnų istorija kiekvienam nuo mažų dienų gerokai žinoma. Būdami kaimynais su babiloniečiais ir aigiptiečiais, žydai, be abejo, ir patys bent kiek turėjo pasiduoti jų įtakai ir vienkart į juos daryti įsravos. Bet, bendrai imant, buvo tai tauta labai savy užsidariusi, giliai įsitikinusi, esanti Dievo išrinktoji ir pertat žemai maniusi apie kitas tautas. Nesugebėdami objektingai galvoti, linkę prie kraštutinumo, žydai nepajėgė pagaminti nei žymesnio epo, nei dramos. Nerandama irgi pas juos nei tapybos, nei skulptūros. Trūksta jiems ir gilesnio dailės supratimo ar jos branginimo. Vien lyrikoje žydų siela giliau pasireiškė.

Pirmieji žymesni lyriški žydų tvariniai tai *Mozės giesmė*, perėjus žydams Raudonąją jurą: čia garbinama Viešpats, žirgą ir raitelį jūroje nuskandinęs (Exod. XV, 1—21); toliau *Deboros giesmė*, kurioje augštinama Debora, žiauriai nužudžiusi Kanaano karalių Gisarą, jo motinai pro langą žiūrint ir verkiant (Judic V); čia pasireiškia karakteringa žydų tautai beširdė. *Joathamo palyginimais* išvadžiojimai apie karaliaus reikalingumą (Judic. IX, 7—20) irgi gana poėtingi.

Įsisteigus pas žydus karališkai valdžiai, prasideda pas juos žymiausias literatūros periodas, o jame kaip tik ir pasireiškia pirmieji karaliai: Dovydas ir Salemonas.

Dovydas karalius įgarsėjo savo psalmėmis, nors ne visos jo paties sudėtos. Tos psalmės visos pasižymi kilniu religiniu turiniu, bet ne visos lygiai gražios savo forma ir poetiškumu. Išverstos į visas žymesnias kalbas religiniame gyvenime lošia labai svarbią rolę. Ypač giliu jausmu pasižymi taip vadinamos Septynios atgailos psalmės.

Psalmės, kaip ir kiti žydų poėzijos tvariniai, neturi dabartinio ritmo ar rimo. Jų savotiškas ritmas paremtas arba antitezėmis, arba paralelizmais: pirmoje eilutės pusėje išreikštoji mintis arba pasikartoja sinonimiškais žodžiais antroje eilutės dalyje, arba išreiškia visai priešingą mintį (antitezę), arba ritmiškai panašiu skambesiu gyvai atkartoja pradžioj pasakytą mintį.

Apie karalių **Salemoną** Šventasis Raštas sako, kad jisai sudėjęs tūkstantį ir penkias giesmes. Jam priskaitoma ir vienas gražiausių ir jautriausių visuotinėje literatūroje lyriškų tvarinių: *Sir Haširim* arba Giesmių giesmė, kurioje apgiedama sulamitė, jos prisirišimas prie Libano kalnų ir prie savo numylėtinio piemens; karaliaus rūmai jos negali pavilioti. Bažnyčia mystiškoje prasmėje tą giesmę pritaiko santykiams Bažnyčios

su Kristumi. Toje giesmių giesmėje prie turinio puikiai pritaikintas ir scenos pagrindas (fonas): „balandžiai burkuoja, vynuogynai kvepia, datulė žydi, granatų pumpurai sprogsta, o čia reiškiasi karščiausi širdies jausmai, stipriai susipynę su augštu doros supratimu, kursai užkerta kelią visoms pagundoms“ (Petkevičaitė)“.

Salemonui priskaitoma ir trys tūkstančiai patarlių.

Mirus Salemonui karaliui, jo valstybė, pasidalinusi į Jūdo ir Izraėlio karalystes, susilpnėjo, pasidavė kaimynų jėgai ir įtakai, užsikrėtė svetimų dievų garbinimu ir pamažu net savarankiškumo neteko. Tokiuose sunkiuose tautai laikuose kėlė jos dvasią pranašai, žadindami ją tai Dievo bausmių grūmojimais, tai įkvėptais ir kilniais atgailos paskatinimais. Pranašus ne be pamato vadinama atsiliepusia tautos sąžine.

Pranašų knygose daug gilaus jausmo, drąsių nepaprastų palyginimų, daug grynos poėzijos, ypač pas Izają ir Jeremiją. Pranašų žymiausias *Izajas*, kursai didingais vaizdais ir palyginimais, kilniais, iškalbingai gražiais žodžiais, nepaprasta jėga atsiliepia savo rašiniuose į savo numylėtąją Jeruzalę ir į savo tautą, ragindamas tikėti į vieną Dievą, pranašauja Babilono nupuolimą, jautriai piešia vergijos kančias.

Pas **Jeremiją** pranašą ne tiek grožio, kiek jausmo-skausmo ir gilių minčių. Ypač jautrios ir griaudžios jo raudos. Rodos, jo rašyta ir 136-oji psalmė:

Svetur ant krantų Babilonijos upių
Sėdėjom ir verkėm, Syoną atminę.

Prie lyriškų, o dalinai episkai dramatiškų tvarinių galima priskirti **Jobo knygas**, kurios ne tik kelia pasaulinės svarbos klausimus, bet ir savo nepaprastais palyginimais ir vaizdais žeria gyviausios poėzijos pažibais. Kaip pavyzdį galima nurodyti Jobo kn. XXXVIII per-

skyrimą, kur Dievas atsiliepia į Jobą, bardamas ir slėgte slėgdamas savo galybe.

Šventųjų knygų Naujo įstatymo poėtiškiausia savo didingais vaizdais, nežemiškais regėjimais šv. *Jono Apreiškimo* knyga.

Naujoji žydų poėzija buvo benk kiek atgimusi XII amžiuje Ispanijoje, kur žydai tame laike nemažą rolę lošė ir viešajame gyvenime. Žymesniais tuomet jų poėtais, žadinusiais, neužmiršti senovės tėvynės Palestinos, buvo Moze **ben Ezra**, Salemonas ben **Gabirol** (†1064), bet ypač **Jūda Halevi**.

Paskesniais laikais žydų rašytojai paprasai pasiduoda tos tautos literatūros įtakai, kur gyvena, net jos kalbą pasisavindami. Tokie rašytojai, nustoję savitumo, prie žydų literatūros vargiai priskaitomi.

Aigiptiečių Literatūra.

Ilgus amžius Aigipto praeitis bemaž tiek buvo težinoma, kiek apie jį mini Šventasis Raštas. Napoleonui I Bonapartui kariaujant Aigipte su mameliukais, nuvyko su prancūzų kariuomene į šalį ir keletas mokslininkų ją tyrinėti. Atrasta ir nutraukta aigiptiečių užrašai ant plytelių, papirusų, sarkofagų ir piramydų, kuriuos, laikui bėgant, mokslininkui Šampolijonui pasisekė perskaityti. Pasirodė aigiptiečių raštai vieni rašyti demotiniais ženklais, kurių kiekvienas reiškia atskirą žodį ar daiktą ir kurie lengviau prieinami net neapšviestam žmogui, kiti rašyti hieratiniais - šventais raštženkliais, vienų dvasiškių išskaitomais.

Ant kiek tų užrašų išliko ir ant kiek pasisekė ligšiol juos perskaityti, pasirodė, nors Aigipto kultūra augštokai buvo pakilusi ir išsiplėtojusi, bet savo žy-

mesnių poėtų, rodos, neturėjo. Visa aigiptiečių poėzija, galima sakyti, glūdi ne raštuose, bet statyboje: piramydose, milžiniškose šventyklose, sfinksuose, tūkstančiais metų slaptingai spoksančiuose į Saharos tyrus.

Iš aigiptiečių lyrikos atrasta himnas saulei, Nilo upės garbinimas, keletas meilės dainelių ir laidotuvių giesmių. Bet joms trūksta gilesnio jausmo, gyvesnių vaizdų.

Iš epo rasta trumpas pasakojimas, kaip Ramzes II faraonas, priešų apsuptas, šaukęsis saulės dievo, ir tasai jį išgelbėjęs.

Yra dar keletas išlikusių sakmių, apysakaičių ir taip vadinamos „Mirusiųjų Knygos", kuriose numireliui būdavo duodami patarimai, į karstą įdėdami, kaip teisintis prieš gyvųjų apkaltinimus ir kitame pasauly akyvaizdoje Ozirio ir 42 teisėjų, nurodoma maldelės, ginančios nuo demonų, giesmės kunigų giedamos ir t.t. Tai bemaž visa, kas galima prie aigiptiečių literatūros priskirti.

Graikų Literatūra.

Bent iš trijų pusių apsupta marėmis, pertat labai potogi lengvam susisiekimui su tolimiausiomis šalimis, gausiai gamtos apdovanota, turtinga ir graži senovės graikų žemė, davė galimybės labai anksti savo sūnums išvystyti dailės skonį ir visas bemaž meno šakas taip aukštai ir harmoningai ištobulinti, kad ilgus amžius ir visoms tautoms jos buvo pavyzdžiu ir mastu.

Ypač graikų literatūra pasiekė tokio augščio, kad nei viena pasaulio tauta nėra, jos lig šiol neperaugus; nepaprastai turtinga anglų literatūra, rasit, galėtų su ją varžytis. Pati graikų kalba, ypač Atėnų tarmė,

skambi ir balsėmis turtinga, kaip tik ir buvo sutverta saldžiam poėzijos skambesiui. Taip pat išbujojęs pas graikus individualizmas ir jų pasidalinimas į keletą valstybėlių, nors politiškai tautą silpnino ir privedė galutinai prie romėnų vergijos, bet dailės ir meno srity nemaža prisidėjo prie pažangos.

Visos literatūros rūšys pas senovės graikus bemaž lygiai turtingai pasireiškė: epas, lyrika, drama; gal bent kiek silpniau lyrika.

Graikų epas.

Graikų epas, vystydamasis taisyklingai, seniausiai buvo religiniai mytiškas, paskui karžyginis, galop visuomeninis.

Seniausias mytiškas poėta buvęs Orfėjus, apgiedojęs senovės graikų dievus ir Argonautų žygį.

Apie IX amž. prieš Kristų (sulyg kitų apie VIII amž.) tikrai gyveno **Heziodas**, kursai parašė *Teogoniją* ir *Herkulio Skydą*. Pirmame veikale apgiedama senųjų dievų kova su naujaisiais, antrame kova antraeilių dievų savytarpy ir su milžinais, titanais. Be tų tvarinių Heziodo dar parašyta „*Darbai ir Dienos*", kur daug matosi panašumo su Vergilijaus „Georgika" ir mūsų Duonelaičio „Keturiais Metais": apgiedama ūkio darbai; poėmos dalys palaidai surištos; įterpta ir asmeniški poėto dalykai: čia prie progos poėta plaka teisėjus, kurie jo tėvo paliktą ūkį priteisė broliui, ne jam.

Didžiausiais karžyginio epo veikalais yra *Ilijada* ir *Odisėja*, o jų autorium skaitosi neregys poėta **Homeras.** Pirmieji Aleksandrijos graikų mokslininkai pradėjo abejoti, ar tų gražiausių poėmų dainiumi buvo tikrai Homeras, ir tas klausimas iki šiol nėra galutinai išrištas. Vis delto reikia manyti, jei ne visa tų poėmų tveryba

išimtinai priklauso Homerui, tai bent atskiras ir palaidas liaudies ar nežinomų pirmiau giesmininkų sudėtas rapsodas - giesmes Homeras apdailino, sutvarkė ir į dvi poėmi suvedė. Nėra irgi lig šiol nustatyta, kada ir kur jisai gimė: septyni graikų miestai varžės del tos garbės; dauguma mano, Homero gimtinė buvusi Mažoj Azijoj ar kur ant artimos salos. Ilijadoje apgiedama paskutinieji Trojos miesto apgulimo metai, Odisėjoje — Odisėjaus klajonės, jam grįžtant iš Trojos į savo Itakos salą.

Ypač Ilijada pasiliks amžiais gražiausiu poėmos pavyzdžiu. Ji sudėta iš 24 giesmių, rapsodomis vadinamų ir prasideda šiais žodžiais:

Pyktį Achilo Pelaičio, dievaite, padėk apdainuoti.
Daugel padariusį vargo, nelaimių didžių achejėnams.

Didesnė poėmos dalis (XVII giesmių) pavesta, kaip sako jau įžanginės eilutės, Achilo pykčiui ir jo pasekmėms apsakyti. Likusioje daly apdainuojama Hektoro šalmablizgančio, trojėnų vado, žuvimas, jo tėvų ir žmonos širdgėla ir karžygio palaidojimas. Greta tų dviejų didžiausių karžygių—išdidaus, baimės nepažįstančio ir neįveikiamo Achilo iš graikų pusės ir simpatingo trojėnų vado Hektoro, Ilijadoje apgiedama svarbesni Trojos karo epizodai ir ryškiai piešiama ištisa kitų karžygių eilė: tautų ganytojas Agamenonas, jo brolis šviesiaplaukis Menelajus, sumanus ir gudrus Odisėjas, senas ir išmintingas Nestoras, tvirtas ir galingas Diomedas, drąsus ir karštuolis Ajaksas, gražus bet silpnabūdis Parisas ir t. t.

Karas kilo del to, kad Trojos karaliaus Priamo sūnus Parisas, kuriam dievaitė Afroditė pažadėjo gražiausią žmoną, išvogė Spartos karaliaus Menelajaus žmoną, gražią Eleną. Visų graikų valstybėlių valdovai, vadovaujant Agamemnonui, atkeršydami apgulė Troją.

Per 10 metų žudė graikai - achajėnai apgultus trojėnus, ypatingai pasižymint neįveikiamam karžygiui Achilui. Dešimtais apgulimo metais Achilas susipyko su Agamemnonu del belaisvės Brazeidos, kurią tautų ganytojas nuo jo atėmė. Achilas atsisakė tada dalyvauti kovose, o jo motina dievaitė Tetyda išmeldė nuo dievų tėvo Zeuso trojėnams pasisekimo, iki Achilui nebus atlyginta skriauda.

Prasideda mušis Skamandro slėny; nors dvikovoj tarp Pariso ir Menelajaus, šis ima viršų (ko reikalavo ir teisybė), nors graikų pusėje atsižymi jų didvyriai: broliai Ajaksai, Diomedas, Odisėjas ir kiti, vis delto trojėnai, kuriems vadovauja garbingas Hektoras, priverčia graikus bėgti prie savo laivų su didžiais nuostoliais; tik naktis užbaigia baisias žudynes. Ant rytojaus kova vėl prasideda; graikams pagalbon Achilas leidžia savo draugą Patroklą, jam pavesdamas ir savo mirmidonus; bet ir Patroklas žuvo nuo Hektoro rankos.

Tada ir Achilas stoja į baisią kovą, kurioje patys dievai dalyvauja, pasidalinę į dvi pusi: vieni, kaip Atėna, Poseidonas, Hera padeda graikams, kiti — Apolonas, Afroditė, Arėjus trojėnams. Achilas trojėnų eilėse daro didžiausių žudynių; nuo lavonų daugybės Skamandro upė išsilieja iš krantų.

Griaudžiai atsisveikinęs su savo žmona Andromacha ir mažučiu sūnumi, išeina prieš Achilą Hektoras ir dvikovoj žūva; Achilas prisirišęs jo kūną prie savo vežimo, velka jį su paniekinimu per visą kovos lauką, o paskui nepalaidotą pameta, kad paukščiai ir šunys draskytų.

Senas Priamas su dovanomis verkdamas ateina nakčia į graikų stovyklą maldauti sūnaus kūno, kad jį palaidojus. Achilas, tėvo ašaromis sugriaudintas, grą-

žina tėvui sūnaus lavoną, ir trojėnai iškilmingai jį laidoja.

Antrosios poėmos „*Odisėjos*“ toksai turinys: gudrus Odisėjas, Trojai puolus, grįžta į savo Itakos salą, bet užrūstintas Poseidonas sudaužo jo laivus; žūva visi jo draugai; patsai jis patenka į Ogigijos salą, kur jį įsimyli deivė Kalipsė ir nori sau per vyrą jį pasilaikyti. Tuo tarpu pas jo žmoną Penelopą renkasi jaunikiai, puotauja, gaišina Odisėjo turtą ir peršasi Penelopai, kad jų vieną pasirinktų už vyrą. Ta nesutinka, bet neturi galios juos iš namų pašalinti. Jos sūnus Telemakas, patariant deivei Atėnai, keliauja pas Nestorą, paskui pas Menelajų teirautis, ar ko nesužinos apie tėvo likimą.

Dievams liepiant, Kalipsė galop atleidžia nuo savęs Odisėją, bet Poseidonas vėl sukelia audrą, ir jūra išmeta Odisėją į feakų šalies krantą, kur Alkinojas karalius jį vaišingai priima. Čia Odisėjas ilgai pasakoja apie savo klajones ir paskutiniuosius Trojos karo įvykius. Iš čia Odisėjas grįžta į savo Itaką ir, savo sūnui Telemakui padedant, išžudo puotaujančius jo namuose jaunikius.

Abidvi poėmos sueilėtos šešimąsčiais (hegsametrais), parašytos joniškiu dialektu ir vienodu stiliumi; turi bent kiek ir skirtumų: Ilijada statoma augščiau; joje daugiau poėtiškos jėgos, vaizdai gyvesni, Odisėjoje daugiau matosi kultūros žymių graikų gyvenime.

Del tų tai skirtumų jau II amž. prieš Kristų Aleksandrijos mokslininkai manė, Ilijadą ir Odisėją ne tas pats poėta sudėjęs. Kiti gi mano, Ilijadą rašęs Homėras dar jaunas būdamas, pilnas jėgų, Odisėją gi žymiai senesniame amžiuje sudėjęs.

Abejose poėmose atvaizduota visas senovės graikų gyvenimas: religinis, politinis ir šeimyninis ypač augš-

tesnio žmonių luomo. Ilijadoje nupiešta gyvenimas po karo. Tam atvaizdavimui poėta vartoja paprasčiausias priemones: jo kalba aiški, vaizdi, visai naturali; keliais bruožais, kartais vienu epitetu poėta moka asmenį ar gamtos reginį taip ryškiai nupiešti, kad jis gyvai mums stovi akyse. Kai kada net į smulkmenas įsileisdamas, moka dainius išlaikyti saiką, nebūdamas nuobodus, pavyzd., aprašydamas Achilo skydą.

Pats būdamas graikas, poėta objektyviai piešia graikų ir trojėnų kovas: abejose poėmose paties dainiaus kaip ir nesimato; pasakojimas eina be jokios lyriškos ar subjektyvios priemaišos. Vis delto iš poėmų matosi, kad dainius — tikras poėta-artista iš Dievo malonės, gerbiąs dievus ir jų pasitikįs teisybe, kuri piktus baudžia, geriems atlygina.

Ilijadoje vyriausias didvyris Achilas — karžygis idealista, nepanašus į kitus valdovus, godumo pilnus; jam graikų reikalai ir garbė terūpi. Odisėjoje didžiausiu karžygiu — Odisėjas, kuriame įkūnyta gudrybė, atsargumas, sumanumas, prityrimas.

Senovės graikams Ilijada ir Odisėja buvo, tarsi, šventosios knygos: jos buvo mokykloje aiškinamos, atmintinai mokomos; poėtai iš jų sėmė sau įkvėpimą, philozophai ir moralistai pasielgimo taisykles, menininkai pavyzdžius. Dar ir paskui ilgais amžiais kitų tautų poėtai sekė ir lig šiol stengiasi sekti tais nepasiekiamais tikro grožio pavyzdžiais. Odisėja lietuviškai gana vykusiai išversta Dr. Ralio.

Prie **visuomeninio** graikų **epo** priklauso Ksenofonto Kyropaideija, Ezopo sakmės ir Teokrito idilijos.

Ksenofonto *Kyropaideija* savo forma bent kiek primena šių dienų didaktiškos rūšies apysakas. Čia apsakoma Kyro karalaičio auklėjimas, jo gyvenimas,

po priedanga apysakos duodama patarimai, pamokymai, o vienkart atvaizduojama ir visuomeninis tų laikų gyvenimas.

Žymiausias graikų *sakmių* rašytojas buvo Ezopas, gyvenęs VI amž. prieš Kristų. Graikų sakmė gimė iš mytologiškai didaktiškų pasakojimų; jos užmazgą randame jau Heziodo tvariniuose. Graikų sakmės turi nemažą panašumą į indų sakmes, ir lig šiol nėra dar išrištas klausimas, koks tarp jų ryšys ir santykiai.

Trečiame prieš Kristų amžiuje graikų kultūros centras iš Atėnų persikėlė į Aleksandriją, kur gimė ypatinga epo rūšis — *idilija*. Jos tėvu buvo syrakuzietis Teokritas. Puikus tada, triukšmingas, ištvirkęs didžių centrų miestų gyvenimas sukėlė, kaipo reakciją, norą ramiai atilsėti sodžiuje, gerėtis gamtos gražybėmis, gyventi tarpe nesugedusių žemesnio luomo žmonių: piemenėlių, ūkininkų, žvejų, juos idealizuoti.

Teokritas parašė įvairios įtalpos 30 idilijų. Geriausia skaitosi „*Syrakuzietės*“, kurioje vaizdžiai atpasakojama, kaip syrakuzietės atvyksta pas savo gimines į Aleksandriją, mato išdidumo, liebavimo ir ištvirkimo pilną sostinės gyvenimą, valdant Ptolomėjams, ir savo nayviškumu visam kam stebiasi.

Graikų lyrika.

Dainiai poėtai pas graikus buvo didžioje pagarboj; nei vienos didesnės iškilmės be jų negalėdavo apsieiti; ir tų dainių buvo nemaža. Apgiedodami, kaip Homeras, senovės didvyrių veikalus, paskui pradeda prie tų pasakojimų savo asmeniškus jausmus reikšti žodžiais, šokiais, net muzika-lyra, o vietoje sunkaus ir monotoniško hegzametro pasirenka sau lengvesnį pentametro ritmą su jambais ir chorėjais. Tos lyriškos giesmės,

tankiausiai elegijomis vadinamos, buvo ar paties poėto giedamos, lyrai pritariant, ar dainuojamos mergaičių choro. Jos buvo įvairio turinio: erotinės, pergalėjimo giesmės (epinykijos), laidotovių giesmės (trenai), Apolinui ir kitiems dievams pagerbti (pejanės), Dyonizui dainos (ditirambai), pajuokimui giesmės (satyros) ir k.

Senovės graikų lyrika jau VII amž. prieš Kristų pasiekė gana augštą laipsnį ir turėjo nemaža tos rūšies poėtų, bet jų veikalų išliko neperdaug; žymi dalis žuvo. Prie seniausių lyrikų priklauso **Sapho**, poetė iš Lesboso salos, pragarsėjusi savo erotinėmis giesmėmis, kurių tik menki fragmentai (apie 200 eilučių) išliko.

Satyromis-elegijomis garsūs buvo **Archilochas** ir didis moterų priešas **Simonydas** (650-600); ypač pirmasis buvo graikų augštai vertinamas, bet ir iš jo veikalų nedaug kas beliko.

Karo motyvai lyrikoj geriausia buvo išreikšti **Tirtajo** dainiaus, kursai atėniečių buvo pasiųstas Spartai pagalbon, jai kariaujant su mesenais. Dainius savo karingomis giesmėmis taip pakėlė Spartos upą, kad ji nugalėjo savo priešą. Pagrindinė tų giesmių mintis, kad nėra nieko kilnesnio, kaip mirtis mušy už tėvynę.

Garsus graikų teisdavėjas **Solonas** († 560) rašė irgi patiotiškas elegijas, skatindamas tautiečius į kovą su megarais, kurie buvo užgrobę Salaminos salą.

Laimingesnis už virš minėtus lyrikus pasirodo **Bakchydas** (V amž.), kurio neseniai 15 tvarinių atrasta surašytų ant aigiptiško papyruso; jie ar epinykijos, ar peanai.

Bet nei vienas graikų lyrikas nerado paskesniuose laikuose pas visas tautas tiek pasekėjų-pamėgdžiotojų, kaip Saphos iš Lesbaro vientautis **Anakreonas** VI amž., meilės, vyno, linksmybių ir epikurinių pažiūrų dainininkas. Nepaprastai lengva jo giesmelių forma ir dar

lengvesnė jų įtalpa buvo priežastimi jų didžio populiarumo. Nebuvo graikų jūrėse nei vieno laivelio, kur nebūtų skambėjusi jo dainelė, ir greit šuolų aidas pernešė tas daineles nuo salų į kontinentą. Anakreonas, jau pražilęs senelis, nenustojo savo linksmo ūpo.

Nors ne taip populiarus, kaip Anakreonas, tačiau talentu daug augštesnis, lyrikos karalius, buvo **Pindaras** iš Tebų (522—446), įgarsėjęs savo odomis-epinykijomis, pavestomis garbei pergalėtojų olimpiadų ir istmo žaidimuose. Pindaras gyveno tais laikais, kai graikai grūmės su persais, ir iš vietinio Tebų patrioto, pasidarė paskui visos Graikijos patriotu. Parašė labai daug įvairiausio turinio lyriškų veikalų: ditirambų, trenų, himnų, giesmių chorui ir k. Iš jų išliko tik virš minėtos epinykijos. Iki pat 80 metų senatvės rašė Pindaras, visados dvasia ir upu būdamas jaunas.

Graikų Drama.

Senovės graikų drama pamažu išsivystė iš religinių apeigų ir žaidimų, Dyonizui dievaičiui pagarbinti du kartu į metus, rudenį ir pavasarį apvaikščiojamų. Paprastai tuo metu steigdavo aukurą, ir ties juo choras, pasidalinęs į dvi pusi, dainuodavo rudenį liūdnus, pavasary linksmus ir juokingus nuotykius iš Dyonizo-Bakcho gyvenimo.

Laikui bėgant, Atikoje, kad paįvairinus tas apeigas įvesta ant scenos vienas veikėjas, kursai pasikeisdamas su choru, pasakodavo ką nors žingeidesnį, tik mažą sąryšį beturintį su Dyonizu. Aischilas savo tragedijose įveda ant scenos jau du veikėju aktoriu vienkart, o Sophoklas ir trečią. Tuo būdu chorui pasilikdavo vis mažesnė rolė tuose žaidimuose, kurie su laiku jau nei kokio ryšio nebeteko su Bakcho apeigomis. Taip gimė

ir išsitobulino senovės graikų drama, tragedija ir komedija.

Graikų dramos buvo lošiamos ant atviro oro. Vidury buvo rengiama scena, ant kurios buvo skiriama tam tikros vietos orkestrui, chorui ir veikėjams-aktoriams. Iš vienos pusės scenos pusračiu ir amfiteatru t. y. laipsniais vis augštyn buvo įrengtos vietos žiūrėtojams. Iš kitos pusės scena atsiremdavo į sieną su trejetu durų; jų kiekviena turėjo savotiškos reikšmės: jei artistas išeidavo ant scenos iš dešinės nuo žiūrėtojų, reiškė, kad atvyksta iš užsienio ar iš provincijos; artisto pasirodymas iš kairės reiškė, jis ateinąs iš uosto ar miesto; vidurinės durys tragedijose reiškė karaliaus rūmus, komedijose privatinį namą.

Scenos įrengimas buvo be ypatingų dekoracijų, net scenos uždangalo visai nebuvo; tik dievams iš dangaus nusileisti, kad veikime dalyvautų, buvo įtaisytos tam tikros mašinos; iš čia posakis: deus ex machina. Lošimai buvo rengiami valdžios ir jos apmokami; tik chorus dažnai savo lėšomis išlaikydavo didesnieji turtuoliai.

Drama pas graikus buvo labai mėgiama ir turtingai išsivystė; minima virš 30 dramų rašytojų ir iki 400 dramatiškų veikalų, kurių tačiau dauguma žuvo, išlikus tik jų titulams. Garsiausiais tragedijų rašytojais buvo Aischilas, Sophoklas ir Europydas; geriausias komedijų rašytojas ne tik pas graikus, bet visoje pasaulinėje literatūroje, be abejo, Aristophanas.

Aischilas (525—456) graikų tragediją, dar tik užmazgoje tebesančią, iš karto pastatė ant rimto dailės laipsnio ir, galima sakyti, tiek jai padarė, kiek Dantė italų literatūrai. Aischilas nuo pat jaunystės priklausė prie scenos, dalyvaudamas chore ir vaidinimuose. Kilus karui su persais, jis dalyvavo mūšiuose ties Maratonu

ir Salaminu, o į aštuntus metus po karo parašė vieną geriausių istoriškų dramų „*Persus*“. Iš viso jo parašyta virš 70 tragedijų; išliko iki mūsų laikų tik septynios: *Persai, Prikaltas Prometiejus, Septyni vadai prieš Tebus, Šaukiančios pagalbon* ir trilogija *Oresteija.*

Visose Aischilo tragedijose žymiausią rolę lošia likimas (Moira), nuo kurio priklauso patys dievai, pasaulis ir žmogus; nei vienas nusikaltimas negali palikti nenubaustas; vaikai ir ainiai turi kentėti už savo tėvų nuodėmes. Jo tragedijose irgi choras užima perdaug vietos, pertatai akcija gana menka ir ne tiek įdomi. Tą akcijos trūkumą Aischilas papildo nepaprasta, titaniška veikiančiųjų asmenų dvasios jėga; jo tragedijų asmenys tai titanai-pusdieviai.

„*Persų*“ tragedijos turinys toks: persų senelių choras nekantriai laukia žinių nuo savo karaliaus Kserkso, išvykusio su didžia kariuomene Graikijos užkariauti. Atosa, Kserkso motina, pasirodo ant scenos, nujausdama ką tai negerą. Atvykęs iš Graikijos pasiuntinys praneša apie baisų Kserkso kariuomenės likimą. Padėties tragizmą dar padidina mirusio karaliaus Darijo pasirodžiusi dvasia, kuri primena anuomet buvusią persų valstybės galybę. Choras gieda raudą. Galop parirodo pats Kserksas, buvęs pasirengęs taip daug užkariauti, o čia dabar visko netekęs, apiplyšęs, vos gyvas grįžta.

Prikalto Prometiejaus tragedijoje perstatoma Prometiejaus kančios, prie uolos dievų prikalto ir arelio draskomo už tai, kad iš dangaus pavogęs ugnį, žmonėms ją atnešdamas ir juos išmokydamas įvairių amatų. Baisiausiai kankinamas, Prometiejus vis delto savo išdidume nenori nusilenkti prieš Žeusą ir kitus dievus, pranašaudamas jų žuvimą. Prometiejų, rodos, reikia suprasti ne ką kitą, kaip išdidų žmogaus protą.

Oresteijos trilogija susideda iš trijų tragedijų, kurių turinys nuosekliai rišasi. Pirmoje tragedijoje perstatoma kaip Agamemnoną, grįžtant jam iš Trojos, Kasandra-pranašė perspėja, kad namie jam gresia baisus pavojus; bet šis netiki. Tikrai namie jį nužudo jo žmona Klitemnestra, susidėjusi su savo meilužiu Aigistu. Antroje tragedijoje Agamemnono sūnus Orestas, keršydamas už tėvo mirtį, nužudo savo motiną Klitemnestrą, pranešęs apie tai savo seseriai Elektrai. Trečioje tragedijoje Orestas, deivių Erinijų (sąžinės graužimų) baisiai persekiojamas ir kankinamas, Apolinui patariant, kreipias į Atėnų areopagą (teisėjų tarybą), kursai jį išteisina; tada Erinijų vietą užima Eumenydos, gerosios dievaitės.

Sophoklas (496—406), gimęs ties Atėnais, Kolonos vietovėje, augo geresnėse sąlygose, negu Aischylas, nes kai šis viską bemaž pats iš savęs priverstas buvo tverti, Saphoklas jau turėjo tokį žymų pirmtakūną ir pavyzdį. Sophoklo tėvai buvo gana turtingi ūkininkai ir sūnui davė rimtą apšvietimą ir auklėjimą, todel šis ir turėjo galimybės savo genijų išvystyti.

Jau 28 amžiaus metų Sophoklas išlošė varžytines su savo pirmtakūnu. Tikrai pas jį matome tragedijose žymią pažangą: pas Sophoklą greta choro ant scenos kaikada veikia vienkart trys lošikai; per tat jų veikimas gyvesnis, įvairesnis; atvirkščiai, choro rolė susiaurinta, jis mažiau dalyvauja. Nors ir pas Sophoklą likimas turi įtakos į veiksmą, bet jo rolė žymiai susiaurinta: žmonių gyvenimas ir nuotykiai daugiau priklauso nuo pačių žmonių būdo, nuo susipynusių siekių ir kęsmų.

Sophoklas ir labai ilgai gyveno ir parašė daugiau, kaip šimtą tragedijų, iš kurių tačiau išliko iki mūsų

laikų vos septynios: Edipas karalius, Edipas Kolonoje, Antigona, Trakinietės, Ajaksas, Filoktetas.

Geriausia ne tik Sophoklo tragedijų, bet ir visoje pasaulinėje literatūroje laikoma trilogija: *Edipas kara lius, Edipas Kolonoje,* ir *Antigona.* Jų turinys toks: Edipas išrinkta Tebų karaliumi. Tebuose ima siausti baisiausias maras. Edipas teiraujas Apolino Delfuose, kieno tai kaltė; sužino, kad pats yra priežastimi tos bausmės, nes nežinodamas baisiausiai nusikalto prieš gamtą, vedęs savo motiną Jokastą kaip žmoną. Tada sau akis išlupęs, savo dukters Antigonos· lydimas, Jokastai nusižudžius, apleidžia Edipas Tebus, daug klai· džioja ir prisikentėjęs galop mirty randa atilsį ir pasiliuosavimą nuo kančių.

Jam apleidus Tebus, jo sūnūs kariauja savytarpy už sostą ir žūva, o karaliumi tampa jų dėdė Kreonas, kursai Poliniko, kaipo miesto užpuoliko, neleidžia palaidoti, kad šunys ir paukščiai jį draskytų; o jo brolį palaidoja iškilmingai. Antigona, nebijodama mirties bausmės, brolį palaidoja, už ką mirtimi ir baudžiama. Tuo būdu žūva visa Edipo šeimyna.

Toje trilogijoje Sophoklas parodo, kad ir pats žmogus ir jo ainiai atsakomingi už nusikaltimą prieš gamtą, kad žmogaus laimė nepastovi, kad reikia vengti puikybės ir perdidelio savimi pasitikėjimo. Edipo ir Antigonos asmenyse duodama irgi didi pasiaukojimo pavyzdžiai. Scena, kurioje Edipas auksinėmis Jokastos sagutėmis išdūręs sau akis prie jos lavono, susikruvinęs, atsisveikina su vaikais ir su Tebais ir eina patsai į ištrėmimą, yra viena jautriausių pasaulinėje literatūroje. Bendrai sakant, toje trilogijoje Sophoklas tobuliausiai pasiekia to tikslo, kurio nuo tragedijos reikalauja Aris· totelis: nusistebėjimo, baimės, pasigailėjimo. Antigona lietuviškai išversta Samajausko.

Elektros tragedijoje Sophoklas tą patį tematą ima pagrindan, kaip ir Aischilas Oresteijoje: Klitemnestros užmušimą; bet pas Aischilą pirmąją rolę tame nužudyme lošia sūnus Orestas, likimo stumiamas ir tą sunkią priedermę paveldėjęs, kaip tėvo įpėdinys; pas Sophoklą pirmąją rolę nužudyme lošia duktė Elektra, daug su savimi kovojusi ir kentėjusi del motinos puolimo.

Trakiniečių tragedijoje Deijaneira, įtardama savo vyrą Heraklą, iš meilės pavydo įduoda jam užnuodytus marškinius, o paskui sužinojus, kad jos įtarimas buvo be pamato, pati iš skausmo nusižudo.

Kitoje tragedijoje *Ajaksas* nori keršyti graikų vadams, kad po Achilo mirties ne jam priteista Achilo šarvai; tačiau Atėna jį paverčia bepročiu, ir tas užpuola kapoti su kardu jaučių bandą, įsivaizdinęs, kad tai esą graikų vadai. Paskui susipratęs, iš gėdos pats nusižudo.

Graikų tragedijoje Sophoklo genijus pasiekė augščiausio laipsnio. Sophoklas gyveno dar tais laimingais graikų laikais, kai religija, dora, tėvynės meilė buvo augštai vertinama. Kupinas vilties ir pasitikėjimo žmonėmis, Sophoklas juos piešė tokiais, kokiais jie privalo būti; todel jo kuryboje daug idealizmo ir taip sakant, romantizmo, kiek jisai priešingas realizmui ir natūralizmui.

Sophoklo įpėdinis **Euripydas** (480 — 406), jau užsikrėtęs savo laiko skepticizmu piešia žmones tokiais, kokie jie iš tikrųjų buvo: politinių kovų įnirtimas, tėvynės meilės sunykimas, doros puolimas, filozofiniai ginčai, sofistika ir skepticizmas Euripydo kūryboje atvaizduota realiai. Du kartu vedęs ir šeimyniškame gyvenime nelaimingas, Euripydas buvo gyvenime skeptikas ir moterų priešas. Gimęs ant Salamino salos, užbaigė gyvatą Makedonijoje; vieni rašo, buvęs paleis-

tuvių sudraskytas, kurias savo kuriniuose, progai pasitaikius, be pasigailėjimo plakė; kiti sako, buvęs pasiutusių šunų suplėšytas.

Euripydas parašęs 60 su viršum veikalų, iš kurių išliko iki mūsų dienų 17 tragedijų ir viena dramatiška satyra „Kiklopas". Prie geriausių tragedijų priklauso, *Iphigenija Aulydoje, Iphigenija Taurydoje, Pasiutęs Heraklas, Medėja, Hipolitas.*

Pirmoje tų tragedijų *Iphigenija* turi būti dievams paaukota, kad graikai laimėtų karą prieš Troją. Veltui jos motina, Achilas ir ji pati stengias atsipalaidoti nuo to paskyrimo. Galop ji pati sutinka su savo likimu, net džiaugias, galinti pasiaukoti savo tautos laimei.

Antroje tragedijoje Iphigenija jau šventyklos tarnaitė —vaidilutė. Pas ją į šventyklą atveda du jaunikaičiu kad juos dievams ji paaukotų, nes norėję išvogti iš šventyklos dievaitės Artemydos statulą. Jų vienas pasirodo besąs jos brolis Orestas, antrasis—jos numylėtinis Piladas. Iphigenijai pasiseka abudu išgelbėti ir su Artemydos statula visiems kartu pabėgti į Atėnus, kur įkuriama Artemydos šventykla, ir čia Iphigenija pasilieka dievaitei tarnauti. Abejose tragedijose Iphigenija perstatoma kaip nekaltos mergaitės idealas. Antrosios tragedijos Iphigeniją irgi artistiškai paskui atkartojo vokiečių Goethe; pirmosios tragedijos Iphigeniją ne taip vykusiai pamėgdžioja prancūzų Rasinas.

Trečioje Euripydo tragedijoje dievaitė Hera atima Heraklui protą, pastumia į pasiutimą. Šisai pašėlęs žudo savo žmoną ir vaikus, manydamas keršijąs savo priešui. Praėjus pašėlimui, susipranta, ką padaręs, nori iš nusiminimo pats nusižudyti, bet jį gelbsti Tezėjas, pateisindamas nuo kaltės.

Medėja viena karakteringiausių Euripydo tragedijų; joje atsispindi gašlumo ir tikybinio indiferentizmo epoka.

Persidavimas, melas, kerštas, visa žemiausių geidulių suma išreikšta toje tragedijoje; Euripydo pesimizmas ir jo neapykanta moterų čia ypač aiškiai pasireiškia. „Nėra laimės čia žemėje, sako Euripydas vieno veikėjo lūpomis; gyvenimą rods gali padaryti malonų turtai, bet laimingu niekas“.

Tragedijos turinys toks: Medėja sužinojus, kad vyras nutarė ją mesti ir politiniais tikslais vesti Korinto karaliaus dukterį slapta pasiryžo del paniekintos meilės baisiai jam atkeršyti. Ji nuduoda sutikusi su savo l kimu ir vyro noru, rengia jaunajai dovanoms vainiką. Vestuvių dienoje vaikai, jai liepiant, įteikia jaunajai užnuodytą vainiką, ir toji baisiausiose kančiose miršta. Vaikus Medėja irgi nužudo, žūva ir pati. Ypač dramatingai perstatyta tragedijoje vidujinė Medėjos kova, jai pasiryžus keršyti taip baisiomis žudynėmis.

Hipolito tragedijoje ir užvilta meilė lošia pirmutinį vaidmenį. Phedra, karaliaus Tezėjo žmona, pamyla savo posūnį Hipolitą, o tą nuodėmingą meilę joje sužadino Afrodytė, tuo būdu nutarusi jį pražudyti už tai, kad jisai neapkenčia moterų ir per tatai negarbina jos pačios, meilės dievaitės. Veltui Phedra kovoja su savo piktais geiduliais; galop, patariant jos bobutei, nori pasiduoti pagundai, atidengdama posūniui savo jausmus; tačiau Hipolitas su panieka ją atstumia. Tada Thedra nusižudo, bet prieš mirtį, keršydama už paniekintą meilę, palieka Tezėjui laišką, kuriame jį nekaltai įskundžia, kaip savo išgėdintoją. Tezėjas posūnį prakeikia, ir tasai nelaimingai žūva po ratais. Galop Tezėjas sužino tiesą, bet jau po laiko.

Euripydo tragedijos, sulyginus su Sophoklo tragedijomis, menkesnės ne tik turiniu ir idėjomis, bet ir savo forma. Pas Euripydą daugiau filosofavimo, nekaip veiksmo (akcijos), o kad daugiau sužadinus

susidomėjimo, poėta sumano įvairiausius nepaprastus nuotykius, painias, nenatūralias stengias piešti padėtis ir intrygas, kurias sunku paskui galutinai išrišti; per tatai tragedija turi kartais baigtis nenatūraliu dievų įsikišimu (Deus ex machina).

Antra vertus, Euripydo tragedijų veikią asmenys, nors dažnai nėra simpatingi, bet daugiau panašūs į gyvus žmones su savo silpnybėmis ir geiduliais. Pas jį tragedijose matosi daugiau psichologizmo, mažiau estetikos ir idealizmo. Aristotelis vis delto stato Euripydą labai augštai ir vadina jį tragiškiausiu tragiku.

Graikų komedija išsivystė, kaip ir tragedija, iš to paties Dyonyzo dievaičio apeigų, šokiais, linksmomis dainomis ir visokiais šposais pavasario pradžioje apvaikščiojamų. Graikų komedija bent pačioje pradžioje nestatė sau bent kokio augštesnio tikslo; juokinti, linksminti, pašiepti žmones buvo vienintelis jos uždavinys. Tam tikslui visos priemonės buvo leistos: šlykščiausios scenos buvo perstatomos, rimčiausi vyrai, kaip Sokraras ir demagogas Kleonas, buvo išjuokiami ir tai asmeniškai, net jų apdaras, judesys, veidas ant scenos buvo pamėgdžiojami. Taip pat pajuokiami būdavo ciniškai dievai ir didvyriai; tik vėliau jau Aristophano pradėta komedijose siekti užbrėžto sau tikslo, pajuokiant. Komedijos lopšiu laikoma Megara. Iš komedijų rašytojų daugiau žinomi Kratinas, Aristophanas, Menandras.

Kratino rolė komedijoje kai kada graikų lyginama su Aischilo tragedijoje. Bet nei vienos jo pilnos komedijos neišliko; todel ir apie jį iš nedidelių liekanų sunku dabar ką nors spręsti.

Aristophanas (445—388) priklauso prie geniališkiausių pasaulinių komedijos rašytojų; pašiepimo sąmojingumu net prancūzų Volteras prieš jį niekai. Buvo jis atėnietis, nors pripuolamai jam gimus užsieny, Kleonas

ir nenorėjo jam pripažinti Atėnų pilietybės. Pradėjo Aristophanas rašyti komedijas vos 17 metų amžiaus teturėdamas; pirmosios buvusios silpnokos ir jos žuvo. Iš viso buvę jo parašyta iki 40 komedijų; tos vienuolika, kurios iki šiolei užsiliko, skaitoma geriausiomis pasaulinėmis komedijomis. Aristophanas priklausė prie konservatorių, buvo Atėnų patriotas, mylėjo jų praeitį, nemėgo Euripydo, augštai vertino Sophoklą, nekentė savo laikų demokratizmo ir jo demagogų, neapkentė irgi sophistų, nuo kurių neskyrė ir Sokrato, jo nesupratęs. Geriausiomis jo komedijomis laikoma „Raiteliai“, „Debesys“, „Varlės“, „Širšės“.

„*Raitelių*“ komedija tuo vardu del to pavadinta, kad joje dalyvauja raitelių choras. Išjuokiama joje demagogų įtaka minioms ir parodoma visos demokratizmo ydos: išnaudojimas, kyšių ėmimas, vogimas, savo pareigų nežinojimas, meilinimasis prie minių ir joms pataikavimas, savo tik gero ir patogumų ieškojimas ir pamėgimas.

Vyriausias šios komedijos asmuo—Demosas, nedidelio proto, nepastovus senis. Jis turi vergą Kleoną, kursai senį už nosies vedžioja. Kažkoks Atėnų mėsininkas stoja su Kleonu į varžytynes del įtakos pas Demosą. Kleonas sako Demosui: aš tave taip myliu, kad už tave tegul mane sukapoja: tepjausto diržus iš mano nugaros! Mėsininkas, jį pertraukdamas, sako: o mane už tave tesupjausto į gabaliukus ir tevirina! Kleonas šaukia: aš prižadu tau daug pinigų, o už tai tau nieko nereikės dirbti. Mėsininkas: o aš nuskusiu tavo žilus plaukus ir grąžinsiu tau jaunystę ir t. t.

Komedijoje „*Debesys*“ išjuokiama sophistika. Joje dalyvauja debesų choras—simbolis sophistinių neaiškumų, šviesos aptemdymo. Svarbiausias joje veikėjas Sokratas, kuriame Aristophanas be reikalo mato sophistų

vadą. Komedijos turinys toks: naktis; Strepsijadas atėnietis vartosi lovoj: sūnaus skolos neduoda jam užmigti. Ateina jam į galvą puiki mintis, leisti sūnų į tą išminčių mokyklą, kurioje susekta, kad dangus tai tik anglių katilo dangčiukas, o žmonės – anglys; ten galima išmokti dvejopos kalbos, iš neteisėto padaryti teisėtą, ten galima išmokti, kaip išsisukti nuo skolų mokėjimo. Strepsijadas baldos į Sokrato namus. Vienas iš philosopho mokinių išėjęs bara Strepsijadą, kam jis Sokratui kliudąs svarbų darbą: philosophas kaip tik dabar išmatavęs blusos pėdą ir kiek savo pėdų augščio blusa gali nušokti; jis irgi suradęs, kad uodai pasturgaliu dainuoją. Galų gale Sokratas, besėdįs pakabintame krepšy, įsileiežia Strepsijadą. Tasai jo prašo išmokinti sūnų tos suktos kalbos, kurios pagalba šis galėtų skolų nemokėti, o už tai jam dievai atlyginsią. „Dievai, jam atrėžia Sokratas: mums nieko nereiškia; tikrus dievus aš tau tuojau parodysiu".

Galų gale Strepsijado sūnus, Sokrato mokykloje išmokęs visų sophistiškų gudrybių, grįžta į tėvo namus. Čia tarp tėvo ir sūnaus prasideda ginčai, kurie tuo baigiasi, kad sūnus sumuša tėvą ir sophistiškai taip teisinas: tu anksčiau mane mušdavai", sako jis tėvui. „Taip! bet tik norėdamas tau gero", teisinas tėvas. Sūnus jam atsako: „jei mušti tereikia vien gero noro, tai ar aš negaliu tavęs mušti, norėdamas tau irgi gero?" Strepsijadas, matydamas sophistų mokyklos pasekmes ant savo kailio, eina ir padega Sokrato namus, iš kurių bėga išsigandę pseudophilosophai.

„*Varlių*" komedijoje išjuokiama Euripydas, kurio Aristophanas nekentė, nors tarp jų yra šis tas bendra: kaip Euripydas tragedijose, taip Aristophanas komedijose įvedė tendenciją. Varlių komedijos turinys maždaug toks: Dionyzas dievaitis, varlių choro lydimas,

žengia į požemius per Stikso upę, kad iš ano pasaulio pergabentų Euripydą, kurs ten su Aischilu varžosi del pirmenybės. Dionyzui tenka spręsti klausimas. Abudu dramaturgu stoja dievaičio akyvaizdoje ir vienas kitam daro priekaištus, nurodo silpnąsias priešo puses, o savąsias teisina. Galop abiejų kūriniai dedami ant svarstyklių; Euripydo veikalai, kaip menkesnės vertės, kyla į viršų, Aischilo juos nusveria; todel šis grįžta į šį pasaulį, o Euripydas pasilieka požemiuose.

Komedijoje *„Širšės"* skaudžiai pajuokiama bjaurus atėniečių papratimas del niekų ilgiausiai bylinėtis, apleidžiant visus savo reikalus. Širšių choras lošia komedijoje rolę 6.000 teisėjų, kurie gerai apmokami ir turi užtenkamai darbo Atėnuose.

Tokios Aristophano komedijos, kaip „Raiteliai" ir „Širšės" nenustoja savo aktualumo ir mūsų Lietuvoje; tik negalima jų gyvai žodis į žodį versti: kai kurie išsireiškimai perdaug drastiški ir cyniški.

Graikų literatūros puolimas. Nuo IV amž. prieš Kristų ne tik politinis graikų gyvenimas, bet ir jų literatūra žymiai slenka žemyn. Kilnesni tų laikų vyrai arba, kaip istorikai, tyrinėja savo tėvynės praeitį, arba ieško nusiraminimo philosophijoje, arba viešomis prakalbomis, kaip sakytojai, stengiasi miniose sužadinti kilnesnius jausmus. Jie visi nemaža prisidėjo prie prozos ištobulinimo.

Herodotas (480 — 425), vadinamas istorikų tėvu, Peryklo šelpiamas, daug šalių pats aplankė, savo akimis jas matė ir jas aprašė. Tuose aprašymuose ir pasakojimuose pasitaiko perdaug nayviškumo, bet nėra sąmoningo melo. Horodoto parašyta pirmoji pasaulio istorija, kurioje žymiausią vietą užima saulėtekio ir vakarų varžytynės, arba kova graikų su persais.

Herodoto įpėdinis Thukidydas 455 — 400 parašė Peloponezo karo istoriją, kuriame patsai dalyvavo; veikalas pasižymi gražia, turtinga proza ir rimtu, objektyviu karo pasakojimu.

Ksenophonto (430 — 354) veikalai: a) *Graikų Istorija*, kurioje baigiama Peloponezo karo aprašymas; b) *Anabazis*, kame apsakoma vaizdžiai ir smulkiai, kaip 10.000 graikų grįžo į tėvynę, dalyvavę Kyro kovose prieš jo brolį Artakserksą; c) *Kyro Auklėjimas*, kur kaip kokioje apysakoje nurodoma auklėjimo būdas ir jo idėalas. Galop savo veikaluose: *Memorabilia* ir *Sokrato Apologijoje* gina Ksenophontas šio philozopho garbę.

Iš graikų kalbėtojų garsiausi buvo Demosthenas (385 — 322) ir Aischinas (389 — 314). Iš daugelio graikų philozophų tikrais genijais skaitoma: Sokratas (470 — 399), Platonas (427 — 248) ir Aristotelis iš Stagiros (384 — 322).

Kai Aleksandras Didysis (356 — 323) užkariavo Graikijai didžiausius pasaulio plotus, ir kuomet Aleksandrijos miestas tapo susisiekimo, prekybos ir apšvietimo centru, čia kai kurį laiką buvo bepradendanti atgimti ir nupuolusi graikų literatūra, bet tik neilgai ir žymesnio augščio nepasiekė. Iš to laikotarpio rašytojų paminėtini: **Apolonijus iš Rodoso** (280 — 200), jo poėma — *Argonautų žygis;* lyrikas, garsus idilijų rašytojas **Teokritas**; galop komedijų rašytojas Menandras.

Menandras (342 — 291) parašęs nemaža komedijų, bet nei viena neišliko ištisa. Jo komedijos jau kitokios rūšies, kaip Aristophano. Graikų valdovai - demagogai, laikui bėgant, paėmę į savo rankas visą valdžią, nepakentė kritikos, suvaržė rašytojų laisvę, užgynė komedijose ir satyrose paliesti politiškus klausimus, pašiepti

augštesnius asmenis; komedija priversta buvo pasitenkinti vien šeimyniško, privataus gyvenimo atvaizdavimu; o kadangi ištvirkimas, paleistuvystė, lėbavimas, gobšumas plačiausiai tuomet viešpatavo, tai ir komedijų turinys irgi buvo tos pačios rūšies. Pati komedijų pakraipa nestatė sau tikslo žmones mokyti ar dorinti, bet vien tik juos juokinti ir žadinti žingeidumą.

Kalbant apie graikų kultūrinį gyvenimą, negalima irgi nepaminėti pasaulinio vardo matematikų — Euklydo ir Archimedo, matematiko geographo Ptolomėjo (II amž. po Kr.), geographo Strabono, gyvenusio Augusto ciecoriaus laikais, ypač Plutarcho (40 — 120 po Kr.), kurio garsių vyrų biografijos (paeiliu tai graiko, tai romėno) davė ne vienam rašytojui, ypač anglų Šekspyrui daug medžiagos tverybai.

Paskutinis žymesnis graikų stabmeldžių rašytojas buvo **Lukijonas** (gim. 125 m. po Kr.), kursai savo „*Dialoguose*" ir satyrų rinkiny: „*Tikrosios Istorijos*" skaudžiausiai viską, net dievus išjuokia.

Iš graikų krikščionių rašytojų, kurių veikalai bent turiniu turi pasaulinės reikšmės, reikia paminėti Bažnyčios tėvus: Origeną, šv. Atanazą, šv. Grigalių iš Nazianzo (rašė eilėmis), šv. Joną Auksaburnį. Tačiau jų raštų kalba gerokai nutolusi nuo klasiškos graikų kalbos.

Romėnų Literatūra.

Romėnai, palyginti su graikais, buvo daugiau praktiški žmonės, ne svajotojai; mažiau jiems rūpėjo dailė, grožis, menas, daugiau proto daviniai ir realus gyvenimas. Todel tai jie pasižymėjo ypatingai savo karų metodu, praktiška ir pavyzdinga teisdavyste ir teisių

mokslu, galop nepaprastu logingos iškalbos išsivystymu (eloquentia); literatūroje gi ir meno srity buvo ir pasiliko, net trumpame savo literatūros žydėjimo laikotarpy, graikų mokiniais.

Romėnai vos tik pradeda savo istorišką gyvenimą, kuomet pas graikus apšvietimas, literatūra ir dailė buvo jau pačiame žydėjime; todel romėnai ir patenka graikų įtakai, su kuriais susidūrė savo užkariavimais ir per graikų kolonijas, kurios buvo gausingos pietų Italijoje ir Sicilijos saloje. Per karus daug graikų patenka romėnams vergais ir čia, kaip daugiau apsišvietę, patampa romėnų vaikų auklėtojais. Tuo būdu graikų apšvietimas, jų kalba romėnų tarpe ir jų literatūroje savo įtaka auga ir stipręja.

Romėnų literatūra, sulyginus su graikų literatūra, vystėsi atvirkščiu keliu, nes atskyrus labai silpnas, primityvias religiškai mytiškas giesmes (versus fescennini et saturnii), jų rašyta literatūra prasideda nuo dramos - komedijos. Tatai ir suprantama, nes lotyniškai pradėta rašyti kaip tik tuomet, kai pas graikus literatūra slinko žemyn, ir komedijas rašė Menandras.

Pirmasis romėnams davė rašytas komedijas **Livijus Andronikas** (apie 240 m. prieš Kr.) graikas. Patekęs pas romėnus vergu ir išmokęs jų kalbos, vertė jis graikų komedijas lotyniškai. Buvęs, sako, lotyniškai išvertęs ir Odisėją.

Pirmieji originalūs komedijų rašytojai buvo Plautas ir Terentijus; pirmieji tragedijų rašytojai — Enijus, Pakuvijus ir Atijus.

Romėnų komedijos buvo dvejopos rūšies; vienos vadinosi comoedia palliata (palium — graikų apdaras), kuriose veikią asmenys scenoje ir jų apdarai pamėgdžiojo graikus; antros vadinosi comoedia togata, jose artistai lošdavo scenas iš romėnų gyvenimo; tos rūšies

komedija buvo vadinama fabula praetexta (toga purpuru papuošta), jei jos turinys buvo paimtas iš augštesnio luomo gyvenimo; jei scenos vaizdavo vidurinio luomo gyvenimą, pati komedija vadinosi fabula trabeata (trabeatus — raitelių purpurinė toga). Bet ypatingai romėnų minios buvo mėgiamos fabulae tabernariae (taberna — smuklė), kuriose perstatomas buvo žemesnio luomo gyvenimas.

Romėnų teatras buvo grynai valstybinė įstaiga; cenzorių pareiga buvo žiūrėti veikalo įtalpos, edilo — tvarkos, leidimą lošti duodavo konsulas. Nors teatro įtaisymui ir veikalų pastatymui, ypač cezarų laikais, nesigailėta milžiniškų valstybės išlaidų, vis delto romėnai sau bevelijo cirką su gladiatorių žaidimais, negu teatrą. Tik comoediae tabernariae, arba vėliau atellanae, sujungtos su mimika, tankiai labai nepadoria, tiesiog begėdiška, turėjo ištvirkimo laikais didesnį populiarumą.

Daugiausia romėnų mėgiamu komedijų rašytoju buvo Plautas (254 – 184 prieš Kr.), kilęs iš liaudies ir gerai pažinęs jos gyvenimą. Jisai parašė gana daug komedijų, sekdamas graikų Menandru; bet ne visos jos lig šioliai išliko. Prie geresnių priklauso: a) *Miles gloriosus,* kurioje pajuokiama kareivis, mėgstąs pasigirti, kvailas ir savimi patenkintas; b) *Aulularia* arba puodas su auksu, kur pašiepiama šykštuolis; ta komedija buvo pavyzdžiu prancūzų Molièrui, rašant komediją „L'avare“; c) *Captivi* arba belaisviai, kurią vokiečių kritikas Lesingas priskaito prie geriausių pasaulinių komedijų.

Dauguma Plauto veikalų primena italų Bokačijo Dekameroną ir pasižymi toli gražu neaugšta dora. Jo komedijų intryga paprastai nepaini, o kad žiūrėtojus sujdomintų, autorius nesigaili šaržo, visokių šposų ir

qui pro quo; pavyzd. broliai dvyniai labai panašūs vienas į antrą. Plauto komedijų asmenys nėra gyvi žmonės, bet tam tikros teatralinės figūros, pasikartojančios įvairiose komedijose: moterys visumet negražios, pliauškės, mergaitė — bekalbis asmuo, jauni žmonės greit įsimyli ir gudrių vergų patarimais naudojasi, kareivis— pasigirti mėgsta, ir kvailas ir t. t. Bet Plauto veikalų kalba labai gyva, vaizdi, artima liaudies dialektui ir jos būdui išsireikšti.

Žymiausias Plauto įpėdinis buvo **Terentijus**, 185 m. gimęs Kartaginoje. Patekęs jaunas marių piratams į rankas, buvo perduotas, kaip vergas, Romos senatoriui Terentijui, kursai ne tiktai jam suteikė laisvę ir savo vardą, bet dar suvedė jį į artimesnius santykius su Romos šviesuomene.

Terentijaus žymesnės kemedijos laikoma: a) *Andria* arba mergaitė iš Andro, b) *Hecyra* t. y. uošvienė ir c) gal geriausia — *Adelphi* — broliai, kuriai paskui panašią parašė prancūzų Molièras, užvardinęs „École des maris“.

Terentijaus komedijos ir turiniu, ir rimta elegantiška kalba, ir psichologiškai gyvai nupieštais asmenimis stovi augščiau už Plauto komedijas, bet kaip aristokratas dvasioje, Terentijus nemokėjo taip įtikti liaudžiai, turinio rimtumu suįdominti klausytojų; žodžiu, nebuvo populiarus, kaip Plautas. Terentijus irgi mėgsta vartoti aforizmus, o kai kuriose jo komedijose pasireiškia sentimentalizmas, taip paskui įsivyravęs XVIII amž. pabaigoje Europos literatūrose.

Žymesni Romos tragikai buvo **Enijus, Pakuvijus** ir **Atijus**. Visi jie sekė graikiškais originalais, kai kada net patį tragedijos vardą pasiskolindami. Enijus sekė Euripydą, Pakuvijus—Sophoklą, Atijus — Aischilą.

Enijus gim. 239 m., iš pradžių mėgino rašyti komedijas, bet negalėjo populiarumu susilyginti su Plautu. Tuomet ėmė rašyti tragedijas ir nemaža jų prirašė; tačiau iki mūsų laikų vien jų užvardinimai beišliko. Enijus pirmas iš romėnų mėgino ir epo, parašęs savo *Annales* (metraščiai), kuriuose poėtiškai apgieda romėnų istoriją nuo Enėjo iki savo laikų.

Enijus nemaža pasidarbavo lotynų kalbos patobulinimui ir jos pritaikinimui poėtiškiems išsireiškimams. Jisai pirmas su pasisekimu pradėjo lotynų poėzijoje vartoti hegzametrą.

Iš Pakuvijaus ir Atijaus veikalų bemaž nieko neišliko. Iš Atijaus tragedijų tik keleta fragmentų beužsiliko jo „Trakiniečių" ir „Prometiejaus". Savo laiku jie buvo romėnų augštai vertinami: Atiją Ciceronas vadina „summus poeta".

Žydėjimo Periodas.

Antrojo amžiaus gale prieš Kr. Romos galybė pasiekė savo augščiausio laipsnio, bet jos pilietiška dora ir laisvė puolė. Jau Jugurtos karo laikais (111 — 105) romėnų aristokratija ant tiek buvo puolusi ir ištvirkusi, kad Romoje galima buvo viską už pinigus pirkti ir papirkti (Romae omnia venalia). Senato kitą kartą galingas žodis dabar nieko nereiškė. Jau Sulla 82 metais buvo paskelbtas diktatorium iki gyvos galvos. Metais 45 Cezaris pasiskelbė vieninteliu Romos valdovu. Nors laisvės patriotų jis buvo nužudytas, bet jau jo giminaitis Oktavianas 27 m. vėl pasiskelbė Augustu ir paliko imparatorium iki gyvos galvos.

Tačiau pilietiškos laisvės puolimas pas romėnus atsitiktinai subėgo su jų literatūros žydėjimu, kursai neilgai ir tęsėsi: nuo 80 m. prieš Kr. iki 20 m. po Kr.

To literatūros sužydėjimo artimiausios priežastys buvo: a) pirmieji cezarai, ypač Oktavianas Augustas, buvo tikrais literatų rėmėjais - mecenatais; b) Oktavianui paėmus valdžią į vienas rankas, nurimo karai su silpnais kaimynais, kurie dabar Romos privengė; įsiviešpatavo ramumas, taika o su jais noras apšvietimo, dailės ir meno (intra arma musae silent); c) graikų kultūros įtaka, jau anksčiau prasidėjusi romėnų tarpe, dabar žymiai padidėjo, Graikijai tapus Romos imperijos dalimi; imta studijuoti giliau ne tik graikų literatūros pavyzdžius, bet ir jų philosophiją ypač stoikų, ir istoriją, ir iškalbą. Vieni važiuoja į Atėnus retorikos mokintis, kiti pačioje Romoje steigia retorų mokyklas. Graikų kalba tampa romėnų šviesuomenės ir aristokratų kalba.

Žydėjimo periode pas romėnus ypač pakilo lyrika; epas bent kiek silpniau pasireiškė. Dramos kūriniai pas romėnus niekados didesnės pasaulinės svarbos neįgijo.

Proza tuo metu irgi didžią pažangą padarė; tapo išsireiškimais turtingesnė, lankstesnė. Iš prozaikų ypač žymūs: a)**Cezaris**, parašęs „*Commentarii de bello gallico*, libri 7" ir „*De bello civili*, lib. 3"; b) **Saliustijus**: *De conjuratione Catilinae, De bello Jugurtino, Historiarum libri* V; šio pastarojo veikalo tik menkutės nuotrupos beužsiliko; c) **Ciceronas** paliko tobuliausios lotynų prozos pavyzdžius ir atsižymėjo, kaip didžiausias oratorius, ypatingai gražiu rimtu stiliumi, savo labai gausingose prakalbose, taip pat savo philozophiškuose veikaluose ir savo laiškuose (virš 700); d) Morkus **Varro**, vienas mokyčiausių romėnų, kurs savo laiku buvo tikra encyklopedija, labai daug ir rimtai įvairiausio turinio rašė proza ir eilėmis; bet iš jo veikalų maža kas beišliko; e) **Titas Livijus** (49 m. prieš Kr. 19

m. po Kr.) parašęs plačiausią 142 kn. *romėnų istoriją*, bet iš jos vos 35 kn. iki mūsų laikų beišliko; savo patriotizmu, poėtišku pasakojimu ir dalinai nayviškumu panėši Livijus į graikų Herodotą.

Romėnų lyrika, kaip ir visa jų literatūra, išaugusi graikų įsravoje, platesnei visuomenei buvo svetima, skiriama negausingai dvasios aristokratijai. Daugiau savitumo pasireiškė tik romėnų satyrose ir elegijose. Prie žymesnių lyrikų priklausė Lukrecijus, Propercijus ir Tibulas, kuriuos peraugo Horacijus ir Ovidijus.

Lukrecijus (95 — 53) gyvenime ir įstikinimu buvo Epikuro pasekėjas. Savo materiališkas pažiūras poėtiškai išdėstė veikale „*De natura rerum*". Viskas sulyg juo išsivystė iš materijos atomų, net siela ir dvasia (anima et animus); dievai tai žmonių vaizduotės padaras. Neveiziant į sausą protavimą (poėzija nemėgsta philozophavimų) ir į materialistišką pasaulėžiūrą, poėta sugebėjo vietomis parodyti žymų poėtinį talentą. Labai gaila, kad tą talentą nusmelkė ir pažemino savo epikurėjiškomis pažiūromis, o galų gale neradęs gyvenime augštesnio tikslo, dar gana jaunas jį užbaigė savižudyste.

Katulas (87 — 54), **Tibulas** (55 — 19) ir **Propercijus** tai dainiai kūniškos, palaidos meilės, kuri tačiau skamba pas juos tankiausiai liūdnais elegijos tonais. Jų lyriniuose tvariniuose žymu įtaka erotinių Saphos giesmių ir įtaka tų graikų heterų, išsilavinusių, bet gerokai ištvirkusių ir meilės dalykuose prityrusių, kurios iš Graikijos tuomet būriais suplūdo į Romą ir tvirkino romėnų jaunuomenę savo palaidomis, epikurėjiškomis pažiūromis. Katulas apgieda kokią tai Lesbiją, Tibulas Deliją, Propercijus Cintiją.

Katulas vienose savo eilėse taip atsiliepia:

Nulla potest mulier tantum se dicere amatam
Vere, quantum a me Lesbia amata mea est.

Kaip pavyzdį Katulo eilių ir jų ritmo lengvumo galima nurodyti iš daugelio kitų, šias eilutes:

Ille mi par esse deo videtur,
Ille, si fas est, superare divos,
Qui sedens adversus, identidem te
spectat et audit
dulce ridentem.

Tibulo elegijos palyginti bent kiek padoresnės ir gal daugiau jose tikro nuoširdumo. Vienose eilėse jis taip atsiliepia į Deliją: „mane laiko savo valdžioje graži mergaitė; kai ateis mano paskutinė valanda, aš norėčiau tik į tave žiūrėti, tik tave laikyti silpnėjančia ranka; tada tu mane pabučiuosi, griaudžiai apsiverkus".

Pas Propercijų elegijose daugiau jėgos, nors ir jo mūza dažniausiai tik meilę gieda; per tatai nuolat pasikartodama, gerokai monotoniška; ten gi, kur Propercijus pamėgdžioja aleksandrinio periodo graikų poėtus ir stengiasi pasirodyti eruditu, tampa nenaturaliu.

Tibulas ir Propercijus nuo savo laiko politikos stovėjo nuošaliai, Katulas neapkentė triumvyrų, ypač Cezario ir rašė prieš juos gana laisvai epigramas ir karčias satyras.

Horacijus (65—8), vienas didžiausių pasaulinių lyrikų; buvo paliuosuoto vergo sūnus, bet rimtai išsilavino Romoje ir Atėnuose. Iš pradžių buvo karštas respublikonas ir drauge su Brutu kovojo ties Pilipais, kur respublikonai buvo nugalėti, ir Horacijus nustojo viso turto. Paskui susipažino su Vergiliju, kurį vadina animae dimidium meae, o per jį ir su Mecenatu, net su Oktavianu Augustu, kurių globa naudojosi.

Pirmieji Horacijaus kūriniai — įvairiausio turinio satyros ir epodai (jambai). Tose satyrose ne tiek skaudaus ir kartaus ydų plakimo, kiek sąmojingo bet

lengvo pašiepimo. Kaip pats poėta sako, jo uždavinys — ridendo verum dicere. Horacijus čia švelniai pajuokia kvailius, savo likimu nepatenkintus žmones, šykštuolius, gašlius, pašiepia eilių rašymo maniją, brangias puotas. Bent kiek gal skaudžiau čia tenka tiktai šykštuoliui Avidienui, kurs nuo penkių metų maitinas tik alyvos vaisiais ir laukinėmis varnomis, o į kopūstus lašais varvino aliejų, nuo kurio vieno kvapo galima apalpti.

Tačiau ypatingą garsą ar vardą Horacijus sau įgijo odomis (*Carmina*) ne tik pas romėnus, bet ir vėlesniais laikais pas visas Europos tautas. Viduriniais amžiais Horacijus kartu su Vergilijų ir Ovidijų buvo populiariškiausi poėtai, o Horacijaus odos, be šv. Rašto ir Tomo a Kempis Kristaus Sekimo, susilaukė daugiausia laidų. Pats Horacijus ne be pamato taip vienoje odoje apie save atsiliepia:

Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidum altius.

Tų odų - carminų turinys ne koks: meilės ir vyno dainos, nedideli himnai, atsiliepimai į savo globėją Mecenatą, Epikuro dvasioje puotų giesmelės ir toje dvasioje draugiški patarimai (carpe diem), kai kada jaunuomenės paskatinimai prie senų romėnų doros (virtus) ir t. t. Nėra tose odose nei Katulo nuoširdumo. Bet tiek jose grožio, poėtisko skonio, formos tobulumo, ritmo lengvumo ir įvairumo, kalbos turtingumo, kad Romos šviesuomenė, pirmą kartą išgirdusi lotynų kalboje tokias skambias melodijas, negalėjo jomis atsigėrėti; jos pasirodė nemenkesnės net už Anakreono perlus.

Kaip pavyzdį eilių melodingumo, greta turinio menkumo galima nurodyti odą, kuri taip prasideda:

Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus!

Arba dialogas meilužio su Lydija:

Donec gratus eram tibi
Nec quisquam potior brachia candidae
Cervici iuvenis dabat,
Persarum vigui rege beatior.

Savo gyvenimo gale Horacijus vėl nukrypo į satyras, kurias rašė laiškų (epistolae) formoje. Jų žymiausia: *De arte poetica*, kurioje nurodo savo pažiūras į poėzijos teoriją.

Horacijaus poėzijos įvertinimas ne visados buvo vienodas: viduramžiais entuziastiškas, dabar bent kiek šaltesnis. Jo kūrinių turinio menkumas, pažiūrų lengvumas, ypač jo pataikavimas ir smilkimas Augustui, nežiūrint į tobuliausią eilių formą, žymiai jų vertę mažina.

Ovidijus (43 m. prieš Kr. 17 m. po Kr.) buvo augštos kilmės ir retorų mokyklose gavo rimtą išsilavinimą. Tėvo buvo skiriamas juristų pašaukimui, bet draugaudamas su Tibulu ir Properciju, jausdamas didį patraukimą prie poėzijos ir turėdamas nepaprastą gabumą ir įgimtą lengvumą rašyti eilėmis, Ovidijus visa širdimi atsidavė mūzų tarnavimui. Nesusilyginęs su Tibulo nuoširdumu ir Propercijaus jausmų gilumu ir jėga, Ovidijus žymiai viršijo juos gyva, lakia vaizduote, eilių skambumu ir kalbos gražumu. Turinio gi nerimtumu stovi dar žemiau už Horacijų.

Pirmaisiais savo literatiško darbo metais, kaip ir jo draugai Tibulas ir Propercijus, rašė vien apie meilę. Prie to laikotarpio veikalų priklauso: a) *Amores*; b) *Heroides* arba 21 laiškas, jaunų moteriškių savo meilužiams rašytas; c) *Ars amandi*. Tuose kūriniuose atsispindi visas tais laikais Romos diduomenės ištvirkimas ir pasileidimas, prie kurio savo skambiomis, melodin-

gomis, bet stačiai pornographiškomis eilėmis pats Ovidijus nemaž prisidėjo, turėdamas, ypač jaunimo tarpe, didį pasisekimą, populiarumą ir pritarimą. Tas ištvirkimas užkrėtė paties Augusto šeimą: jis buvo priverstas, kad papiktinimą pašalintų, ir savo dukterei ir šios dukterei Julijai apleisti Romą, o rašytojams smarkiausiai uždrausti tvirkinančias eiles rašinėti.

Rasit šioj įsakymo įtakoje Ovidijus parašė knygą „*Remedia amoris*", kurioje stengiasi nurodyti būdus prieš meilę kariauti. Jau rimtesnis jo kūrinys „*Fasti*", kuriame distichais (dvieiliais) graikų ir romėnų mythologija ir senovės padavimai suimti.

Bet visusvarbiausias ir rimčiausias Ovidijaus veikalas, kurs poėtą pastatė greta Horacijaus ir Vergilijaus, yra *Methamorphoses* (Permainos). Čia poėta, pradėjęs nuo pasaulio ir žmogaus atsiradimo, puikiausiu hegzametru, vaizdžiai, gyvai, įdomiai aprašo kartais dramatiško dialogo formoje, dažniau poėtišku lengvu pasakojimu Graikijos ir Italijos mythiškus padavimus, atvesdamas juos iki Augusto viešpatavimo. Čia randame pasakas apie Lykaoną, Phaetoną, Niobę, Orphėjų, apie persimainymus dievų į žmones ir gyvulius, žmonių į augmenus, akmenis, ar jų patalpinimą dievų tarpe ir t. t. Reikia pačiam skaityti tuos poėtiškus pasakojimus, kad suprastumei jų grožį. Panašų veikalą galėtų sutverti labai talentingas lietuvių poėta, supoėtizavęs ir į vienetą suvedęs visas dr. Basanavičiaus surinktas pasakas.

Methamorphosės dar nebuvo poėto paskelbtos, kai jam teko atsidurti ant Juodmario krantų (netoli dabartinės Odesos): jis tapo Augusto ten ištremtas iki gyvos galvos. Priežastis nėra tikrai žinoma; bene bus tik kokia romantinė istorija su imperatoriaus šeimyna. Ištremtas baisiai Romos ilgėjosi, bet veltui maldavo draugų užtarti pas Augustą; ištremtas ir mirė. Čia pa-

rašė elegijų rinkinį *„Tristitia"* ir laiškus *„Epistulae ex Ponto"*. Vienoje tų elegijų tokią sau prieš mirtį parašė epitaphiją:

Hic ego, qui iaceo, tenerorum lusor amorum,
Ingenio perii Naso poeta meo.
At tibi qui transis, ne sit grave, quisquis amasti,
Dicere, Nasonis molliter ossa cubent!

Ovidijus, kaip rodo jo „Fasti", „Tristitia" ir ypač „Methamorphoses", turėjo tikrai didį poėtišką talentą; ritmų kalba jam tarsi pati bėgo iš lūpų, kaip pats sakosi: quod tentabam dicere, versus erat. Bet savo didžio talento vertai ir pilnai nesunaudojo, jį pažemindamas papiktinančiais šlykštumais ir pornographija.

Vienas didžiausiu Romos poėtų ir geriausių jos epiku buvo, be abejo, **Vergilijus** (70 — 19), gimęs šiaurės Italijoje ties Mantuja (Mantua me genuit) ir mokslus išėjęs Mediolane, o paskui Romoje. Turtingo ūkininko sūnus, Vergilijus bemaž viso turto buvo netekęs, Oktaviano Augusto legijonams jo kraštą nuteriojus. Bet paskui buvo gausiai Mecenato atlygintas ir paties Augusto taip aprūpintas, kad neturėjo reikalo sielotis del rytojaus dienos ir galėjo laisvai ir visa širdimi atsiduoti poėtiškai tverybai. Mirė Brundizijoje, grįždamas iš savo kelionės po Graikiją, palaidotas Neapoly. Jo veikalai: Bukolika, Georgika ir Eneyda.

Pirmasis žymesnis Vergilijaus veikalas — *Bukolika* sudėta iš 10 eklogų, kuriose poėta, sekdamas kai kada net varduose Teokritu, idealizuoja piemenėlių gyvenimą. Tačiau tie piemenėliai visai ne sodžiaus vaikeliai: jie mąsto ir jaučia kaip jaunas išlavintas patricijus, kuriam atsibodo miesto triūkšmas. Tas veikalas, kaip Teokrito pamėgdžiojimas, dar silpnokas, bet yra jame originalių poėto minčių; pavyzd., kad žmogus,

arčiau gamtos gyvendamas, atjaunėja, arba kad sugrįš aukso amžius ir taika, Augustui viešpataujant.

Antrame savo veikale *„Georgika“* Vergilijus idėalizuoja sodžiaus gyvenimą ramų, dorą, laimingą ir simpatingą su jo žemdirbyste, vynynais, bitininkyste ir t.t., kad tuo būdu ištvirkusią miestuose romėnų inteligentiją patrauktų į sodžius, arčiau gamtos. Veikalas tikrai simpatingas ir neturi tų nenaturališkumo ir dirbtinumo ydų, kurios žymu Bukolikoje.

Bet svarbiausias ir didžiausias Vergilijaus veikalas, — jo *„Aeneis“*, kur poėta, sekdamas Homeru, stengėsi sutverti veikalą, panašų vienkart Odisėjai ir Ilijadai, t. y. parašyti tautinę romėnų poėmą, kurioje būtų atvaizduota galinga romėnų praeitis. Tam tikslui Vergilijus sunaudojo seną romėnų padavimą, sulig kuriuo Trojos miesto įkūrėjais buvę Italijos išeiviai, o Trojai žuvus vienas trojėnų vadų Enėjas su likučiais atplaukė į Italiją ir čia įkūrė romėnų valstybę.

Eneydoje dvylika giesmių. Pirmose šešiose giesmėse, sekant Odisėju, apgiedama Enėjo klaidžiojimas-kelionė iš Trojos iki Italijos. Antrose šešiose, panašiai Ilijadai, apsakoma Enėjo karas su vietiniais Italijos valdovais, jų nugalėjimas ir Romos įkūrimas.

Kaip pas Homerą, taip ir Vergilijaus Eneydoje dievai dalyvauja žmonių veikaluose, pasidalinę į dvi priešingas puses. Priešingiems dievams veikiant, Enėjas daug turi iškentėti, iki galutinai pasiekia Italiją. Kai kuriam laikui, vieton Italijos, Enėjas patenka į Afrikos pakraštį, kur viešpatauja Didona. Jai jis apsako savo kelionės nuotykius, ir įsimylėjusi karalienė nenori jo išleisti; tačiau būsinčios Romos dievams globėjams reikalaujant, Enėjas slapčia apleidžia Kartagenos miestą. Atvykęs į Italiją, jisai Kampanijoje ties Kuma, sibilos vedamas, patenka į požemių šalį, kur

stebuklingame reginy jis mato garbingą romėnų ateitį, Augustui viešpataujant.

Geriausiai Vergilijui nusisekė pirmosios šešios poėmos giesmės; antroji poėmos dalis, regimai, nesuspėta galutinai išdailinti. Ypač gražios: antroji giesmė, kur Enėjas vaizdžiai ir gyvai apsako karalienei Didonai nelaimingą Trojos išgriovimą, ketvirtoji, kurioje apgiedama Didonos meilė ir jos nusižudymas, Enėjui slapta ją apleidus, šeštoji, kurios turinys — Enėjo regėjimas ir Kumos sibilos pranašystės apie garbingą Romos ateitį. Visoje poėmoje skamba gilaus patriotizmo styga, ir apoteozuojamas Augustas cezaras, Enėjo ainys, suteikęs Romos viešpatijai galybę, amžiną taiką.

Ir poėmos turiny ir jos stiliuje, pačiame jos technikos būde matoma Homero poėmų įtaka ir jų sekimas: kreipimasis į mūzą, poėmos užvardymas, dievų pasitarimai, jų partyviškumas, atskirų epizodų įvedimas, nukrypstant nuo pasakojimų branduolio, metaphoros, palyginamai, patys vaizdai labai ir labai primena Homerą. O kaip kiekvienas sekimas, taip ir Eneyda negali susilyginti su originaliais Homero tvariniais. Prie Eneydos ydų galima priskirti ir paties Enėjo būdas, kursai poėmoje pasireiškia perdaug didžiu pasyviškumu: didžiausia Enėjo dorybė; kad jis „pius“; toli gražu jam nuo Homero didžiavyrių, jėgos ir aktingumo kupinų; jis — likimo žaislas — eina ir veikia, kur jį stumia likimas nežinomais keliais. Bet yra poėmoje dalykų, kur Vergilijus net už Homerą stovi augščiau: pas Vergilijų nemaž lyrizmo, kurio visai nėra pas Homerą; daug irgi gilaus tikybinio ir patriotiško jausmo ir daugiau moralio rimtumo ir dorovingumo.

Eneyda padarė Vergilijų garsiu ne tik senosios Romos laikais, bet ir paskui, ypač viduriniais amžiais. Epizodas, kuriame atpasakojama, Enėjas įžengęs į po-

žemių šalį, pavelkė į Dantės „Dieviškosios Komedijos" struktūrą. Viduriniais amžiais, kai apie graikų epą neturėta supratimo, Vergilijus buvo laikomas vieninteliu didžiu epiniu poėtu. Dantė jį vadino savo mokytoju. Kai kas jame matė krikščionybės pranašą, kai jis gieda apie artėjantį aukso amžių ir nekaltą mergelę, kuri atneš taiką ir ramumą.

Rom. Literatūros puolimas.

Oktavianui Augustui cezarui 14 m. po Kr. mirus, puola romėnų politiškas gyvenimas; kaskartą daugiau įsigalint cezarų despotizmui, puola patriotizmas, dora, puola ir literatūra. Rimtesni vyrai ieško nusiraminimo ir užsimiršimo ar philozophijos ir praeities studijose, ar satyrų rašyme. Literatūros srity garsesnieji to laikotarpio rašytojai: Seneka, Juvenalis, Lukanas, Phädras. Jei be tų dar paminėsime istorikus Tacitą, Svetoniją, Marcelliną (IV amž.), Jaunesnį Plinijų † 79 m. (Naturalis Historia), Kvintilioną † 96 (Institutio Oratoria), tai bus bemaž visi žymesnieji paskutinio laikotarpio romėnų rašytojai.

Seneka, gimęs Ispanijoje (Kordova), buvo vienkart philozophas, kalbėtojas ir poėta. Savo philozophiškais raštais mėgo ypač etikos klausimus judinti, kuriuose pažiūras krikščionybei kai kada gana artimas išreiškia. Bet būdamas netvirto būdo, neturėjo užtenkamai griežtumo, tas pažiūras įskiepyti savo auklėtiniui Neronui, kuriam liepiant, buvo galop priverstas 65 m. nusižudyti. Kaip literatas parašė, rodos, devynias tragedijas ir vieną satyrą prieš Klaudijų cezarą, Senekos tragedijos iš visų romėnų tragedijų vien ir teišliko. Tose jo tragedijose asmenys daug ir ilgai, nors išmintingai kalba, bet maža veikia.

Juvenalis — skaudžiausiai plakančios satyros karalius; be pasigailėjimo, nešvelnydamas žodžių, Juvenalis savo satyrose plaka savo laiko moterų ištvirkimą, persidavimą, pralobusius niekšus, favoritų ir šnipų įsigalėjimą, patricijų doros puolimą, intrygas ir t. t. Jo satyrose, kaip kokioj panaramoje, ištisa galerija supuvusių romėnų visuomenės tipų. Vienoje satyroje taip pajuokia Juvenalis išsigimusius senatorius. Imperatoriui, vasaros metu viešiant Albanijos viloje, atneša sugavęs žvejys didelę žuvį. Imperatorius siunčia į Romą pasiuntinius ir kviečia senatorius į svarbų valstybės posėdį aptarti, kas daryti su žuvimi. Susirinkę senatoriai rimtai tariasi, sako žuvies garbei panegirikus; posėdis baigiama, ir senatoriai grįžta į Romą.

Juvenalio satyros kupinos pesimizmo: jis nemato niekur šviesesnio spindulio ir dažnai perdeda, piktą padidindamas. Jo satyrų drąsumas aiškinamas tuo, kad jos rašytos ir paskelbtos, Nervai ir Trajanui cezarams valdant, kuomet poėtų laisvė nebuvo varžoma.

Pas satyriką **Martialį** (gimė Ispanijoje), kursai trumpų epigramų ar kalamburų formoje pašiepia savo amžiaus ydas, nėra to drąsumo, atvirumo ir tiek tulžies įnirtimo; čia daugiau lengvos, kartais dviprasmės, nepadorios ironijos.

Lukanas (39—65), pamėgdžiodamas Vergilijaus Eneydą, parašė poėmą Pharsalia, kurioje apgieda kovą tarp Cezario ir Pompėjaus. Veikalui trūksta objektyviškumo (Lukanas buvo Pompėjaus ir respublikos šalininkas), naturalumo, ir jisai toli gražu negali susilyginti su Eneyda. Autorius jaunas nusižudė, liepiant Neronui.

Phaedras makedonietis, Augusto paleistas vergas, parašė gyvai ir trumpai apie 90 sakmių, sekdamas iš dalies graikų Aizopo pavyzdžiais. Tos sakmės romėnų liaudies tarpe turėjo didį pasisekimą ir populiarumą.

Jomis paskui daug pasinaudojo prancūzų Lafontenas ir rusų Krilovas.

Tacitas—žymiausias romėnų istorikas, kursai rimtu ir pragmatišku netolimos praeities aprašymu drąsiai gali stoti greta graikų Tukidydo ir romėnų Saliustijaus. Rašė savo veikalus, Domicijonui ir Trajonui valdant. Pradėjęs nuo mažesnių monographijų, paskui parašė „Germania“ (čia jis kalba ir apie aisčius: lietuvių protėvius), „Historiae lib. XII“ ir „Annales“. Pastaruoju du dideliu veikalu tik dalimis, nepilnai išliko iki mūsų laikų.

Antrame amžiuje po Kr. romėnų literatūra kaip ir užsibaigia. Rods, IV amž. didesnę gyvybę romėnų kalba atgauna Bažnyčios tėvų raštuose: Tertuliono, šv. Cipriono, šv. Augustino, šv. Ambrozijaus, net Boėtijaus ir šv. Grigaliaus; bet ta kalba jau ne klasiška romėnų, tik lotynų kalba. Dar mažiau tikros klasiškos romėnų kalbos viduramžio teologų veikaluose.

Prancūzų Literatūra.

Dabartinis prancūzų kraštas senų senovėje buvo daugumoj apgyventas keltų. Julijui Cezariui užkariavus Galiją, romėnų kalba ir jų kolonizacija taip paveikė į vietinius gyventojus, kad pirma augštesnio, o paskui ir žemesnio luomo tarpe romėnų kalba paėmė viršų, nors su žymia keltiška priemaiša. Penktame amžiuje germanų šaka frankai, Klodvigui vadovaujant, užvaldė didesnę Galijos dalį ir nemažai irgi paveikė į vietos gyventojų kultūrą ir jų kalbą. Tuo būdu prancūzai ir jų literatūros įrankis kalba — mišinys keltų, romėnų ir iš dalies germanų.

Ilgainiui Galijos kalbų mišinys susiskirstė į dialektus, kurių žymesnieji buvo provensalis, gaskoniškasis ir

normandiškasis. Pietuose viešpatavo, ypač trubadūrų dainose, provensalis dialektas, šiaurėje įsigalėjo, laikui bėgant, dialektas vadinamas d'oil, kursai nuo XIII amž. ėmė viršų visoje Prancūzijoje ir vadinasi dabar tiesiog prancūziškuoju.

Prie seniausių prancūzų literatūros paminklų, kurie siekia IX - XII amž., priklauso religinės legendos ir taip vadinamosios *chansons de geste* arba istoriškos dainos, giedotos klajojančių poėtų, šiaurėje vadinamų truverais, pietų Galijoje trubadūrais.

Legendų populiariškiausia buvo apie *San - Gralį* (sang real). Sangralis, sulyg ta legenda, tai šmaragdinė taurė, iš kurios Kristus per paskutinę vakarienę gėręs. Ji nukritusi iš dangaus netoli Ronsevalio slėnio, apsupta kiparisų ir kedrų miškais, buvo sergima raitelių, prisiekusių išlaikyti skaistybę. Kas savo laimei paragaudavo iš tos taurės, atgaudavo jaunystę ir nemarumą. Kai pasaulis ištvirko ir tapo nevertas Sangralio, tasai su savo šventykla ir su savo skaisčiais raiteliais sargais perkeltas tapo į kokią ten Indijos šalį; bet niekas žmonių dabar nebežino tos vietos.

Istoriškųjų dainų turinys būdavo dažniausiai Karolio Didžiojo žygiai, jo vasalų - paladinų ištikimųjų ir neištikimųjų veikalai, Karolio Martelio ir Pipino kovos su saracėnais ties Narbonos miestu, galop kryžiaus karai.

Iš tų istoriškųjų dainų populiariškiausia buvo *chanson de Roland,* parašyta dešimties pėdų eilėmis, surištomis asonansais (eilių galūnių šiokiais tokiais panašumais), iš kurių paskui atsirado rimai.

Tos Rolando giesmės toks turinys: Karolis Didysis, kovojęs prieš maurus ir saracėnus, grįžta pergalėtoju. Jo kariuomenės arjergarde (užpakaly) eina jo drąsusis paladinas Rolandas su savo karžygiais. Vienam iš Karolio paladinų Ganelonui persidavus saracėnams, Ro-

landas tampa jų iš pasalų Ronsevalio slėny apsuptas. Jis galėtų pūsti ragą, kurio balsas girdžias už 30 mylių, ir šauktis Karolio Didžiojo pagalbos: bet perdidus ir nenori parodyti baimės. Drąsiai stojęs į nelygią kovą, galop mato, kad vilties nėra kovą laimėti. Iš visų pusių priešo apsuptas, kritus mūšy daugumai jo karžygių, galų gale jis pučia garsų ragą, bet jau pervėlu! Karolis išgirdo savo palydovo ragą, bet iki suspėjo ateiti pagalbon, Rolandas, savo kardą sudaužęs į uolą, buvo saracėnų užmuštas, o jo siela angelų nunešta į dangų.

Karolis skaudžiai nubaudė maurus už Rolandą, bet kai sugrįžo į savo sostinę, užklausė jo gražuolė Oda, kur jos sužadėtinis Rolandas? Imperatorius, ją ramindamas, pažada jai savo pirmgimį sūnų, kursai po jo mirties užsės sostą; tačiau Oda, sužinojus apie savo sužadėtinio mirtį, alpsta iš gailesčio ir krinta negyva ties imperatoriaus kojoms. Karolis sušaukė iš visos savo didžios imperijos paladinus išdavikui Genelonui teisti.

Kita giesmė (*Pèlerinage de Charlemagne*) apgieda, kaip Karolis, užsėdęs sostą, išsirenka 12 paladinų ir su jais vyksta į Šventąją Žemę, o ten ant šventojo karsto prisiekia kariauti prieš maurus ir saracėnus.

Turėjęs Karolis Didysis ir nepaklusnių paladinų • vasalų; jų tarpe ypač atsižymėjęs Doon, turėjęs 12 sūnų ir 12 dukterų. Iš to cikliaus dainų garsiausia *Les quatre filz Aimon.*

Kaip visoje Galijoje buvo populiarus ir dainomis garbinamas Karolio imperatoriaus asmuo, taip *Bretonijoje* anglų karalaitis *Arturas.* Apie jį ir jo karžygius: Tristaną, Merliną, Lancelotą, Persevalį buvo trubadūrų prancūziškai giedama ne tiktai Anglijoje (Anglijos augštesnis luomas ypač prie dvaro iki XIV amž. kalbėjo prancūziškai), bet ypatingai Bretonijoje.

Dvyliktame amžiuje tos dainos - legendos davė medžiagą keliems romanams, kurių populiariškiausi buvo: *Le conte de la charrette*, kuriame žymiausias asmuo Lancelotas ir romanas apie *Persevàlį*. Tuose romanuose ne vien kovos ir karžygiškumas, kaip istòriškose dainose, bet jau ir meilė lošia žymią rolę.

Normanai įėję nuo X amž. kaipo dalis į prancūzų tautą ir pasisavinę jos kalbą, turėjo irgi savo ypatingą epą ir savo didvyrius, pasižymėjusius laukiniu, nieko nevaržomu žiaurumu. Vienoje plačiai žinomoje eilėtoje kronikoje pasakojama apie Robertą - velnią ir Rišardą be baimės. *Robertas - velnias*, jau motinos ysčiuje prakeiktas, gema žaibuojant ir perkūnams griaunant. Užaugęs stato sau pilį tarp neprieinamų tyrų ir ten veda pilną nedorybių ir plėšrų gyvenimą. Tačiau paskui daro nepaprastą atgailą ir taikinas su Dievu.

Žiaurus irgi *Rišardas be baimės*: jisai persiduoda velniams, naktimis kelia orgijas, velniams padedant daro įstabiausius darbus ir vienkart iš tų pačių velnių besityčioja.

Tose normandiškose eilėtose kronikose atsispindi dar laukinis senovės normanų žiaurumas ir dar neprigijusi krikščionybė.

Greta plačiai išbujojusio ir turtingo karžygiško epo, pasireiškusio istoriškų dainų ir romanų pavydale, kur bemaž išimtinai veikią asmenys - raiteliai, nuo XII amž. pasirodo apysakos iš visuomenės gyvenimo, kuriose veikia dvasiškija, žemesnioji bajorija, pirkliai ir ūkininkai. Tos rūšies apysakos vienos, vadinamos *contes*, buvo ilgesnės, rimtesnės įtalpos, kartais buvo rašomos alegorišku būdu. Kitos, vadinamos *fableaux*, buvo trumpesnio turinio, satyriškoje, lengvai pašiepiančioje formoje rašytos, kartais nepadoriai šlykščios. Čia

dažniausiai pajuokiama dvasiškija, vienuoliai, moterys ar kaimiečiai.

Iš tos visuomeninių apysakų rūšies savo laiku ypač buvo plačiai populiarios ir į kitas kalbas verčiamos: *Le roman de renard*, kur žvėrių asmenyse satyrišku būdu perstatoma gyvenimas prie karaliaus dvaro ir pašiepiama dvariškių intrygos. Antras plačiai žinomas *Roman de la rose* po priedanga alegorijų išreiškia tų laikų pažiūras į meilę ir garbę. Pirmoji to veikalo dalis gan padori ir kukli; bet antroji, po 40 metų vėliau kito poėto prirašyta, turi nemaža bjaurių ir šlykščių vietų. Tas veikalas, savo laiku labai populiarus, šiandieną del savo sunkaus alegoriško rašymo būdo gerokai nuobodus išrodo.

Bendrai sakant, senasis karžyginis prancūzų epas, pasireiškęs XII amž. istoriškose trubadurų ir truverų giesmėse, o paskui rašytuose romanuose, nepalyginti turtingesnis ir poėzijos žvilgsniu stovi daug augščiau už lyriškas trubadurų dainas. Ar tai tos dainos apgieda meilę, ar tai jos idėalizuoja piemenėlių gyvenimą (pastourelles), jose daugiau dirbtinumo, retorikos, kartais lengvo pašiepimo, mažai tikro, gryno jausmo, kas ir dabar pas prancūzus galima patėmyti.

Keturioliktame ir penkioliktame amžiuose aiškus prancūzų rašliavos puolimas. Be istorikų Fruasarto (Froissart 1337—1410) ir paskui Komino, be poėtės **Kristinos Pizanietės**, apdainavusios silpnutėmis eilėmis Orleano mergelę, ir be poėto **Filiono** tikrai talentuoto, bet išdykusio ir keletą kartų nuteisto už vagystę, prancūzų neturėta žymesnių rašytojų. Rods, romanų skaičius net didėja; tačiau stebuklingo, fantastingo, nepaprastų nuotykių elementas visai nusmelkia tikrenybės ruožus, ir romanas turi dabar išimtinai patenkinti nesveiką žingeidumą ir niekuo nevaržomą vaidentuvę ne-

paprastais meilužių priepuoliais, užburtomis karalaitėmis, pakeltais į raitelių luomą jaunikaičiais. Nesveika tų romanų įtaka buvo taip kenksminga, kad protingesnių žmonių buvo kreiptasi į valdžią, kad tuos romanus - šlamštus visai užgintų.

Tačiau kaip tik tais laikais iš bažnytinių per Kalėdas ir Velykas apeigų pradėta gimti ir išsivystyti *naujoji dramá.* Pakėlimui krikščioniškų jausmų ir iškilmingesniam švenčių apvaikščiojimui atsiranda įvairios mystères, miracles, passions, moralitès, kuriose būdavo perstatoma su pamokymais scenos iš Kristaus, Marijos, Šventųjų gyvenimo, ar vaizdai iš Senojo Testamento. Iš pradžių buvo lošiama pačiose bažnyčiose. Paskui, kuomet pasaulinis elementas ir paprasto, pilko gyvenimo scenos net sotties imta vaidinti, lošimai iš bažnyčios persikėlė į miestų aikštes. Vaidinimai—misterijos kartais tęsėsi savaitėmis, o vaidintojų skaičius kai kada siekė šimto ir daugiau asmenų. Taip, 1380 metais, įvažiuožiuojant Karoliui VI į Paryžių, buvo lošimas, „kokio iki šiolei nematyta“. Seniausia prancūzų drama laikokoma *Drame d'Adam,* kuri siekia XII amž.

XIV ir XV amž. literatūroje, nežiūrint į romanų ir dramų skaičių, jaučiasi įkvėpimo ir tikrų talentų stoka. Turinio ir tikro įkvėpimo stoką rūpintasi padengti nepaprasta, dirbtine forma, naujais apsunkinto eiliavimo būdais ir metrais, įvedant rimus ir t. t. To puolimo priežastys buvo ne viena; gal svarbiausioji—feodalizmo žlugimas. Pirma švietimo palaikytojais ir platintojais, trubadurų globėjais buvo išimtinai raiteliai - feodalai ir dvasiškiai. Nuo Pilipo Gražiojo feodalizmas, o su juo ir raitelių reikšmė puola žemyn.

Šimtmetinis karas tarp anglų ir prancūzų dar daugiau prisideda prie raitelių luomo sumenkėjimo ir visos šalies nualinimo. O kadangi musae inter arma silent,

tai savaime suprantama, kodėl pati literatūra ir jos kūriniai smunka. Be to dar, raitelių amžiui ir jų romanams žlugus, o naujoms formoms dar nesusidarius, atsirado tuštuma, iki paskui XVI amž. reformacija ir renesansas neišjudino visuomenės iš snaudulio, ir iki vadinamasis trečiasis luomas neužėmė raitelių vietos.

Viešpataujant Prancūzijoje Liudvikui XII ir Pranui I, santykiai tarp Prancūzijos ir Italijos tapo artimesni; o kadangi Italijoje tuo laiku *renesansas* ir senovės graikų ir romėnų poėtų studijos jau buvo gerokai pirmyn pažengusios, tai tos pačios idėjos su gilesniu dailės ir meno pamėgimu ėmė įsigyventi ir prancūzų tarpe. Visupirma atkreipta atyda į pačios kalbos dailinimą, įvesta daug gyvai lotyniškų žodžių su prancūziškos kalbos galūnėmis. Kalbai tirti ir jai tobulinti susitvėrė tam tikra draugija (Défense et illustration de la langue française).

Prie žymesnių to laikotarpio rašytojų priklauso Marot, Ronsard, Jodelle, Garnier, Rabelais.

Marotas (1495 — 1544), gan gabus lyrikas, rašė giesmes, baladas, elegijas ir ypač mėgo eilėmis rašyti laiškus. Religijos dalykuose, kaip visi humanistai, buvo indiferentas; mėgo už vis meną ir dailę.

Ronsardas (1524—1585), talentu už Marotą žemesnis, bet savo laiku turėjo didžiausią pasisekimą ir pats apie save labai augštai manė. Pamėgdžiodamas trumpesniuose tvariniuose Pindarą, Anakreoną, Horacijų ir Petrarką, tikras buvo, jiems esąs lygus. Tiesa, jo kalba ir tvarinių forma labai išdailinta, bet trūksta jiems gilesnio jausmo ir turinio. Norėjo Ronsardas susilyginti ir su Homeru: parašė *Fransijadą*, išvesdamas prancūzus nuo Hektoro sūnaus; darbavosi 30 metų, bet ta poėma kaip tik menkiausia iš jo veikalų.

Dramos patobulinimui, sekdami klasikus, nemaža padarė **Žodelis** (1532—1573) ir ypač **Garnier** (1534—1590). Jų pirmasis parašė *Cléopâtre captive* ir paskui *Didon se sacrifiant*. Tos dramos ne kaip pavykusios, bet savo laiku turėjo nemažą pasisekimą; jų kalba rūpestingai išdailinta. Žodelis pamėgdžiojo nevisai nusisekusias Senekos dramas. Garnier sekė daugiau graikų pavyzdžiais.

Visus paminėtus rašytojus perviršijo tikru talentu **Rabelė** (1495—1553), pirma vienuolis, paskui pasaulinis kunigas, gydytojas, galop vien humanista, religijos dalykuose šaltas, abejutis. Jisai parašė komiškai satyrišką romaną *„Gargantua ir Pantagruel“*, kurio prologe pasisako, jį parašęs garsiems girtuokliams ir mieliausioms Veneros aukoms. Nėra tame veikale vientiso turinio, tik atskiros scenos ir vaizdai iš gyvenimo. Bet veikalas parašytas taip gyvai, tokia aiškia ir dailia kalba, tiek turi sąmojingumo ir prancūziško sarkazmo, kad ne tik savo laiku turėjo didžiausią pasisekimą (Pats Rabelė su cinizmu girias, jo romano per du mėnesiu daugiau išpirkta egzempliorių negu Biblijos per 9 metus), bet ir šiandieną su įdomumu skaitomas jo veikalas, kad pažinus tų laikų visuomenės ydas ir auklėjimo būdą. Rods, Rabelė nekartą pašiepimuose ir sarkazme perdeda, neišlaikydamas saiko; net ciniški be skonio pasitaiko sakiniai, nekalbant apie jo religinį skepticizmą ir teisinimą seksualinių instinktų.

Klasiškas periodas.

Nuo XVII amž. prancūzų literatūroje prasideda vadinamasis klasiškas periodas. Enrikui IV užsėdus prancūzų karalių sostą, pamažu nurimsta valstybėje religinės su hugenotais (kalvinais) kovos; valstybė ir karaliaus valdžia tvirtėja viduje ir užsieniuose, ypač

valdant kardinolams Richelieu, Mazarini ir karaliui Liudvikui XIV. Prasideda daugiau įtemptas švietimo darbas. Augant karaliaus visagalei, visai žlunga raitelių feodalų reikšmė; jų vietą užima asmenys iš vidurinio luomo, kurie spiečiasi prie karaliaus dvaro ir nuo jo įgauna savo pasižymėjimą ir reikšmę. Liudviko XIV dvaras ir kai kurių įtekmingų prie dvaro moterų saliunai, ypač plačiai įgarsėjusios markizos *Rambouillet* saliunas, tampa centrais, kur susirenka mokslo vyrai ir literatai, kur nustatoma kalbos taisyklės, skonio ir dailės dėsniai, kur bendrai skaitoma poėtų veikalai ir juos kritikuojama.

Tokios apystovos nemaža prisidėjo prie kalbos ir skonio patobulinimo, bet antra vertus perdaug suvaržė individualizmą ir literatūrą pavertė dvaro ir saliunų verge. Išskyrus Moljerą ir Lafonteną, visi kiti žymesni to amžiaus rašytojai turėjo pataikauti dvaro skoniui ir su juo skaitytis.

Be to dar, nors studijuota ir pamėgdžiota graikų ir romėnų klasikus, bet nemokėta jų grožio suprasti ir atjausti; mat, pas prancūzus visados ne tiek gryno jausmo, kiek skeptiško, lengvo protavimo. Todel ir jų klasikų sekimas buvo savotiškas, taip sakant, prancūziškas: graikų didvyriai, prancūzų dramose rodomi, mąsto ir protauja prancūziškai, ne graikiškai. Ta literatūros pakraipa, kurios prancūzai ilgai nesugebėjo nusikratyti, tas vergiškas senų klasiškų formų sekimas - pamėgdžiojimas, be senovės antiškos dvasios, paprastai vadinama *pseudoklasicizmu*.

Ta pakraipa atsižymėjo dar tuo, kad pamėgus svetimų nors ir klasiškus pavyzdžius, atitraukė literatūrą nuo gyvenimo, nutolo nuo savo liaudies, nuo savųjų motyvų. Literatūros tvariniai buvo dirbtini, perdaug išdailinti, be gyvumo, be jausmo. Suprantamas daly-

kas, kad tokioje atmosphėroje, kur poėzija buvo varžoma taisyklėmis gal išmintingomis, bet vis delto trukdančiomis laisvą įkvėpimą (Boileau 1630—1711 *L'art poètique* negalėjo bujoti nei lyrika, nei tautinis epas. Vien tik drama (tragedija ir komedija), karaliaus dvaro globojama, susilaukė pirmaeilių rašytojų.

Žymiausiais tragedijų rašytojais laikomi Kornelis ir Rasinas, komedijų—Moljėras. Nuošaliai jų stovi sakmių rašytojas Lafontenas.

Visi paminėti dramų rašytojai buvo labai talentingi, tačiau ir jie nesugebėjo atsipalaidoti nuo varžančių pseudoklasiškų taisyklių, dramų rašytojams nustatytų. O tos taisyklės visupirmu reikalavo, kad tragedijų tematas būtų paimtas iš mytologijos, ar bent iš senovės istoririjos. Toliau, buvo reikalaujama trejopo vienodumo: akcijos, vietos ir laiko. Kad privalo būti dramatiško veikalo vientisa akcija, suprantama. Bet reikalauti, kad visa dramos akcija ir scenos būtų toj pačioj vietoje ir baigtųsi veiksmas per 24 valandas ir be to dar kad kiekviena rimta drama būtinai susidėtų iš penkių aktų, buvo didis ir beprasmis tverybos suvaržymas.

Kornelis (1606—1684) iš pradžių buvo atsidavęs teisių studijoms, bet patraukimas prie poėzijos ir teatro patarė jam mesti advokato užsiėmimą. Pirmoji jo tragedija, dar silpnoka, kuri tačiau turėjo nemažą pasisekimą, buvo „*Mélite*". Statant ją teatre, Korneliui teko atvykti į Paryžių, ir čia jį paėmė į savo globą kard. Richelieu. Bet jų bičiulystė nebuvo ilga.

Geriausia Kornelio tragedija skaitosi „*Cid*". Medžiaga paimta iš ispanų dramaturgo del Castro, bet taip sumaniai ir savotiškai apdirbta, kad nepalyginamai perviršija originalo vertę. Įtalpa tokia: jaunas Rodrigas Sidas, gindamas tėvo garbės, nukauna dvikovoje savo numylėtinės Chimenos tėvą. Chimenos širdy kyla

kova tarp tėvo ir meilužio meilės: tėvo nužudymas reikalauja keršto. Tačiau kai Rodrigas, darydamas atgailą, eina drąsiai kariauti prieš maurus, o iš karo sugrįžęs, nugali antroje dvikovoje Chimenos parinktą tėvo mirties keršintoją, Chimena, paklausius savo širdies, sutinka būti Sido žmona. Dramatizmą čia sudaro garbės ir meilės sau priešingi jausmai.

Į keturius metus Kornelis rašo naują tragediją „*Horace*“, jos siužetą pasiskolinęs nuo romėnų istoriko Livijaus: Horacijus, kariavęs už Romos garbę ir dvikovoje nugalėjęs tris Kuriatus, grįžta pergalėtoju; sutinka savo mylimą seserį, kuri piktžodžiauja Romai, nes del jos garbės žuvo jos meilužis, vienas iš Kuriatų. Horacijus iš patriotizmo žudo savo seserį. Dramatizmą čia sudaro sau priešais susidūrę tėvynės ir sesers meilės jausmai.

Tragedijos „*Cinna*“ arba „*Augustas geraširdis*“ šiuzetas paimta iš Oktaviano Augusto laikų: Augustas dovanojo gyvybę Cinnai, nors šis kėsinosi ant jo gyvybės, nes sužino, kad Cinna tai padaręs iš meilės savo Emilijos, kurios tėvas buvo Augusto mirtimi nubaustas.

Tragedijos „*Polyeuktės*“ turinys paskolinta iš armėnų istorijos: Polyeuktė, augštos kilmės armėnas, iš pagonio tapęs krikščioniu, iš perdidelio uolumo daužo pagonių dievaičių stabus, kad tuo būdu pasiektų krikščioniško kankinio vainiką. Jisai nemato to, kaip tat skaudu jo žmonai, Paulinai pagonei. Pamačiusi savo vyro, kaip kankinio, ištvermę iki mirties, galop ji pati atsiverčia į krikščionybę.

Geriausia Kornelio tragedija — Sidas. Trys vėliau rašytos tragedijos jau bent kiek silpnesnės. Bet jau rašytos dar vėliau žymiai menkesnės: jose Kornelis perdaug vergiškai seka ispanų dramaturgų pavyzdžiais,

žiūrėdamas ne tiek turinio ir naturalios akcijos, kiek dirbtinio efekto, nepaprastų nuotykių.

Bendra Kornelio tragedijų yda ta, kad jo didvyriai perdideli milžinai, kaž kokie viršžmogiai, jo vaizduotės ir protavimo, o ne tikro, realaus gyvenimo produktai. Perdaug idealizuodamas savo tragedijų asmenis, Kornelis juos piešia tokiais, kokiais jie negali būti: per tatai jie išrodo nenaturalūs, negyvi ir širdies netraukia.

Didžiausiu savo tragedijų rašytoju prancūzai laiko Rasiną (1639—1699). Tiesa, Rasinas buvo tikrai labai gabus tragedijų rašytojas ir tuose suvaržymo retežiuose, į kuriuos poėzijos tverybą buvo įspraudę to amžiaus kritikai ir karaliaus dvaro menininkai, parodė labai daug skonio ir talento. Bet vis delto ir jis nepasikėlė augščiau savo amžiaus pažiūrų, kurios klaidingai suprato ir aiškino Aristotelio taisykles, poėzijos tvariniams tai kinamas ir visai be reikalo varžė anais vienodumais, apie kuriuos buvo augščiau kalbėta.

Rasinas kaip tik ir yra tipingiausias pseudoklasicizmo, arba prancūziško klasicizmo reiškėjas, kursai griežčiausiai laikėsi būtinai penkių aktų tragedijose ir virš minėtų vienodumų. Taip pat pas jį senovės graikai kalba, mąsto ir veikia, kaip Liudviko XIV prancūzai dvariškiai. Jo tragedijoje Achilas tai tikras prancūzas džentelmenas, kurs gražiai ir mokytai kalba apie garbės jausmą ir gražuolių meilę, Iphigenija tai prancūzų dvaro lėlė - panaitė, kiti veikią asmenys net patetiškiausiose scenose nesikarščiuoja, moka išlaikyti šaltą kraują ir neparodo, kad kas juos jaudintų.

Bet vis delto Rasinas, palaginus jį su Korneliu, padarė didžią tragedijų rašyme pažangą. Pas jį asmenų būdas išvesta nuosekliai ir naturaliai. Jis pasirodo ir nemažas psichologas; nėra pas jį to perdėjimo, kaip

pas Kornelį; žmonės rodomi su savo silpnybėmis, kaip tikri gyvi žmonės.

Kadangi prancūzams jau buvo pakyrėję nenaturališki Kornelio didžiavyriai su savo patriotizmu, išdidumu, karžygiškumu, tai Rasinas savo tragedijose, daugiausiai iš Euripydo skolintose, kaip leitmotyvą, dažniausiai praveda meilę; ta meilė, kovoje su priedermėmis, kartais perbloškia žmogų; vis delto nupuolęs kaltininkas negali išvengti bausmės.

Kalba Rasino tragedijose labai daili, taisyklinga, tikrai klasiška. Eilės skambios ir lengvos. Imdamas savo tragedijoms siužetą daugiausia iš Euripydo, Rasinas savotiškai ir sulyg savo amžiaus skoniu jas perdirbo, taip sakant, prancūziška varsa jas nudažydamas. Pirmose savo tragedijose Rasinas dar seka Korneliu, bet paskui jau atsipalaidoja nuo jo viršžmogiškų karžygių.

Rasinas parašė nemaža tragedijų. Jų žymiausios:

a) *Andromacha*, kuri pirmoji atkreipė į Rasino talentą visų domę; joje idealizuojama motinos meilė;

b) *Iphigénie*, kur perstatoma Iphigenijos mirtis Aulydoje; čia ypač žymu Euripydo veikalo iškreipimas ir graikų tipų sudarkymas prancūziškais XVII amž. galantais;

c) *Phèdre* viena geriausių Rasino tragedijų, kur asmenų būdas ir jų veikimas geriausiai psichologiškai pravestas ir iki galo išlaikytas. Bet tarp Rasino ir Euripydo tragedijų čia tas skirtumas, kad pas Euripydą Phedra—prasikaltėlė, piktadarė, kuri nusižudo iš keršto; Rasinas ją perstato gana simpatinga net tuomet, kai ji neišlaiko kovos tarp meilės ir priedermės; ji kaip atgailą pati sau pasirenka mirtį;

d) *Britanikas* paimta iš Tacito istorijos: jaunas Neronas, sužinojęs, kad jo motina Agripina nori pasodinti į sostą Britaniką ir jį apvesdinti su Julija, Nerono

irgi mylima, nunuodija savo priešą, nežiūrėdamas, kad tai jo brolis.

Nors iš Rasino tragedijų geriausia Phedra, tačiau jo priešams pasisekė taip ją sukritikuoti, kad pirmą kartą ją statant, ji neturėjo nei kokio pasisekimo. Tas nepasisekimas taip paveikė į Rasiną, kad jisai visai nustojo rašęs ir tik po 12 metų pertraukos, prašant poniai Maintenou, karaliaus meilužei, ir jai net siužetus nurodant, parašė iš žydų istorijos dvi tragedijas: *Esterę* ir *Ataliją*.

Atalijos tragediją galima drąsiai pastatyti greta Phedros; taip ji nusisekus. Čia Rasinas labai sumaniai įvedė, kaip ir graikų tragikai, chorą, ir to choro giesmės, tvirtu tikėjimu ir Dievo baime primenančios žydų psalmes, laikoma tikrais prancūzų lyrikos perlais.

Tragedijos turinys toks: karalienė Atalija, vyrui mirus, žudo visus Dovydo ainius, norėdama savo rankose palaikyti valdžią. Išlieka vienas Joas, kurį teta, augščiausiojo kunigo žmona, slapčia augina prie šventyklos. Žiauri Atalija pradeda kovą prieš Jehovą, bet galų gale ją pasiekia Dievo bausmė, susidarius prieš ją sąmokslui.

Molière (Poquelin 1622—1673) didžiausias prancūzų komedijų rašytojas. Prancūzai jį laiko didžiausiu pasauliniu komedijų rašytoju, bet perdeda: Moljėras irgi ne laisvas nuo pseudoklasicizmo; jo komedijų veikią asmenys nevisados gyvi, realūs žmonės, iš tikro gyvenimo paimti, tankiausiai išgalvoti, kad pravedus kokią idėją, ar apjuokus bent kokią ydą. Pati veikiančiųjų asmenų akcija ne tiek savaime plaukia iš jų būdų, kiek paties autoriaus išvedama, kad asmenys galėtų pasirodyti su savo ypatybėmis ir ydomis. Pačios asmenų dorybės ir ydos daugiau teorėtinės, ne realios. Duokim, meilė, ar šykštumas bus tokie patys kaip pas senius, taip

ir pas jaunus, kaip pas kaimietį, taip ir pas inteligentą, pas vyrus lygiai kaip ir pas moteris.

Bet nežiūrint tų netobulumų, Moljėras vis delto didis komedijų rašytojas ir prancūzų literatūroje turi didžius nuopelnus. Visu pirma jo komedijos nepalyginamai arčiau stovi gyvenimo, negu Kornelio ir Rasino tragedijos. Tų komedijų turinys paimta ne iš svetimo, tolimo pasaulio, bet iš kasdienio gyvenimo, kurį autorius gerai pažįsta, kuriame pats gyvena.

Antra, Moljėras suteikė komedijai rimtumą, atskirdamas ją nuo farso, nuo vienų šposų krėtimo, nuo karikatūros, iš gatvės perkėlė ją į rimtą teatrą, kur veikią asmenys—ne gatvės vaikai ir visuomenės atmatos, bet žmonės net iš gerbiamųjų tarpo, visokie markizai ir didžių saliunų ponios su savo ydomis, silpnybėmis ir nuodėmėmis. Moljėro komedijų eina žiūrėti net pats Liudvikas XIV su savo dvariškiais, pas kuriuos tono ir etiketos reikalavimai buvo taip augštai statomi.

Pirmiau komedijos buvo statomos tik liaudies ir gatvės pasilinksminimui; kito augštesnio tikslo tos visos sotties ir farces neturėjo, kaip tik juokinti karikatūromis ir šposais, kai kada labai riebiais, šlykščiais. Moljėro komedijų tikslas — liepti žmogui juoktis per ašaras, t. y. ir juoktis iš ydų ir liūdėti, kad jos yra, įeiti giliau į savo sąžinę ir patį save plakti.

Galop Moljėras parodė savo komedijose neišsemiamus sąmojingumo turtus, retą talentą tverti juokingiausias ir nepaprastas scenas, sujungti juoką su skaudžiai plakančia satyra. Tačiau kai kada pats Moljėras nėra liuosas nuo perdėjimo, paversdamas pajuokiamas ydas karikatūromis.

Moljėras buvo karaliaus tarno sūnus. Rimtai išsilavinęs ir gavęs teisių mokslo diplomą, Moljėras vis delto nepanorėjo būti advokatu. Anksti pajutęs patraukimą

prie teatro, jis sudarė sau artistų trupę, o neradęs iš pradžių pačiame Paryžiuje savo komedijoms pritarimo, vienuoliką metų bastėsi po provinciją, apsirinkęs sau Moljėro pseudonimą. Tikra jo pavardė—Poquelin. Galop grįžo į Paryžių gerokai pragarsėjęs ir čia įgijo sau globėją karaliaus brolį. Gyvenime buvo nelaimingas: jau 40 metų amžiaus vedęs jauną žmoną, buvo jos apgaudinėjamas, žinojo apie tai ir krimtos del jos lengvo būdo.

Komedijų Moljėras parašė gan daug; vienų turinys skolintas iš romėnų Plauto ir Terentijaus, iš ispaniškų ir itališkų pavyzdžių, kitos visai originalios. Jų geriausios: *Les précieuses ridicules;* čia pajuokiama tos ponios, kurios ėmė kvailiai pamėgdžioti markizės Rambouillet saliuną. Dvi jaunos panaitės su panieka atsisako tekėti už dviejų jaunikių, nes išrodo permaž romantiški ir nesilaiko saliunuose priimtų kalboj išsireiškimų ir mados gestų. Tada tuodu, kad jas apjuokus, pasiunčia pas jas savo du tarnu, parėdę juos markizais ir išmokinę priimtų formų. Panaitėms jie baisiai patinka; jos pasižada už juos tekėti, bet čia netikėtai ateina jų ponai ir pragina tarnus, tuo pažeminę kvailias merginas. b) *Komedijoje École des femmes* pajuokiama netikusis mergaičių lavinimas ir auklėjimas.

Kitos visuomenės ydos pajuokiamos komedijose: *Don Juan* (Palaidūnas), *Les femmes savantes* (Mokytos žmonos), *L'avare* (Šykštuolis), *Le misanthrope* (Atsiskyrėlis surūgęs), kurių patys titulai jau užtenkamai nurodo jų turinį.

Geriausia Moljėro komedija, kuriai nieko negalima prikišti, laikoma *Tartuffe* (Dievotas veidmainys). Jos turinys toks: Tartufas, kurio vardas prancūzų kalboje dabar tapo bendravardžiu, yra tikras apgavikas, bet taip moka nuduoti dievotumą ir taip gudriai veidmai-

niauja, kad turtingas Orgonas jį pamyli, kaip tikrą sūnų, ir visai juo pasitikėdamas, jau pasiryžęs už jo leisti savo vienturtę dukterį ir viską jam užrašyti. Bet netikėtai savo akimis galop pamato, kad tasai, neva šventasis, jo paties žmoną užpuola su paleistuvingais gundinimais.

Moljėras nemėgo gydytojų, jų receptais nurodytų gydyklų niekados nemėgino ir parašė prieš jų apgaules -šarlataneriją skaudžią komediją-satyrą *Le malade imaginaire* (Įsivaizdinęs sau ligonis). Ketvirtą kartą lošiant tą komediją, Moljėras gavo ant scenos krūtinės spazmų ir, neprisišaukęs gydytojų, tą pačią naktį mirė.

Prie žymiausių XVII amžiaus prancūzų rašytojų priklauso irgi **Lafontenas** (1621—1695). Nuo pat jaunystės Lafontenas jautė nepergalimą rimtesnio darbo neapykantą. Jo didžiausias malonumas buvo, nieko nedirbant, vaikštinėti po laukus ir miškus, gėrėtis gamtos gražybėmis, ar skaityti lengvo turinio knygas. Nieks nebuvo tiek įsiskaitęs į prancūzų ir italų romanus ir nebuvo pažinęs taip giliai visų pasakų, kaip jisai. Hercogienei de Bouillon norint, Lafontenas rašo *Contes et nouvelles en vers* (Pasakojimai ir novelės eilėmis) — rinkinį nepadorų ir stačiai papiktinantį.

Bet Lafontenas turėjo nepaprastą, stebėtiną tėmymo dovaną, pažino giliai žmonių silpnybes, gamtos ir žvėrių gyvenimą. Tasai jam buvo labai naudinga tam darbui, kuriam jisai neužilgo visa širdimi atsidavė ir parodė nepaprastą talentą. Tai buvo sakmių rašymas.

Sakmių prirašė Lafontenas 12 knygų. Jų dauguma skolinta iš graikų Aizopo, romėnų Phėdro ir iš prancūzų liaudies pasakų. Bet taip jos perdirbtos, tiek jose matosi žmonių ir gyvulių gyvenimo ir jų būdo pažinimo, taip jose atsispindi visa to amžiaus žmonių

ir tipų galerija, tiek parodyta tikro talento, kad pats Lafontenas teisingai galėjo pasakyti apie savo sakmių rinkinį, kad tai esanti gyva komedija iš 100 aktų. Lafontenas tikrai didžiausias pasaulinis sakmių rašytojas.

Prie XVII amž. literatūros veikalų dar priklauso vysk. **Fenelono** „*Aventures de Télemaque*" (Telemako nuotykiai). Yra tai simpatingas romanas, kuriame autorius savo auklėtiniui jaunam princui, Burgundijos hercogui, nurodo valdymo taisykles, kad galėtų būti tautai naudingas.

Aštuonioliktasis amžius tai amžius kriticizmo, protavimo, reformų reikalavimo, tai amžius, kurs galų gale prirengė prancūzų revoliuciją. Žymiausieji Prancūzijoje to amžiaus mokslo vyrai buvo arba išminčiai-philozophai, arba teisių aiškintojai, kaip Diderot, d'Alembert, Holbach, Montesquieu. Literatūra buvo tuomet antraeilis dalykas. Iš žymesnių to laikotarpio literatų galima nurodyti Le Sage, Voltaire, Rousseau, de Seint-Pierre, Chenier.

Lesažas parašė dvi apysaki: *Le diable boiteux* (Raišas velnias) ir *Gil Blas de Santillane* (Žil-Blaso iš Santilėnos istorija). Tos apysakos savo laiku buvo labai populiarios ir mėgiamos. Gilesnės minties, rimtesnio turinio, augštesnės doros principų ten veltui beieškotumei. Bet to amžiaus visuomenės gyvenimas su savo silpnybėmis labai gyvai ir vaizdžiai čia nupieštas. Pirmoje apysakoje velnias, priverstas tarnauti don Kleophui, Madride iš vieno augšto bokšto jam rodo intymį įvairių žmonių ir sluogsnių gyvenimą, žavėtinu būdu pakeldamas jų namų stogą ir rodydamas vidų.

Volteras (1694-1778) savo amžiuje ne tiktai Prancūzijoje, bet ir visoje Europoje turėjo labai didį, nors neužtarnautą autoritą ir vardą. Apdovanotas nepa

prastais, įvairiausiais gabumais, turėjo bjaurią išviršinę išvaizdą, o dar bjauresnę sielą. Paryžiuje jėzavitų išlaikomoje mokykloje gavęs rimtą išsilavinimą, paskui savo geradariams bjauriausiai atsilygino. Susidraugavęs su ištvirkėliais, už savo satyriškus raštus ir šmeižtus keletą kartų buvo patekęs į Bastilijos kalėjimą.

Galop priverstas apleisti Paryžių kai kuriam laikui, gyveno Anglijoje. Čia nors susipažino su visais žymesniais anglų literatais, bet anglų literatūra jam pasiliko svetima; Šekspyro genijus jam buvo visai nesuprantamas; daugiau jį traukė anglų deistai ir laisvamaniai: Lokas, Šaftesbury, Bolingbrokas ir kiti panašūs.

Visa širdimi neapkęsdamas krikščionybės, jisai mielu noru draugavos tik su jos priešais; prieš ją raštu ir žodžiu kariaudamas, siundė ir kitus prieš ją veikti net šmeižtais: calomniez, calomniez! il en restera toujours quelque chose (šmeižkite, šmeižkite! vis gi šis-tas prilips). Arba jo įprasti žodžiai, krikščionybei taikomi: écrasez l'infame (sutriuškinkite niekšę).

Volteras rašė labai daug proza ir eilėmis. Jo veikalai nevienodos vertės. Didesnę svarbą turi jo proza rašyti veikalai, ypač istoriški, kaip *Histoire des Charles XII* (Karolio XII istorija), arba *Siècle de Louis XIV* (Liudviko XIV amžius). Eilėmis rašyti veikalai, išskyrus lengvo turinio lyriškus, neturi didesnės vertės. Bendrai sakant, Volteras nebuvo koksai genijus, kurs būtų pravedęs naujus žmonijai kelius, ar įnešęs žymų pliusą; bet vis delto turėjo didį talentą ir dar didesnį darbštumą, kurį tačiau sunaudojo neigiamai, milžiniškai prisidėjęs prie bedievystės išbujojimo ir doros puolimo ne tik Prancūzijoje, bet ir už jos sienų.

Poėzijos srity jam geriau sekės lyriški ir satyriški tvariniai, ypač satyriški, kuriuose daug aštraus sąmo-

jingumo. Savo dramose Volteras sekė, nevisados vykusiai, Korneliu ir Rasinu. Geriausia jo drama laikoma *Zaïra*: krikščionio karaliaus duktė dar maža patenka sultonui į nelaisvę ir tampa išauklėta muamedonų tikyboje. Sultonas ir ji mylisi. Nuo savo brolio sužinojusi, kas ji tokia, priima krikštą; bet sultonas susekęs dalyką, žudo savo mylimąją, o paskui ir pats nusižudo.

Silpniausiai Volterui nusisekęs epas. Norėdamas būti prancūzų Homeru, Volteras parašė poėmą *La Henriade*, kurioje apgieda Henriką IV. Bet tai buvo netikęs Homero pamėgdžiojimas, nors kalba ir eilės lengvos.

Dar daugiau nevykusi, ciniškai niekšiška jo poėma *La Pucelle*, kurioje Orleano mergelė-didvyrė, prancūzų tautos garbė, bjauriausiai piešiama ir teršiama. Vokiečių poėta Šileris protestantas tą pačią Mergelę mokėjo geriau suprasti ir pagerbti, nors ji buvo prancūzė ir katalikė. Tas pats Volteras gyviems potentatams, kaip Prūsų karaliui Pridrikui D. ir Rusų carienei Kotrynai II mokėjo pagyrimais rūkyti ir prieš juos dvilinkas lenktis.

Kiek Volteras gyveno šaltu cinišku protu, tiek **Rousseau** (Ruso 1712 — 1778) jausmais. Genevos laikrodininko sūnus, iš prigimties gabus, bet negavęs rimto išsilavinimo, Ruso ilgą laiką blaškėsi po žmones, daug pergyveno, nerasdamas ramios sau vietos. Išsidirbo jame nepasitenkinimas dabartine sociale tvarka. Viso to negero priežastį matė jis kultūroje, kuri žmogų iškreipusi, atitolinusi nuo gamtos. Kad žmogus galėtų būti laimingas, kaip kūdikis, reikią jam grįžti į gamtos -motinos prieglobstį; o kad tą tikslą pasiektų, reikią permainyti dabartinį auklėjimo būdą nuo pat kūdikystės.

Kaip reikėtų žmones nuo pat kūdikystės auklėti ir kaip sutvarkyti socialį žmonių gyvenimą, Ruso mėgina nurodyti savo veikalais: „*Emilius* arba apie auklėjimą", „Julija arba *Naujoji Eloiza*" ir tos pačios rūšies „*Išpažintis*".

Pirmuose dvejuose veikaluose, apysakos formoje, pravedama ta mintis, kad vaikui reikią leisti pačiam lavintis, pačiam savo prityrimu viską pažinti, ir kad gamta esanti geriausia auklė; net prie Dievo pažinimo reikią tuo būdu eiti. Pamatinė autoriaus mintis, jei ją paimsi visumoje, yra klaidinga: jei kiekvienas viską turi pats ištirti ir sužinoti, tai nebus nei kokios pažangos, nes kiekvienas tyrimo darbą pradės nuo protėvio Adomo, ir žmonija tūpčios vietoje. Bet yra pas Ruso daug irgi gerų, sveikų minčių. Veikalų stilius gražus ir gyvas, gamtos meilė ir jos grožio atjautimas nepaprastas.

Abudu pirmuoju veikalu turėjo labai didį pasisekimą, bet paveikė daugiau neigiamai į visuomenę. Nesakant apie klaidingas pažiūras į auklėjimą, Ruso tvariniai supopuliarizavo Prancūzijoje ir visoje Europoje iš Anglijos atneštą nesveiką, dirbtinį, perdėtą sentimentalizmą, kaip antrą kraštutinumą tuomet įsivyravusio šalto racionalizmo.

Didžią irgi rolę savo laiku sulošė Ruso „Išpažintis", kur atvirai atpasakota visa to nepaprasto žmogaus istorija, jo auklėjimas, kovos, pergyvenimai, jausmai, ydos; žodžiu sakant, savęs analizavimas ir smulki autobiografija.

Dievo ir religijos Ruso neneigia, net su entuziazmu apie tuos dalykus rašo; bet jisai sakosi esąs priešas apreikštos religijos.

Vienas iš gausingų Ruso pasekėjų, jam panašus savo besiblaškymu ir neramiu gyvatos būdu, gamtos

mėgėjas ir sentimentalis svajotojas buvo Bernardinas **de Saint Pierre** (1737—1814). Jo įgarsėjęs romanas „*Paulius ir Virginija*" kupinas perdėto sentimentalizmo. Paulius ir Virginija auga vaikais kartu ant vienos salos, gamtos prieglobsty — Paulius kaimiečio sūnus, Virginija turtingo savininko duktė. Jie mylisi, bet Virginijos tėvai ją išveža į miestą, kad ten ji išaugtų didžia ponia. Ji tačiau mieste džiūsta, ilgiasi sodžiaus ir savo Pauliaus. Galop tėvai, jos pasigailėję, veža ją atgal laivu. Jau nebetoli gimtinis kraštas, jau matosi Paulius... Bet laivas sudūžta, ir Virginija skęsta vilnyse, savo meilužio akyvaizdoje.

Chenier (1762—1794), paskutinis klasiškas poėta, turėjo didį lyrišką talentą, bet nesuspėjo visoje pilnumoje jo išvystyti. Gimęs Konstantinopoly iš motinos graikės, jisai paveldėjo graikų senovės pamėgimą. Kupinas entuziazmo, prancūzų revoliucijos pradžioje stojo už respubliką su laisvės kovotojais. Tačiau kai arčiau pažino revoliuciją, jos žiaurumą, su pasibjaurėjimu nuo jos nusigręžė ir drąsiai pakėlė savo įkvėptą balsą prieš naujo plauko tironus. Už tat savo galvą paguldė po ešafoto kirviu; revoliucija nepasigailėjo to nepaprasto jauno talento.

Mėgdamas senovės graikų literatūrą ir sumaniai jos pavyzdžiais sekdamas, Šenjė, kaip tikras ir įkvėptas lyrikas, mokėjo į senas antiškas formas įdėti naują sielą, naują dvasią. Todel jo eklogai, elegijos, odos, taip vadinami jambai, pilni gilaus, naturalaus, neperdėto jausmo ir jautrumo. Prie gražiausių jo eklogų priklauso: *l'Aveugle* (aklas), le *Mendiant* (elgeta). Populiariškiausis jo tvarinys — *La jeune captive* (jauna belaisvė), kurį parašė savo kalėjimo draugei, ją paguosdamas.

Romantizmas.

Po prancūzų revoliucijos ir kruvinų Napoleono karų žmonija ilgėjosi ramumo, atilsio; nuo karčios ir skaudžios realybės siekta į idėališkesnę sritį. Klasicizmas su savo griežtai nustatytomis formomis, senomis ir visiems žinomomis, nusibodo. Ieškota naujų kelių, naujų obalsių, širdžiai artimesnių. Nenatūralus, perdėtas sentimentalizmas neilgam laikui galėjo žmones patenkinti. Gema tuomet literatūroje individualizmas, kurs į vietą nustatytų taisyklių stato save, savo tikrus pergyvenimus, jausmus. Vienkart ieškoma motyvų poėzijai ne iš tolimos praeities, ne iš augštesnių luomų gyvenimo, bet iš artimos liaudies.

Ta naujoji literatūroje pakraipa, vadinama romantizmu, kurios programą išdėstė Viktoras Hugo savo dramos „Kromvell" įžangoje 1827 m., nemažą sukėlė riksmą senoje kartoje.

Romantizmo pirmtakūnais Prancūzijoje laikomi: a poni **Stael**, kuri savo apysakose „*Delphine*", o ypač „*Corinne*" daugiausia atpasakoja savo jausmus, įspūdžius, pergyvenimus, net savo biographiją, prisidengus tik kitu vardu.

b) **Chateaubriand** (Šatobrianas † 1848), kurs ypač savo veikalu „*Les Martyrs*" (kankiniai) neapsakomai gražiu, gyvu poėtišku stiliu parašytu, stengėsi žmoniją, užkrėstą ir sukvailintą šaltu racionalizmu ir volteriška laisvamanybe, grąžinti krikščionybei ir apreikštoms tikybos tiesoms: krikščionybė grąžinanti žmogų į idėalų sritį.

Prie žymesnių romantikų poėtų priklauso Lamartinas, Viktoras Hugo, Vinji, Musetas, Beranžeras.

Lamartine (1790—1869) laikomas vienas didžiausių prancūzų lyriku. Šatobriano įtakoje giliai tikįs katali-

kas, Lamartinas stengėsi savo eilėmis žadinti ir kelti savo tautiečių širdyse atšalusius religijos jausmus ir kilnias mintis. Turinys jo labai švelnių, lengvų ir harmoningų eilių tankiausiai: religija, meilė, gamta.

Pirmasis jo lyrinių eilių rinkinys „*Meditations poétiques*", išleistas 1820 m. turėjo labai didelį pasisekimą. Žmonėms atšalusiems, prisiskaičiusiems Voltero ir jam panašių racionalistų skeptikų, Lamartino eilės išrodė gaivia rasa, šviesiu spinduliu, tyru šaltiniu, kurios giliai prakalbėjo į širdį.

Paskui ėjo kiti panašių lyrinių tvarinių rinkiniai. Prie geriausių jo lyrikos tvarinių priklauso: Malda, Dievas, Sielos šauksmas, Mirštąs krikščionis, Laisvė, Žmogus ir p.

Iš epiškų Lamartino veikalų žymūs: *La chute d'un ange* (angelo nupuolimas) ir ypač *Jocelin.* Bet episki jo tvariniai negali susilyginti su jo įkvėptomis giesmėmis, kuriose tačiau kai kada pasireiškia bent kiek perdėtas sentimentalizmas. Išrinktas į prancūzų parlamentą, Lamartinas atsidavė politikai ir parašė *Žirondistų Istoriją*.

Viktoras Hugo (1802-1885) savo motinos buvo išauklėtas giliai tikinčiu kataliku ir rojalistu. Jaunystėje sudarė literatų ratelį, į kurį įėjo Vigny, Musset, T. Gautier ir garsus kritikas Sainte-Beuve; pats Hugo buvo to ratelio vadovu. Šatobriando ir Lamartino įtakoje išleido konservatyviai katalikiškos dvasios eilių rinkinį „*Odes et Ballades*", kursai rado didį visuomenės pritarimą.

Paskui ėjo jo rinkiniai: *Vision, La Lyre* et *La Harpe*. Juose visuose pasireiškė Hugo kaip karštas, tikįs katalikas ir griežtai nusistatęs rojalista. Tolimesniuose jo veikaluose, kaip *La chasse du burgrave* arba *Le*

Pas du roi Jean romantiškai idealizuojama viduriniai amžiai.

Bet 1831 metais išeina Hugo „*Feuilles d'automne*", (rudens lapai), ir čia jis pasirodo skeptiku, netekusiu tikėjimo, nerandančiu jame vilties ir paguodos. Eilės, nors skambios ir dailios, bet pilnos nusiminimo, liūdnos ir skurdžios. Jose, kaip ir pirmame jo eilių rinkiny, idealizuojama šeimyniškas gyvenimas (nelaimingi namai, kur negirdėtis kūdikio klyksmo).

Paskesniuose lyrinių eilių rinkiniuose, kurių Hugo išleido nemaža, pirma buvęs rojalista, dabar gieda laisvę, smerkia tiraniją ir su ypatinga neapykanta rašo prieš Napoleoną III; už ką priverstas apleisti Prancūziją ir apsigyventi Bruksely.

Epiškų jo tvarinių, kronologiškai imant, pirmasis žymesnis buvo *La légende des siècles,* kuriame poėta ypatingas pasaulinės istorijos epokas stengėsi karakteristiškai nupiešti tam tikrais vaizdais ir legendomis.

Paskui eina jo romanai, patekę ant Indekso (skaityti Bažnyčios užginti) „*Les misérables*" (Bedaliai) ir *Notre Dame de Paris*" (Katedralė šv. Mergelės bažnyčia Paryžiuje). Pirmasis gerokai nuobodus romanas judina socialę problemą; antrame romane gyviau ir įdomiau piešiama Liudviko XI laikai. Autorius su ypatingu pamėgimu aikštėn išvelka, kas biauru, nepaprasta, netikėtina; plačiai aprašinėja tiesiog išsvajotas marių gyvių baisenybes, savo nesveikos vaizduotės produktus. Prie kiekvienos progos irgi Hugo neslepia savo neapykantos katalikų Bažnyčios. Nebūdamas gilesniu psichologu, nemoka jis irgi piešti žmonių ir jų būdo.

Rašė Hugo irgi dramatiškus veikalus, kaip va: *Le roi s'amuse* (Karalius žaidžia), *Hernani, Cromvell* ir kitus; bet jo dramoms trūksta akcijos, gyvumo, objek-

tyviškumo. Jos greičiau tinka pasiskaitymui, o ne scenai.

Viktoras Hugo, be abejo, buvo žymus lyrinis poėta; jo lyrikoje daug jėgos ir vaizduotės; bet tos jo lyrikos turinys ir regratis neperplatus, ir mintys nepergilios. Epe ir dramoje jis neparodė didžio talento. Tačiau kalbos žinovas Hugo buvo nepaprastas ir ją vartojo kaip tikras artista prozoje ir eilėse; rods jo prancūziška kalba skaitymui sunkoka tuo žvilgsniu, kad autorius mėgo vartoti žodžius rečiau vartojamus, mažiau girdėtus. Privatiniame gyvenime Hugo buvo pilnas tuštybės, savimeilės ir nemėgo sau lygių.

Alfredas de Vigny (1797 — 1863) atsižymėjo savo lyriniais veikalais, kuriuose pasirodė gilesnis už Hugo; tik nesimato pas jį tiek gyvos vaizduotės ir tiek artizmo formoje. Kaip svajotojas jisai turi daug panašumo su Lamartinu. Iš jo pusiau lyriškų, pusiau epiškų eilėraščių rinkinio *(Poèmes antiques et modernes)* žymesni tvariniai: Visuotinas Tvanas, Mozė, Ragas (čia apgieda Rolando mirtį), ypač *Eloa* — ypatingos vaizduotės produktas, kurio toks turinys: Eloa — angelas, Dievo sutvertas iš Išganytojo ašaros. Meilės ir gailestingumo kupinas, jis nori paguosti ir gelbėti paklydusią dvasią, ją pamyli, bet ką ją būtų prie Dievo atvertęs, tai pats su ja nusideda ir nupuola. Paklydusi dvasia — šėtonas.

Jo romanas „*Cinq Mars*“ gana vaizdžiai, nors nevisai tikrai piešia Liudviko XIII laikus; romane žymu Valter - Skoto romanų įtaka. Jo dramatiški veikalai didesnės vertės neturi.

Alfredas de Musset (1810 — 1857), jautrus ir švelnus poėta, savo talentu daug primena vokiečių Heinę jaunam esant. Būdamas ūpo žmogus, gyvo bet lengvo būdo, nevaržydamas savo geidulių ir gerdamas sklidina

taure iš gyvatos šaltinio, Musetas greit išaikvojo savo jėgas ir sveikatą, o neradęs savo geiduliams pasotinimo, persimetė į liūdintį nusiminimą ir pesimizmą.

Jaunas būdamas Musetas sekė anglų Baironu ir tautiečiu Hugo. Paskui, įstojęs į savo kelią, parodė labai stambų lyrinį talentą. Vienas gražiausių jo tvarinių, prancūzų literatūros papuošalu, yra jo *Lettre á Lamartine* (laiškas į Lamartiną). Gražus irgi jo *Souvenir* (atminimai) ir *Nuits* (naktys), kupini elegiško jautrumo ir sopančio skundo. Viename savo tvariny Musetas gailiai skundžias, kad bedievis Volteras jam išplėšęs tikėjimo laimę.

Vienas populiariškiausių prancūzų poėtų XIX amžiuje, be abejo, buvo **Beranger** (1780 — 1857), kurio *Chansons* (dainos) visoje Prancūzijoje visuose jos sluogsniuose plačiausiai dainuojamos. Tose dainose geriausiai atsispindi prancūzų lengvas su pašaipa būdas.

Gilių ir tvirtų pažiūrų Beranžeras nebuvo; jos, laikui bėgant, mainėsi; jos irgi priklausė nuo ūpo. Jis neapkentė Burbonų, mėgo ir idėalizavo Napoleoną I (*Le sinq mai 1821*), buvo irgi laisvos respublikos šalininku; tačiau kai Burbonai buvo iš naujo nuversti nuo sosto ir paskelbta Prancūzijoje respublika, o Šatobrianas, jį sutikęs, atsiliepė: „štai dabar turi respubliką; Beranžeras jam atsakė: „taip! Bet bevelyčia ją svajoti, ne savo akimis matyti“. Savo dainomis nemažai prisidėjęs prie Napoleonų vardo populiarizavimo, Beranžeras vis delto neieškojo sau karjėros ir nepasinaudojo jų palankumu.

Beranžeras mėgino taip gi rašyti elegijas, idilijas buvo sumanęs parašyti ir poėmą iš Merovingų laikų, svajoja dramas statyti. Bet galų gale apsistojo ant dainų ir čia išvystė visą savo talentą. Prie jo geriausių

dainelių priklauso: Le petit caporal, Les souvenirs du peuple (tautos atminimai), Les hirondelles (kregždės), Les adieux de Marie Stuart (Marijos Stuart atsisveikinimas), Le retour dans la patrie (grįžimas į tėvynę).

Realizmas ir naturalizmas.

Įvykus Prancūzijoje taip vadinamai Liepos revoliucijai 1830 metais ir Liudvikui Pilipui užėmus sostą, romantizmas ima pamažu nusibosti, Napoleono I pergalių atsiminimai užsimiršta; ima viršų realus, pasakytumėme šių dienų terminologija, buržujis gyvenimas, ieškojimas sau ramios, šiltos, naudingos vietelės, pelningo uždarbio; auga kapitalizmas, ir svajonės žmonių nepatenkina. Ta realė visuomenės gyvenimo pakraipa atsiliepia ir literatūroje.

Prie realinės literatūroje pakraipos įsivyravimo Prancūzijoje nemaža prisidėjo irgi Konto philozophijos pozityvizmas ir įtaka anglų literatūros, kurioje realizmas anksčiau pasirodė veikaluose Dikenso, Tekerėjo, Eliotos ir kitų.

Realizmas prancūzų literatūroje pasireiškė nevienodai: pas vienus rašytojus, kaip pas ponią George Sand, dar yra šiek tiek idealizmo; nurodoma, kaip realybėje turėtų būti. Pas kitus, kaip pas Flobertą, Alfonsą Dodę ir dalinai pas Balzaką piešiama gyvenimas toksai, kaip tikrai yra, su jo geromis ir atvirkščiomis pusėmis (ydomis). Galop pas trečius, kaip pas Zolią, Poldekoką, Eugenijų Sių, dalinai ir pas Aleksandrą Diumasą su ypatingu pamėgimu velkama aikštėn, be jokio augštesnio tikslo, gyvenimo purvai. Šis kraštutinis realizmas vadinama irgi naturalizmu.

Realizmas literatūroje sau apsirinko ypač romanų formą, nors kai kurie realistų mėgino ir dramų formą, būtent Aleksandras Diumasas, Ponsardas ir kiti.

Realizmo pirmtakūnu skaitosi **George Sand** (Dudevant 1804—1876), kurios gausinguose romanuose kovojama už moterų teises. Tuose romanuose dar daug subjektyviškumo ir pačios rašytojos pergyvenimų. Kadangi pati Sand (pseudonimas) privatiniame gyvenime nebuvo laiminga ir su vyru persiskyrė, tai gindama visuose savo romanuose moterų teises, Sand užsipuola prieš patį moterystės pastovų ryšį, jos nuomone nemoralų, paverčiantį moteriškę vyro verge; ji reikalauja „laisvos meilės".

Balzakas (1799—1850) savo romanuose žmones piešia tokiais, kokiais gyvenime matė; o kadangi turėjo didžią pastebėjimo dovaną, tai jo veikalai tarytum galerija gyvų photographijų iš įvairiausio žmonių luomo Balzakas rašė labai daug: 70 didžių romanų.

Pirmasis tikrai milžiniškas Balzako romanas, kursai atkreipė į jį akis, buvo *La comédie humaine,* 45 tomais. Paskui eina ištisa eilė kitų, būtent: *La femme de trente ans, Père Goriot, Les lys dans la vallée* ir kiti.

Balzakas ne tiek aprašo asmenų tipus, kiek tą ratą (milieu), kuriame asmenys veikia ir aprašo su mažiausiomis smulkmenomis. Jo romanų veikėjai — pilki žmonės, be augštesnių idealų, kurių veikimo akstinas — pinigai ir savo nauda.

Rašydamas labai daug, savaime suprantama, Balzakas nelabai besirūpino stiliumi, kursai pas jį šiurkštokas, apsileidęs.

Flaubert (1821—188) savo romanuose laikėsi to principo, kad menas negali turėti kito tikslo, kaip tik save patį. Flobertas žiūri į žmonių ydas ir į jų gerą·

sias puses vienodai bešališkai ir su vienodu pamėgimu jas objektyviai piešia; tačiau savo ūpu jis linkęs į pesimizmą; visi jo romanų veikėjai baigia gyvenimą, dažniausiai žūdami.

Žymiausias Floberto romanas — *Madame Bovary*, kuriame vyriausias asmuo — jauna moteriškė; prisiskaičiusi antireliginių romanų ir nieko neveikdama, ji pradeda moraliai leistis žemyn, užmiršta savo, kaipo žmonos ir motinos, priedermes, svetimoteriauja ir baigia savižudyste.

Kitame savo romane *Salammbò* Flobertas labai gyvai, kaip gilus senovės žinovas, piešia senos Kartaginos laikus. Salammbo, Kartaginos vado Hamilkaro duktė, pasiaukodama del tėvynės, atsiduoda samdytos kariuomenės vadui; bet kai tėvas jį nužudo, ji iš gailesčio krinta negyva.

Floberto romanai neturi sau užsibrėžto tikslo (tendencijos), bet ir moralio jausmo jie neužgauna.

Alfonsas Daudet (1840—1897) savo romanuose nėra taip objektyvus, kaip Flobertas. Jis savo mažučius romanų veikėjus-asmenis piešia su ypatinga jiems rodoma simpatija, išlengva juos tačiau kai kada pašiepdamas, su retu prancūzuose jumoru, ir įneša daug pietų temperamento, judrumo ir švelnumo. Savo veikalų stilių Dodė rūpestingai dailino, vaizdus piešė gyvai ir simpatingai.

Ypač karakteringi jo romanai-pasakojimai *Tartarin de Tarascon* (išverstas lietuviškai) ir *Tartarin sur les Alpes*, kuriuose lengvai pašiepia savo provincijos Provansalio tautiečius, mėgstančius pasigirti ir pasakojimuose perdėti.

Didesniuose savo romanuose Dodė gana realiai piešia dažniausiai Paryžiaus gyvenimą.

Zolà (1840—1902) prancūzų literatūroje laikomas naturalizmo vadu. Tos pat pakraipos buvo Paul de Kock, Eugenijus Sue, Aleksandras Dumas; ne kiek nuo jų skiriasi vėlesniuose savo romanuose ir Maupassant (1850—1893).

Daugumoje tų autorių romanai pateko į Indeksą, nes išvilkdami aikštėn vienus gyvenimo purvus, etiškanesveikus tipus, svetimoterystes ir t. t., baisiai nemoraliai veikė į skaitytojus, juos tvirkino, tikėjimą slopino, nuodijo.

Minėti autoriai labai daug rašė, daug patraukė ir skaitytojų savo drastiškais veikalais; bet didesnio talento neparodė, gilesnės minties neįnešė. Kaip dailininkas jų gal didžiausias buvo Mopasanas, kurio stilius prancūzų prozoje laikomas pavyzdingiausias, kurio veikaluose, sako nesą nei vieno nereikalingo, neapgalvoto žodžio.

Zola atkreipė į save akis romanu *Germinie Lacerteux*, kur vyriausi romano asmenys figuruoja du broliu Gonkuru. Čia visa, kas kilnu, augšta, dora, ideališka pašalinta; išvilkta aikštėn vien nesveiki, sudemoralizuoti, ištvirkę tipai.

Garsūs irgi jo romanai, kur juodais dažais piešiama *Rymas* ir *Lurdas*. Jo romanas *La débâcle* piešia prancūzų su vokiečiais 1870 m. karą; veikalas rods religinių jausmų neužgauna, bet įsileisdamas į detališkas smulkmenas ir realiai jas piešdamas, tampa nuobodus; vokiečiai perstatyti labai žiaurūs, prancūzų vadai be jokio supratimo ir prisirengimo į karą.

Tokios pat niekšiškos vertės, kaip Zolios romanai, yra savo laiku įgarsėję **Eugenijaus Su**: *Paryžiaus paslaptys, Žydas amžinas klajūnas;* **Dumaso**: *Trys muškietininkai, Karalienės karoliai.* Tos pat rūšies ir šlykštūs **Mopasano** romanai, kur daugiausia figūruoja

paleistuvystė ir ištvirkimas. Juos mėgo Mopasanas aprašinėti, nes pats tuose purvuose nardėsi ir tuo būdu sutrumpino sau gyvenimą.

Dar prie didesnio, tiesiog liguisto, isteriško kraštutinumo priėjo ir savo romanuose ir lyrikoje Bodlėras (Baudelaire). Žymiausias jo lyros kūrinys: *Fleurs de mal* (Pikto gėlės). Jo pamatinė mintis ta: reikia būti amžinai girtu; vis vien: nuo vyno, nuo poėzijos, geradarybės... kas kam patinka! Tik reikia būti nuolatos apsvaigusiam. Su cinizmu ir pasigerėjimu piešia Bodlėras bjauriausius ištvirkimo ir puolimo paveikslus.

Naujos literatūroje srovės.

Romantizmo įvestas literatūroje individualizmas ir subjektizmas, laikui bėgant, privedęs prie kraštutinio naturalizmo, galop susibankrutino. Zolios ištvirkęs naturalizmas ir isteriškai liguista Bodlėro lyra negalėjo patenkinti rimtesnės ir moraliai sveikesnės visuomenės. Kilo ir visuomenėje ir literatūroje reakcija; susitvėrė tam tikra, *parnasistų* vadinama, draugija, kurios nariai, vengdami asmeniškų pergyvenimų atvaizduoti, nutarė grįžti prie to, kas objektyviai gražu.

Reakcija prieš naturalizmą prasidėjo antroje XIX amžiaus pusėje ir romanuose ir lyrikoje. Simpatiškesnėje pakraipoje romanus rašė Anatolis France (1844—1923), pas kurį tačiau bažnyčios neapykanta, kaip pas Voltėrą ir Renaną, žemina talentą. Už Fransą simpatiškesnis Pierre Loti (1850—1923) ir Paul Bourget (gim. 1852), kurio romanas „L'Etape" pakelia balsą prieš bedievystę.

Nuo tų romanų dvelkia kilnesnė dvasia, ramumas, grįžimas prie idealų, gamtos ir žmonių meilė.

Lyrikoje ta nauja prieš naturalizmą pakraipa pasireiškė tuo, kad pamėgta ir grįžta prie antiškų pavyzdžių, atkreipta ypatingą dėmesį į formos dailumą. Prie tos pakraipos lyrikų priklauso Teofilis **Gautier** (1811—1872), **Lisle** (1818—1894), išleidęs savo Poèmes antiques, **Sully Prudhomme** (1839—1907) Stances et poèmes, François **Coppée** (1842—1908) „Poésies modernes". Sunkiai susirgęs, Coppée grįžo prie tikėjimo ir savo atsivertimą atpasakojo tvariny *Bonne souffrance.*

Bet ta nauja lyrikoje pakraipa, vis daugiau nutoldama nuo realizmo ir ypatingą dėmesį kreipdama į formą, nuo 1880 priėjo antro kraštutinumo: pagimdė pirma simbolizmą, o galop dekadentizmą, kurio pirmtakūnu Prancūzijoje laikomas Paul **Verlaine**, o Belgijoje **Maeterlinck**. Pas juos forma ir miglotumas tai viskas. Žodžiai nebūtinai turi reikšti idėjas, ar turėti prasmę; jie savo ritmika ir skambesiu privalo iššaukti, sudaryti tam tikrą ūpą, turi betarpiai taip veikti į žmogaus jausmus, kaip veikia be žodžių muzikos tonai.

Einant toje pakraipoje dar toliau, jau nebežiūrima net formos dailumo; reikia tik stengtis surasti, kas būtų nepaprasta, nors tai būtų net bjauru. Čia dekadentizmas privesta prie absurdo, vadinasi futurizmu ir yra tiesiog psichiška liga, iškrypimas, paneigimas sveiko proto. Philozophijoje ta nauja nesveika srovė pagimdė nitšeizmą, tapyboje impresionizmą.

Prancūzų drama XIX amžiuje nepasižymėjo stambesniais talentais. To amžiaus dramaturgų didžiausias nuopelnas buvo tas, kad jie galutinai atpalaidojo prancūzų dramą nuo tų pseudoklasicizmo suvaržymų, į kuriuos buvo ją įspraudęs XVII amžius nuo Kornelio laikų.

Prie žymesnių, plačiau žinomų dramatiškų XIX amž. rašytojų priklauso: Eugenijus **Skribe** 1791—1861, Pra-

nas Ponsard †1867, Emilius Augier †1889, Aleksandras Dumas jaunesnysis †1895, Eduardas Paillerons †1899, Edmondas Rostand (1868—1918).

Kai kurie tų dramaturgų, pav. Ožjė, turėjo gerus tikslus: taisyti visuomenę, išvilkdami jos ydas ir nurodydami tų ydų pasekmes, ypač gobšumą, veidmainystę, egoizmą, sumaniai smerkdami iširusį šeimynišką gyvenimą ir t. t. Kiti, kaip Dumas, irgi išvelka aikštėn žmonių ydas, ypač paleistuvystę ir svetimoterystę, bet savo drastiškomis, nepadoriomis scenomis gal daugiau, tvirkino, nekaip taisė.

Tų dramaturgų jauniausias Rostand, nusikreipęs nuo naturalistiškos pakraipos, daugiau linkęs prie romantizmo mėgsta istoriško turinio dramas rašyti. Jų, rodos, geriausia bus *Cyrano de Bergerac*, kurioje piešiama Liudviko XIV amžius. Paillerons'o drama *Le monde où l'on s'ennuie* (nuobodžiaują žmonės) žinoma ir lošiama ne tik Prancūzijoje, bet ir platesnio pasaulio scenose.

Italų Literatūra.

Italų literatūros pradžia siekia vos XII amžių, kada Prancūzija ir Ispanija jau turėjo gana turtingą rašliavą prancūziškoje, provansališkoje ir kataloniškoje kalbose. Kad taip vėlai italų literatūra užsimezgė, priežastimi buvo iš vienos pusės nuolatiniai Italijoje karai: nuo romėnų imperijos sugriuvimo laikų Italija buvo nuolatinė vidujinių vaidų ir suiručių arėna, susidarius skaitlingoms nepriklausomoms valstybėlėms; buvo irgi užpuldinėjama ir kitų tautų kaimynų. Iš antros pusės lotynų kalba ilgiausiai išliko Italijoje, kaip bažnyčios, valstybės ir šviesuomenės vartojamoji kalba.

Ilgainiui ėmė Italijos liaudy tvertis nauja, nuo lotyniškosios kalbos atskira ir į daugybę dialektų pasida-

linusi tarmė. Iš tos dialektų daugybės, laikui bėgant, ėmė viršų populiariškiausioji ir gražiausiai skambanti toskaniškoji Florencijos tarmė, kuri nuo XIII amžiaus tampa literatiškąja.

Iki XIII amž. be lotyniškos kalbos buvo šviesuomenei, ypač prie dvarų, pavyzd. prie Sicilijos dvaro, žinoma ir vartojama provansališkoji kalba; ją populiarizavo prancūzų trubadurai, mėgiami ypač Pridriko II, Sicilijos karaliaus (1194—1250). Spėjama, kad trubadurų giesmės turėjo rasti pasekėjų ir toskaniškoj kalboj; bet jų išliko tik vadinamoji *Rosa fresca* — dialogas tarp bernužėlio ir mergaitės.

Italų literatūros ir tėvu ir didžiausiu iki šioliai joje genijumi — **Dantė Alighieri** (1265—1321), kursai tačiau jau turėjo tokius pirmtakūnus, kaip Gvinicellį ir Gvidą Cavalkantį. **Gviničelį** pats Dantė vadina saldžiu ir maloniu meilės dainų tėvu, o **Gvida Kavalkantis** (†1300) tas meilės dainas dar daugiau patobulino, išvystė ir į savo kurinius įnešė nemaž skolastiško mokytumo ir alegorijos. Ta pakraipa taip paskui žymi Dantės veikaluose, tik nepalyginamai tobuliau jo išvystyta ir geriau sunaudota.

Dantė priklauso prie pasaulinių literatūroje genijų: kaip Homeras, Firduzi, Šekspyras ir Getė.

Dantė gimė Florencijoje (Firenze). Jo jaunystė kaip tik supuola su tuo laikotarpiu, kai Toskaniškoji respublika pasiekė ir politikoje ir dailės srity savo augščiausį laipsnį, kai joje tapė Giotto, muzikos mokė Casella, retorikos Brunetto, Dantės mokytojai ir draugai. Labai rimtai išlavintas, Dantė pažino visą savo amžiaus mokslą, teologiją, istoriją, gamtos mokslus; bet ypač uoliai ir atsidėjęs tyrė graikų ir lotynų literatūras. Jo mylimiausias ir augščiausiai vertinamas poėtų tarpe buvo Vir-

gilijus, kurį laikė savo mokytoju. Susipažino Dantė irgi su trubadurų ir truverų kuriniais.

Dar 9 metų amžiaus Dantė pamilo tokio pat amžiaus mergaitę, kurią jis vadina Beatriče, ir ta meilė skaisti ir nesuteršta pasiliko jo visam amžiui; ją jis ir nuolat mini visuose savo tvariniuose.

Augštos kilmės, gabus ir rimtai išsilavinęs, Dantė greit įgijo sau vardą ir užėmė labai augštą Florencijoje vietą: tapo vienas iš šešių vyriausių teisėjų. Vedė sau žmoną Gemmą Donatį. Tačiau neužilgo Dantę pasiekė didžiausia nelaimė, kuri visą jo gyvenimą sulaužė ir iki mirties kankino: besivaidijant tuomet Florencijoje politinėms Gvelfų ir Gibelinų partijoms, Dantė, kaip gibelinas, carizmo šalininkas, buvo visam gyvenimui ištremtas iš tėvynės.

Savo ištrėmimą skaudžiai atjausdamas, Dantė veltui stengėsi grįžti į savo mylimą Firencę, veltui jos ilgėjosi. Ilgai klajojęs, galop gavo prieglaudą Ravenoje pas Gvidą Polentą, kur 1321 metais ir pasimirė. Ten palaidotas iki šioliai tebesiilsi, net po mirties nesugrąžintas tėvynei.

Prie gyvos galvos išgėręs karčią taurę iki dugno, Dantė miręs susilaukė ne tik savo tėvynėje, bet ir visame pasauly didžiausios pagarbos ir amžino vardo. Jo tvarinys Dieviškoji Komedija išversta į visas žymesnes kalbas ir turi begalo daug, ištisą literatūrą, komentorių (aiškintojų).

Pirmieji Dantės kuriniai siekia 1283 metų; buvo tai kanconos, sestinos, balados, daugiausia sonetai. Jų turinys — meilė ir Beatričės atsiminimai. Sutvarkęs juos į vieną rinkinį, Dantė jį pavadino *Vita nuova*. Rašė jis ir proza mokslo dalykus, pavyzd., *De monarchia*, *De vulgari eloquentia*. Bet didžiausias, monumentalis jo veikalas — virš minėta *Dieviškoji Komedija*.

Jau rašydamas sonetus savo Beatričei, Dantė svajojo parašyti jos išgarsinimui tokį veikalą, kokio nesusilaukė nei viena meilužė nuo savo numylėtinio. Paskui, savo priešų ištremtas, nutarė parašysiąs tokį veikalą, kuriuo amžina garbe apdengtų savo draugus, o priešus pasmerktų amžinu pažeminimu.

Kad geriau Dieviškosios Komedijos sumanymą sau išaiškinus, reikia atsiminti, kad Dantės laikais, nuolatiniams karams ir naminiams vaidams vyraujant, buvo gana prasiplatinusi nuomonė apie pasaulio pabaigą; daug buvo kalbama apie pasmerktųjų kančias pragare, apie darančius atgailą skaistykloje, apie amžiną išrinktųjų laimę danguje. Dieviškosios Komedijos sumanymą galėjo irgi įkvėpti Vergilijaus Eneydos šeštoji knyga, kur pasakojama, kaip Enėjas nužengia į požemius ir ten pasimato ir kalbasi su mirusiais draugais ir giminaičiais.

Didžiausias Dantės kurinys jo paties buvo pavadintas Komedija, bet vėlesnieji amžiai tą Komediją pavadino dieviškąja. Dieviškoji Komedija sudėta iš trijų dalių ir 100 giesmių, parašyta tercinomis.

Pirmoje daly apsakoma vaizdžiai, kartais alegoriškai prakeiktųjų kančios, pradedant nuo mažesniųjų, kur bėga ašarų Acherono upė, baigiant baisiausiomis, kur keiksmų ir neapykantos Styksas apsupa gilesniuosius požemių sluogsnius. Einant kaskartą gilyn, kankinami vis didesni prasikalteliai: gašlieji, paleistuviai, gobšai, šykštuoliai, pikčiūrnos ir t. t. Giliausiai trijuose paskutiniuose ratuose pasmerktieji kankinami ne ugnimi, tik baisiausiu šalčiu; pačiame pragaro dugne nugramzdinti, leduose, viso pragaro slėgiami, sėdi Liuciperis, Jūdas ir Brutas. Vedžioja Dantę po pragarą Vergilijus, kurs alegoriškai reiškia protą.

kindavęs, net naktimis atsibudęs, keldavęs, kad pataisytų ar išlygintų vieną žodį.

Bet Petrarkos sonetuose daugiau refleksijos, skonio, grožio, nekaip tikro, gilesnio jausmo. Jų turinys irgi neperplatus: daugiausia tai platoniška Liauros meilė ir įvairių įvairiausi meilužės atsiminimai; tik keliose kanzonose suskamba tėvynės meilė, o tercinose alegoriškos vizijos apie mirtį, garbę ir Dievą.

Du svarbiausiu momentu pabrėžia Petrarka savo gyvenime: 1327 metais pirmą kartą išvydęs Liaurą ir 1341 metais Romoje ant Kapitolio tapęs liaurais apvainikuotas. Kadangi sonetuose, Liaurą apgiedančiuose, labai maža tikro, gilesnio jausmo, tai kai kas abejoja, ar Liaura tikrai bebuvusi, ar nesanti ji vaizduotės padaras, garbės (liaurų vainiko) personifikacija.

Petrarka ir kaip žmogus, be pastovesnių principų ir būdo, ir kaip poėta be gilesnio turinio, stovi daug žemiau už Dantę. Bet italų literatūroje vis delto užima žymią vietą, ypač nepalyginamai tobula kurinių forma.

Giovanni Boccacio (1313—1375) buvo artimas Petrarkos draugas, antrasai Dantės įpėdinys ir didis jo gerbėjas. Gimęs Paryžiuje iš motinos prancūzės, savo jaunas dienas praleido Florencijoje pas tėvą. Neapoly, studijuodamas teises, vedė labai linksmą ir gerokai ištvirkusį gyvenimą. Bet sugrįžęs į Florenciją, surimtėjo, užiminėjo ten atsakomingas vietas ir buvo savo tautiečių gerbiamas.

Kaip Dantės ir Petrarkos, taip ir Bokačijo pirmieji lyrikos tvariniai įkvėpti meilės, bet ne tokios kilnios ir idealios, kaip anų dviejų. Tos rųšies yra jo Fiametta, Filocolo ir kiti, proza rašyti.

Tačiau didžiausią pasisekimą ir garsą savo amžiuje ir vėlesniais laikais gavo Bokačijo *Dekameronas*, arba šimtas novelų, veikalas irgi proza parašytas.

Dekameronas prasideda tuo, kad septynios gražios florentietės ir trys jauni vyrai, bėgdami nuo siautusio 1348 metais Florencijoje maro, pasislepia viloje už miesto ir čia, linksmai praleisdami vakarus, kasdieną kiekvienas iš eilės pasakoja kokią nors istoriją juokingą, satyrišką, dažnai šlykščią, nepadorią, ypač trečiosios dienos pasakojimuose.

Dekamerono pasakojimai taip gyvai, vaizdžiai ir naturaliai piešia to amžiaus žmones su jų palinkimais ir ydomis, prozos stilius taip lengvas, taisyklingas ir pavyzdingas, kad Dekameronas ir šiandieną turi skaitytojų; nors jaunuomenei, kaip nemoralio veikalo, nepatariama jo skaityti. Jame piešiama ir puikus bajoras ir vienuolis, ir pirklys, ir negudrus kaimietis.

Dekamerono novelų pavyzdžiui tokį galima trumpai nurodyti vienos turinį: vienas Paryžiaus pirklys turi savo ištikimą draugą, žydą Abromą ir, norėdamas jį išgelbėti nuo pragaro kančių, įkalbinėja priimti katalikų tikėjimą. Žydas galop sutinka, bet sąlygą stato, norįs pirma pačioje Romoje, katalikų centre, įsitikinti, ar naujoji religija geresnė už senąjį žydų tikėjimą. Pirklys nusimina, žinodamas augštesniosios dvasiškijos ištvirkimą. Kiek laiko praslinkus, žydas grįžta iš Romos ir, ko pirklys visai nesitikėjo, neatsisako priimti katalikų tikėjimo, savo pasiryžimą tuo motyvuodamas, kad religija, turinti tiek nevertų tarnų, o vis delto negriūvanti, negali be stebuklo gyvuoti ir nebūti tikroji.

Bokačijo, tik savo draugams ir ypač savo gražioms ponioms prašant, sutiko išleisti Dekameroną. Paskui užsiėmė jau visai rimtomis graikų literatūros, klasiškų mytų ir Dantės studijomis; parašė labai svarbią Dantės

biographiją (*Vita di Dante*) ir Dieviškosios Komedijos aiškinimą (*Commento sopra la Commedia*).

Bokačijui mirus, italų literatūra ima merdėti. To puolimo priežastimi dalinai buvo tuo metu prasidėjęs Italijoje humanizmas. Humanistai, perdaug garbindami ir keldami senovės graikų ir romėnų pasaulėžiūrą, iš vienos pusės nevisai buvo korektingi santykiuose su krikščionybe; iš antros pusės perdaug nusmelkė italų kalbą, duodami aiškią pirmenybę senai romėnų kalbai. Tačiau gilesnės klasikų studijos davė ir nemažą pliusą: jos prisidėjo prie geresnio dailės supratimo, išsidirbimo tobulesnio skonio, rimtesnio antiškų pavyzdžių pažinimo. Buvo humanistų, kurie mėgdami renesansą ir jį palaikydami, vis delto mokėjo pasilikti su Bažnyčia tvarkoje; pavyzd. didžiausias humanizmo šulas, Florencijos valdovas Lorenzo de Mediči (1449—1492) ir jo sūnus, paskui Leonas X papa.

Prie žymesnių to neturtingo laikotarpio rašytojų Italijoje priklauso Liudvikas **Pulci**, parašęs poėmą iš 18 giesmių *Il Morgante maggiore,* kur ironiškai pasakojama įvairiausios didvyrio Morgano (Rolando pagelbininkas) kovos su įvairiausiais galiūnais, net su požemių velniais.

Antras tų laikų rašytojas **Bojardo** (1434—1494) parašė poėmą *Orlando innamorato* (Įsimylėjęs Rolandas), kurioje piešiama tikras, sulyg tų laikų nuomone, idealis raitelis su visomis jo dorybėmis. Veikalas būtų visai rimtas, tik gaila, kad poėmos forma ir kalba gan apsileidusi. Pats veikalas nevisai užbaigtas; tolimesnę jo tąsą parašė Ariosto *Orlando furioso.*

Šešioliktame amžiuje italų literatūra vėl pakyla ir turi labai žymius poėtus, kaip Ariostą ir Torkvatą Tasą, o proza rašytoją Makjavelį.

Liudvikas Ariosto (1478 — 1553) rašė ir sonetus, sekdamas Petrarku, ir satyras, pamėgdžiodamas Horacijų, net komedijas. Bet pasaulinį vardą jam davė „Orlando furioso“ (Pasiutęs Orlandas, alias Rolandas), parašytas lengvomis ir skambiomis eilėmis. Tas veikalas — tolimesnė Bojardo Rolando tąsa ir be jo bemaž nesuprantamas. Tačiau koks skirtumas kalboje, stiliuje ir pasakojimų vaizdingume! Kaip kokiame gyvame kaleidoskope keičiasi žmonės ir reginiai, tikro rašytojo-artisto rodomi: užburtos karalaitės, stebuklingi rūmai, gyvi raiteliai-didžiavyriai, o vienkart ir lengva sąmojinga ironija ir jausmingumas; rods kai kada pasakojimas drastiškai nepadoras pasitaiko.

Antras dar žymesnis XVI amž. italų rašytojas ir didžiausias tais laikais epikas — Torquato Tasso (1544—1595). Rimtai ir giliai susipažinęs su senovės klasikais Homeru ir Virgilijum, lygiai kaip ir su naujesniąja italų literatūra, Taso parodė gana anksti savo nepaprastą talentą. Jau 18 metų amžiaus būdamas per 10 mėnesiu parašė savo pirmą epą *Rinaldo*, kurio turinys — tolimesnė Ariosto Rolando tąsa, ir jau tasai veikalas nemažą turėjo pasisekimą.

Feraros gercogo ir jo seserų aukštai gerbiamas ir prie jo dvaro nuoširdžiai globojamas, Taso, nežinau kaip, sau įsivaizdino, kad jo nekenčia ir įtaria; slapčia apleidžia jis vaišingą dvarą, liguistas ir suvargęs blaškosi nuo vieno miesto į kitą ir kenčia neturtą. Galop draugai Romoje paėmė jį į savo globą; čia jis ir pasimirė.

Geriausias Taso veikalas — *Atvaduotoji Jeruzalė*, poėma iš 20 giesmių. Toje poėmoje apgiedama pirmasis kryžiaus karas ir Jeruzalės atvadavimas iš turkų rankų, vadovaujant Gotfridui Buloniečiui.

Jos turinys, trumpai suglaudus, toks: krikščionių kariuomenė apgula Jeruzalę, turkų užkariautą; toje ka-

riuomenėje pasižymi Tankredas, Raimundas ir Gotfridas, bet Jeruzalę skirta pirmam paimti jaunam ir narsiam Rinaldui. Turkų burtininkas praneša Jeruzalės valdovui Aladinui, krikščionys nepaimsią miesto, jei šv. Mergelės paveikslas iš bažnyčios būsiąs perneštas į mečetį. Bet paveikslas iš nakties žūva. Sultonas žada, visus krikščionis, mieste esančius, išžudysiąs, jei neatsirasiąs paveikslas. Tada du ką tik susižadėjusiu jaunavedžiu ima ant savęs kaltę ir pasmerkiami mirti, bet paskutinėje valandoje juos nuo mirties išvaduoja Korinda, turkų didvyrė.

Tada piktosios dvasios kitaip stengiasi sukliudyti miesto atvadavimą: į krikščionių kariuomenės stovyklą atvyksta Armyda, gražuolė-burtininkė, ir prašo vylingai sau pagalbos nuo užpuoliko, kad tuo būdu atitraukus nuo apgulimo dalį kariuomenės. Tikrai daug karžygių, jų tarpe ir Rinaldas, nesupratę vyliaus, eina su Armyda.

Krikščionims kovos su turkais nesiseka, nors Tankredas dvikovoje nugali turkų didvyrę Korindą, kuri prieš mirtį prašo ir apturi krikštą. Krikščionių vienuolis praneša saviesiems, kad miesto nepaimsią, iki nepergabensią atgal iš Armydos nelaisvės įsimylėjusio į ją Rinaldo, ir iki tasai iš užkeikto miško neatgabensiąs taranų miesto sienoms griauti.

Galų gale Rinaldas su taranais atvyksta ir pirmasis įsilaužia į Jeruzalės miestą. Turkų kariuomenė sunaikinta, ir krikščionys eina prie Išganytojo karsto, pasakyti ačiu už suteiktą pergalę.

Poėma kupina įvairiausių atsitikimų, stebuklingų persikeitimų, mytologinių priemaišų; didvyriai veikia ne tik ant žemės: pragaras irgi kovose dalyvauja; įterpta visa eilė meilės intrygų, nors ta meilė pas Tasą labai nekalta, ideali, kilnesnė už Ariosto meilę.

Nors irgi Taso vaizduotė labai gyva ir turtinga, bet ji neišeina taip iš realybės ribų, kaip pas Ariostą: jo žmonės vis delto gyvi žmonės, o ne gražūs poėtingos Ariosto vaizduotės žaisleliai. Kai kurie poėmos epizodai primena keletą Ilijados vietų. Poėmos kalba labai daili ir graži; daug yra vietų lyriškų, labai jautrių ir jos ypatingai žavi skaitytoją.

Išskyrus Dantę, nei vienas poėta nėra italų taip mėgiamas, taip komentuojamas - aiškinamas ir iki šiol skaitomas, kaip Torkvatas Tasas.

Italų XVI amž. poėtų tarpe reikia paminėti **Mikelandželą Buonarotį** (1475—1564), kursai irgi nemaža parašė sonetų, nors jis daugiau žinomas ir vertinamas, kaip nepaprastas tapytojas, skulptorius ir architektas-statytojas.

Prie didžiausių to amžiaus proza rašytojų priklauso Mikalojus **Machiavelli** (1469—1527). Gimęs Florencijoje, juristo sūnus, Makiavelis tarnavo įvairiose diplomatinėse pasiuntenybėse ir toje srity parodė stambius gabumus. Savo pažiūras išdestė veikale *Il Principe*.

Jo pažiūros į valstybės tvarką visai nekrikščioniškos, bet jos padarė didžiausios įtakos; jų net ir dabar politikoje dažniausiai prisilaikoma: pavaldiniams ir piliečiams valstybė tai viskas; jai turi tarnauti, prie jos gerovės taikintis privalo ir religija ir etika; kas valstybei naudinga, nors tai būtų apgaulė, žmogžudystė, ar kas kitas, bus gera ir moralu. Valstybės galybė augščiau vertinama už teisę. Valstybes tveria ir jas iškelia genialūs vyrai; minia tai tik pasyvi tam medžiaga.

Makiavelis buvo irgi žymus istorikas, parašęs pragmatiškai mokslišką veikalą *Istorie fiorentine*. Makiavelio proza italų literatūroje viena pavyzdingiausių.

Septinioliktasis amžius ir aštuonioliktojo pirmoji pusė italų literatūroje žymesniais rašytojais nepasireiškė.

Bent kiek žinomesnis buvo **Marini** (1569—1625), parašęs poėmą apie Venerą ir Adonisą iš 20 giesmių ir 45.000 eilučių; rašė jis irgi *Rime*. Antrasis **Tassoni** parašė komišką epą *La secchia rapita* (pavogtas viedras).

Tačiau tame laikotarpy prasideda rimtesni dramatiškų veikalų mėginimai. Tie dramatiški veikalai, juos lošiant turtingesniuose namuose, ypač prie dvaro, pradėta jungti su muzika ir giedojimu. Tuo būdu pas italus pirmuosius atsiranda nuo XV amž., laikui bėgant, opera, kuri XVII amžiuje italų scenose bemaž išimtinai viešpatauja. Žymiausias XVIII amž. tos rųšies kompozitorius **Metastasio** (1693—1782).

XVIII amž. pradžioje iš dramaturgų tarpo tenka paminėti Scipioną **Maffei**, kursai, sekdamas graikiškais pavyzdžiais, parašė *Merope* tragediją, turėjusią savo laikų pas italus labai didelį pasisekimą ir susilaukusią 60 laidų.

Nuo XVIII amž. italų literatūra ima sparčiau atgimti, keltis iš savo snaudulio. Prie to prisidėjo Anglijos ir Vokietijos romantizmas, paveikęs į italų literatūrą; paskui rimtesnės Dantės studijos; galop nemaža padarė įsravos pasirodę tuo metu laikraščiai, kaip *Osservatore*, kuriuose rimta, kai kada net peraštri kritika buvo rašytojams akstinu rimčiau ir giliau žiūrėti į savo tvarinius. Prie daugiau ir plačiau žinomų to laikotarpio rašytojų priklauso: Goldoni, Alfieri, Manzoni, Leopardi.

Goldonis (1707—1793) buvo komedijų rašytojas. Nors talentu nesusilygino su prancūzų Moljėru, vis delto italų komedijai suteikė rimtumą, atskyręs ją nuo buvusio iki tol madoje farso. Turėdamas dovaną greitai tverti ir labai nesirūpindamas savo tvarinių dailinti, Goldonis 16 metų laikotarpy prirašė 60 komedijų. Jos savo laiku buvo Goldonio vardą padariusios labai populiariu Italijoje; bet irgi greit paskui tapo bemaž už-

mirštos, gabesniems komedijų rašytojams atsiradus, kaip Chiari ir Gozzi. Goldonio *Mirandolina*, 3 aktų komedija (Viešbučio laikytoja), išversta lietuviškai ir Kaune buvo scenoje lošiama.

Alfieris (1749—1803) gana žinomas savo nepaprastais gyvenimo nuotykiais ir besiblaškymu po margą pasaulį, kuriuos savo veikale *Vita* pats yra atpasakojęs. Rašė tragedijas. Literatiška jų vertė rods neperdidelė; daugiau jose tendencijos, negu tikro meno. Stengdamasis būti savystoviu, gyrėsi, nieko iš literatūros neskaitąs; tačiau nėra jis visai laisvas nuo prancūzų pseudoklasikų įtakos.

Alfierio tragedijose nei veiksmo gyvumo, nei užtenkamo asmenų apibūdinimo nesimato. Kalba ir eilės šiurkščios, apsileidusios. Kaip žmogus karštas, veikėjas ir patriotas, Alfieris visose srityse reikalavo reformų ir savo tragedijomis norėjo savo tautiečius mokinti, pažangos dvasios įkvėpti, ją pakelti. Todel jo tragedijų asmenys daugiau kalba, išmintingai ir sąmojingai protauja, bet maža veikia. Tuo būdu kaip tik karakteristiška jo karštai patriotinė tragedija *Filippo*. Geriausiai nusisekusi jo tragedija *Saulis*, kurios turinys paimta iš biblinės istorijos.

Manconis (1785—1873) didžiausias italų romantizmo šulas ir vienkart žymiausias jų poėta - lyrikas iš XIX amž., kursai savo talentą išvystė rimtomis Dantės studijomis ir nemaža prisidėjo prie religinių jausmų sužadinimo ir atgimimo italų tarpe. Iš pradžių enciklopedistų ir Voltero šalininkas, Manconis paskui po įtaka savo žmonos, karštos katalikės, konvertitės iš kalvinų, grįžo prie tikėjimo ir Mediolano apylinkėje savo šeimynos rately laimingas ramiai praleido amžių iki žilos senatvės.

Savo atsivertimo jausmus ir laimę Manconis kilniai apgiedojo įkvėptuose *Himnuose*, kurie žavėte žavi savo švelnia ir harmoninga forma. Labai irgi graži, muzikali ir jautri jo oda, parašyta Napoleonui I mirus. Nemažos vertės irgi jo dvi dramos: *Grafas iš Carmagnola* ir *Adelchi*, kurių simpatingas turinys paimta iš viduramžių.

Bet kapitalis Manconio veikalas—jo romanas *I promessi sposi* (Susižadėję), kuriame nepaprastu talentu piešiama atbudęs XVII amž. religinis Italijoje gyvenimas. Centraliniai asmenys tai Renzo ir Lucija ir tragiški jų nuotykiai, kurie tačiau laimingai baigias vėstuvėmis.

Manconis rado nemaža pasekėjų, kaip Peliko, kurio drama *Francesca da Rimini* gana populiari, Nikolini, Džiusti ir k., kurie tačiau su juo susilyginti nesusilygino.

Leopardi's (1799—1837), nuo mažens išauklėtas katalikų tikėjime, gana anksti jo nustojo, pasidavęs Bairono įtakai ir jo bevilčiai. Turtingas griovas, labai jautrios širdies ir trokštąs gyvenimo malonumų, bet gamtos skaudžiai nuskriaustas, liguistas, nuo 30 metų amžiaus tapęs aklas, Leopardis giliai jautė savo skriaudą. Gilią savo melankoliją Leopardis išgiedojo eilėmis *Pansieri* (Mintys). Dar gilesnio pesimizmo įkvėptos jo *Canti* (Giesmės), kuriose vienkart reiškiasi ir italo patriotizmas, laukiąs Italijos šalių susivienijant. Eilės rūpestingai išdailintos, lengvos ir melodingos.

Naujasniaisiais laikais italų literatūroje irgi netrūksta žymesnių talentų, kaip Carducci, Gabriele d'Annunzio, Fogazzaro ir k.

Kardučis 1836—1907 labai žymus ir talentuotas poëta-lyrikas, kurio *Giambi ed Epodi* ir *Odi barbare* savo harmoningomis skambiomis ir jautriomis eilėmis labai primena Leopardį; bet jų turinys ir pakraipa ku-

pini fanatiškos neapykantos viso, kas krikščioniška. Jo irgi parašyta himnas Liuciperiui. Politišku įsitikinimu Kardučis buvo karštas respublikos šalininkas.

Gabrielis d'Anuncijo (gim. 1863 m.) vienas gabiausių šios dienos italų rašytojų: ir kalba rašo vaizdžia ir dailia, ir grožio skonį turi nepaprastai išmiklintą, ir psichologas yra gan gilus; tačiau jo veikalai veikia neigiamai į skaitytojus, nes su ypatingu pamėgimu, kaip ir vyresnis už jį lyrikas **Gerinis**, rašo apie paleistuvystę ir iškelia nuogo kūno kultą.

Anuncijo rašė ir lyrinius eilėmis veikalus, kaip *Elegie Romane,* ir romanus, kaip *Trionfo della morte* ir dramas, kaip *Francesca da Rimini,* ar *Citta morta* (Išmiręs miestas).

Simpatiškiausias iš naujausių apysakų rašytojų Antanas **Fogacaras** 1842—1911, giliai įsitikinęs katalikas, nors savotiškas, su kurio visomis pažiūromis negalima sutikti. Prie žymesnių jo romanų priklauso: *Piccolo mondo antico* (Mažmožiai senovės pasaulio), *Il Santo* (Šventasis) ir *Leila.* Šiame pastarame piešiama du asmenys, kurie vienas kitą myli, bet puikybė ilgai kliudo jiems susiprasti ir prisipažinti; galop grįžę prie tikėjimo, suranda bendrą žodį ir bendrą gyvenimo kelią.

Geriausiai gal Fogacazai nusisekęs jo romanas *Il Santo,* kur pasakojimas vystosi nepaprastai naturaliai ir nuosekliai; tik vyriausio tame romane asmens Piero Maironi'o pažiūros, nors gan simpatingos, nevisados sutinka su Bažnyčios pažiūromis.

Dar gana populiarios italų tarpe Edmundo **de Amicis** (gim. 1846 m.) novelės, ypač jo *Škicai* (bruožai) iš kariškių gyvenimo.

Ispanų Literatūra.

Pirmykšti Pirenėjo pussalio gyventojai dar prieš Kr. buvo romėnų užkariauti ir pasidavė jų įtakai ir kolonizacijai; lotynų kalba tapo diduomenės kalba. Per didįjį tautų maišatį Europoje, atsibastė į Ispaniją ir ją užkariavo vestgotai, germanų kilmės tauta; tačiau būdami žemesnės kultūros, greit susiliejo su vietos gyventojais, didžios įsravos nepadarę. Aštuntame amžiuje užkariauja bemaž visą Ispanijos šalį per Afriką atsigrūdę arabai ir ją valdo ilgus amžius, iki galop Ferdinandas katalikas 1492 m. atima iš jų rankų paskutinę Ispanijoje jų tvirtovę Granadą.

Tuo būdu ispanų tautoje, jų kalboje ir literatūroje žymu pėdsakiai romėnų išdidumo, germanų jausmingumo ir išbujojosios arabų vaizduotės. Be to dar nuolatinės kovos su arabais, šalies ir tikybos priešais, išugdė ir išvystė ispanuose karšygiškai raitelišką būdą ir religinį jausmą iki fanatizmui.

Ispanai jau Senekos laikais turėjo savo vietinę kultūrą ir literatūrą lotynų kalboje; laikui bėgant, lotynų kalba net liaudies tarpe buvo pusiau prigijus. Vestgotams, o paskui arabams tą kultūrą sunaikinus, lotynų kalba pamažu užsimiršta; jos vietoje tveriasi įvairūs dialektai, iš kurių Kastilijos dialektas ima viršų; jį padėta pagrindan literatūrai, kuri jau XII amžiuje gana žymi.

Pirmieji ir naujos krikščioniškos kultūros ir ispanų literatūros tverėjai buvo vienuoliai benediktinai. Pirmieji išlikę poėzijos tvariniai dvejopos rųšies: karžyginis epas, ar religinės legendos, kuriuose matosi prancūzų pavyzdžių įtaka.

Ispanų legendos kupinos mysticizmo, stebuklingumo, religinio karščio ir nayviško tikėjimo. Populiariškiausiu

tų legendų autorium buvo Gonzales Borceo (1198—1268), parašęs 9 legendas apie įvairius šventuosius, iš kurių ypač populiarios buvo apie šv. Daminiką ir apie šv. Melanijų. Jis irgi apgiedojo Aleksandro Didžiojo veikalus.

Mаž daug tos pačios rųšies laikoma ir poėma, nežinomo poėto parašyta, kurioje legendos formoje pasakojama, kaip Kastilija sau iškariavo nepriklausomybę nuo maurų, ir antroji apie Juozapą Aigiptietį.

Karžyginis epas siekia gilesnės senovės, nekaip legendos; jis apgieda legendarį karžygį *Sidą Kampeadorą*. Romansų arba giesmių apie Sidą buvo šimtas. Jų autorius nežinomas. Ilgais amžiais tos giesmės buvo liaudies giedamos iš atminties visokiais varjantais ir tik XV amžiuje surinktos ir galutinai surašytos, jų rinkinį pavadinus *Poema del Cid*.

Toje poėmoje apgiedama visas narsiausio ir nepergalimo karžygio Sido gyvenimas: nepaprasta drąsa, savęs gerbimas, karaliui ištikymybė tai gražiausios to vasalo dorybės. Nekaltai ištremtas į maurų žemę, ten veda sau žmoną Chimeną, susilaukia daug dukterų, jas išleidžia už vyrus. Žentai jį įžeidžia ir išniekina; Sidas jiems kerštu atsimoka ir priveda prie atgailos. Pilnas garbės, senatvėje susilaukia to, kad rytų karaliai jam dovanas siunčia. Galop aprašoma Sido mirtis ir jo laidotuvės.

Dvyliktame amžiuje parašyta antra poėma apie Sidą *Cronika rimada del Cid* (Kronika eilėmis apie Sidą), kurios vertė mažesnė. Ji aprašo Sido jaunystę ir tuo būdu papildo pirmąją poėmą.

Tryliktajame amžiuje ne tiktai ispanų karalystėje, bet ir jų literatūroje centralinis asmuo — karalius Alfonsas X (1252—1282) pavadintas mokslinčium. Jisai literatūrą ne tiktai globojo, bet ir pats žymiausią tuo-

met rolę joje lošė, ypač daug prisidėjo prie ispanų prozos ištobulinimo kastiliškame dialekte. Jisai sutvarkė ispanų teisdavystę, išleidęs įstatymų rinkinį; parašė rimtą ispanų istoriją; galop įgijo poėto vardą savo gražiomis, įkvėptomis giesmėmis *Cantigas à la Virgen*, kuriomis apgieda šv. Mariją.

Tame pačiame laike į ispanų kalbą pradėta versti garsesni veikalai iš kitų kalbų, ypač iš arabiškos ir žydiškos; išversta ispaniškai talmudas, Koranas, kai kurios arabų sakmės ir novelės.

Nors ispanai kryžiaus karuose prieš turkus nedalyvavo, turėdami užtenkamai karų namie su maurais, tačiau kryžiaus karų atgarsiai trubadurų giesmėmis pasiekė ir Ispaniją; apgiedama buvo karai su netikeliais, Karolio Didž. ir jo paladinų veikalai, kaip ir legendos apie Gralį.

Karžygiškam kryžiaus karų upui Europoje atslūgus, trubadurų giesmes dalinai pakeičia romanai, kurių turinys ne vien didvyrių raitelių drąsa, bet ir jų meilė. Tų romanų populiariškiausias buvo *Amadis de Gaula*, kurio autorius nežinomas.

Amadis, prancūzų karalaitis, pamyli anglų princesą Oraniją ir, po stebuklingų ir nepaprastų nuotykių ir karžygiškų atsižymėjimų, ją veda sau žmoną. Tasai romanas turėjo labai daug pasekėjų; turinys buvo bendrai tas pats, tik su įvairiausiais priedais ir kaskart didesniais stebėtinumais, kad sužadinus didesnį įdomumą.

Greta tų romanų apie Amadiso nuotykius, atsiranda romanai, nenaturaliai idealizuoją piemenėlių gyvenimą (novelės—idilijos) ir romanai lengvai satyriško, kartais nepadoriai komiško pobudžio *(gusto picaresco)*.

Piemenėlių novelės dažniausiai būdavo sudėtos iš dviejų dalių: pirmosios epiškos ir antrosios lyriškos. Geriausias tos rųšies veikalas buvo parašytas Jorge de

Montemajor'o (1520—1562) *Diana enamorada.* Jame pasakojama, kaip dievaitė Diana pamilusi piemenį Sereino. Epiškoje daly daug nayviškumo ir dirbtinumo, bet lyriškoji dalis atsižymi tikru jausmu ir labai gražia kastiliška kalba.

Iš gusto picaresco romanų rųšies labai žinomas ir plačiai populiarus buvo savo laiku *Lazarillo de Tormes*; kieno parašytas, galima tik spelioti. Tuo romanu pajuokiama Kastilijos gyventojų silpnybės ir nuodėmės, ypač puikybė, kuria serga net jų elgeta, pašiepiama ir svieto padaužos, kurių Ispanijoje, Ameriką atradus, atsirado nemaža.

Lazarillo — nusigyvenęs, bet daug matęs, daug prityręs ir apsukrus valkata. Galop jis persisamdo tarnu septynioms žmonoms: duonkepio, batsiūvio, kirpėjo ir t. t. Jų nei viena per savo tuštybę neišdrįsta išeitį į gatvę ar į bažnyčią be tarno palydovo, prisijuosusio prie šono špadą; o kadangi jos neturi tiek pinigų, kad pasisamdyti galėtų tarną kas sau atskirai, tai jį samdo susidėjusios.

Kaip Montemajor, taip ir Lazarillo autorius susilaukė daug pasekėjų. Jų romanai, dažniausiai proza rašyti, neturėjo rimtesnio tikslo, stengdamies vien tik žingeidumą sužadinti; tačiau jie, kartu su istoriškos įtalpos veikalais, nemaž prisidėjo prie ispanų prozos išvystymo ir patobulinimo ir galop pagimdė Servanteso Don Kišotą.

XIII—XV amžių laikotarpy turėjo ispanai ir lyrikų gana gabių, kaip štai Juaną Ruiz'ą (†1350), parašiusį eilių rinkinį įvairiausios įtalpos, bet daugiausia apie meilę, Lopez'ą de Mendozą (1398—1458), kurio lyrinėse eilėse žymu ir itališkos alegorijos ir provansališkų pavyzdžių įtaka, Enriką de Villeną (1384—1438), kurs ispaniškai išvertė Vergilijaus veikalus ir Dantės „Di-

vina commedia", Juan'ą de **Mena** (1411—1446) parašiusį *Laberinto*, kuriame sekė Dante, buvusiu tuomet labai madoje.

Žydėjimo periodas.

Nuo XVI amž. ispanų literatūroje prasideda žydėjimo laikotarpis. Ispanų rašytojai, kaip štai Servantes, Lopez de Vega, Kalderonas, įgija vardą ne tik savo šaly, bet ir toli už jos sienų Europoje. Prie to žydėjimo daug prisidėjo pakilusi šalies gerovė ir bendros kultūros pažanga, ypač užsimezgus plačiai prekybai su naujai atrasta Amerika, ir valdant tokiems sumaniems valdovams, kaip Ferdinandui ir Izabelei, o paskui Pilipui II.

Silpniausiai tuomet pasireiškė epas, kursai nesugebėjo tinkamai apgiedoti ispanų ginklo žvangėjimo, kuomet jisai garsiausiai pasauly skambėjo, ir kuomet ispanų karalystėje saulė nenusileisdavo. Vienas **Ercilla y Zuniga** (1533—1594) savo veikale *Araucana* apgiedojo ispanų žygius prieš narsius araukanus, Chili'o gyventojus, kuriuose mušiuose pats dalyvavo.

Bent kiek stipriau pasižymėjo tuomet lyrika, ypač satyra. Prie geresnių lyrikų priklausė: **Boscàn Almogaver** (1493—1542), kursai sekdamas italų pavyzdžiais, rašė sonetus, oktavomis ir tercinomis; **Garcilaso de la Vega**, labai švelnus, jautrus ir gabus poëta, bet jaunas žuvęs kovoje; **Castillejo**, poëta-patriotas, kovą pradėjęs prieš italų pavyzdžių pamegdžiojimą; **Diego de Mendoza**, rašęs sonetus, kanconas, ypač įgarsėjęs elegijomis ir poëtiškais laiškais (cartas).

Kaskartą daugiau dailindami formą ir stilių, kai kurie lyrikai, kaip **Gongora** (1561—1627) pasiekė kraštutinumo, besigainiodami nepaprastų išsireiškimų, drąsiausių metaphorų, dirbtinių pagražinimų. Gongorizmas

rado nemaža pasekėjų, bet susilaukė ir aštrios pajuokos.

Tuo nepaprastai gabiu ir sąmojingu satyriku buvo **Quevedo y Villegas** (1580—1645), savo amžiuje vienas žymiausių išminčių ir mokslininkų. Kaip didis patriota ir sveikas protas, jisai savo garsiose *Suenos* (Svajonės) pakėlė skaudų balsą ir prieš doros puolimą visuomenėje ir prieš dirbtinę poėziją. Rašė jis rimtai ir daug taip pat kitose srityse.

Bet tobuliausiai žydėjimo periode išsivystė pas ispanus drama ir satyriškas pasakojimas. Pirmoje srity pasaulinės reikšmės turi Lope de Vega ir Kalderonas, antroje Servantes.

Kaip kitur Europoje, taip ir Ispanijoje drama išsivystė iš bažnytinių apeigų ir mysterijų. Ispanų dramos tėvu laikomas **Juan del Encina** (1469—1534), kursai pirmasis iš bažnytinių mysterijų ėmė tverti dramą, duodamas jai pasaulinę pakraipą, skolindamas turinį ar iš piemenėlių gyvenimo, ar iš istorijos, kaip pavyzd. *Kolumbas Ameriką atranda.*

Toje pakraipoje dar toliau pažengė Fernando de **Rojas**; garsi buvo savo laiku jo drama *La Celestina*, kuri ilgais metais skaitėsi dramoms pavyzdžiu. Tačiau visugarsiausi ispanų dramaturgai, visoje Europoje plačiai žinomi, buvo Vega ir Kalderonas.

Lope de Vega (1562—1635) augštos kilmės, gimęs Madride, nepaprastai anksti išsilavino: bemaž dar vaiku būdamas, jau lankė universitetą ir 14 metų amžiaus jau parašė pirmąją savo dramą. Būdamas iš prigimties gyvo būdo ir jautrios širdies, Vega turėjo savo gyvenime daug įvairių nuotykių, bet giliai tikįs, religiniai išauklėtas ir tiesaus būdo mokėjo išlaikyti lygsvarą ir neperžengti doros ribų. Pirmajai ir antrajai žmonai mirus, Vega pasirinko sau dvasinį luomą ir tapo ku-

nigu. Kaip didis ispanų patriotas, neapkentė anglų, sunaikinusių Ispanijos Armadą-laivyną, kuriame pats Vega dalyvavo.

Savo dramoms turinį Vega dažniausiai sėmė iš ispanų istorijos, kur galėjo ispanų vardą iškelti. Gal nei vienas pasauly rašytojas nebuvo taip vertinamas, mylimas ir didžiausiomis tautos ir karaliaus malonėmis ir gerybėmis apdovanotas prie gyvos galvos, kaip Lope de Vega, o paskui dar daugiau jo geniališkas įpėdinis Kalderonas. Bet to ir užsitarnavo abudu.

Visi dramatiški ispanų veikalai paprastai buvo vadinami komedijomis ir skirstomi sulyg turiniu į dvi rųši: dvasines ir pasaulines (comedias divinas, humanas). Pasaulinės komedijos buvo arba istoriško turinio (heroica), arba iš artimo gyvenimo paimtos, bet rimtesnio pobudžio (comedias de capa y espada — komedijos apsiausto ir kalavijo), kurias lošiant, kostiumai buvo vartojami išimtinai tik tautiškai ispaniški, arba galop dar komedijos burlesca vadinamos, kuriose greta rimtų vietų buvo daug pajuokiamai satyriško elemento ir įtalpa buvo imama dažniausiai iš liaudies ir žemesnio luomo gyvenimo.

Dvasinių komedijų turinys buvo imamas arba iš šventųjų gyvenimo, arba tai buvo Dievo Kūno vadinami aktai. Tos rųšies komedijos atsižymėjo giliu ispanų-katalikų tikėjimu ir vienkart nepaprastu vaizduotės gyvumu, lakumu ir originalumu, kokio veltui ieškotumime pas kitas Europos tautas. Pavyzd., Dievo Kūno procesijos priešaky eina didžiulė baidyklė, tarasca vadinama, kuri žiopliams kepures nutraukia; paskui eina eilės vaikų vainikuotomis galvomis ir gieda bažnytines giesmės; paskui keletas persirėdžiusių milžinais juododžiais šokinėja ir gąsdina žiopsančius kaimiečius; galop rimtai žengia su žvakėmis dvasiškiai ir kunigas po puikiu

baldakimu neša monstranciją. Laikas nuo laiko procesija sustoja, atgieda klūpodami kunigai šventas giesmes, ir prasideda čia pat iškilmei parašytos dažnai juokingos komedijos lošimas.

Lopez de Vega rašė dramas visose virš nurodytose pakraipose. Turėdamas ypatingą gabumą daug ir greit tverti, Vega parašė apie 2000 dramų, kurių iki šiol dar puspenkto šimto išliko ir esti lošiamos. Parašyti įdomiausią ir intrigomis painiausią dramatišką veikalą, jam užtekdavo vienos dienos.

Taip greit tverdamas, de Vega, be abejo, neturėjo laiko, nei galios jų perdaug dailinti. Tačiau nebuvo nei vienos dramos, kuri būtų buvusi ar nuobodi, ar kurios kalba neužtenkamai taisyklinga. Visos jo dramos atsižymi akcijos gyvumu, įdomumu ir tokiu naturaliu, o vienkart taip artistišku dramos gijų sumetimu, kad iš kalno neatspėsi, kuo ji baigsis. Veikiančiųjų dramoje asmenų būdas irgi ryškus, psichologiškai pamatuotas.

Iš istoriškų Vegos dramų geriausia laikoma *Las Almenas de Toro* (Toro pilies bokštai); iš komedijų, vadinamų de capa y espada, skaitosi geriausia *Kaimietė nuo Chetafo* nepaprastu akcijos ir asmenų naturalumu ir linksmumu.

Prie žymesnių Vegos dramų priklauso dar šios: a) *Karalius—geriausias teisėjas,* b) *Kordovos komendantai,* c) *Sevilės žvaigždė,* kur idealizuojama kilnus ir tvirtas moters būdas, d) *Mylėti nežinant ką,* e) *Kas užvis negalima* (suprask: išdaboti moteriškę).

Iš dvasinio turinio komedijų-dramų sulyginti geresnės—paimtos iš šventųjų gyvenimo; nors ir Dievo Kūno aktai (*auto*) gana originalūs, gyvi, atsižymi savotišku ispanų dievotumu ir, rodos, paties Vegos įvesti.

Lopez de Vega, apdovanotas stebėtinu literatišku vaisingumu, rašė ne vienas komedijas. Jis dar paliko

dvi poėmas: *Angelika* ir *Užkariauta Jeruzalė*, apie dešimtį mažesnių istoriškos ir mytologiškos įtalpos kurinių, nemaža sonetų, odų ir dainų, kurios buvo dainuojamos, muzikai ir šokiams pritariant.

Bet tie Vegos kuriniai, nors gana nusisekę, toli gražu negali susilyginti su jo komedijomis-dramomis, kurios ne tiktai ispanų literatūroje buvo jo įpėdiniams pavyzdžiais, bet jos padarė didžios įtakos italų, prancūzų, anglų ir vokiečių literatūrose.

Greta de Vegos buvo dar keletas gabių dramaturgų, kaip štai **Servantes**, Christoval de **Virnes**, Tirso de **Molina**, Juan de Alarcón y **Mendosa**, Juan Perez de **Montalvan** ir kiti, kurie tačiau negalėjo talentu ir populiarumu susilyginti su Vega.

Christovalis de Virnes parašė penkias visai nusisekusias tragedijas, kurios tik del to neturėjo didesnio pasisekimo, kad autorius nepasirūpino tragiškas scenas pinti su komiškomis, ko ispanų skonis reikalauja. Autorius, sutrumpinant, literatūroje dažnai vadinamas kapitonu, kadangi tame laipsny dalyvavo mušy ties Lepanto.

Montalvanas, kurį pats Vega vadino savo mokiniu, ypač rūpinos gyvai piešti istoriškų asmenų būdus, kaip prancūzų karaliaus Henriko IV, ispanų karaliaus Pilipo II ir k.

Tirso de Molinos dramos pasižymi klasiška kalba, lengvomis eilėmis, kaip ir Vegos dramos; sąmojingumu, komiškumu, gyvu dialogu gal net Vegą perviršija; bet jo dramos nėra taip moralios, kaip Vegos; kai kurios meilės scenos net perdaug drastiškos, kas labai įstabu, nes autorius, rods jaunystę gan linksmai praleidęs, greit surimtėjo, paliko kunigu, paskui vienuoliu, galop vienuolyno perdėtiniu prioru. Jo dramų iki šiol išliko 70;

jų geriausios: a) *Moteries išmintis*, b) *Don Gil žaliose kelnėse*, c) *Don Juan suvedžiotojas iš Sevilės.*

Alarkonas y Mendoza (†1637) savo dramomis buvo užsibriežęs ne tiktai linksminti ir žaisti, bet ir mokinti, dorinti. Gimęs Meksikoje, gyveno tai gimtinėje, tai paskui Ispanijoje. Nežiūrint stambaus talento, jam sunku buvo rivalizuoti su Vega ir Molina Tirso, ir savo laiku neturėjo didelio pasisekimo. Bet šiandieną jis priskiriamas prie didžiausių Ispanijos dramaturgų. Iš jo dramų geriausios laikoma: *Audėjas nuo Segovijos, Sienos turi ausis, Įtartina tiesa.*

Ką tik paminėti ispanų dramaturgai ar vienu, ar kitu atžvilgiu vis delto negalėjo susilyginti su Lopez de Vega. Buvo tačiau vienas, kurs net Vegą peraugo, tai Pedro Kalderonas.

Pedro Calderon de la Barca (1600—1681) buvo tikras ispanų genijus tuo įstabesnis, kad pasireiškė tuomet, kai Pilipui III ir Pilipui IV viešpataujant, Ispanija visais kitais atžvilgiais slinko žemyn. Kalderonas, dar tik 13 metų amžiaus teturėdamas, parašė savo pirmąjį dramatišką veikalą. Baigęs universitetą 19 metų amžiaus parašė dramą *Dievotumas prie kryžiaus*, kuri turėjo didį pasisekimą ir Kalderono vardą plačiai išgarsino.

Augštos kilmės ir karštas patriotas, Kalderonas 10 metų tarnavo kariuomenėje, dalyvaudamas mušiuose Italijoje ir Flandrijoje už ispanų garbę. Giliai tikįs ir pamaldus, jaunystei praūžus, Kalderonas paliko pavyzdingu ir uoliu kunigu. Nei vienas rašytojas, neišskiriant nei Vegos, nebuvo taip gerbiamas ir visų mylimas, kaip Kalderonas, pradedant nuo karaliaus, baigiant žemiausio sluogsnio žmonėmis.

Kalderonas irgi priklauso prie rašytojų, kurie labai daug rašė, nors toli gražu ne tiek, kaip Vega. Neskai-

tant mažesnių dalykėlių, Kalderonas paliko vienų didžių dramų-tragedijų arti dviejų šimtų, ir tos dramos daug daugiau apdirbtos ir išdailintos, ne kaip kad Vegos kuriniai; čia ir kalba ir eilės tobulesnės, ir kiekvienas scenos mažmožis apgalvotas, kad veiktų į žiūrėtojus. Kai kur kalba taip išdailinta, kad atsiduoda Gongorizmu.

Kalderonas dar ir tuo stovi augščiau už Vegą, kad jo dramų ir turinys kilnesnis, ir kad tose dramose moterų būdas, jų psichika giliau suprasta ir atvaizduota. Vegos dramos tankiausiai piešia paprastą pilką gyvenimą, kuriame meilė bemaž svarbiausią lošia rolę ir bemaž viską pateisina. Kalderono dramose ir meilė kilnesnė, ir ne vien ji lošia svarbią rolę, bet irgi raiteliškumas, savo garbės vertinimas, patriotizmas, tvirtas atsidavimas ir savęs aukojimas karališkam sostui.

Bet rūpindamasis technikos tobulumu, scenos efektais ir norėdamas daugiau sužadinti žiūrėtojų žingeidumą nuostabiais atsitikimais ir painiomis intrigomis, Kalderonas tam dalykui kai kada aukoja ir iškraipo istorinius ir geographinius davinius; pavyzd., pas jį Herodotas aprašė Ameriką, Kariolanas — Romulo vadas, Dunojaus upė teka tarp Švedijos ir Rusijos ir panašiai.

Taip pat Kalderono dramų didvyriai, vis viena kas jie bebūtų, veikia ir kalba, kaip tikri ispanai savo būdu; per tat jo dramoms bent kiek trūksta pasaulinio regračio. Galop Vegos dramose daugiau realizmo, pas Kalderoną daugiau idealizmo, romantizmo, poėzijos.

Iš Kalderono dramų žymesnės ir plačiau žinomos šios: a) *Mannanas de Abril y Mayo*, kur pravedama mintis, kaip menkas žmogaus protas sulyginamai su Dievo apveizda; b) *Tamblen ay duelo en las Damas* — duoda gražus ir kilnus pavyzdys, kaip raitelio gar-

bės jausmas ima viršų sunkioje meilės kovoje; c) *La Nina de Gomez Arias* — turinys paimta iš maurų sukilimo Alpuharos kalnuose; d) *Viešа paslaptis* — vaizdžiai perstatoma Madrido dvaro gyvenimas; e) *Gyvenimas tai sapnas;* f) *Zalamėjos teisėjas.*

Iš religinės įtalpos dramų gal geriausiai nusisekusi: *El purgatorio de San Patricio* (šv. Patricijaus skaistykla). Iš jo komedijų — juokingiausia, primenanti Aristophano komedijas: *Vargas sergėti butą, įturintį dvejas duris.*

Kalderonas savo dramatiniais kuriniais padarė didžios įsravos ir rado daug pasekėjų ne tik Ispanijoje, bet ir visoje Europoje, ypač pas prancūzų XVIII amž. pseudoklasikus-dramaturgus. Jisai nedaug žemiau statomas už anglų Šekspyrą.

Greta Veĝos ir Kalderono savo populiarumu stovi Servantes. Picaresko romanas *Lazarillo de Tormes,* turėjęs nepaprastą pasisekimą, susilaukė daug pasekėjų-rašytojų ne tik Ispanijoje, bet ir kitose Europos šalyse. Tos pakraipos buvo prancūzų Lesažo romanas Gil Blas, vokiečių literatūroje „Simplicissimus“. Panašiais pavyzdžiais vaduodamasis ir Servantes sutvėrė savo pasaulinio garso romaną „Don Kišotą iš Mančios“.

Miguel de Cervantes Saavedra (1547—1616) buvo augštos kilmės. Baigęs mokslus, iškeliavo į Romą, kur patekęs tarnybon pas kardinolą Aquavivą, arčiau susipažino su italų literatūra. Paskui, kaip ispanas patriota, dalyvavo mušy ties Lepanto (1571) prieš turkus, kur neteko dešinėsės rankos. Nežiūrint į tai, dalyvavo ir paskui mušyse Afrikoje ir, iš ten grįždamas, pateko kely per mares į nelaisvę, iš kurios tik po 5 metų buvo išpirktas.

Būdamas nelaisvėje ir iš jos sugrįžęs į tėvynę, atsidavė Servantes savo tikram pašaukimui, rašydamas veikalus. Nors tie veikalai augštai iškėlė jo vardą ir pla-

čiai jį išgarsino, tačiau autorius pasiliko, kaip buvęs, neturtingu vargšu, vis delto nenustodamas savo linksmo upo.

Meilė prie Katalinos de Palacios, kuri tapo paskui jo žmona, įkvėpė Servantesui veikalą *Galatea*, kurs labai primena Montemayor'o Dianą. Neperdidžios irgi vertės buvo jo dramatiški veikalai: *El Trato de Alger*, kuriame perstatomi jo kentėjimai nelaisvės metu ir komedija *El Laberinto de Amor*. Tie veikalai negalėjo susilyginti su Vegos dramomis.

Tikras Servanteso pašaukimas, kur jisai parodė ypatingą talentą, buvo satyra. Tas jo satyriškas gabumas jau matosi jo veikale *Novelas ejemplares* (Pavyzdingos novelės). Bet visoje savo pilnumoje tas nepaprastas talentas pasirodė jo veikale *Don Quijote*, kursai žinomas visame pasauly ir iki šiol tebeskaitomas.

Don Kišotas iš Mančios tai vyriausias asmuo savo rųšies romano, kurį įprasta vadinti paskutiniuoju raitelišku romanu. Pamatinis autoriaus tikslas buvo kova prieš raiteliškų romanų maniją, kuriems tikrai ir tapo padarytas mirtinas smūgis. To satyriško romano turinys toks:

Don Kišotas — raitelis (hidalgo) entuziasta, geros širdies, pilnas savo garbės jausmo, be saiko prisiskaitęs romanų apie klajojančius raitelius, išeina iš proto ir nutaria, pačiam pasidaryti keliaujančiu raiteliu, ieškoti nepaprastų nuotykių, ginti skriaudžiamųjų. Apsiginklavęs, paruošęs sau arklį Rosinantą ir pasirinkęs ginklanešiu Sancho Panzą, tamsų kaimietį, nuolatos mąstantį apie valgį, kaimietį juokingą, bet užtenkamai gudrų ir praktišką, Don Kišotas iškeliauja į pasaulį, pasiryžęs stoti į dvikovą su kiekvienu, kas ginčyti drįstų, kad jo išsvajota širdies karalienė, Dulcinėja iš Tobozo, pasauly gražiausia.

Nesveika raitelio vaizduotė iš vėjo malūnų padaro priešą milžiną, iš avių būrio priešų kariuomenę, iš paprastos smuklės puikius rūmus ir t. t. Stodamas drąsiai į kovą prieš įsivaizdintus priešus Don Kišotas tampa sužeistas, apdaužytas, galop po daugelio nepasisekimų grįžta su ginklanešiu, kaip bepročiai, namo. Tuo baigias pirmoji romano dalis.

Antroji veikalo dalis pasirodė 10 metų vėliau, ir toji daug geriau nusisekusi. Joje ironija ir satyra augštesnės rųšies. Čia autorius ne tik pašiepia, bet vienkart žadina kaž kokią simpatiją nelaimingo, bet kilnų siekių raitelio-svajotojo; greta pašiepimo jaučiasi kaž koks liūdesys del neįvykdomų idealų. Juokingai kvailas pirmoje daly, raitelis čia pavirsta nepataisomu idealistu, svajotoju, kurį dažniausiai nugali žiauri ir neteisinga gyvenimo realybė.

Toje romano daly ir intryga įvairesnė, ir turinys turtingesnis, ir daugiau kurybos ir meno matosi. Sancho Panza, palyginti su jo raiteliu-valdovu, daugiau realista, kuriam ypač materialė gerovė rūpi, kursai svajoja, kaip kaž kokioje Baratarės saloje bus gubernatorium. Bet ir šis antroje veikalo daly pasirodo gan simpatingas, geros širdies ir pakankamai turįs sveiko proto.

Don Kišoto veikalas didumoje rašytas proza; tik kai kurios vietos eilėmis. Kalba pavyzdinga, naturali, turtinga. Tiktai atskiri pasakojimai-epizodai nevisados tampriai ir nuosekliai surišti.

Servantes, pasakodamas Don Kišoto nuotykius su įvairiausio luomo žmonėmis: raiteliais, dvasiškiais, pirkliais, kaimiečiais, tuo būdu puikiausiai atvaizduoja visą ispanų gyvenimą XVI amž.

Greta turtingos literatūros, XVI amžiuje žydėjo Ispanijoje ir istoriškos studijos ir ypač teologijos mokslas;

ispanų teologai ir savo skaičiumi ir veikalų rimtumu tuomet stovėjo visos Europos priešaky.

Nuo antrosios XVII amžiaus pusės viskas Ispanijoje ima kristi žemyn. Įsėdus ispanų karalių sostan Pilipui V prancūzui, ispanai pasiduoda prancūzų įtakai; tautinė ispanų literatūra užmirštama; ima viršų pseudoklasicizmas, pamėgdžiojimas, kas svetima. **Ignacio de Luzan** (1702—1754) savo veikale *Poetica*, reikalauja dramatiniams tvariniams tokio pat varžančio vietos ir laiko vienodumo, kaip ir prancūzų pseudoklasikai.

Bet jau nuo XVIII amž. prasideda vėl reakcija prieš prancūzų įsravą, tautiškoji pakraipa stiprėja. Prie žymesnių to laikotarpio rašytojų priklauso Meléndez **Baldes** (1754—1817), lyrikas švelnus, jautrus, nuoširdus. Garcia de la **Huerta** (1734—1787) parašė ypač stiprią tragediją *Raquel*, kurioje atvaizduojama Alfonso VII karaliaus ir gražios žydės Rakelės meilė. Jezavitas José de Isla (1703—1781) įgarsėjo satyriškais romanais.

Nuo XIX amž. ispanų mokslas ir literatūra dar žymiau pradeda kilti augštyn. Rods, iš pradžių ispanų rašytojai pasiduoda prancūzų revoliucijos obalsiams, anglų pesimistiškam baironizmui, vokiečių skepticizmui. Bet kuomet ima įsigalėti romantizmas, ispanų literatūra gauna naujų jėgų, daugiau savitumo ir tautiškumo.

Romantizmo tėvu ispanų literatūroje laikoma **Angel Saavedra** (1791—1865), kursai savo kuriniams siužetus mėgo semti iš senos ispanų praeities. Ypač žinoma jo tragedija *Don Alvaro*.

Antras žymesnis tos pakraipos rašytojas Garcia **Gutierrez** (1818—1884), kurio veikalas „Trovador" davė impulsą italų muzikui Verdi parašyti operą.

Daug augščiau už tuodu stovi José **Zorilla** (1817—1893), vienas žymiausių XIX amž. ispanų poėtų, giliai tikįs, rimtų pažiūrų žmogus, nacionalis poėta.

Gražios jo *Legendos* iš senovės laikų. Jo epas *Granada* gal bent kiek ištęstas, bet kupinas tikro jausmo. Rašė jis ir dramas, kurios turėjo nemažą pasisekimą; jų daugiau populiarios ir žinomos: *Batsiūvys ir Karalius*, *Don Juan*.

Tačiau dramose už Zorillą stovi augščiau Lopez de **Ayala**, pas kurį daugiau realizmo ir gyvenimo pažinimo.

Žymus irgi Martinez de la **Rosa** (1789—1862), kurio drama *La conjuracion de Venecia* labai plačiai žinoma ir augštai vertinama.

Prie žymesnių lyrikų dar priskaitoma Gustavo **Bécquer** (1836—1870), vokiškos kilmės, kurį kai kada vadinama ispanų Heine, nors pas jį nesimato tos ironijos, kurios tiek Heinės kuriniuose. Ypač Bekerio *Legendos ir Novelės* ispanų labai mėgiamos.

Antrasis gana žymus vėlesniais laikais Katalonijos lyrikas Jacinto **Verdaguer** (1845—1902). Jisai įgarsėjo, parašęs didžią poėmą *Atlantida*. Bet tikrais jo kurybos perlais reikia laikyti neilgus jo lyrinius kurinius.

Greta virš minėtų poėtų, XIX amžius pasižymėjo irgi romanų rašytojais. Tos rųšies rašytojų eilę pradeda Fernán **Caballero** (1796—1877) moteriškė parašiusi romantiškoj pakraipoje nemaž gyvų vaizdelių iš savo gimtinės Andaluzijos gyvenimo.

Tos pačios pakraipos irgi simpatiškas rašytojas, paeinąs iš tos pačios Andaluzijos, Antonio de **Trueba**, kurio plačiau žinomi *Pasakojimai apie gyvus ir mirusius*.

Trečias romantiškos pakraipos romanų rašytojas José de **Pereda** (1834—1906). Jo apysaka *La Montalvez* gyvai ir tikrai piešia Madrido gyvenimą. Visi minėti romanų rašytojai — gyvai tikį katalikai.

Visus nurodytus romanų rašytojus talentu viršijo jezavitas kunigas Luis Coloma (1851—1915). Jo romanas *Pe-*

queneces (Niekniekiai) nepaprastai gyvai piešia augštesniųjų luomų gyvenimą Ispanijoje. Tas jo romanas tapo išverstas į daugelį kitų kalbų. Gal dar didesnės vertės jo vėlesnis romanas *Boy*, kursai artistiškai gyvai perstato visuomenės gyvenimą iš to laikotarpio, kai Karlistai kovojo del sosto.

Prie žymesnių istoriško romano rašytojų priklauso Patricio de la **Escosura** 1807—1878 ir Pérez **Galdos**. Kaipo satyrikas paskutiniais laikais plačiau žinomas de **Larra**.

Bendrai imant, pastaraisiais laikais Ispanija ir jos literatūra vis daugiau reiškia gyvumo ir žymiai auga.

Portugalų Literatūra.

Portugalų literatūra Europos tautų šeimynoje žymesnės rolės nesulošė. Tačiau portugalai vis delto gali pasidižiuoti vienu rašytoju poėtu, kurs turi pasaulinės reikšmės, ir kurio vardas plačiausiai žinomas, tai **Liudvikas Kamoens** (1524—1580), autorius poėmos *Luziadai*.

Kamoensas, augštos kilmės, bet neturtingas, gimė Lisabonoje; mokslus baigė Koimbrijos universite, kur rimtai susipažino ypač su klasiškomis ir romaniškomis literatūromis. Kai kurį laiką gyveno laimingas prie Lisabonos dvaro, karaliaus mylimas ir globojamas. Tačiau paskui, rodos, už savo elegijas buvo nuo dvaro ir net iš Lisabonos pašalintas. Nuo čia prasidėjo jo neramus ir nelaimingas gyvenimas.

Afrikoje Kamoensas, kaip kareivis, viename mušy neteko dešinės akies. Paskui iškeliavo į Indiją, pasiryžęs nebegrįžti į tėvynę. Čia, kaip karštas patriotas, dalyvavo irgi įvairiuose mušiuose. Čia ant kiekvieno žingsnio matė Kamoensas milžiniškus savo tautiečių bo-

čių žygius, kurie būdami maža tautele, sugebėjo savo energija įsteigti ir sutvarkyti plačiausias tolimuose kraštuose kolonijas. Ypač užgavo poėto patrioto vaidentuvę Vasko de Gamos drąsūs žygiai, kai tasai aplenkdamas Audrų iškišulį, atrado turtingą rytų Indiją (Ostindiją).

Gyvendamas Indijoje ir kovose pats dalyvaudamas, Kamoensas rašė čia savo nemirštamą poėmą. Galop pasiryžo grįžti į tėvynę. Bet kely per vandenynus, audrai sudaužus laivą, nustojo viso sutaupyto turto, išgelbėjęs kaž kaip vien tik savo poėmos rankraštį. Grįžo 1570 m. į tėvynę nelabai kam žinomas, suvargęs, be grašio, kęsdamas neturtą ir čia 1580 m. mirė.

Kamoensas rašė ir lyrinius veikalus: odas, sonetus, elegijas ir eklogus, kuriuose parodė labai žymų talentą. Rašė ir dramas, kurios jam mažiau vyko. Bet pasaulinį sau vardą įsigijo savo stebėtinai gražia poėma „*Luziadai*“, parašyta oktavomis ir sudėta iš 10 giesmių, 9104 eilučių.

Poėmoje apgiedama, kaip drąsus Vasko de Gama atranda marėmis kelią į Ostindiją ir, ją portugalams užvaldęs, grįžta garbingai į tėvynę. Bet aprašinėdamas nepaprastai vaizdžiai ir poėtiškai tuos drąsius nuotykius ir žygius, poėta mokėjo įpinti į tą pasakojimą visą Portugalijos istoriją, jos gyvenimą, gražiausius gamtos reginius, pranašystes apie savo tėvynės ateitį ir t. t. Todel galima pasakyti, kad vyriausias poėmos asmuo ne tiek Vasko de Gama, kiek visa portugalų tauta. Pati poėma pavadinta „Luziadai“ kas reiškia Luzo ainius; nes sulyg portugalų padavimais, Luzo buvęs jų tautos tėvu; nuo jo ir šalis kai kada vadinama Luzitanija.

Poėmos turinys, trumpai suglaudus, toks: Gana esą begarbinus senovės trojėnų ir romėnų darbus! Luzo

sūnų žygiai irgi verti giesmės! Štai Vasko de Gama su savo draugais išplaukia drąsiai laivais ieškoti naujo kelio į rytų Indiją ir pasiekia Madagaskaro. Olimpo dievai, Joviui pirmininkaujant, susirūpinę tariasi del tos drąsios kelionės; pats Jovis, taip-pat Marsas, bet ypač Venera tam milžiniškam žygiui pritaria; Bachus visokiais būdais stengiasi kliudyti, sukeldamas tai audras, tai Indijos gyventojus prieš atejūnus.

Portugalams vis delto pasiseka nukariauti Indijos gyventojus, kad čia skleisti galėtų Kristaus mokslą pagonių tarpe. Tam krikščioniškam darbui vieni dievai pritardami laimina ir padeda, kiti kliudo. Galop Luzo sūnums nukariavus Indiją ir jiems grįžtant garbingai marėmis namo, dievai-priešai sukelia smarkiausią audrą, ir luzitanai šaukiasi puolę ant kelių, Išganytojo ir Marijos pagalbos; jų maldas neša ant Olimpo Venera, ir šėlstanti audra nurimsta, vis delto sudaužusi kai kuriuos laivus. Vasko de Gama patenka pas Melindos salos karalių, kurio vaišinamas apsako savo žygius ir savo tautos istoriją. Galop laimingai ir garbingai Vasko grįžta į Lisaboną. Poėma baigias puikia prakalba į tuomet viešpatavusį jauną karalių Sebastioną.

Kaip iš poėmos turinio, trumpai atpasakoto, matoma, ji turi kai kurį panašumą į Eneydą ir Odisėją. Nemaloniai joje užgauna dabartinį poėmos skaitytoją nenaturalus krikščioniškos tikybos supynimas su graikų dievaičiais.

Tačiau tas poėmos ydas, anais laikais įprastas, gausiai užvaduoja nepaprastai graži, poėtinga. palyginimais ir metaphoromis turtinga kalba, skambios oktavomis eilės, puikūs ir majestatingi vaizdai, ypač marių audros reginiai, kuriuos pačiam poėtui teko pergyventi, audrai suskaldžius jo paties laivą.

Prie gražiausių poėmos vietų priklauso nepaprastai

poėtingas vaizdas, kaip Venera grįžta į Olimpo kalną II, 33—38, graudus pasakojimas apie nelaimingos Inez de Kastro likimą III, 119—135, aprašymas baisios ant marių audros VI, 70—85.

Bendrai ir visoje poėmoje labai daug grožio, lyriško jausmo ir patriotizmo. Aprašant puikius pietinių šalių reginius, nežinomas salas, palmių girias, supančias mares, Kamoenso plunksnos pasiekta neregėto iki toliai varsų turtingumo ir grožio.

XVI amžiaus Portugalija tai stebėtinas reginys, kaip maža, nežymi šalis persikeičia į garsią ir turtingą juros valstybę. Energingi Portugalijos jurininkai, atradę visą eilę naujų žemių ir salų Afrikoje ir Azijoje, davė pradžią kolonialiai mažučio savo krašto galybei. Kai jie atrado trumpesnį jurų kelią į Ostindiją, kai iš ten pradėta gabenti į metropoliją begalės prekių ir turtų, Lisabonas virto pasauliniu prekybos centru. Bet neilgai tęsėsi toji Portugalijos galybė: jau prie gyvos poėto galvos pirmieji smūgiai pasiekė jo tėvynę. Aną tai garsųjį Portugalijos laikotarpį ir apgieda savo Luziaduose (*Os Lusiadas*) Kamoensas.

Savo poėmą rašė poėta 20 metų su viršum. Už gyvos jo galvos ji buvo atspausdinta du kartu. Visuomenė ją priėmė gana palankiai; karalius gi ne tik šaltai, bet net jautėsi užgautas patarimais ir atsiliepimais į jo asmenį poėmos užbaigoje X, 146--156. Poėtui mirus, poėma iš karto įgauna didžiausią populiarumą, kartkartėmis perspaudinėjama ir verčiama į įvairias kalbas.

Anglų Literatūra.

Anglų literatūra viena turtingiausių ir žymiausių pasauly literatūrų. Savo dramatiškais veikalais ji, be abejo, užima pirmąją vietą. Bet ir savo lyrika, ypač turtingu epu ji priklauso prie pirmaeilių pasaulinių literatūrų.

Anglų kalba, kaip ir pati jų tauta, amžiais sulipo iš gana įvairių elementų. Kiek siekia istorija, pirmykščiai Britanijos salų gyventojai buvo keltai. Pirmame po Kr. amžiuje, kai romėnai nukariavo tą kraštą, keltai jau buvo turėję savo gana žymią savotišką kultūrą, savo liaudies giesmes ir epą, savo ypatingus giesmininkus-poėtus, bardais vadinamus, kuriuos, kaip ir savo kunigus-drujidus, augštai gerbė.

XVIII amžiuje James **Macphersonas** (1736—1796) sakėsi iš tų giesmių išlikusias liekanas surinkęs, apdailinęs ir suvedęs į vieną poėmą. Tą poėmą jis pavadino *Osijano Giesmėmis*. Paskesnieji kritikai bent kiek abejoja del tų giesmių autentiškumo ir mano, kad jos paties Makfersono sukomponuotos, nors senas jų koloritas ir kalba labai gerai išlaikyta.

Osijanas buvęs keltų bardas iš III amž. po Kr. Jo giesmių turinys — Fingalo, Osijano sūnaus, kovos už Erino arba Irlandijos laisvę ir nepriklausomybę. Tos giesmės apsuptos kaž kokiu liūdesiu ir ilgesiu buvusių garsingų laikų, senų bočių meile. Ypač gilus jausmas jaučiama, kai giesmininkui-bardui šešėliais iš debesų ima vaizduotis žuvę senovės milžinai-karžygiai ir drauge su juo jie liūdi buvusios tautos didybės ir garbės.

Romėnai, pavergę keltus, vis delto žymesnės įsravos į jų kultūrą neįnešė; neperilgai jie čia ir viešpatavo, nes buvo priversti atitraukti savo legionus, kad apgintų savo imperijos sienas nuo germanų antplūdžio

Penktame amžiuje keltus užpuola germanų šaka anglosaksai, nustumdami keltus į vakarų ir šiaurės kalnus t. y. į Valiją ir Šotlandiją, arba susimaišydami su pasilikusiais vietoje. Anglosaksai, nors tuomet dar neturėjo savo rašytos literatūros, bet jau buvo pasigaminę savo karžygiškų ir mythologiškų giesmių, kurios labai primena Skandinavijos giesmininkų, skaldais vadinamų, giesmes.

Seniausias ir anglosaksų kalbos ir jų literatūros rašytas paminklas, iš VIII amžiaus pradžios išlikęs, tai giesmė apie karžygį *Beovulfą*. Jos turinys toks: danų karalius Grotgaras pastatė puikiausius rūmus, kuriuose naktimis rengia pokilius. Bet vieną naktį marių milžinas nužudo 30 danų ir velka juos į savo bedugnes. Nuo to laiko nei vienas danas neišdrįsta lankyti tų rūmų.

Tada atvyksta iš Žuvėdijos jaunas karžygis Beovulfas ir baisingoje kovoje nužudo marių milžiną. Už sūnaus mirtį keršija marių milžino motina, bet Beovulfas nukovia ir ją, pasinėręs į marių bedugnes. Gausiai apdovanotas jaunas karžygys ilgai ir laimingai valdo danų šalį. Jau susilaukus žilo plauko, jam dar tenka kovoti ir nugalėti ugnies slibiną. Po tos pergalės jisai neužilgo miršta.

Nuo VI amž. pradeda Britaniją lankyti misionoriai, ir VII amžiuje anglosaksai daugumoje priima krikščionių tikėjimą. Tada atsiranda pas juos nauja tverybos rųšis: šventos *legendos*, eilėmis sudėtos. Jų turinys semta arba iš Senojo Testamento, arba imta iš šventųjų gyvenimo. Bet tose legendose dar daug mythologinės priemaišos, daug karingos kovų dvasios; ypač jose matosi marių ir jomis kelionių pamėgimas.

Tos rųšies legendų rašytojas poėta buvo Kädmonas, vienuolių broliukas, kurį mini teologas Beda Venera-

bilis (672—735), kaip ypatingai aprūpintą giesmės dovana.

Dar garsesnis už jį buvo **Kynevulfas**, kurio parašyta žinomos legendos-giesmės apie Kristų, apie šv. Julijoną kankinę, apie šv. apaštalų likimą ir galop apie šv. Eleną, Kastantino imperatoriaus motiną, atradusią šv. Kryžiaus medį.

Kai kurių manoma, kad kūriniai apie Feniksą ir Judytę, maž daug iš to paties laikotarpio, irgi Kynevulfo rašyti. Feniksas-paukštis, kaip išvardintame veikale apgiedama, gyvenąs tolimuose rytuose; vieną kartą į tūkstantį metų Feniksas kraunąs lizdą augštos palmės viršūnėje iš kvepiančių lapų ir jame save susideginąs, o iš ugnies dar gražesnis ir vėl jaunas išlekiąs.

Nuo VIII amž. anglų šalį ima užpuldinėti marių bastūnai-piratai iš Norvegijos, Žuvėdijos ir Danijos, bendrai vadinami danais. Dažniausiai ieškodami tik grobio prisiplėšti, jie baisiausiai naikino anglų šalį, degino butus, plėšė bažnyčias, sodžius; trumpą rods laikotarpį buvo danai net užvaldę Britanijos rytų dalį ir čia įsigyvenę.

Anglų karalius **Alfredas Didysis** (871—901), vienas geriausių ir rūpestingiausių valdovų, labai daug padarė ne tik šalies apsigynimui, sutvėręs rimtą kariuomenę, stiprų laivyną ir išvijęs plėšikus, — jisai pakėlė irgi šalies kultūrą ir apšvietimą; sutvarkė teisdavystę, daug svarbių veikalų moralio, istoriško ir philosophiško turinio išvertė iš lotynų kalbos į anglosaksišką ir teisingai laikomas anglosaksiškos prozos tėvu. Nuo jo prasideda ir vadinamoji *Saksų Kronika*; jo raštais ir vertimais užsibaigia pirmasis anglų literatūros periodas.

Antrasis periodas.

Paskutiniam anglo-saksų karaliui Eduardui išpažintojui 1066 m. mirus, diduomenė buvo išsirinkusi karalių iš savo tarpo, bet Normandijos hercogas Vilius, su stipria kariuomene persikėlęs į Britaniją ir kruviname mušy ties Hastingsu nugalėjęs naujai išrinktą karalių, pats užėmė jo sostą. Nuo to laiko per pusantrą šimtą metų prancūziška kalba, su priemaiša senosios normandų kalbos, tapo diduomenės ir karališko dvaro kalba.

Anglo-saksų kalba dabar buvo tik liaudies vartojamà; pati anglosaksų literatūra, bent rašytoji, ilgam laikui sutrukdyta. Laikui bėgant, todvi kalbi: anglo-saksiška su keltiška priemaiša ir prancūziška su normandiškai daniška priemaiša Britanijoje susiliejo, susikristalizavo į vieną ir pasidarė dabartinė angliškoji kalba.

Normandų dinastijai įsėdus anglų sostą, kartu su prancūzų kalba platinosi Britanijoje ir prancūzų literatūros įsrava: senovės bardų ir skaldų vietą užėmė nauji giesmininkai, ministreliais vadinami, kurie savo baladose apie karžygius - milžinus bent kiek įnešė prancūziško meilės elemento, nors tų baladų tonas liūdnas ir rūstus ir tuo žvilgsniu nedaug kuo skiriasi nuo anglosaksiškų skaldų giesmių.

Iš to laikotarpio, kai naujoji anglų kalba dar nebuvo galutinai susiformavusi ir nusistovėjusi, kai pirmykštis anglosaksų elementas joje dar buvo labai žymus, paeina iš XII amž. įdomus veikalas, svarbus ypač kalbos žvilgsniu, parašytas vienuolio augustiono **Ormo**, sudėtas iš 20.000 eilučių. Jame atpasakojama Kristaus ir apaštalų gyvenimas, prisilaikant Evangelijų. Veikalas paprastai vadinama *Ormulum.*

Panašaus religinio turinio kūrinių iki XIV amž. buvo ir daugiau. Kai kurių poėtinė vertė buvo augštesnė

už Ormulum. Jų autoriai dažniausiai buvo dvasiškiai, kaip **Rolle, Langland** ir kiti.

Nuo XIII amž., greta religinio turinio veikalų, po prancūzų įtaka pradeda atsirasti pasaulinio rašyto epo tvarinių. Juose arba minimi senovės vikingų (didžiavyrių) laikai, arba atpasakojama istoriškų asmenų nuotykiai, arba apgiedama tokie atsitikimai, kaip kryžiaus karai ir kovos su netikeliais. Tos rųšies kūriniuose dažniausiai minimi karalius *Artūras*, *Havelotas*, netekęs tėvo sosto ir po daugelio priepuolių ir kovų jį vėl atsiėmęs, *Rolandas* Karolio Didž. paladinas, *Varvikas* slibino milžino nugalėtojas, *Rišardas liūtaširdis*, prancūzų literatūroje minimas *Lancelotas*, *Tristramas* ir kiti.

Iš tų visų karžygiškų pasakojimų gražiausias, poėtiškiausias ir populiariškiausias buvo romansas apie *Sirą* (poną) *Gavainę ir žaliajį raitelį*, kursai perneša klausytoją į senovės keltų pasakų-sagų stebuklingą sritį.

Tame romanse, eilėmis rašytame, pasakojama apie Gaveinę, skaistų ir be ydos raitelį. Romanso autorius — nežinomas, bet tai buvo tikras iš Dievo malonės poėta.

Rodos bus to paties autoriaus dar trys, irgi nemažos poėtiškos vertės, kuriniai: a) *Perla*, kurioje jautriomis eilėmis tėvas apverkia dukters mirtį; b) *Skaistybė* ir c) *Kantrybė*.

Bet didžiausiu antrame anglų literatūros periode rašytoju reikia be abejo laikyti Čoserą.

Geoffrey Chocer (1340—1400), vynų pirklio sūnus, gimė Londone. Jau 16 metų amžiaus jaunikaitis pateko pažu prie karališko dvaro. Dalyvavo kare prieš prancuzus, jų buvo paimtas į nelaisvę ir paskui paleistas. Trijų iš eilės anglų karalių tai globojamas, tai pašalinamas, mirė ir palaidotas Londone.

Savo literatiško veikimo pradžioje Čoseras, sekdamas truverų ir trubadurų pavyzdžiais, rašė baladas ir meilės giesmes. Paskui, kaip anglų pasiuntinys, du kartu aplankęs Italiją, pamėgo Dantę, Petrarką, ypač Bokačiją, bet jų pavyzdžiais vergiškai nesekė. Tuomet parašė: *Troilius ir Kresida, Paukščių parlamentas, Garbės rūmai.* Pastarame veikale pravedama ta mintis, kad dailė ir menas žmogų pakelia augščiau gyvenimo prozos, suteikia jam laimės ir garbės, nors ir neieškotų jis tuščios garbės.

Bet geriausias Čosero veikalas, kuriame jo talentas tobuliausiai pasirodė, tai *Kenterberiniai Pasakojimai.* Jų turinys toks: Gražią pavasario dieną, kuomet gėlės žydi, paukščiai čiulba, susirenka viešbuty ties Londonu keliauninkų draugija, nutarusi pasimelsti Kenterbery prie šv. Tomo Becketo karsto. Draugija susideda iš įvairiausio plauko žmonių, skaičiumi 29 asmenys.

Pirmiausia autorius duoda puikią ir gyvą jų karakteristiką; čia matome garbų raitelį, kursai kariavo prieš netikelius, jo sūnų, gyvumo kupiną jaunikaitį, rimtai išlavintą priorisą, puikiai kalbančią prancūziškai, vienuolius, kuriuose labai maža vienuolio dvasios, savimi patenkintą pirklį, moteriškę, turėjusią penkius vyrus, gudruolį juristą, kleboną, Oksfordo universiteto studentą, vaišingą ir mėgstantį gerai pavalgyti dvarponį ir k.

Ta maldininkų draugija, kad nenuobodžiautų ir linksmiau laiką praleistų kelionėje, savytarpy pasižada, kad kiekvienas iš jų dvi istorijas eidamas ir dvi kitas grįždamas iš Kenterberio visiems papasakos iš savo pergyvenimo. Tuo būdu turėjo susidaryti nemažas pasakojimų skaičius; tačiau autorius jų surašė vos 24.

Kaip iš turinio matosi, Kenterberiniai Pasakojimai

turi kai kurį panašumą į Bokačijo Dekameroną. Tačiau sulyginus tuodu veikalu, vis delto pasirodo Čosero Pasakojimai augštesnės vertės ir gilesnio talento kūrinys: Bokačijo asmenys priklauso prie vieno visuomenės luomo, Čoseras išveda visą galeriją įvairiausio luomo, sluogsnio, amžiaus, lyties žmonių. Jų pasakojimai kiekvienas atatinka tai visuomeniniai padėčiai, kuriai pasakotojas priklauso, ir vienas pasakojimas su kitu nuosekliai rišasi. Pavyzd., moteriškė pasakoja juokingą novelę apie moterų norą valdyti, raitelis — romantinę istoriją, amatninkas — linksmus, bent kiek riebius anekdotus ir t. t.

Bendrai imant, pasakojimai labai įvairūs: čia rimti, čia juokingi, retai nepadorūs, visados švelnūs ir pilni angliško jumoro, nors gal nėra juose tiek elegancijos ir tiek gudriai sąmojingų išsireiškimų, kaip pas Bokačiją.

Pasakojimų eilės — lengvos, stilius — poėtiškas. Ne be reikalo anglai laiko Čoserą savo literatūros tėvu.

Kaip pirmame taip ir antrame anglų literatūros periode turtingiausiai išsivystė epas. Kitos literatūros rūšys kaip lyrika ir drama mažai kuo pasižymėjo. Lyrika, kaip jausmo pasireiškimas, vos tik XIII amž. pradžioje ima aiškiau pasirodyti; buvo tai religinio turinio giesmės, daugiausia šv. Marijai pavestos. Paskui atsiranda ir pasaulinio pobūdžio giesmės, kurias pavadintumėme dainelėmis.

Čosero laikais bent kiek žymesnis lyrikas buvo Laurence Minot, kursai rašė patriotiškas giesmes, garbindamas anglų pergales, kariaujant prieš prancūzus.

Dramatinių kurinių užmazga ir pirmieji toje srity bandymai pas anglus nesiekia anksčiau XIII amžiaus ir, kaip bemaž visoje Europoje, taip ir Anglijoje išsi-

vystė iš bažnytinių apeigų: misterijų, miraklių (stebuklų) ir morališkų pamokymų. Tiktai nuo XVI amž. tos rųšies kūriniai pradeda virsti pasaulinio pobudžio veikalais ir iš bažnyčių persikelti į viešas aikštes, ar privatinius rūmus.

Pirmosios žymesnės pasaulinio turinio dramos siekia vos XVI amžiaus pradžios. Iš geriausių dramatinių rašytojų, kurie tvėrė pirm Šekspyro ir pačiam Šekspyrui bent iš pradžių buvo pavyzdžiu, galima nurodyti Marlowę, parašiusį dramas: *Žydas iš Maltos, Daktaras Faustas, Eduardas* II.

Trečiasis periodas.

Nuo XVI amž. prasideda naujasis literatūros periodas, kursai tęsiasi iki mūsų laikų ir sudaro tą nepaprastai turtingą laikotarpį, kuriame su mažomis išimtimis, niekados netrūko didžių talentų, net genijų, ir kursai anglų literatūrą neginčijamai daro turtingiausiąja pasauly literatūra.

Pradžioje prie jos atgaivinimo nuo Čosero laikų prisidėjo *renesansas* ir *humanizmas.* Italijoje renesansas pasireiškė nuo XIII amž., kai ten pradėta su ypatingu pamėgimu studijuoti romėnų klasikai. Bet gilesnės klasikų studijos ir platesne srove humanizmas ėmė ypač tuomet plėstis, kai turkams nukariavus Kastantinopolį (1453) m.) ir pavergus graikų kraštą, Graikijos inteligentai pabėgeliai pasklido po vakarų Europą ir išnešiojo rimtesnį senovės graikų klasikų pažinimą.

Tačiau humanizmas, augštai vertindamas senovės graikų klasikus, dalinai užsikrėtė ir jų antiška pagoniška pasaulėžiūra, jų dvasia. Ta nauja dvasia kai kur pasireiškė laisvamanyste, religiniu atšalimu, nepalankiu katalikų Bažnyčiai; germanų gi šalyse ir Anglijoje privedė prie visiško atskilimo nuo Romos.

Bet literatūroje humanizmas vis delto prisidėjo kaip kitur, taip ypač Anglijoje, prie žymaus jos atgimimo. To atgimimo pradžia XVI amžiuje pasireiškė lyrikoje ypač italų sonetų sekimais. **Wyatt** ir ypač **Sidney** (1554—1586) daugiausia ir rašė meilės sonetus.

Žymesnis už tuodu buvo Edmundas **Spenser'is** (1553—1599), kursai rašė ne tik sonetus, eklogus, idilijas, bet irgi išleido didžios svarbos alegoriškai karžygišką epą *Deivių Karalienę* (The Fairy Queen) iš VI knygučių, parašytą lengvomis ir skambiomis eilutėmis; apgieda poėta įvairias karžygių ir herojinių dorybes; centraliniai asmenys — Arturas, krikščioniško raitelio pavyzdys ir Glioriana, kurioje reikia suprasti karalienę Elzbietą. Laikotarpy nuo Čosero iki Šekspyro Spenseris — didžiausias rašytojas.

William Shakespeare 1564—1616.

Didžiausias dramų rašytojas ne tik Anglijoje, bet ir visame pasauly — Šekspyras, kurio tveryboje drama pasiekė savo apogėjo. Gimė Šekspyras netoli Warwick'o, Stratfordo miestely ant Avono upės. Buvo gana pasiturinčios šeimynos ir augštesnės kilmės. Iki šiol klausimas nėra galutinai išrištas, ar Šekspyras buvo katalikas, ar anglikonų tikėjimo. Tėvams netekus savo turtų, jaunas Vilius 18 metų amžiaus vedė žmoną aštuoniais metais už save vyresnę. Po ketverių metų bendro skurdaus pagyvenimo, palikęs vaikus ir žmoną, Šekspyras nuvyko į Londoną ieškoti laimės.

Londone Šekspyras, prisiplakęs prie artistų-lošikų trupės, ėmė lošti pats scenoje, o vienkart ir perdirbinėti senus dramatinius kitų veikalus, juos patobulindamas ir daugiau pritaikindamas scenai. Laikui bėgant, pradėjo mėginti savarankiškai rašyti dramas, semdamas turinį iš senų kronikų. Galop toje srity pasiekė augščiausią laipsnį, kaip nepaprastas genijus.

Ir kaip dramų rašytojas ir kaip vaidila įgijo jau prie gyvos galvos ir didį vardą ir nemažą turtą. Tada sugrįžo į savo gimtinį miestelį, kur ir pasimirė.

Šekspyras rašė tragedijas, dramas ir komedijas. Visose tragedijose, kurias tvėrė jau subrendęs, parodė stebėtiną, genialų dailės supratimą, įvairiausių žmonių būdo ir jų psichikos stačiai intuicinį pažinimą, turtingiausią tveryboje vaizduotę ir vienkart naturališkumą, galop labai gilų protą, kursai iškėlė kai kur savo veikaluose tokius klausimus, kuriems ir šiandieną žmonija nėra davusi atsakymo, išrišimo.

Pirmoji iš originalių Šekspyro dramų *Titas Andronikas* nieku ypatingai dar nepasižymi: perdaug joje kruvinų scenų. Senų dramatinių veikalų vykęs perdirbinėjimas ir jų patobulinimas vis delto rodė Šekspyro šioj srity gabumus.

Tikras jau talentas, nors dar be geniališkumo žymių, jau matosi antrame Šekspyro tverybos periode, kai pasirodo tokios jo dramos, kaip štai *Romeo ir Julija* — meilės tragedija, *Venecijos Pirklys*, *Vasaros nakties*, *Sapnas* ir kitos.

Paskui eina ištisa ilga istoriškų dramų eilė, kuriose, kaip kokiame veidrody, matoma gyvai visą bemaž anglų istorija ir svarbesnieji momentai iš romėnų praeities. Pradedant nuo palyginti silpnesnės dramos *Henrikas VI*, Šekspyro talentas kaskartą auga ir bręsta, iki dramose *Ričardas II* ir *Henrikas IV* pasiekia savo tobulumo. Dramoje *Henrikas* V Šekspyras pasirodo didžiu patriotu.

Iš anglų istorijos Šekspyro parašyta dešimtis dramų, kitos istoriškos jo dramos, kaip *Kariolanas*, *Julijus Cezaris*, *Titas Andronikas* perstato romėnų praeitį.

Trečiame savo kurybos periode Šekspyro genijus pasiekė savo augščiausią laipsnį. Tame laikotarpy Šeks-

pyras rašo giliausias, pasaulinės reikšmės, tragedijas: *Hamletą, Julijų Cezarį, Otelą, Makbetą, Karalių Lyrą* (Learas).

Tos tragedijos tur būti, niekados nenustos savo aktualumo ir vertės. Čia geniališkai Šekspyro nupiešti tipai: analitikas, be tvirtos valios filozofas Hamletas, pavyduolis Otela, karalius kentėtojas, dukterų apleistas Lyras, išdidus ir savo išaugštinimui aukojąs sąžinę Makbetas, ištikima ir nelaiminga Desdemona, išdykusi Kleopatra ir daug kitų asmenų pasiliks amžini visiems laikams ir tautoms meno šedevrai: taip jie naturalūs ir vienkart didingi, sakytum, pačios gamtos tvariniai. Tose minėtose tragedijose matosi ne tiktai subrendęs ir prityrimo kupinas Šekspyro genijus, bet ir jo palinkimai vėlesniame amžiuje prie pesimizmo ir gilaus susimąstymo gyvenimo klausimais.

Hamletui, danų karalaičiui, pasirodo nužudyto tėvo šešėlis-dvasia ir reikalauja atkeršyti. Hamletas sužino, kad tėvo mirties kaltininkai — tikra jo motina Ofelija ir jo dėdė; bet uždavinys atkeršyti jam pastatyta neišpildomas, virš jo jėgų: viską subtyliai analizuojąs, giliai suprantąs, viską nuodugniai apsvarstąs, — valios srity jis bejėgis, šaltas, pasyvus, kursai gali veikti tik retais stipraus impulso momentais, pav., kai nukauna karalių. Negalėjimas savęs priversti veikti yra jo dvasinių kančių šaltinis. Iš to plaukia ir jo nusivylimas ir savimi ir žmonėmis, kursai galų gale priveda jį prie žuvimo.

Tragedijoje *Julijus Cezaris* idealista Brutas nori gelbėti puolančią romėnų respubliką, jos dorą ir laisvę; žudo Cezarį kaip tos laisvės priešą, nors jame mato nepaprastai išmintingą valdovą ir nors tai jam artimas draugas. Paskui mato, kad jo auka nepasiekė tikslo; sąžinės griaužimas, mylimos jo žmonos Porcijos mirtis,

o paskui ir jo paties mirtis tai bausmė ir pasekmė susipynusių įvykių; tame ir veikalo tragizmas.

Tragedijoje *Otela*, velnias ne žmogus Jago iš keršto įkalba Otelui maurui, Venecijos vadui, kad jo žmona Desdemona jam esanti neištikima. Otela baisiai myli savo žmoną, bet pavydus, įtarimais kankinamas, galop ją nužudo; sužinojęs, nekaltai ją nužudęs, patsai nusižudo.

Vienas tragingiausių Šekspyro veikalų — *Makbeto* tragedija. Karaliaus Dunkano giminaitis, jo pasiųstas prieš sukilusius Šotlandijos tanus (didikus), Makbetas juos nugali, bet po laimingo mušio sutinka raganas, kurios jam pranašauja karališką sostą ir kad nei kalavijas, nei nuodai jam nepavojingi, iki nepasijudins iš vietos Birmanų miškas.

Dunkanas karalius atvyksta pas Makbetą viešėti. Tada Makbete ir jo išdidžioj žmonoje kyla pagunda, o paskui pasiryžimas karalių nužudyti ir jo sostą paveldėti. Nakčia prieš nužudymą Makbetą apima baimė, bet girdi jis skambutį, kuriuo lady Makbetienė duoda vyrui ženklą, kad svečiai sumigo, ir tasai išpildo savo kruviną sumanymą.

Makbetas tampa karaliumi, bet nužudyto dvasia persekioja jį net per puotą, o jo žmona, sąžinės kankinama, kas naktį sonambulizme pradeda vaikščioti su žvake po kambarius, kaip vaikščiojo aną nelaimingą žudynių naktį, ir kartoti žodžius, kurie išduoda jos nusikaltimą.

Vienas iš Makbeto priešų pakelia maištą ir su stipria kariuomene artinas prie jo sostinės. Eidamas per Birmanų mišką, liepia kiekvienam kareiviui nusilaužti po didelę šaką ir nešti ją prieš save, kad tuo būdu paslėpus savo skaičių. Makbetui besirengiant atremti priešą, moterų šauksmas jam praneša staigią žmonos mirtį, o nusigandęs kareivis šaukia, kad artinasi prie

sostinės nusileidęs nuo kalno Birmanų miškas. Įvyksta trumpa kova, Makbetas žūna, jo kruvinoji galva, ant durtuvo pamauta, pasirodo nešina, linksmai šaukiant sukilėliams „valio" naujam karaliui.

Greta tragedijų ir dramų, kuriose gana tankiai, didesniam tragizmo efektui, pasitaiko komiškos scenos, rašė Šekspyras ir komedijas, kuriose jo genijus nemenkesnis pasirodo, kaip ir tragedijose. Prie žymesnių jo komedijų priklauso: *Kaip jums patinka*, *Moterų šposai arba Linksmos Vindzoro kumutės*, *Daug lermo dėl nieko* ir kitos.

Venecijos Pirklys — drama, kurioje komiškos ir tragiškos scenos lygiagrečiai supintos. Yra tai viena geriausių tos rųšies dramų, Šekspyro sutvertų, kurioje tipiškai nupieštas šikštus, keršto ir užsispyrimo kupinas senas žydas Šilokas. Skolindamas tris tūkstančius aukso dukatų Venecijos pirkliui Antonijui, kaip garantijos, jis reikalauja į sutartį įrašyti, galėsiąs išpjauti savo skolininkui mėsos svarą, iškur jam pasinorės, jei savo laiku nebus grąžinta skola.

Iš komiškų tipų, geriausiai Šekspyro nupiešta Džonas *Falstafas*, išvestas jo komedijoje „Moterų Šposai" ir pakartotas dar keliose kitose jo dramose. Falstafas — tipingas senos, linksmos, girtos Anglijos iš XVI amž. pabaigos atstovas, iš tų laikų, kai gerdavo apie šimtą rųšių įvairių vynų, storpilvis, kurs nebeatsimena, kiek jau praėjo laiko, kada jis dar galėjo matyti abudu savo keliu. Jisai nepataisomas melagis, nesąžiningas, bailus, akyse pataikūnas, už akių išjuokiąs, raitelis be savigarbos ir doros, tačiau mėgstąs girtis ir lošti džentelmeno rolę. Lenkų literatūroje tą tipą labai primena Senkevičiaus Zagloba.

Yra dar tokių Šekspyro dramų, vėlesniame amžiuje rašytų, kur ne tiek tipiški asmenys veikia, kiek žiūrė-

toją ir klausytoją žavi jautri lyrika, gražios grupių scenos, puikūs gamtos reginiai, nevaržoma realiu gyvenimu vaizduotė, nešanti į svajonių sritis. Prie tokių dramų priklauso: *Kaip jums patinka*, *Vasaros naktles Sapnas*, *Audra*, *Cibelinas*.

Anglų drama Šekspyro tvariniuose pasiekė augščiausį laipsnį. Šekspyro veikalų studijos ir tyrinėjimai sudaro ištisą specialią ir turtingą literatūrą, kuri ir šiandieną auga naujomis kritikomis, naujais aiškinimais. Nesenėjančio, nemirtingo Šekspyro tvarinių pasisekimas slepiasi nuostabiame jo veikalų realizme, psichologinėje jo veikėjų tikrenybėje, giliame jų būdo analize, galop jo didvyrių pasauliniame maštabe, taip kad jie visiems amžiams ir visoms tautoms lygiai suprantami.

Kadangi Šekspyro veikaluose matosi ne tiktai įgimto genijaus, bet irgi daug gilaus mokslo, tai kai kurių kritikų nuomone, tikruoju veikalų autoriumi buvęs labai mokytas to laikotarpio kancleris Bekonas, kursai, užimdamas augštą vietą, nenorėjęs savo tikru vardu pasireikšti; mat artisto ir dramų rašytojo pašaukimas tuomet neaugštai buvo vertinamas; sunku esą tikėti, kad Šekspyras, mažai mokytas, būtų galėjęs turėti tokią daugybę žinių iš visų mokslo sričių, kokia matosi Šekspyro veikaluose.

Prie Šekspvro genijaus ypatybių dar reikia pabrėžti ir tą, kad jisai savo tvariniuose niekuomet nepasikartoja, kaip gamta: vis nauji tipai, naujos veiksmo apytovos, nauja sudėtis. Prie Šekspyro tverybos ydų, nuo kurių nėra liuosi žmogaus darbai, reikia priskaityti jo kai kada mėgiami dviprasmiai nepadorūs sakiniai.

Šekspyras prie savo gyvos galvos turėjo didelį pasisekimą ir populiarumą; pats Elzbietos karalienės dvaras jį augštai vertino ir lankė, jo dramatiškus veikalus lošiant. Bet neužilgo prasidėjo prieš Šekspyrą ir bendrai

prieš teatrą kalvinų puritonų kova, kaip prieš nuodemingą pramogą. Bent kiek vėliau įsivyravęs Europoje pseudoklasicizmas visai bemaž užmiršo Šekspyrą. Tik XVIII amžiaus gale nuo Lesingo laikų, o ypač XIX amžiuje pradėta giliau suprasti ir augštai vertinti Šekspyro genijus ir jo veikalai.

Žuvus nelaimingam Karoliui karaliui ir Kromveliui paėmus valdžią į savo rankas, įsivyravęs Anglijoje puritonizmas pasmerkė teatrą ir griežtą paskelbė kovą prieš dailę ir meną, kaipo velnią padarą-pramogą. Nežiūrint to, vis delto ir puritonų tarpe atsiranda poėta, kursai XVII amžiuje priklauso prie žymiausių; tai Jonas Miltonas, puritonų idealizmo dainius.

Jonas Miltonas (1608—1674) gimė Londone iš pasiturinčių miestelėnų, kurie pasirūpino jam duoti rimtą, mokslišką išsilavinimą; bet patys išsižadėję katalikų tikėjimo, išauklėjo ir sūnų puritonų dvasioje. Baigęs Kembridže universitetą ir savo rimtesniam išsilavinimui aplankęs Italiją ir kai kurias kitas šalis, Miltonas kalbėjo lotyniškai ir itališkai lygiai laisvai, kaip ir angliškai.

Žymus Miltono poėtiškas talentas pasireiškė gana ankstybuose jo plunksnos mėginimuose, ypač jo elegijoje *Lycidas*, draugui mirus parašytoje. Bet iškilus anglų revoliucijai, Miltonas, perdaug karštai ir aktingai joje dalyvaudamas prieš karalių Karolį, kaip Kromvelio sekretorius, buvo visai pamiršęs poėziją. Rašė tame laike *Defensio pro populo anglicano*, pateisindamas karaliaus nužudymą.

Karuliui II įsėdus anglų sostą ir nurimus revoliucijai, Miltonas jau apysenis grįžta prie poėzijos ir rašo geriausius savo veikalus.

Šeimyniškame gyvenime Miltonas nebuvo laimingas, vedęs tris kartus. Su pirmąja žmona nesugyveno; jo

dukterys irgi ne kaip tėvą gerbė. Bet didžiausia Miltono nelaimė buvo ta, kad jisai nuo 1652 metų apako.

Poėzijos žvilgsniu geriausias Miltono veikalas *Paradise Lost* (Nustotas rojus), parašytas nerimuotomis baltomis, bet skambiomis ir dailiomis eilėmis. Poėmoje iš 12 giesmių apgiedama piktų angelų sukilimas prieš Dievą, Liuciperiui vadovaujant.

Satana nenori nusilenkti prieš Dievo Sūnų ir savo puikybėje pakelia danguje maištą. Dvi dieni tęsiasi etero padangėse kova tarp gerųjų ir piktųjų dvasių. Tiktai trečią dieną, paėmus vadovauti Kristui, kurs užėmė vietą sužeisto arkangelo Mykolo, Satana su savo šalininkais lieka nugramzdintas pragaran į kančių vietovę, kur amžina tamsuma ir smilkstanti ugnis. Bet ir tada išdidus Liuciperis nepasiduoda, pasiryžęs tęsti kovą prieš Dangų vyliumi.

Atsipeikėjęs bedugnėse ir sužadinęs prie keršto kitas piktąsias dvasias, Satana skrysta per tamsybes ir jų gale sutinka nuodemę ir mirtį, kurioms į nelaisvę pasižada atiduoti naują Dievo tvarinį-žmogų. Kely dar jis sutinka Chaosą. Galop Satana pasiekia naujai sutvertą pasaulį, o jame pirmuosius laimingus žmonės, kurie ramiai ilsėjosi, ties jų kojų gulint liūtams, rainiams ir panteroms.

Regint pirmųjų tėvų laimę, prisiminė Satanai jo paties prarasta laimė, ir pagailo jam žudyti žmogaus laimę; bet tai buvo trumputė valandėlė; dabar, tarė sau, mano laimė — naikinti kitų laimę, keršijant Sutvertojui jo tvariniuose.

Nežiūrint Gabriėlio ir Rapolo arkangelų globos, vis dėlto pasiseka Liuciperiui pirma Jievą, o paskui ir Adomą sugundinti ir atvesti prie nupuolimo, už ką abudu tampa išvaryti iš rojaus.

Miltono „Nustotas Rojus“ turi daug panašumo į Dantės Dieviškąją Komediją. Ir vienoje ir antroje poėmoje veiksmas eina danguje, pragare ir žemėje; abejose poėmose kalbama apie sielos išganymą, apie pikto ir gero klausimus. Yra ir kitų panašumų. Tačiau esama ir žymių skirtumų tarp šių veikalų: pas Dantę, ypač pragaro aprašyme, daug reališko elemento, tuo tarpu kaip pas Miltoną viršija nevaržoma vaizduotė, kuri nieko bendro neturi su realia tikrenybe. Dieviškąją Komediją sutvėrė gilus katalikų tikėjimas, Nustotas Rojus tai protestantizmo padaras, nuo kurio dvelkia kaž koks rūstus šaltis.

Miltono poėmos vienodumui nemaža kenkia kartais perilgos lyriškos vietos ir pasakojimų nukrypimai (digresijos). Vis delto kai kurios vietos stebėtinai gražios ir poėtingos, kaip štai: pragaro ir chaoso vaizdai, nekalta pirmųjų tėvų idilija, himnas į šviesą ir t. t.

Poėmos stilius visai atatinka jos aprašomiems asmenims ir momentams: vietomis jisai patetingai iškilmingas, ar jautrus, vietomis gi švelnus ir lengvutis. Liuciperis ir savo nupuolime vaizduojamas nepaprastai išdidus ir savo užsispyrimu ir ištverme baisus ir didingas.

Poėma baigiasi tuo, kad pirmieji tėvai, po nupuolimo susipykę, galop susitaikina: Adomas, Dievo pašalintas iš rojaus, bevilty šaukiasi mirties. Jieva nori jį paguosti ir nuraminti, bet Adomas rūsčiai ją atstumia. Tada verkdama puola ji ant kelių sakydama: „tu nusidėjei prieš Dievą, aš — prieš Dievą ir tave“. Adomas, jos ašaromis sugriaudintas, atsako: „kelkis, Jieva! gana tarpusavių priekaištų ir barnių! Neškime bendrais pečiais nelaimės naštą, o meilėje rasime paguodą“.

Antroji Miltono poėma *Paradise Regained* (Atvaduotas rojus), Mesijo atsiuntimas ir žmogaus atpirkimas, parašyta vėliau, žymiai silpnesnė už „Nustotąjį Rojų“.

Paskutinis Miltono veikalas, parašytas senatvėje, tai drama *Samsonas kariautojas*. Toje dramoje nepaprastas Miltono talentas, kai kurį laiką, tartum, nusilpnėjęs, vėl atgauna savo jaunas jėgas.

Puritonų respublika išliko Anglijoje tiktai vienuoliką metų ir, josios diktatoriui Kromveliui mirus, grįžo viešpatavusi Stuartų dinastija. Karolis II įsėdo anglų sostą, o nuo jo viešpatavimo Anglijoje įsigali prancūzų pseudoklasicizmo pakraipa. Puritonų religinį suvaržymą ir rūstų skepticizmą pamaino palaidas gyvenimas, ištvirkimas, noras linksmintis.

Tas pseudoklasicizmo periodas, prasidėjęs nuo XVII amž. pusės, tęsiasi iki XVIII amž. pusės; jį pakeičia romantizmo pakraipa, suteikusi literatūrai daugiau gyvybės ir tautiško, iš liaudies pasemto, savitumo.

Anglų pseudoklasicizmas vis delto nepasekė prancūzų literatūros kraštutinumais ir pasižymėjo trejopoje pakraipoje: satyriškoje, sentimentališkoje ir jumoristinėje.

Tą pareiginį literatūros laikotarpį pradeda **Draidenas** (Dryden) ir **Pope**. Draidenas rašė dramas ir komedijas. Bet jo dramatiškuose tvariniuose nesimato gilesnio veikiančių asmenų būdo išsivystymo; daugiau ieškoma efekto. Geriausia iš jo tragedijų *Sebastionas, portugalų karalius*, kur atvaizduojama karaliaus meilė maurų princesės. Iš komedijų žymesnė *Dviejų mergaičių varžytinės*.

Popę anglai vadina rimų karaliumi ir proto poėtu. Jo veikaluose nemaž jumoro, daug sąmojingo protavimo, bet tikros, įkvėptos poėzijos neperdaugiausia.

Abudu paminėtu poėtu žymesnio, stambesnio talento neparodė. Jų atyda buvo nukreipta daugiausia į formos dailumą, į kalbos ir eilių skambumą ir tobulumą; abudu buvo pseudoklasiku.

Daugiau talento tame laikotarpy matosi pas romanų, apysakų rašytojus. Dabar skaitytojų nepatenkina apysakos-idilijos, kaip Sidnėjo *Arkadija*, kuriomis buvo idealizuojama piemenėlių ir žvejų gyvenimas, sekant italų ir ispanų pavyzdžiais. Dabar apysakose-romanuose ieškoma reališkesnio gyvenimo atvaizdavimas.

Tos rųšies romanų rašytojų eilę pradeda **Danielis Defoe** (1661—1731), įgarsėjęs savo talentingu romanu *Robinzon Cruzoe*, iki šiolei populiariu, verstu bemaž į visas Europos kalbas. Čia piešiama žmogus atsiskyrėlis, kursai, audros išmestas ant negyvenamos salos, būdamas vienut vienas, pradeda pirmykštį laukinį gyvenimą, bet laipsniais vis delto daro pažangos ir pamažu prieina prie šeimyniško ir religinio gyvenimo supratimo.

Antras irgi nepaprastai populiarus tame laike anglų **Swiftas** parašė *Gulivero Keliones*. Guliveras aplanko įvairias šalis, norėdamas arčiau pažinti jų papročius ir žmonių gyvenimą. Autorius prie tos progos skaudžia satyra plaka žmonių ydas ir jų ištvirkimą.

Richardson'as (1689—1761) laikoma šeimyninio romano tėvu. Jis savo veikaluose stengiasi piešti reališkesnį, tikrenybei artimesnį, savo amžiaus gyvenimą, ypač vidurinio luomo žmonių santykius. Tačiau autorius, nors parodo nemaž sugebėjimo, talento ir gerų norų, vis delto nevisados pasiekia savo tikslą: jo romanų asmenys arba perdaug tobuli, be jokių ydų, kaip Pamela ir Klarisa, arba paskutiniai paleistuviai, kaip Lovelas.

Ričardsonas ėmė rašyti jau 50 metų amžiaus suaukęs. Jis parašė tris romanus: *Pamelą*, *Klarisą*, *Grandisoną*, kurie susideda iš devyniolikos tomų ir šiandieną išrodo labai nuobodūs, bet savo laiku turėjo labai didelį populiarumą. Pirmuose dviejuose roma-

nuose, laiškų formoje rašytuose, moterys-mergaitės perstatomos su visomis dorybėmis, vyrai, ypač antrame romane Lovelas, kaip didžiausi pasileideliai. Pirmieji romanai vis tik geriau nusisekę.

Trečiame romane autorius panorėjo tobulybėmis idealizuoti vyrą Grandisoną, bet veikalas išėjo gana nevykęs, nenaturalus, dirbtinis ir pasisekimo neturėjo.

Jau Ričardsono romanuose pradeda pasireikšti paskui plačiau išbujojęs nenaturalus, perdėtas jausmingumas, literatūroje sentimentalizmu vadinamas. Tačiau tikru sentimentalizmo tėvu pas anglus skaitosi **Sterne** (1713—1767), parašęs sentimentalią *Joriko kelionę* po Prancūziją ir Italiją, kur aprašoma ne tiek šalys ir jų žmonės, kiek paties Joriko jausmai ir pergyvenimai.

Sentimentalizmas turėjo savo laiku bent tą gerą pusę, kad pagilino romanų tverybą. Nuo to laiko romane reikalaujama ne tik atpasakojimo išviršinių nuotykių-įvykių, bet žvelgiama giliau į pačią veikiančiųjų asmenų psichiką, į paties būdo išsivystymą.

Toje naujoje pakraipoje ir rašo islandietis **Goldsmith'as** (1729—1774) savo veikalą *Vakefildo Vikarą* ir **Fielding'as** (1707—1754) savo romaną *Tom Jones* arba Pamesto vaiko istoriją, kur stengiamasi piešti gyvenimą tokį, koks jisai esti tikrai, žvelgiant vienkart giliau į veikiančiųjų asmenų vidujinį gyvenimą, į jų širdį. Jų romanuose irgi daug sąmojingos pašaipos ir jumoro.

Už tuos vėliau **Sheridanas** 1751—1816 ne be talento parašė gana vykusią komediją *Papikt̃inimo Mokyklą,* kurioje pašiepiama pataikavimo, apgaulės ir veidmainystės ydos, o asmenys bemaž gyvai paimta iš Tom Jones romano.

Visuose minėtuose romanuose, rašytuose po įtaka prancūzų pseudoklasicizmo ir dažniausiai šeimyniniais

romanais vadinamuose, gana ryškiai atsispindi buržuazinis to laikotarpio gyvenimas, gyvenimas, taip sakyti, senos, linksmos, pasiturinčios Anglijos. Nuošaliai nuo šių romanų rašytojų stovi **Radclif'as**, paskutiniųjų raitelišky romanų autorius, pas kurį pasakojimuose pilna nepaprastų, stebėtinų, baisių nuotykių.

XVIII amžiuje dirbtinis pseudoklasicizmas, nutolęs nuo to, kas paprasta, naturalu, pradeda atsibosti; rašytojai ima grįžti prie gamtos, vengti išdailintų formų, kalboje dirbtinio stiliaus. Yra tai pereinamas laikotarpis tarp pseudoklasicizmo ir romantizmo. Pradžią tai pakraipai daro Tamsanas (1700—1748).

Thomson'as 1726 metais išleido savo *Žiemos* aprašymą, kur naturalia, paprasta kalba, bet su ypatinga gamtos meile, piešia žiemos vaizdus. Kadangi veikalas susilaukė didžio pritarimo, tai Tamsanas paskui parašė *The Seasons* (Keturios metų dalys), kur greta gyvų gamtos vaizdų ir žmonių darbų įpinta daug philozophiškų ir istoriškų minčių. Tas veikalas buvo ne tik Anglijoje labai populiarus; jisai padarė įsravos ir vokiečių literatūrai (Kleisto Pavasaris, Hallero Alpės). Mūsų Duonelaičio Keturi Metai irgi nemažai primena Tamsaną.

Joung (1681—1765) parašė *Naktles Mintis*, įkvėptas žmonos mirtimi ir kitais gyvenimo įvykiais. Čia krikščioniškoje dvasioje pravedama ta mintis, kaip mažas žmogus su savo kasdieniais nepasisekimais viso pasaulio akyvaizdoje.

Už abudu ką tik minėtu gabesnis Kauperas (**Cowper** 1731 — 1800), kurio veikaluose daug jausmo ir užuojautos ne tik žmonėms, bet ir gyvuliams. Pats autorius kovoje už buvį jautėsi persilpnas ir baigė hypochondrija; bet jo balados kupinos jumoro.

Geriausias jo veikalas *Uždavinys*, kur autorius piešia tylų, ramų gyvenimą ir prie tos progos judina įvairius religijos, philozophijos, politikos ir kitus klausimus. Bendrai, Kauperas savo naturaliu, konvencionalizmo nevaržomu stilium daug prisidėjo prie anglų literatūros atsipalaidojimo nuo pseudoklasicizmo.

Vienkart su gamtos pamėgimu auga pas anglus tolimos praeities meilė. Toji meilė ypač žymi jau augščiau minėto Makfersono veikale „Osiano Giesmės". Ji žymi irgi vyskupo **Percy** (1729—1811) angliškų ir šotlandiškų baladų rinkiny, kursai padarė didžios įtakos vokiečių literatūrai: Getei, Herderiui, Bürgerui ir kit.

Tačiau didžiausias toje pakraipoje anglų-škotų lyrikas buvo **Bernsas** (Burns 1759—1796). Neturtingo ūkininko škoto sūnus, negavęs rimtesnio mokslo ir išsilavinimo, neturėjęs galimybės susipažinti su klasiškais kurybos pavyzdžiais, Bernsas, iš Dievo malonės poėta, vis delto parodė stambų įgimtą talentą. Kentėdamas neturtą, priverstas savo energija skinti sau gyvenimo kelią, Bernsas niekados nenustoja gero upo. Jo lyrika švelni, jautri ir gili.

Bernso giesmės pasidarė iš karto labai populiarios ne tiktai liaudies tarpe, bet ir pas šviesuomenę, nors rašytos vietiniu škotišku dialektu. Pradėta jas net į kitas kalbas versti.

Geriausi Bernso veikalai a) baladų rinkinys, pavadintas *Karalienės Budėjimas*, b) lyriniai epinė poėma *Linksmi Elgetos* ir c) trumpesni lyriniai kuriniai, kaip va: *Saulutė*, *Šeštadienio vakaras* pas ukininką, *Prie Marijos* danguje ir k.

„Saulutėje" poėta gailias gražios laukinės gėlelės, kurią jo plugas nenoroms nulaužė. „Šeštadienio vakaras pas ukininką" duoda pilną nepaprasto ideališkumo vaizdelį iš Šotlandijos kaimiečio gyvenimo. Kuriny

„Prie Marijos danguje“ poėta šaukiasi jautriai ir nuoširdžiai mirusios sužadėtinės.

Bendrai sakant, menkiausias dalykėlis duoda poėtui progą iššaukti kilniausius jausmus: poėta beardamas išgriovė laukinės peliukės lizdą ir savo giesmelėje gailiasi, suardęs jos menkutį namelį: „ir nerasi tu lauke daugiau samanų naujam nameliui, gailinas poėta, o piktas ir žiaurus staugia aplinkui vėjas“.

Plačiai irgi dainuojama jo giesmelė „Mano širdis kalnų šaly“. Bernsas — sentimentalizmo ir jau dalinai ir romantizmo pakraipos poėta.

Romantizmas.

Pirmieji Anglijoje romantizmo skiepytojai buvo taip vadinami „Ežerų Mokyklos“ poėtai: Wordsworth'as, Coleridge ir Southey. Kadangi jie kai kurį laiką drauge gyveno Kumberlando atkrantėse ir buvo maždaug vienodų pažiūrų, tai juos ir pavadinta „Ežerų Mokykla“. Jų pakraipa literatūroje gali būti suvesta į tris dėsnius: a) gamtos ir jos gražių reginių pamėgimą; b) vidurinių amžių, savotiškai įsivaizduotų, idealizavimą; c) patraukimą prie viso, kas slaptinga, nepaprasta.

Wordsworth'o (1770—1850) gana gražios balados ir kiti trumpesni dalykėliai; bet didesnės įtalpos tvariniai nevisai nusisekę.

Taylor **Coleridge** (1772—1834) buvo gabesnis už Wordsworthą, bet pradėjęs vartoti opijumą, neteko pastovesnės ištvermės ilgesniam darbui. Jo tvariniai — tik puikūs užsimojimai, pradėti, iki galo neišvesti. Geriausias jo veikalas — *Senas Jurininkas*. Jame jureivis paslaptingai pasakoja savo svečiui, kaip jisai vieną kartą nušovęs albatrosą (didis marių paukštis) ir už tai vienut vienas, didžiausiame išgąsty jis buvęs ilgai klaidinamas marėse už bausmę.

Southey (1774—1843) iš Ežerų Mokyklos poėtų buvo talentu silpniausias, nors rašė daug. Geriausias, eilėmis parašytas jo pasakojimas *Roderikas — paskutinysis gotas.*

Greta Ežerų Mokyklos poėtų galima pastatyti lyrikus: Tomą Murą ir Persį Šelį.

Kuomet Anglija turėjo savo genialų Baironą, Šotlandija Bernsą, bemaž tuo pačiu laiku Irlandija, nors talentu menkesnį, vis delto žymų dainių turėjo **T. Moore** (1779—1852), kurs rašė odas ir eilėmis laiškus; bet ypač plačiai jis žinomas savo *Irlandiškomis Melodijomis* (Irish Melodies), kuriomis daugiausia apgieda savo tėvynės vargus.

Antras plačiai žinomas Muro veikalas — *Lalla Rookh,* kuriame gana gyvai atvaizduota rytų gamta ir žmonės. Čia įeina keturi epizodai į vieną epizodą suvesti: Senyvas pranašas iš Karasano, Haremo šviesa, Peri ir Rojus, Saulės garbintojai. Iš tų pasakojimų ypač poėtingas *Peri ir Rojus,* kurį muzikas Šumanas panauo dojoperai.

Muro tvariniuose nėra tiek gryno ir nuoširdaus jausmo, kiek pas Bernsą, bet eilės labai švelnios ir muzikalios.

Shelley (1792—1822) buvo Bairono draugas ir, kaip Baironas, savo laiko tautiečių neužtenkamai įvertintas. Šeli buvo prancūzų revoliucijos šalininkas, entuziastiškas laisvės garbintojas ir griežtai nusistatęs ateista, nors jo ateizmas savotiškas, panteizmui artimas. Pasimetęs su pirmąja žmona, gyveno kai kurį laiką Paryžiuje su kita.

Rašė Šeli nemaž įvairio turinio ir lyties veikalų; bet ypač jis žymus, kaip lyrikas. Jo lyrika daugiau simpatinga, nekaip jo gyvenimas. Kai kurie mažesni jo lyriški kūrinėliai laikomi tikrais perlais; nors bendrai

imant, Šelio lyrika nėra populiari, daugiau metafiziška, daugumai nesuprantama.

Dramatiški Šelio mėginimai, kaip pavyzdžiui *Atpalaidotas Prometiejus*, nevisai pavykę.

Bet didžiausiais ir geniališkiausiais anglų romantizmo šulais skaitosi Valter Skotas, istoriškų romanų rašytojas, ir Baironas poėta.

Walter Scott'as (1771—1832), gimęs Edinburge, augštos kilmės, buvo išauklėtas senose tradicijose, prisirišęs prie savo gimtinio krašto, prie senų bočių ir jų padavimų. Tėvas norėjo, kad sūnus, baigęs universitetą, liktų juristu, bet jauną Skotą kur kitur traukė palinkimai; jisai su ypatingu pamėgimu studijavo istoriją, ir niekas taip giliai nebuvo pažinęs ir taip pamilęs viduramžio, kaip jisai.

Nepaprastai gabus, lakios vaizduotės, visa širdimi pamilęs savo šalies praeitį, Valter Skotas kaip tik tam, rodos, buvo ir sutvertas ir pašauktas, kad savo romanais prikeltų iš kapų tą mylimą praeitį ir jai lieptų iš naujo prakalbėti ir gyventi.

Patsai Škotijos kraštas, savotiškas, nepaprastas, kalnais ir tarpkalnių slėniais, tarsi, atskirtas nuo pasaulio, savy užsidaręs, kur ant kiekvieno žingsnio pasakojama apie senus stebėtinus įvykius, prabočius-didžiavyrius, kur baladomis apgiedama jų darbai ir kovos, — vis tai iš mažens auklėjo gyvą ir lakią Skoto vaizduotę.

Vidurinių amžių jisai buvo taip didis mėgėjas, kad jau įgarsėjęs savo romanais ir įgavęs turto, pasistato netoli Edinburgo, viduramžių gotiko stiliuje, rūmus-pilį ir juos įrengė anų amžių skonio baldais, portretais ir kitais panašiais daiktais, savo butą pavadinęs panašiu sapnui.

Pradėjo Skotas savo tverybą baladomis, kuriose stengėsi paimti liaudies toną. Paskui keturių jambų tonais parašė epišką veikalą *Marmion*, kuriame atpasakojama vieno anglo raitelio istorija, kaip tasai po įvairių įvairiausių nuotykių galų gale garbingai krito mušy, tuo būdu nuplaudamas savo jaunystės klaidas.

Tačiau matydamas, kad eilėmis nesusilygins su Baironu, ėmė rašyti proza istoriško turinio romanus ir toje srity neturi sau lygaus tverėjo. Jo romanai kai kada vadinami gotiniais romanais, nes jais geriau ir vaizdžiau, negu ilgais istorijos pasakojimais, nušviečiama tie viduriniai amžiai, kuomet gotiškas stilius viešpatavo.

Pirmasis istoriškas jo romanas buvo *Vaverley*, kuriame labai įdomiai pasakojama vieno anglo karininko nuotykiai Šotlandijoje per jakobitų sukilimą 1745 m.

Paskui eina ištisa istoriškų romanų eilė, kuriais labai įdomiai ir gyvai atvaizduojama įvairios anglų ir škotų istorijos epokos. Iš viso tų romanų pasirodė 27; tomų 74. Geriausi jo romanai laikomi: *Raudonasis Robertas*, *Kenilvort*, *Quentin Durward*.

Skoto romanai, kuriais piešiama įvairiausio luomo žmonės, jų politinis, šeimyninis ir religinis gyvenimas, labai įdomūs, iki mūsų laikų su pamėgimu ir žingeidžiai skaitomi ir verčiami į įvairias kalbas. Jais Valter Skotas užėmė labai žymią vietą ne tik anglų, bet ir pasaulio literatūroje. Jisai sutvėrė istorinį romaną, kursai naujaisiais laikais užėmė vietą senovės epopėjų. Skaitydami plastiškus istorinius Skoto romanus, nepaprastai objektyviai vaizduojančius epoką ir jos žmones, visai nematome poėto asmens, tik jaučiama praeities meilę.

Antras nemenkesnis už V. Skotą anglų romantizmo šulas Gordon lord Byron (1788—1824). Baironas buvo visas sutvertas iš priešingumų: buvo stebėtinai gražus

ant veido, bet raišas ir tą fizinę ydą labai įkyriai jautė; turėjo labai didelį, gražų poėtišką talentą, o būdo buvo šiurkštaus, aštraus, nesugyvenamo.

Bairono tėvas, irgi neramaus būdo žmogus, ankstokai pasimirė, trejų metų sūnui ir našlei žmonai palikdamas augštos kilmės puikybę, senus lordo rūmus, skolas ir neturtą. Prie sūnaus būdo nenormalumų daug prisidėjo ir netikęs jo motinos auklėjimas: motina sūnų mylėjo, bet pati mažai išlavinta, pilna prietarų, staigaus būdo, nuolatos kėlė ginčus ir barnius su sūnumi, kursai irgi nemokėjo nusilenkti, pilnas puikybės, staigus ir kerštingas.

Tokie santykiai su motina, neturtas, fizinė yda, rūstus Šotlandijos kalnų reginiai vis tai paveikė į keistą Bairono būdą ir į jo poėziją, kupiną tulžies, sarkazmo, žmonių neapykantos ir gilaus pesimizmo. Kambridžo universitete studentaudamas, susibičiuliavo su draugais ištvirkeliais ir, mokslo nebaigęs, universitetą apleido.

Rašyti pradėjo Baironas ankstokai: 19 metų amžiaus atspaudino savo *Laisvąsias Valandas*, kurias kritika sutiko labai nepalankiai, pašiepdama nesubrendusį poėtą. Giliai įžeistas poėta iš karto atsistojo į savo vėžes, parašęs *Anglų poėtai ir škotų kritikai*, kur be atodairos pliekė savo kritikus; o bent kiek vėliau ėmė atskiromis giesmėmis spausdinti *Čaild Haroldo Klajones* (Childe Harolds Pilgrimage).

Negalėdamas sugyventi su Londono diduomene, pilnas puikybės del savo talento, ypač kai jo paties žmona nuo jo pabėgo, Baironas apleido Angliją, lankydamas Portugaliją, Ispainją, Italiją, Graikiją ir Reino apylinkes. Didžiausias jo malonumas buvo, kur nors ant marių krašto ar nuo kalno kriaušės valandomis žiūrėti į tolį, užmiršti visą pasaulį ir svajoti.

Pirmosios „Čaild Haroldo giesmės", nežiūrint į kai kurių kritikų priekaištus, visuomenės buvo sutiktos su didžiausiu entuziazmu: pirmą dieną išpirkta buvę 14.000 egzempliorių. Tasai pasisekimas ir kelionė po svetimas šalis buvo bent kiek nuraminę Baironą: grįžo kai kuriam laikui į tėvynę. Čia buvo vedęs antrą žmoną, su kuria tačiau irgi neužilgo persiskyrė.

Vėl susipykęs su Londono aristokratija, apleido Angliją ant visados, apsigyvenęs kai kuriam laikui Šveicarijoje. Mirė Graikijoje, kariaudamas prieš turkus už graikų laisvę, kuriems nemaž simpatijos sužadino Europoje.

Čaild Haroldo poėmos turinys labai nekomplikuotas: atpasakojama poetiškai eilėmis Čaild Haroldo kelionės įspudžiai, jam aplankant įvairias Europos šalis. Čia poėta greta gražiausių gamtos vaizdų, piešiamų nepaprastai artistiška ranka iš Ispanijos, Italijos, Graikijos, Reino krantų, su ypatingu įnirtimu, sarkazmu, pesimizmu kalba apie žmones, skaudžiai plakdamas Europos kultūrą, jos visuomenę, paskendusią veidmainystėje ir ištvirkimo purve. Pats aprašomasis Čaild Haroldas, kuriame poėta pats save piešia, irgi visai negeresnis už iškrikusią ir plakamąją visuomenę.

Didelis pirmųjų Čaild Haroldo giesmių pasisekimas pažadino poėtą prie intensyviškesnės tverybos: išeina spaudoje romantizmo pakraipoje eilėmis rašyti pasakojimai: *Giauras, Sužadėtinė nuo Abydoso, Korsaris, Lara.* Tačiau jie visi už „Čaild Haroldo Keliones" silpnesni. Jau didesnės vertės pasirodę veliau *Karinto Apgulimas, Šiljono Kalinys, Mazepa.*

Gyvendamas Italijoje Baironas mėgino rašyti ir dramatiškus veikalus; jo tada spaudinta *Manfredas, Marino Falieri, Kainas* ir kiti. Bet tie kuriniai mažai pri-

taikinti lošimui scenoje, nedaug turi akcijos; tai dramos arba tragedijos pasiskaitymui.

Galop visą savo tulžį, sarkazmą ir pesimizmą Baironas išliejo savo satyriškoje poėmoje *Don Juan*, kurios vyriausio veikiančio asmens vardas Donžuanas nuo to laiko tapo bendru ištvirkelio-paleistuvio vardu. Čia greta poėtiškiausių ir labai įspudingų vietų perdaug išvesta aikštėn moralio purvo, supuvimo, paleistuvystės. Visuose Bairono veikaluose, galima sakyti, patsai autorius piešiamas įvairiausiuose nuotykiuose ir pergyvenimuose; todel ir svarbesnieji jo kurinių asmenys taip labai panašūs būdu vienas kitam. Tačiau tame savęs atvaizdavime daug ir perdėta; paprastai kiekvienas žmogus stengiasi kitų nuomonėje pasidaryti geresnis, nekaip tikrai esąs; Baironas kaip tik ir čia eina prieš bendrą visų būdą: jisai save piešia juodžiausiomis varsomis ir tame, sakytumėme, savęs šmeižime ieško pasididžiavimo, niekindamas tuo būdu kitų nuomonę apie save.

Baironas teisingai priskaitomas prie didžiųjų, pasaulinės reikšmės, poėtų. Jisai delto ir turėjo taip nepaprastą pasisekimą, kad pataikė savo laikotarpio visuomenei į pačią širdį, užgavęs jos jautriausias ir sopančias stygas. Bairono veikalus ne tik skaityta ir versta į kitas kalbas, bet ir pamėgdžiota. Buvo laikas, kad ir žymesni poėtai, kaip lenkų Mickevičius, rusų Puškinas, Lermontovas bent pradėdavo savo kurybą baironizmu. Kiti pamėgdžiodavo Baironą gyvenime, užsikrėtę jo pesimizmu, sarkazmu, žmonių neapykanta, pasišalinimu nuo jų draugystės, nuduodami amžiną nepatenkinimą, nusivylimą gyvenimu, tarytum, gyvenimo kankiniai esą pačiame jaunystės žydėjime.

Istoriškų Valter Skoto romanų pasekėjais žymesni buvo Balveras ir Kuperas. Bulwer'o (1803—1878) ypač

nusisekęs romanas *Eugėnijus Aram* ir *Paskutinės Pompėjos dienos.* Daug gabesnis už Balverą ir savystovis buvo Kuperas amerikietis (žiur. žemiau).

Realizmas.

Istoriški romanai su romantizmo pakraipa buvo Anglijoje labai mėgiami bemaž iki XIX amž. pusės, kada Dikensas ir Tekerėjus savo romanais iš visuomenės gyvenimo davė anglų literatūrai realizmo pakraipą.

Dickens (1812—1870) buvo neturtingo valdininkėlio sūnus, kurio tėvas Portsmuto uoste vargingai tarnavo. Jau nuo jaunų dienų daug prityręs skurdo, net į kalėjimą kai kurį laiką už skolas patekęs, Dikensas savo laiku neturėjo galimybės rimčiau apsišviesti ir išsilavinti; nors paskui naudojosi kiekviena proga trūkumus papildyti.

Tačiau tas pergyventas skurdas ir neturtas Dikenso tverybai buvo ir naudingas: jisai davė jam progos, arčiau pažinti ir pačiam pergyventi žemesnių luomų socialią padėtį ir tuos vargus savo jautria iš prigimties širdimi atjausti.

Pajautęs kurybos pašaukimą, Dikensas ėmėsi ne praeitį, kaip Valter Skotas idealizuoti, bet vaizduoti dabartį, jos trukumus ir kančias. Ypač jam ant širdies gulėjo skurdas ir kančios vadinamojo ketvirtojo luomo žmonių. Jų sunkią padėtį vaizdžiai piešdamas ir pro ašaras su jumoru pajuokdamas skriaudėjus, Dikensas stengėsi tuo būdu sužadinti nuskriaustiesiems užuojautos ir gydyti sociales visuomenės žaizdas.

Savo tverybą pradėjo Dickensas *Boco Škicais.* Paskui eina jo romanai, kurių parašė 13. Jo geriausi laikomi: *Pikviko klubo užrašai, Oliwer Twist, Mikalojus Nickleby, Dombey ir sūnus.* Tuose romanuose, nu-

šviečiant visuomenės ydas, greta jumoro, paskesniais laikais anglų literatūroje taip mėgiamo, nemaža ir kartaus sarkazmo pasitaiko. Romanų turinys paimta iš gyvenimo, ir dažnai jaučiama, kad tai paimta iš paties autoriaus pergyvenimų ir atsiminimų.

Paskutiniame, augščiau paminėtame romane vyriausias asmuo Dombey tai milionierius pirklys, pilnas pasitikėjimo savo pinigine jėga, visados šaltas, nesujaudinamas, kursai del tuščios garbės mėto tūkstančiais, o vargšo pasigailėti nemoka. Pavaldiniai ir tarnai jo bijo ir dreba. Pirmoji žmona irgi jo bijojo kaip vergė; antroji nenori nusileisti ir galutinai priversta pabėgti. Kyla didis šeimynoje skandalas, Dombėjo puikybė viduje labai kenčia; bet išviršiniai jis pasilieka, kaip buvęs, šaltas ir ramus.

Dikenso romanai labai didžios vertės ir savo kilniu tikslu, užtardami nuskriaustuosius, ir savo turinio įdomumu, anglišku jumoru ir gyvu realizmu. Bet kai kada jiems trūksta gerai iš anksto nustatyto plano. Jo romano asmenys, nors tikrai iš gyvenimo paimti, bet kad daugiau sužadintų skaitytojo užuojautos ar pasibjaurėjimo, perdėti, šaržuoti. Taip štai Oliwer Twist išrodo nevisai naturalus; virš minėtame Dombėjo romane vaikai Nell ir Paul nupiešti kaip tikri angeliukai, be jokios ydos ir virš savo amžiaus išsilavinę; kai kurie jo geri žmonės tokie pasirodo geraširdžiai ir minkštaširdžiai, kad sunkesnio gyvenimo kovai visai netiktų. Tačiau tie trūkumai vis delto nenusmelkia nepaprasto Dikenso talento ir jo kilnių siekių.

Thackeray (1811—1863) buvo Dikenso bemaž bendrametis; bet kuomet Dikensas jau buvo plačiai skaitomas ir įgarsėjęs, Tekerėjus mažai kam žinomas rašė savo veikalus, ir tai buvo ne del to, kad jis būtų buvęs talentu žemesnis, bet kad buvo mažiau supranta-

mas ir gilesnis, reikalavo nuo skaitančiųjų didesnio išsilavinimo ir skonio.

Pas Dikensą daugiau optimizmo, lengvo jumoro romanų užbaiga dažniau laiminga, kas skaitytojams daugiau patinka. Pas Tekerėjų satyra skaudesnė, daugiau pesimizmo, romanų užbaiga daugiau reali, t. y. tokia, kaip gyvenime atsitinka dažniausiai; formoje matosi daugiau artizmo.

Dikensas ir Tekerėjus abudu priklauso prie tendentingų rašytojų; sukelti skaitytojams ydų įpasibjaurėjimą — vienas iš svarbiausių jų tikslų. Pagrindinė jų idėja: ydos anksčiau ar vėliau bus nubaustos, geri darbai susilauks teisingo įvertinimo ir atlyginimo.

Pirmasis Tekerėjaus romanas, suteikęs jam garsų vardą, buvo *Tuštybių mugė* (Vanity Fair). Čia autoriaus išvesta ištisa įvairiausių tipų galerija, neaugštos moralės vertės žmonės. Žemiausiai stovi vyriausias romano asmuo Rebeka Sharp, kuri senus ir jaunus vyrus vedžioja už nosies, apsuka jiems galvą, bet pati nieko jų nemyli, tik žiūri, kaip aukso daugiau prisikrauti; kas jai dalinai ir pasiseka. Tačiau galų gale jos intrygos išeina aikštėn, ištinka visa eilė nepasisekimų; visų nekenčiama ir niekinama labai žemai nugrimsta.

Greta Rebekos Sharp autoriaus išvedama Amelija, geros širdies, dora mergaitė, nors ir mažiau apsukri; ji išteka už doro ir garbingo kapitono Dobino.

Tame romane ypač nemažai tenka aristokratams ir jų moterims, skaudžiai plakama sarkazmu jų savimeilė, išdidumas, pinigų aikvojimas, niekinimas tų, kurie neturi titulų ir t. t. Vienoje to romano vietoje Tekerėjus sako, kad aristokratėms moterims daugiau rūpėjo vakaras, hercogo Velingtono Bruksely surengtas prieš garsų mūšį ties Vaterlo, negu to mūšio rezultatas.

Antras irgi simpatingos tendencijos Tekerėjaus romanas *Neukomo šeimyna*, kuriame irgi ištisa įvairaus būdo ir luomo žmonių galerija, gyvai ir įdomiai piešiama. Greta skaudžiai sarkastiškų ir juokingų scenų, autorius išveda ir labai jautrias, griaudinančias scenas.

Trečias žymesnis Tekerėjaus romanas *Henry Esmond* turi istorišką foną; jisai čia atvaizduoja visuomenės gyvenimą ir pažiūras, viešpataujant karalienei Onai, taip gyvai ir istoriškai tikrai, kad drąsiai gali lenktiniuoti su V. Skotu.

Greta Dikenso ir Tekerėjaus reikia paminėti George **Eliot** (1819—1880), nors talentu žemesnę, visgi žymią romanų rašytoją-realistę, kurios veikaluose ypač daug užuojautos darbininkų luomo vargams. Geriausias jos romanas — *Adam Bede*, kur jaučiama nemaža pačios autorės gyvenimo bruožų.

Baironui ir Šeliui mirus, anglų lyra buvo kai kurį laiką nutilus, bet neilgai. Dar pirmoje XIX amžiaus pusėje ji vėl atsiliepia, nors jau ne taip skambiai atsiliepia jos atgarsiai pasaulinėje literatūroje, kaip pirma. Iš paskutinio anglų literatūros laikotarpio gana žymūs buvo poėtai: Tenisonas, Brauningas, Rosetis, Suibornas, Niumenas, nekalbant apie menkesnius.

Tennyson'as 1809—1892) vos ketvirtuoju savo lyriškai epiškų eilių rinkiniu, 1842 metais išleistu, atkreipė į save visuomenės atydą, o jau 1850 m., Wordsworthui mirus, jis paskelbta poet laureate. Tenisonas parašė nemažai. Jo veikalų, rasit, geriausias *Karaliaus Idilijos*, kuriame jo mūza grįžta į pasakų sritį, apgiedodama pusiau mytiško karaliaus Arturo ir jo karžygių-raitelių darbus. Čia poėta ne tik gražiomis, melodiškai skambančiomis eilėmis, bet dalimi ir archaiška kalba apgieda senovės didžiavyrių amžių.

Tenisonas buvo ne tik didis poėta ir išminčius, bet irgi simpatingas kaip žmogus, kursai kilniai ir rašė ir gyveno. Buvo tai irgi didis anglų patriotas, kurio imperialistiškos plačios svajonės šiandieną anglų realizuotos.

Browning (1812—1889) buvo ir gilesnis už Tenisoną, ir talentu didesnis, ir platesnio regračio žmogus, bet jisai sau neįgijo lauruoto poėto garbės, nebuvo irgi nei tiek populiarus, nei tiek mylimas. Iš pradžių jisai sekė Bairono ir Šelio pavyzdžiais. Paskui jau savystoviame veikale *Paracelsus* matosi jo troškimas prie vis platesnio moksluose žinojimo ir koks tai panašumas į Getės Faustą.

Veikalas, kursai pirmas atkreipė visuomenės dėmesį į Brauningą buvo jo *Pippa eina pro šalį* — lyriškai dramatiškas tvarinys. Bet geriausias, rodos, Brauningo veikalas bus *Žiedas ir Knyga*, kuriame autorius pasirodo gilus psichologas, nušviesdamas žmogžudžio psichiką iš įvairiausių pusių.

Brauningo žmona **Elzbieta** irgi buvo rašytoja su talentu. Jos žymiausias veikalas — *Vaikų šauksmas*, kuriame autorė gina vaikų teises.

Rossetti (1828—1882) buvo tapytojas ir poėta. Kaip tapytojas, jis sudarė vadinamąją secesijos arba prarafaėlistų draugiją ir turėjo nemaža įsravos į tolimesnę anglų tapybos kryptį. Poėzijoje irgi jis paėmė savotišką mistiškai simbolišką pakraipą. Prie geriausių jo lyriškų perlų priklauso *Palaiminta Mergelė* — kūrinys, kuriame apgiedama mergelė danguose, anapus laiko ir erdvės, laukianti savo skaistybėje pasilikusio čia ant žemės mylimojo.

Graži irgi, katalikiškoje dvasioje jo parašyta *Ave*: nors pats Rosetis, kaip žmogus, protu buvo linkęs į

pozitivizmą, bet jo siela, kaip poėto, vis delto ilgėjos ko tai augštesnio instinktyviai.

Swinburne (1837—1909) buvo fanatiškas krikščionybės ir ypač katalikų tikėjimo priešas, kurs savo erotinėse giesmėse doros dėsnių irgi nepripažino, kaip matosi iš jo eilių rinkinio *Poems and Ballads*, arba antro *Giesmės prieš saulėtekį*.

Suinbernas rašė labai daug: rašė poėmas, kaip štai *Atalanta Kalidone*, kurioje labai aiškiai kyša krikščionybės neapykanta; rašė irgi dramatiškus veikalus, kaip trilogiją *Maria Stuart*, kuri tik pasiskaitymui ne scenai tinka.

Suinbernas talentą, be abejo, tikrai turėjo; savo veikalų kalba ir eilių gražumu jisai tikrai didis artistas; bet jo tvarinių turinys didesnės vertės neturi.

Newman (1801—1890) iš anglikono tapęs kataliku, o galop net kardinolu, turėjo irgi didį lyrišką talentą ir buvo tikras angliško stiliaus artista. Žymesni jo lyriški veikalai: *Lyra Apostolica*, Himnai, Pripuolamo turinio Eilės ir t. t.

Su talentu Niumeno parašytas irgi romanas *Kallistra*, kursai tačiau stovi žemiau už kard. **Wisemano** *Fabiolą*.

Tarp labai žymių XIX amžiaus rašytojų, kurie prie anglų literatūros tiesioginiai nepriklauso, tačiau joje nemaža turėjo įtakos, reikia paminėti:

a) **Ruskiną** (1819—1900), pirmaeilį meno žinovą ir filozofą-sociologą, kursai ir socialiuose santykiuose ir menui teisingai stato etikos reikalavimus.

b) Tomą **Buckle** (1821—1862), kursai utilitarizmo ir pozitivizmo dvasioje, bet vis tik giliai apgalvotą parašė *Civilizacijos Istoriją* ir tuo veikalu daug nusvėrė Europos pasaulėžiūroje.

c) **Carlyle** (1795—1881), nepaprastą filozofą-istoriką, meno žinovą ir žmogų, kupiną energijos ir veiklumo. Jis parašė Prancūzų revoliucijos istoriją; be to dar Kromvelio, Pridriko Didžiojo, Šilerio gyvenimus.

Savo veikale apie *Didžiavyrius ir didžiavyrių pagarbą*, Karlylis praveda tą mintį, kad didžiavyriai tai Dievo išrinktieji pasiuntiniai ir pranašai; jie tveria istorija ir vedą minias, kurios savaime pasyvios; todel didžiavyriai esą verti ypatingo garbinimo.

Pats Karlilis visą savo gyvenimą sviravo ir kariavo tarp tikėjimo, kurį jam širdis ir vidaus balsas bruko, ir tarp šalto skepticizmo ir pesimizmo.

Antroje XIX amžiaus pusėje iš tarpo romanų rašytojų žymesni skaitosi Meredith, Stevenson, Wilde, iš dramaturgų Shaw.

George **Meredith'as** (1828—1909) po Tekerėjaus laikomas giliausiu ir rimčiausiu rašytoju. Jis savo romanuose gyvai ir nuodugniai nušviečia socialį ir kitus aktualius klausimus, pasirodo gilus psichologas, aštrus visuomenės ydų kritikas, bet neperdaug populiarus, platesnei visuomenei sunkiau suprantamas.

Pirmasis žymesnis jo romanas — *Rišardas Feverelis*: gabus ir daug žadąs jaunikaitis Rišardas, savo tėvo išauklėtas sulyg jo išgalvota ypatinga sistema, pasirodo visai netinkąs gyvenimui.

Stevensono (1850—1894) romanuose daug vaidentuvės, nepaprastų įvykių, romantizmo, pasakojimas gyvas, įdomus, gamtos vaizdai, kaip pas V. Skotą, rūstus ir didingi. Pirmasis veikalas, kursai atkreipė visuomenės dėmesį į Stevensoną, buvo vaikams parašytas, pusiau fantastiškas, bet žingeidus jo veikalas *Skarbų sala*, kur ypač gyvai nupiešta nepaprastas apgavikas Jonas Silveris, taip tipiškas, kaip Miltono Satana, ar Bairono Kainas.

Kiplingas — gabus romanų rašytojas, didis vokiečių priešas, ilgus metus išbuvęs Indijoje ir ją gerai pažinęs. Tarp kitų jo veikalų žymūs jo *Paprasti pasakojimai iš kalnų*, kur ryškiai ir gyvai nušviečiama įvairūs Indijos gyventojai ir luomai.

Oskaras **Wilde** (†1900) buvo dekadentas ir moralis bankrotas, kursai savo romane *Dorian Gray* kaip tik savo piešia gyvenimą, liuosą nuo bet kokio suvaržymo. Uaildui dailė ir menas tai viskas, tai vienintelė realybė ir tikrenybė, jo stačiai dievinama ir amžinai pastovi; atvirkščiai, gamta, žmonės, gyvenimo įvykiai tai chimera, menkutė dailės bezdžionė, neturį pastovumo, relatyvūs, netikri. Dorianas, sako jis virš minėtame savo romane, sensta, tampa raukšlėtas, gelsta, bet jo nupieštas paveikslas pasiliks amžinai gražus ir jaunas.

Rašo Uaildas gyvai, sąmojingai, mėgsta paradoksus, yra plačiai skaitomas, nors nėra mėgiamas. Gerokai įgarsėjęs savo ekscentriška pasaulėžiūra, kai vėliau ėmė nustoti savo megėjų, parašė keistą, nusiminimo kupiną *De profundis*.

Uaildas rašė ir dramatiškus veikalus, kurie kai kurį laiką turėjo pasisekimą savo originalumu; *Salomė* (aistringa ištvirkėlė), *Florentiškoji Tragedija* ir kitos tikrai pasižymi sąmojingu ir gyvu dialogu; bet sceniškumo juose nedaug, nesakant apie jų netikusį turinį.

Bernardas **Shaw** — karštas radikalas socialista, kurio dramose veikią asmenys tokie pat radikalūs ir atkaklaus būdo, kaip ir patsai autorius. Apie save augštai manydamas, Šekspyrui ir Ibsenui didžios reikšmės ir talento Šo nepripažįsta.

Nežiūrint jo radikalumo ir keistų naujų pažiūrų-idėjų, vis delto Šo šiandieną pas anglus gerokai populiarus del nepaprastai turtingos jo kalbos, gyvo stiliaus, są-

mojingumo ir skaudžios satyros. Jo veikalai irgi neperdaug sceniški. Lietuviškame vertime žinomos jo dramos: *Atskalūnas* ir *Čekoladinis Kareivėlis*.

Angliškoji Amerikonų Literatūra.

Neminint Benjamino **Franklino** (1706—1790), kursai ne tik politikoje, bet ir literatūroje buvo didžios svarbos, pirmasis, kurs įtikino europiečius, kad Amerika turinti savo literatūrą, buvo Vašingtonas **Irvingas** (1793—1859), kurio *Braižinių* (škicų) *Knygoje* ir garsiame romane *Alhambra* idealizuojama ramus gyvenimas, melankoliškai sielvartojama del legendarinės praeities žuvimo ir daug parodyta sąmojingumo ir jumoro.

Greta Irvingo stovi talentu nežemesnis, antras Amerikos rašytojas-romantikas **Cooper** 1789—1851, kursai savo romanais (60 tomų) labai gyvai nušviečia kai kuriuos svarbesnius momentus iš Amerikos istorijos, sekdamas bent kiek Valter Skoto pavyzdžiais.

Pirmasis jo romanas, kuriuo suįdomino skaitančią visuomenę, buvo *Šnipas*; čia autorius vaizdžiai piešia karą už Amerikos laisvę. Taip pat įdomūs jo romanai: *Vairininkas* (The Pilot), kuriame perstatoma jurininkų gyvenimas, *Paskutinysis iš Mohikanų* — geriausias iš Kupero romanų, *Vadovas Tyruose* ir dar penki kiti romanai, kuriais piešiama indijonų gyvenimas. Tačiau šiuose pastaruose nemaž perdėta tuo būdu, kad perdaug idealizuojama juose primityvi žmonės, jų gerumas ir kilnūs žygiai, prisilaikant Ruso teorijos; kai kur irgi perdaug prikimšta dirbtinių ir moralizuojančių dialogų, kurie tampa nuobodūs.

Prie žymesniųjų XIX amžiaus rašytojų priskiriama:

Allan Po, Hotornas, Longfelo, Holms, Mark Tven'as, Braunsan'as, Emerson'as.

Allan'as Poe (1809—1849) buvo labai gabus, didžio talento, bet rūsčiai mistiškos vaizduotės poėta, be to dar ir be etiškų principų, girtuoklis, kursai netvarkingu gyvenimu jį gerokai sau sutrumpino. Rašymo būdu ir talentu bent kiek primena Coleridge.

Žymesnieji jo tvariniai: a) *Juodvarnis*, parašytas žmonai mirus, ir b) *Varpai*. Juose skamba rūstus ir šiurpūs tonai, kurie atsiliepia disonansu amerikiečių optimizme. Po Alano įtaka net Europos literatūroje šiandieną jaučiama; ypač imta augštai jį vertinti prancūzų tarpe, pradedant nuo Bodelero ir jo šalininkų.

Hawthorne (1804—1864) puritonas parodė nemažą talentą, rašydamas daugiausia noveles ir romanus. Jisai; dar jaunas būdamas, sakydavo, nenorįs būti gydytoju, kad nereiktų misti iš žmonių ligų, nei kunigu, kad netektų misti iš žmonių nuodėmių, nenorįs būti nei advokatu, nes prisieitų gyventi iš žmonių barnių; jisai busiąs rašytoju.

Hotornas bent kiek sekė Po, pamėgęs, kaip apie jį sakoma, irgi juodais žirgais jodinėti tamsioj nakty. Jo veikalai, tariant Strinbergo žodžiais, sako: aš tau nelinkiu linksmybės, nes linksmybės nėra; kad tik tu turėtumei užtektinai jėgos pakęsti gyvenimą.

Vis delto Hotorno pasakojimuose daugiau angliško jumoro ir bent kiek moralios tendencijos. Daugiau jo tipingi: a) novelių rinkinys užvardytas *Gėdulos varpai per vestuvių iškilmes* ir b) iš romanų: *Namas su septyniais bokštais* ir *Marmoro Fauna*. Pastarasis — vienas jo geriausių romanų, nors jo išvados — savotiškos, su kuriomis vargiai begalima sutikti.

Wadsworth Longfellow (1807—1882), naujųjų kalbų profesorius Harvardo universitete, kai kada amerikonų

Tenisonu vadinamas. Nebuvo jisai geniju, be abejo; vis delto tai žymus ir amerikonų tarpe labai populiarus ir mėgiamas rašytojas, užkariavęs tautiečių širdis savo lengvomis, skambiomis ir simpatingomis eilėmis, kurių turinys: meilė, draugiškumas, ramus, pilnas vilties gyvenimas, naminės dorybės.

Kuomet Po ir Hotornas aikštėn vilkdavo tamsiąsias gyvenimo puses, Longfelo liesdavo linksmesnius gyvenimo reiškinius, įnešdamas šviesesnį spindulį, imdamas kuriniams turinį dažniausiai iš Amerikos gyvenimo arba iš jos praeities. Jo epiški veikalai puikiausiai supažindina skaitytoją su Amerikos gamtos vaizdais, piešia pirmųjų kolonistų puritonų įsikurimą, jų kovos su indijonais, indijonų pažiūras, jų mytologiją ir t. t. Tokio turinio yra jo gražiausias epas *Giesmė apie Hijavatą,* lietuviškai išversta Račkausko.

Dramatiškiems savo veikalams Longfelo dažnai skolina iš europiečių literatūros; pavyzd. *Ispanų studentas* iš Servanteso novelės.

Bet ypač gražios Longfelo giesmės, kaip štai: Sodžiaus kalvis, Angelo žingsniai (pavesta mirusiai jaunai žmonai), Gyvatos psalmė, Laivo statymas (sekant gražiausia Šilerio giesme Lied von der Glocke) ir kitos.

Liberališkesnę dvasią į intelektualį Amerikos gyvenimą įneša **Holmes** (1809—1894), medicinos profesorius, pagarsėjęs savo sąmojingais, kupinais jumoro, tai juokingais, tai rimtais pasakojimais *Autokratas prie pusryčių stalo,* kuriuose novelių formoje lengvai, gražiai, įdomiai su philosopho šypsena paliečia įvairius gyvenimo klausimus. Tuose pasakojimuose randame tikrų poėzijos perlų, kaip štai: Tyli melodija, Tarp žibučių ir kiti. Savo romane *Angelas sargas* Holms'as praveda mintį fizinio ir dvasinio paveldėjimo.

Pas **Marką Tveną** (1835—1911) jo įvairių nuotykių *Pasakojimuose*, pavyzd. *Gyvenime ties Misisipi*, linksmo jumoro, kartais net perdaug linksmo, dar daugiau, kaip pas Holmsą; nors paskesniame gyvenime Tvenas ėmė linkti prie sentimentalio romantizmo, pabėgęs į viduramžių pasaulį.

Emersonas (1803—1882) ir jo draugas Augustas **Brownsonas** (1803—1876) buvo ne tik stambūs literatai, bet gal dar daugiau mokslininkai. Bransanas iš pradžių buvo unitarizmo ir transcendentizmo šalininkas, bet nuo 1844 m. priėmė katalikų tikėjimą ir pasidarė uolus jo gynėjas labai rimtais straipsniais, bendradarbiaudamas „Quartely Review". Labai irgi rimtas jo veikalas — *Liberalizmas ir Bažnyčia.*

Emersonas — rapsodinis philozophas, teisybės poėta, kunigas metafizikas, universiteto profesorius. Jisai sakydavo, kad be didelio entuziazmo niekas ir niekados nieko didžio nėra atsiekęs. Kai kada jis vadinama amerikietiško transcendentalizmo tėvu, kursai individumą augščiau statė už visuomenę, liepia daugiau domėtis savo vidaus gyvenimu ir atsipalaiduoti nuo tradicijų. Jo puritonizmas susikristalizavo į gryną idealizmą.

Bemaž visi žymesni Amerikos rašytojai buvo iš Bostono, kursai yra Amerikos ne tik laisvės gimtinė, bet ir jos intelektualis centras, kaip Graikams Atėnai, Vokiečiams Münchenas.

Su paminėtais rašytojais angliškoje Amerikos literatūroje pasibaigė gabių, kulturingų, akademinių rašytojų laikotarpis, puritoniškos poėzijos, grožio ir amerikoniško romantizmo periodas. Iš naujosios pakraipos rašytojų verta paminėti Lovelį ir Vitmaną.

Whitman'as (1819—1892) labai originalus ir savitas rašytojas: jo eilėse ritmo, harmonijos ir kalbos grožio neieškok! Bet užtat stiliuje trykšta nepaprasta jėga ir

gaivališkas laisvės ir gyventi troškimas. Ypač stiprios, kupinos ugnies jo karo giesmės (Drum Taps). Su Vitmanu, kaip sakoma, galima nesutikti; jo ignoruoti negalima.

Bemaž tos pačios rųšies buvo ir **Lowell'is** (1819—1891), kurio plačiai žinomos satyros *Biglovo popeiiai*, kur autorius paliečia svarbesnius gyvenimo įvykius, jų tarpe ir naminį amerikonų karą.

Vokiečių Literatūra.

Germanų tauta, nustūmusi keltus į vakarus, apsigyveno Europos vidury tarp Reino, Alpių, Dunojaus ir Labos. Čia jie susidūrė su romėnais, kurių istorikas Tacitas pirmasis apie juos plačiau rašo, gal perdaug idealizuodamas jų vaišingumą, narsumą ir laisvės meilę. Jisai irgi rašo, kad germanai linkę prie girtuokliavimo, žaidimų ir šokių su giesmėmis, kuriose ar dievai garbinami, ar apgiedami karžygiai.

Tačiau tos pirmykščios stabmeldiškai religinės ir karžyginės giesmės per didįjį IV ir V amž. tautų maišatį užsimiršo; jų vietą užima kitos, kuriose dažniausiai garbinamas Atila, gunnų vadas, ir Teodorikas, ostgotų karalius.

Karolis Didysis, augštai vertindamas liaudies epą, buvo įsakęs tautos dainas surašinėti. Bet kadangi tose giesmėse, nors germanai ir buvo jau priėmę krikštą, vis delto pagonijos atgarsiai tebesigirdėjo, tai dvasiškija žiūrėjo į tas giesmes su nepasitikėjimu, kreivai, ir jos pamažu nyko ir užsimiršo.

Iš tų giesmių iki šiol išlikusi *Hildebrandslied* paeina iš VIII amž. Jos turinys toks: senas karžygys Hildebrandas, ostgotų karaliaus Teodoriko palydovas,

ilgus metus drauge su savo karaliumi gyvena pas gunnų karalių Atilą. Galop po metų grįžta į savo tėvynę Veroną. Bet ant Italijos sienos sutinka jauną karžygį, kuriame pažįsta savo sūnų. Tasai nenori tikėti, kad tai jo tėvas, ir reikalauja dvikovos. Dvikova prasideda; abudu kovoja, kaip milžinai, abiejų skydai lieka suskaldyti!... ir čia giesmė nutrūksta.

Giesmė sudėta metriškomis eilėmis su alliteracijomis, pakartojant eilutėje tą patį garsą žodžių pradžioje.

Devintojo amžiaus pradžioje stabmeldiškai karžygišką epą pradeda nustumti *giesmės legendos,* kuriose krikščioniškos pažiūros nėra dar visai atsipalaidojusios nuo stabmeldiškos priemaišos, bet visgi vyrauja. Jų turinys dažniausiai Heliand (Išganytojas), Krist, arba pasaulio galas su vaizdžiu nupasakojimu pragaro kančių ir dangaus linksmybių.

Krikščionybei X amžiuje įsigalėjus germanų tautoje ir jų karaliams Ottonams užmezgus artimesnius ryšius su Italija, ima Germanijoje plėstis lotynų kalbos vartojimas. Iš to tai laikotarpio paeina episkas veikalas *Valtharius manu fortis* (Drąsusis Valtaris), hegzametru parašytas vienuolio **Ekkehardo** († 973). Veikalo turinys toksai: jaunas Valtaris, ilgus metus išbuvęs pas Atilą, galop nuo jo dvaro bėga su sužadėtine Hildegunda ir su brangiais turtais į savo Akvitanijos tėvynę. Vogezų kalnuose jam kelią pastoja karalius Gunteris su 12 karžygiais. Prasideda kova, kuri tačiau laimingai baigiasi taika, o Valteris, grįžęs namo, susituokia su savo sužadėtine.

Nuo XII amž. prasidėję Europoje kryžiaus karai stipriai paveikia į tautų vaidentuvę ir tveria religiniai karžygiškas giesmes; prasideda raitelių amžius, o su jais ir moteries idealizavimas. Po prancūzų trubadurų įtaka atsiranda ir Germanijoje *minnezingeriai* (minne

— meilė, singen — giedoti), kurie kai kada net tuos pačius asmenis apgieda, kaip ir prancūzų trubadurai: Karolį Did., Sangralį, Rolandą, Arturą, Parsivalį ir k. Minnezingerių tėvu laikomas Enrikas von Veldcke XII amž. gale.

Prie tautinės poėzijos atgimimo tais laikais nemaža prisidėjo ir garsus ciecorių Hohenštaufenų viešpatavimas, kurie mėgo patys ir globojo giesmes ir giesmininkus prie dvaro.

Iš žymesnių to laikotarpio epiškų giesmių, kuriose germanų tautos įvykiai apgiedama, paminėti galima *Hercog Ernst*, kur atpasakojama Liudolfo sukilimas prieš savo tėvą ciecorių Ottoną I ir švabų ercogo Ernsto sukilimas prieš patėvį Konradą II. Antrojo sukilimo pasakojimas davė medžiagos paskui Uhlandui poėtui parašyti dramą.

Gana karakteringas to laikotarpio minnezingerio Ulriko von Lichtensteino poėtiškas veikalas *Frauendienst*, kursai pasižymi ypač augšta moteriškės pagarba. Bendrai imant, minnezingeriai stovi žemiau už provansalų trubadurus: pas juos bemaž išimtinai ir per tat iki nuobodumo giedama vien tik meilę.

Iš minnezingerių apie meilę giesmių ir iš senų tautos padavimų, siekiančių Atilos ir tautų kilnojimos laikus, XII amž. gale nežinomo autoriaus parašyta vadinamoji *Nibelungų poėma*, kuri germanams tokios pat vertės, kaip Ilijada graikams. Toji nepaprasta poėma-epopėja prasideda žodžiais: „Daug stebuklinga senose pasakose apie garsius didvyrius, jų didžius darbus, jų nelaimes ir linksmybes, ašaras ir dejones ir t. t.

Nibelungų giesmės turinys toksai: Burgundų šaly Vormse ant Reino viešpatauja karalius Gunteris; prie jo sesuo gražuolė Krimhilda; dvariškių tarpe pasižymi vasalai Hagenas, Falkeris, Dankvartas ir kiti. Gražioji

Krimhilda pasakoja savo motinai Utei sapną: ant jos sakalo užpuola du ereliu ir jį sudrasko.

Atvyksta į Vormsą iš Niderlandų karalaitis Zigfridas, garsus karžygys, prašyti Krimhildos rankos. Jis įgarsėjo tuo, kad, nuveikęs Nibelungų giminę, paėmė jų didžius turtus, o nukovęs baisų siaubą, išsimaudė jo kraujuose ir pasidarė neįžeidžiamas; tik jam besimaudant krito ant nugaros lapas ir paliko krauju neapmazgotą vietą, per tat paliečiamą.

Zigfridas, gyvendamas pas Gunterį ir čia darydamas garsius žygius, tik po metų išvysta per puotą gražuolę Krimhildą, ir tuojau abudu vienas kitą pamyli. Bet Gunteris sutinka tik tuomet seserį išleisti, jei Zigfridas padės jam vesti Islandijos karalienę gražią Brunhildą, kuri tik už to sutinka tekėti, kas ją dvikovoje nuveiktų. Daug didžiavyrių norėjo ją vesti, bet dvikovoje nuo jos žuvo; nes jos skydą vos keturi vyrai tegali pakelti, o akmenį, kurį ji laido iš kilpinės, vos dvylika vyrų tepaneša.

Gunteris ir Zigfridas vyksta į Islandiją ir, Zigfridui nematomu apsiaustu apsidengus padedant, Gunteris nuveikia gražią Brunhildą. Tada visi važiuoja į Vormsą, ir ten keliamos vestuvės: Gunterio su Brunhilda, Zigfrido su Krimhilda. Po vestuvių Zigfridas grįžta į Niderlandus, kur tėvas mirdamas palieka jam sostą.

Po dešimties metų laimingo pagyvenimo Zigfridas su Krimhilda aplanko Vormse gimines. Per iškilmingą puotą karalienės: Krimhilda ir Brunhilda, girdamosios savo vyrais, susipyksta: Brunhilda sužino, kad jos vyras Gunteris, tik Zigfridui padedant, dvikovą laimėjęs; tuo būdu jaučiasi pažeminta ir, kad atkeršytų savo rivalei Krimhildai, nutaria nužudyti jos vyrą Zigfridą. Savo nedoram sumanymui įvykdyti randa sau pagelbininką, ištikimą dvariškį Hageną, kursai medžioklės metu, kai

ištroškęs Zigfridas pasilenkė prie šaltinio atsigerti, smeigia jam į paliečiamą nugaros vietą ir nužudo.

Ne gana to, nedorasis Hagenas skriaudžia Krimhildą dar antru atveju: apgaulingu būdu sužinojęs, kur sudėti Nibelungų turtai, atveža juos į Vormsą ir Reine skandina. Griaudžiai verkdama savo mylimo vyro, Krimhilda ieško progos atkeršyti Hagenui ir burgundiečiams.

Trylika metų praslinkus nuo Zigfrido mirties, miršta gunnų karaliaus Etselio (Atilos) žmona, ir jisai siunčia piršlius pas Krimhildą. Ta sutinka tekėti ir važiuoja į Vieną, tikėdamasi tuo būdu, kaip galingo valdovo žmona, galėsianti atmonyti savo piktadariams.

Po vestuvių į kiek laiko kviečia Krimhilda savo giminaičius pas ją viešėti. Hagenas, lyg ką negera nujausdamas, atkalbinėja karalių Gunterį nuo kelionės, bet šiam reikalaujant, vyksta visi su burgundiečiais į Vieną. Ties Viena Dunojaus undinė juos perspėja: „grįžkite, iki dar nevėlu! Kitaip nieks iš jūsų nebegrįš namo, išskyrus karaliaus kapelioną“. Bet jie perspėjimo nepaklausė.

Vienoje, jiems apsinakvojus paskirtuose rūmuose, Krimhildos ištikimi raiteliai nakčia juos užpuola. Prasideda baisi skerdynė; mušiui aptilus, girdėtis, kaip srovena kraujas, kurs bėga į kiemą. Žūva visi burgundai. Gunteris ir Hagenas kovoj sužeisti ir paimti į nelaisvę, kuriuos Krimhilda pati savo ranka žudo. Tačiau vienas jos ištikimas karžygys Hildebrandas, kurs lig šiol prieš burgundus, greta ostgotų karaliaus Ditricho (Teodoriko), drąsiai kovėsi, pasipiktinęs Krimhildos žiaurumu, pakėlė prieš ją pačią savo kardą ir sukapojo į gabalėlius.

Taip žuvo burgundų karžygiai ir Nibelungų turtai Baigiasi epopėja žodžiais: „tiek tik jums dar pasakysiu, kad visi raiteliai ir gražios ponios ilgai verkė“.

Ar ta tautiškoji germanų epopėja sudėta iš atskirų liaudies epinių dainų, sutvarkytų į vieną veikalą kokio nors nežinomo poėto, ar tai jos autoriumi buvęs austrų raitelis iš XIII amž. Kürenbergeris, nėra tikros žinios.

Poėma parašyta eilėmis keturių metrų, ir taip prasideda:

Uns ist in alten maeren wunders vil geseit
Von heleden lobebaeren, von grozer arebeit...

Poėmos kalba sena, sunkokai dabar suprantama, bet vaizdi ir gyva. Asmenys, ypač Zigfridas ir visos moterys labai ryškiai nupiešti.

Poėma labai gyvai atvaizduoja tą pusiau laukinį, pusiau legendarį laikotarpį, pilną žiaurumo, drąsos ir geležinio būdo žmonių, kuomet Europos tautos kilnojos iš vienos vietos į kitą, kariavo, maišėsi. Yra epopėjoje nemažai ir anachronizmo, kursai poėzijai ne tiek kenkia. Taip, Etselis (Atila) iš V amž. ir Ditrichas (Teodorikas ostgotų karalius) iš VIII amž. poėmoje veikia viename laikotarpy.

Nibelungų epopėja XIX amžiuje labai talentingai buvo perdirbta vokiečių poėto Hebbelio į dramatišką trilogiją, kupiną gyvo veiksmo, stiprių įspūdžių ir pusiau mytiškų vaizdų.

Greta „Nibelungenlied“ tame bemaž pačiame laikotarpy galima pastatyti antrą liaudies tverybos veikalą, *Gudrunlied*, kuri nedaug žemiau vertinama už Nibelungų epopėją. Ji atsiranda XIII amžiuje; jos gimimo vieta — Bavarija ar Austrija. Nibelungų epopėja baigiasi tragiškai, Gudrunos poėma, nors turi nemažai kruvinų scenų, tačiau baigiasi laimingai.

Gudrunos poėmos turinys toks: Fryzų karaliaus dukterei Gudrunai peršasi Normanų karaliaus sūnus Hartmutas ir Zelandijos karalius Hervigas. Gudruna atiduoda ranką Hervigui. Bet normanų karalius ir jo sūnus Hartmutas, nesant namie fryzų karaliui ir jo žentui Hervigui, užpuola fryzų šalį ir išsiveža Gudruną. Fryzai pasiveja užpuolikus ties marėmis; čia ant marių pakrančio ištinka mušys, kuriame ypač atsižymi fryzų milžinas Vatė su uolektine barzda. Vis delto fryzai mušį pralaimi, jų karalius krinta nelaimingoje kovoje užmuštas.

Normanai išsiveža Gudruną, kurią per prievartą veda dabar Hartmutas. Bet toji pasilieka ištikima savo pirmam vyrui; todel Hartmuto motina Gerlindė visaip ją kankina, pavesdama jai žemiausius darbus atlikinėti. Tuo tarpu fryzų jaunimas auga į vyrus, tvirtai pasiryžęs normanams atkeršyti.

Vieną kartą Gudruna, Gerlindės pasiųsta, plauna baltinius marių pakrašty. Kaip tik tuomet atvyksta Hervigas su nauja fryzų kariuomene paliuosuoti Gudrunos ir ją randa baltinius beskalbiant. Jie, kaip raiteliai, nenori Gudrunos atsiimti vogtinai be kovos. Prasideda mušys, kuriame krinta nukautas normanų karalius Liudvikas, o nedora Gerlindė Vatės ranka nukirsta; jų sūnus Hartmutas paimtas į nelaisvę. Hervigas laimingai grįžta su ištikima Gudruna; o jos draugę Hildburgą veda laisvei grąžintas Hartmutas.

Neperilgą „Gudrunlied“ vokiečiai vadina savo tautiškos poėzijos perlu, nors ir mažesnės vertės, negu Nibelungenlied. Veikiantys asmenys ir čia labai ryškiai apibūdinti; moters ištikimybė, karžygių narsumas ir teisybės viršus — pamatinės poėmos mintys.

Labai simpatiškai piešiamas Horantas, saldžių giesmių dainius: kai suskamba jo meili giesmė, užmiršta

paukščiai rytmetinį čiulbėjimą, gyvuliai nustoja kandę pievoj žolę, žuvys vandenyse paliauja plaukusios. Įdomus irgi poėmoje mytiškas fryzų milžinas Vatė.

Be virš minėtų poėmų, kurias dalimi galima priskirti prie liaudies tvarinių, turėjo XII amžius vokiečių tautoje ir keletą poėtų, epiškais veikalais ir lyrikoje bent kiek žymesnių. Iš jų galima nurodyti Hartmaną von Aue, Volframą von Eschenbach, Gotfridą von Strasburg, Valterį von Fogelveide. Visi jie buvo daugiau ar mažiau prancūzų trubadurų ir truverų įtakoje. Trys pirmieji daugiau pasižymėjo epiškais veikalais, Fogelveidė lyrika.

Hartmanas be kitų dalykų yra parašęs: *Grigalių ant akmens* ir *Nelaimingąjį Enriką*. Pirmojo veikalo turinys — labai populiari viduramžy legenda, labai primenanti graikų Edipą: Grigalius nežinodamas veda moterį savo tikrą motiną. Sužinojęs, kame dalykas, jisai 17 metų daro atgailą atsiskyrėliu ant nuošalaus marių iškišulio. Gavęs nuodėmės atleidimą, jisai palieka papa ir tuomet išriša ir savo motiną.

Antrojo veikalo turinys: švabų didikas Enrikas lebaudamas gauna raupsų ligą. Salerno gydytojas jam sako, kad tik tada jis galėsiąs išsigydyti, kai nekalta mergelė jam paaukosianti savo širdies kraujo. Tikrai, vieno dvariškio duktė sutinka pasiaukoti, ir abudu vyksta į Salerno miestą, kad gydytojas perpjautų mergelės širdį. Bet paskutinėje valandoje Enrikas atsisako priimti tokią auką, stebuklingai išgyja be širdies kraujo ir veda gailestingąją mergaitę sau žmona.

Wolfram von Eschenbach parašė veikalą *Parsival*, kuriame ypač žymi prancūzų legendų įtaka. Parsivalis savo motinos auklėjamas toli nuo žmonių, giriose, kad nežūtų nuo kalavijo, kaip jo tėvas raitelis. Bet Parsivaliui užaugus, jame atsiliepia tėvo kraujas: slapčia jis

pabėga nuo motinos ir įgarsėja nepaprastais žygiais, kaip raitelis. Galų gale po įvairių įvairiausių nuotykių, pasiekia Gralio karalystę ir tampa jos karaliumi.

Volframas parašė ir daugiau veikalų. Visi jie, kaip ir Hartmano tvariniai, rimti savo turiniu, kilnūs, gryni: meilė juose idealizuojama skaisti, dvasinė. To negalima pasakyti apie Gotfrido von Strassburg veikalą *Tristan und Isolde*, kur karštomis eilėmis apgiedama Tristano meilė, kūniškos aistros kupina, prie savo dėdienės Izoldės. Veikalo geroji pusė — graži kalba, lengvos eilės ir ryškus asmenų apibūdinimas.

To amžiaus lyrikoje daugiau matosi savystovumo ir gilesnio jausmo, mažiau provansalų trubadurų įsravos. Lyrikos turinys dažniausiai meilė ideali ir žemiška garbinimas šv. Mergelės, gamta, tėvynė.

Lyriškus veikalus rašė ir ką tik paminėti epikai; bet žymiausias ir simpatingiausias XII amž. lyrikas Walteris von Vogelweide tirolietis (1170—1230), miręs Viircburge. Rods, gilesnės minties, naujų idėjų pas jį nėra, bet daug tyro jausmo, graži ir aiški kalba, lengvos eilės.

Fogelveidės lyrikos turinys dažniausiai: ideali moteriškės meilė, patriotizmas, gamta, kito geresnio gyvenimo viltis. Kaip vokiečių patriotas jis pasididžiuodamas apgieda Hohenštaufenų laikus. Jam kai kurie priskiria ir patriotišką vokiečių dainą: Deutschland, Deutschland über alles.

Nuo Valterio mirties minnezingerių poėzija žymiai puola. Minnezingeriai, pirma iš raitelių luomo, laikui bėgant, išsigima į meisterzingerius, giesmininkus iš vidurinio miestelėnų-amatninkų luomo, gauna nuo Karolio II sau privilegijas, susiburia į giesmininkų draugijas, korporacijas, cechus, pavirsta savo rųšies amatninkais, išsidirba savo rųšies taisykles, tradicijas

poėtiškai tvėrybai, kur žiūrima ne tiek minties ir turinio, kiek išviršinių, dirbtinių formų. Taip susitvarkę jie išsilaiko bemaž iki XVIII amžiaus.

Prie minnezingerių puolimo daug prisidėjo pačių raitelių-riterių nykimas ir išsigimimas. Kryžiaus karai vaduoti Šventąją Žemę jau nebežadina entuziazmo, kaip pirmiau; riteriai arba patenka į neturtą, arba pavirsta paprastais banditais, vieni kitų pilis užpuldinėdami, savytarpy kariaudami.

Bet puolant minnezingeriams ir meisterzingeriams, pradeda daugiau pasireikšti poėzijoje liaudies tveryba; atsiranda *liaudies dainos ir pasakos.* Tos pasakos, gal po Aizopo sakmių įtaka, mėgsta gyvulių gyvenimą atpasakoti. Laikui bėgant, toms iš gyvulių gyvenimo pasakoms pradedama prikergti lengvo pašiepimo ir satyros elementas. Ypač mėgiami buvo pasakojimai iš vilko ir lapės gyvenimo. Iš tų liaudies pasakų apie lapę paskesniais laikais Gėtė sutvėrė savo pusiau satyrišką poėmą *Reineke Fuchs.*

Greta tų pasakų, kurios po priedanga gyvulių pašiepia žmones ir jų ydas, atsiranda ir tikra neslėpiama satyra. Žymiausiu tos rųšies rašytoju buvo **Sebastionas Brantas** štrazburgietis, tikįs humanista, kursai 1494 metais išleido veikalą *Narrenschiff* (Kvailių laivas).

Ant kvailių laivo susirinko 110 rųšių kvailių ir jie plaukia į Narragoniją arba į Kvailiją. Čia labai gyvai ir satyriškai išvelkama aikštėn įvairiausios tų laikų ydos, kvailystės, iškripimai, visuomenės nuodemės.

Tuo pačiu laiku, XIV ir XV amž. pradeda pas vokiečius užsimegsti pirmieji *dramatiški veikalai.* Jų geneza bemaž ta pati, kaip ir pas prancūzus, ar kitas romaniškas tautas; jos gimė iš mysterijų ir bažnytinių apeigų. Pradėta šv. Rašto kai kuriuos tekstus-dialogus

versti į vokišką kalbą ir bažnyčiose skaityti, pasiskirsčius rolėmis.

Laikui bėgant, pradeda į šv. Rašto tekstą kaišioti juokinančius sakinius, priedus, kai kada nevisai padorius; tuomet tų dialogų deklamacija iš bažnyčių pašalinta ir perkelta į gatves.

Iki tie dialogai turėjo daugiau rimtą, religinį pobūdį, jie buvo sakomi per didžiąsias šventes: Kalėdas, Velykas, Dievo Kūną. Vienas iš daugiau nusisekusių tos rųšies veikalų buvo *drama apie 7 išmintingas ir 7 kvailias mergaites,* pasirodžiusi 1322 m. Eizenache.

Per Užgavėnes irgi buvo sakomi arba lošiami dialogai; jie kai kada buvo ne tik satyriško pobūdžio, bet ir nevisai padorūs savo pasilinksminimais, užbaigiant karnavalą.

Nors literatūra ir poėzija XIV ir XV amžiais nebuvo turtinga Vokietijoje, tačiau mokslai tuo laiku, mokyklos ir mokslo židiniai-universitetai ima kas kartą daugiau atgyti. Naujai išrastas knygų spaudinimo būdas kaip tik ir prisidėjo prie to gyvesnio mokslo klestėjimo.

Nuo XVI amž. prasideda Vokietijoje *humanizmas ir renesansas,* atėjęs čionai iš Italijos ir Prancūzijos; imta su ypatingu pamėgimu studijuoti klasikai. Ta naujoji srovė nemaž prisidėjo prie gilesnių studijų, prie rimtesnio pažinimo grožio, išlavinimo meniško skonio, bet perdaug persiėmusi senovės graikų ir romėnų dvasia, krikščionijai ji pasireiškė priešinga.

Ta naujoji srovė buvo ir savitai vokiečių literatūrai gana kenksminga, kadangi su pamėgimu senovės lotynų kalbos ėjo greta savos vokiškos kalbos apleidimas, nustumiant ją į antrą eilę.

Tame XVI amžiuje, vokiečių literatūroje neperturtingame, gana žymią rolę sulošė **Martynas Liuteris** (1483—1546). Rods, katalikų tikėjimui ir Bažnyčiai

jis labai pakenkė; jisai irgi buvo priežastimi religinio suskilimo Vokietijoje ir kilusių religinių karų, kurie per 30 metų (1618—1648) baisiausiai sunaikino vokiečių šalis; tačiau vokiečių kalbai Liuteris nemažai pasidarbavo.

Visupirmu Liuteris gana gera vokiška kalba išvertė *šv. Raštą* ne iš lotyniškos Vulgatos, Bažnyčios patvirtintos, bet iš žydiško ir graikiško teksto, pasinaudodamas toje srity Erazmo ir Reuchlino darbais.

Paskui, žinodamas, kokią svarbą religiniame tautos gyvenime turi *šventosios giesmės,* Liuteris jų sutvarkė virš 40, naujai pats jas rašydamas, ar senąsias kalbos žvilgsniu išdailindamas. Tos giesmės, gana talentingai sustatytos, turi nemažą literatišką vertę. Be to Liuterio pavyzdys paskui paskatino ir kitus, šventųjų giesmių megėjus, prie jų tvarkymo ir dailinimo.

Kiti bent kiek žymesni to laikotarpio rašytojai buvo pamėgę ypač satyriškoje pakraipoje rašyti; mat vokiečių tauta, religiniu žvilgsniu suskilusi į dvi sau priešingas kryptis, davė satyriškiems tvariniams nemaža medžiagos: liuteronai katalikus, katalikai liuteronus ypač pašiepimo sąmojingumu stengės skaudžiau įžeisti ir nuveikti.

Von Hutten'as (1488—1523) rašo *Epistolae obscurorum virorum,* kur pajuokia katalikų vienuolius, **Murneris** (1475—1537) dar sąmojingiau rašo *Von dem grossen lutherischen Narren,* lengvomis eilėmis pašiepdamas Liuterio pasekėjus.

Bet gal gabiausias to laikotarpio satyrikas buvo Johann **Fischart'as** (1545—1590), aršus katalikų, ypač jezavitų priešas, kursai parašė nemažai satyriško turinio veikalų; iš jų ypač įgarsėjo *Geschichtsklitterung* — satyriškas romanas, kuriame autorius, sekdamas Rabelės veikalu „Gargantua ir Pantagruel", pajuokia visuo-

menės ydas ir kvailystes labai sąmojingai, bet kai kada šlykščiai.

Galop prie XVI amž. priklauso vienas žymiausių vokiečių meisterzingerių **Hans Sachs** (1494—1576), Niurenbergo miesto batsiūvys, labai daug skaitęs ir buvęs miklus gyvenimo reiškinių tėmytojas. Jisai parašė virš 4000 giesmių, kurių turinys paimta arba iš kasdienio gyvenimo, arba iš vokiečių praeities, arba galop paskolinta iš klasikų; bet daugiausia jis mėgo bibliškus tematus.

Tų taip gausingų giesmių vertė, be abejo, nevienoda: pasitaiko ir silpnokos. Gana talentingi irgi jo pasakojimai, kaip štai *Das Schlaraffenland* (Utopijų-svajonių šalis). Jo dramatiški veikalai labai silpnoki; bent kiek geriau pasisekusi, užgavėnėms parašyta, *Das Narrenschneiden.*

XVII amžiuje trisdešimties metų karas baisiausiai sunaikino vokiečių kraštą: laukai liko apleisti, miestai ir sodžiai išdeginti, gyventojų skaičius sumažėjo, mokyklos užsidarė, tikėjimas puolė, jo vietoje vyravo tamsūs prietarai ir religinė neapykanta; kai kurie vokiečių kraštai pateko žuvėdams ar prancūzams; patriotinis jausmas nuslopinta, prancūzų mados ir papročiai pamėgdžiojami.

Tokiose sunkiose vokiečiams apystovose nebuvo ir jų literatūroje žymesnių talentų. Patriotinis pulsas ir literatūroje gyvybė bent kiek daugiau pasireiškė Silezijoje, kuri tuo žvilgsniu pirmąją rolę tuomet lošė. Prie lyrikų, bent kiek tame laikotarpy žymesnių priklauso **Opitz'as** (1597—1639), **Paulius Flemingas** (1609—1640), **Simanas Dach'as** (1605—1659), kilęs iš Klaipėdos krašto, gyvenęs Karaliaučiuje.

Nors Flemingas savo pirmtakūną ir vadino vokiečių Pindaru, Omeru, Marotu, tačiau Opicas toli gražu tų

palyginimų neužtarnavo. Jo lyrika pasižymi tik lengvu eiliavimo būdu. Jisai yra irgi parašęs apie vokiško eiliavimo būdus *Von der deutschen Poeterey.*

Daugiau talento ir tikro jausmo pas Flemingą ir Dachą; kai kurios jų nusisekusios dainelės ir šiandieną dar skaitomos ar dainuojamos. Flemingą kai kada laikoma Fogelveidės įpėdiniu, nors talentu vis delto jis silpnesnis.

Tų Silezijos dainių įpėdiniai, laikui bėgant, pasidavė perdaug įtakai prancūzų literatūros ir lotynų Ovidijaus, kurs tuomet ypač buvo madoje; mėgo poėzijoje nepadorius ir baisius tematus ir visa, kas nepaprasta, nenaturalu. Ta kraštutinė kryptis neužilgo susilaukė reakcijos.

Bent kiek didesnę pažangą XVII amžiuje padarė drama: Andrius **Gryphijus** (1616—1664) rašė ir tragedijas ir komedijas, sekdamas Senekos ir kitų pavyzdžiais. Komedijos bent kiek geriau jam sekėsi, kuriose netrūksta naturalaus komiškumo. Gripijaus dramatiški veikalai, bendrai imant, nors neturi didesnės vertės, nors daug matosi jose perdėjimo, trūksta akcijos sukoncentravimo, tačiau sulyginus juos su pirmaisiais XV amž. Niurenbergo dramų mėginimais, vis delto matosi dabar nemaža pažanga.

Iš daugelio to laikotarpio apysakų ir romanų, sekant prancūziškais ir ispaniškais pavyzdžiais rašytų, savo turiniu labai menkų, pilnų perdėjimo, nenaturalumo, šiandieną visai užmirštų, vienas tiktai iki mūsų dienų išliko, nenustojęs savo vertės, su tikru talentu parašytas Jokūbo Christoffelio von **Grimmelshausen'o** (1625—1676) iš Hesijos, tai *Simplicissimus*, kuriame labai vaizdžiai ir gyvai autorius piešia savo pergyvenimus ir atsiminimus iš 30 metų karo.

XVII amž. gale ir XVIII amž pradžioje vokiečių literatūroje greta prancūzų įtakos atsiranda anglų — Ričardsono, ypač Tamsano įsrava: pradėta nusigręžti nuo nenaturalaus pseudoklasicizmo, gerėtis ir idealizuoti gamtą; nuo šalto atsibodusio pseudoklasicizmo persimetama į antrą kraštutinumą, į sentimentalizmą. **Halleris** (1708—1777) šveicarietis savo veikale *Alpės* vaizdžiai ir su ypatinga gamtos meile piešia savo tėvynės kalnus ir jų gyventojus. Tos pačios pakraipos buvo ir mūsų Duonelaičio bemaž vienmečiai ir Karaliaučiaus universiteto, rasit, jo draugai — Evaldas **Kleistas** (1715—1759), parašęs *Pavasarį* ir **Gellertas** (1715—1769), sakmių ir pasakojimų autorius.

Žydėjimo periodas.

XVIII amžiaus galas ir XIX amžiaus pradžia pasireiškė pas vokiečius nepaprastu gaivumu, dvasios pakilimu ir pažanga visose gyvenimo srityse: politikoje (Pridrikas II Didysis), moksluose: istorijos, gamtos tyrimuose, ypač philozophijoje (Kantas, Fichte, Schellingas, Hegelis), galop ir literatūroje, kurioje paprastai atsispindi tautos veidas ir jos pulsas.

Prie literatūros atgimimo prisidėjo ir bendras tautos pakilęs tuomet ūpas ir kai kurie specialūs veiksniai: Rousseau ir anglų rašytojų įtaka, atsipalaidojusi nuo šalto pseudoklasicizmo, grįžusi prie gamtos ir prie liaudies tverybos, prancūzų revoliucija, paskelbusi žmogaus teises ir pakėlusi pavienio žmogaus (individo) reikšmę, galop gilesnis klasiško grožio supratimas, vadovaujant tokiems meno žinovams ir kritikams, kaip Vinkelmanas ir Lessingas.

Pirmuoju žymesniu rašytoju, pradėjusiu vokiečių literatūroje naują epoką, be abejo, buvo Pridrikas Klop-

štokas (1724—1803), ėjęs augštesnes studijas Jenos ir Leipcigo universitetuose, ilgokai gyvenęs Kopenhagoje prie danų karaliaus dvaro be ypatingų priedermių, miręs ir palaidotas Hamburge.

Didžiausias Klopštoko veikalas — jo *Mesijada*, poema iš 20 giesmių, hegzametrais parašytų, kurios poėmos tverybai jis pašventė 25 metus, išleisdamas laikas nuo laiko atskiras giesmes. Pavyzdžiu jam buvo Miltono epopėjos „Prarasto Rojaus" vokiškas vertimas, Rodmero išleistas.

Pirmosios trys giesmės Klopštoko Mesijados, 1748 metais atspaudintos, turėjo nepaprastą pasisekimą savo gyva, poėtinga ir jautria kalba, nors pats eiliavimo būdas (hegzametras) pasirinkta sunkokas.

Poėmos turinys — žmonijos atpirkimas. Vyriausias joje asmuo — Jezus Kristus, Jo kentėjimai, mirtis ir prisikėlimas iš numirusiųjų.

Nors poėmoje yra labai daug gražių, jautrių vietų, gilaus tikėjimo įkvėptų, tačiau pats veikalas palyginti žemesnės poėtiškos vertės už „Prarastą Rojų": poėmoje perdaug lyrizmo, abstrakcijos ir stoka plastikos. Kai kurie kritikai Klopštoko veikalą vadina ne poėma, bet ilgu himnu, Atpirkėjui pašvęstu. Vis delto Klopštoko poėma savo laiku turėjo didelės įtakos ir svarbos; joje matyti nepaprastas poėtiškas autoriaus talentas ir gilus, nuoširdus jo tikėjimas.

Be to Klopštokas dar rašė giliai atjaustas ir nemažos vertės odas ir religines giesmes. Odų turinys dažniausiai religinis ar patriotinis; rečiau meilė ir gamta.

Dramatiški Klopštoko veikalai, nors juose daug Dievo ir tėvynės meilės pareikšto, didesnės literatiškos vertės neturi: juose daug lyrikos, maža akcijos, veikiantiems asmenims trūksta ryškesnio apibūdinimo.

Kristupas Vylandas (1733—1813), pastoriaus sūnus, pradžioje savo poėtiškos tverybos buvo Klopštoko pasekėju. Tos pakraipos yra jo eilėraščiai: *Išmėgintas Abraomas*, ypač *Krikščionio Pergyvenimai*, kur jisai aiškiai nusistatęs prieš Anakreono šalininkus, prieš Bakcho ir Veneros mėgėjus.

Tačiau paskui savo vėlybesniuose romanuose patsai nusigręžia nuo krikščioniškai moralių pažiūrų, pasiduodamas senovės graikų įtakai, enciklopedistų pakraipai ir satyriškam Voltėro skepticiźmui.

Iš jo romanų ypač du — *Agathonas* ir Oberonas išgarsino Vylando vardą. Pirmame poėta stengiasi įpiršti savo paidagogiškas pažiūras ir įrodyti, kad prigimtis ir gyvenimas stipresni už išgalvotas ir svajojamas dorybes. Tuo romanu į save atkreipęs dėmesį, Vylandas buvo pakviestas į Erfurto universitetą profesoriauti, o paskui į Veimarą auklėti gercogo sūnų.

Dar didesnį pasisekimą turėjo Vylando romanas *Oberonas*, kuriame jis mėgino atvaizduoti viduramžius. Rods gilesnio viduramžių supratimo ir jų dvasios atjautimo autorius neparodė, bet su jo vaidentuvės lakumu vargiai kas gali susilyginti. Tas romanas taip patiko Getei, kad jį pavadino gryniausios poėzijos pavyzdžiu, kuriuo gerėsis amžiai, iki poėzija bus poėzija, auksas auksu. Tasai pagyrimas šiandieną atrodo gerokai perdėtas, nors kalbos tobulumu, eilių lengvumu ir vaizduotės turtingumu veikalas tikrai gražus.

Oberono turinys skolintas iš seno prancūzų romano *Hyon de Bordeaux*. Hyon'as užmušė Karolio Didž. sūnų ir už tai buvo ištremtas į Babiloną, kur jisai, kalifui su savo emyrais puotaujant už apskrito stalo, turėjo nukirsti galvą tam, kursai sėdės kalifo greta iš kairės, pabučiuoti viešai tris kartus sosto įpėdinio sužadėtinę, parvežti Karoliui dovanų: keturius jo dantis

ir porą pluokštų iš žilos kalifo barzdos, galop su kalifo dukterimi grįžti į Europą; tik tada jam bus žmogžudystės kaltė dovanota.

Visa tai raitelis Hyonas išpildo su pagelba burtininko Oberono, bet grįždamas marėmis į Europą, kelionėje užmiršta perspėjimo, išlaikyti skaistybę, iki papa palaimins jo jungtuves su kalifo dukterimi; už tai vėl jam tenka patirti įvairiausių priepuolių. Galų gale atvyksta į Paryžių stačiai į turniejus ir čia, kaip pergalėtojas, gauna nuo Karolio D. kaltės dovanojimą, atgauna savo dvarus ir laimingai gyvena su savo žmona.

Vylandas savito, gilesnio talento neparodė; jo lyriniai veikalai silpnoki; bet vokiečių stilistikoje nemaži jo nuopelnai. Jisai irgi pirmasis iš vokiečių atkreipė dėmesį į Šekspyro dramas, kurių keletą išvertė vokiškai.

Prieš Vylandą, kaipo pasidavusį svetimai prancūzų, dalimi ir senovės graikų įtakai, susidarė Getingeno universiteto studentų ratelis (Hainbund), pastatęs sau uždavinį kariauti prieš visą, kas nevokiška, kas netikra; jiems idealas buvo Klopštokas.

Iš to tai ratelio daugiau už kitus įgarsėjo **Bürgeris** (1748—1794) savo baladomis, jų turinį paimdamas dažniausiai iš liaudies pasakų ir jos motyvų. Populiariškiausia ir geriausiai nusisekusi jo balada — *Lenora*, versta į daugelį kalbų. Rusų Žukauskas, laisvai ją išvertęs, pavadino Liudmila.

Lesingas ir Herderis labai daug nusvėrė vokiečių literatūroje ne tiek savo originaliais kūriniais, kiek giliu dailės ir meno supratimu ir labai rimtais kritikos rašiniais. Abudu buvo labai rimtai išsilavinę, ypač meno srity: tik Lesingas gal daugiau vadovavosi giliu, įgimtu, sveiku protu, Herderis daugiau jausmais.

Lessing'as (1729—1781) baigė universitetą Leipcige; paskui kai kurį laiką gyveno Berline, draugaudamasis su žymesniais literatais. Paskirtas naujo teatro vedėju ir tvarkytoju Hamburge, nemažai ten pasidarbavo, duodamas jam naują sveikesnę kryptį ir paliuosuodamas jį nuo pseudoklasicizmo. Galop buvo bibliotekoriu, visur rodydamas nepaprastą judrumą ir gilų susidomėjimą meno ir mokslo dalykais.

Lesingas pats sakėsi n'esąs poėta: vis delto parašė nemažai dramatiškų veikalų. Pirmieji toj srity jo bandymai — silpnoki; juose jisai dar sekė prancūzų pavyzdžiais. Prie tokių reikia priskirti *Miss Sara Sampson*, tragedija, kurios turinys iš pilko kasdienio gyvenimo paimtas.

Paskui Lesingas susipažįsta su Šekspyro tveryba ir 1763 m. rašo gana sąmojingą komediją *Minna von Barnhelm*; jos turinys paimta iš vokiečių gyvenimo per septynerių metų karą. Čia jau matyti žymi pažanga tveryboje: daug akcijos, ir tipai ryškūs; ji laikoma viena geresniųjų vokiečių komedijų.

1772 metais Lesingas parašė pirmąją rimtą vokiečių literatūroje tragediją *Emilia Galotti*, kurios turinys daug turi panašumo su Virginijos istorija iš senovės romėnų praeities. Emilija grovo sužadėtinė prieš pat vestuves tampa kunigaikščio suvedžiota ir išniekinta; jos sužadėtinis nužudytas; ji irgi žūva nuo tėvo rankos. Nors tragedijoje daug dramatizmo, ir akcija įdomi, vis delto veikalas silpnesnis už pirma parašytą komediją, kur veikią asmenys — ryškesni.

Paskutinis dramatinis Lesingo veikalas — *Išmintingas Natanas*; jo turinys — kryžiaus karas; veikalas su tam tikra tendencija: autoriaus norėta suderinti krikščionybę, muhamedizmą ir judaizmą.

Tačiau Lesingas daug rimtesnės ir didesnės padarė įtakos vokiečių literatūroje savo kritikos rašiniais. Prie žymiausių tos rųšies jo raštų priklauso: *Laokoon'as* ir *Hamburgo dramaturgija*. Pirmoje studijoje Lesingas nurodo skirtumą tarp kalbančios ir vaizduojančios dailės, antrame veikale jisai kritikuoja prancūzų pseudoklasicizmą Kornelio ir Voltero dramose, iškeldamas Šekspyro genijų.

Herderis (1744--1803), mokytojo sūnus, gimęs rytų Prūsuose, baigė universitetą Karaliaučiuje, kur studijavo teologiją ir klausė Kanto philozophijos. Kai kurį laiką, bet neilgai, mokytojavo ir buvo pastoriumi Rygoje. Paskui aplankė Prancūziją, Strasburge susipažino su Gete ir, jam tarpininkaujant, 1776 m. buvo pakviestas į Veimarą, kur ir mirė konsistorijos pirmininku.

Herderis, kaip ir Lesingas, buvo labai plačiai ir rimtai apsiskaitęs ir gilus meno, ypač literatūros srity žinovas. Daug irgi toje srity rašė, savo sveikomis kritikomis ypač atkreipdamas dėmesį į originalią liaudies poėziją. Kai kurį laiką pats su Gete leido literatišką laikraštį *Blättern von deutscher Art und Kunst*. Augštai vertino Šekspyrą, labai gerėjosi Osiano giesmėmis, nuo literato reikalavo originalumo, savitumo.

Tiesioginiai prie vokiečių literatūros Herderis priklauso savo labai augštos vertės veikalu *Stimmen der Völker in Liedern*, parengęs ir išleidęs labai vykusį įvairių tautų liaudies dainų vertimą. Yra tame rinkiny keletas irgi lietuviškų dainų*), kurios savo poėtiškumu

*) Auf, singe, Mädchen, Nicht! o, warum nicht? O, warum aufgestützet?... Dainuok, sesyte, Ko nedainuoji? Ko rymai ant rankelių? -- Tief im Nacht, im Dunkel, Tief im dicken Walde... Žalioj girelėj, tamsioj naktelėj, Tenai jaunas bernužėlis kelio nežinojo. -- Ich hab's gesaget schon meiner Mutter, Schon aufgesaget von Sommers Mitte. Such, liebe Mutter, dir nur ein Mädchen, Ein Spinnermädchen, ein Webermädchen... Aš atsisakiau savo močiutei, O aš nuo pusės jau vasarėlės... Ieškok, močiute, sau verpejėlės, Sau verpėjėlės ir audėjėlės.

net Getę sužavėjo; jisai jas pavadino poėzijos perlu. Tame vokiškame įvairių dainų vertime matyti autoriaus mokėta labai subtyliai suprasti ir atjausti kiekvienos tautos dainų sielą ir vykusiai ją išreikšti vokiškoje kalboje.

Herderį kai kada vadinama literatūros istorijos tėvu. Jisai, kiekvieną kūrinį vertindamas, atsižvelgia į laiką, į apystovas, į tautos kultūrą, stengiasi susipažinti su poėto asmenimi, jo pergyvenimais ir t. t. Tuo būdu literatūros veikalams jis taikina naują istorišką kriterijų. Herderio mintį trumpai išreiškė Šileris:

Wer den Dichter will verstehen,
Muss in Dichters Lande gehen.

Lesingas ir Herderis, savo kritikų rašiniais pasmerkdami pseudoklasicizmą ir atgyvenusias formas, įnešė į vokiečių literatūrą naują gyvybę ir padarė nepaprastos įtakos į jaunuomenę, kuri pirmoji pagauna naujus obalsius. Bet toji įtaka, kartu su Ruso ir prancūzų revoliucijos obalsiais, iš pradžių į jaunimą paveikė perdaug radikaliai, vienpusiškai. Pradėta reikalauti laisvės nuo viso, kas varžo, nuo visų taisyklių; menui reikalauta absoliučios nepriklausomybės; veržtasi audringai į ką tai naują, nepaprastą.

Tasai laikotarpis, rods, palyginti trumpas, paprastai vadinama *Sturm und Drang* (audros ir varžto) periodu. Jam pirmoje jaunystėje pasidavė net tokie savistovūs poėzijos galiūnai, kaip Getė ir Šileris, niekindami visokius autoritetus ir taisykles, ypač dramos srity. Tos rųšies yra Getės *Götz von Berlichingen* ir Šilerio *Die Räuber*.

Jonas Wolfgangas Goethe (1749—1832) gimė Frankfurte (ant Maino upės). Jo tėvas, pats rimtai mokytas sąžiningai, nors perdaug pedantiškai rūpinosi savo sūnų auklėti. Vienas prancūzas grafas, per septynerių metų

karą tėvų namuose apsigyvenęs, jaunam Getei įkvėpė dailės ir teatro pamėgimą.

Pirmieji raštai, padarę gilesnės Getei įtakos, buvo Šventasis Raštas ir Klopštoko tvariniai; paskui Vylando ir Lesingo veikalai, su kuriais susipažino Leipcigo universitete, studijuodamas teisę. Iš Leipcigo po ketverių metų persikėlė į Strasburgo universitetą tolimesnėms studijoms, kur asmeniškai susipažino su Herderiu, ir tasai padarė Getei labai didelės įtakos, atkreipdamas jo dėmesį ypač į liaudies poėziją ir į tvarinius Homero, Šekspyro ir į Osiano giesmes.

Baigęs juridinį fakultetą, Getė trejetą metų buvo teisėju; galop 1775 m. buvo gercogo pakviestas į Veimarą prie jo dvaro, kur ir susilaukė žilos senatvės, tik trumpam laikui kai kada išvažiuodamas, duokime 1786 m. in Italiją.

Jau pirmaisiais savo lyriškais eilėraščiais Getė pasirodė didžiu poėtu artistu: jo tvariniuose nieko dirbtinio, tik nuoširdus, naturalus jausmas, rūpestingai daili forma, grožio ir saiko skonis, o vienkart viskas taip vokiška jaučias. Tarp kitų galima pabrėžti: Wechsellied zum Tanze, Neue Liebe neues Leben, Mailied, Der du von dem Himmel bist, Ulber allen Gipfeln; iš jo pirmųjų baladų: Erlkönig (miškų karalius), Fischer ir k.

Vienas pirmųjų didesnių Getės veikalų buvo istoriška penkiais aktais drama *Götz von Berlichingen;* ji parašyta dar tais jo jaunystės laikais, kai jis buvo Sturm und Drang periodo įtakoje. Veikalas kupinas ugnies ir energijos, piešia gyvai XVI amž. Jau tame jaunų dienų veikale Getė parodė sugebėjimą įsigilinti į kitų pergyvenimus ir psichiką.

Antras žymesnis Getės veikalas, turėjęs savo laiku labai didį pasisekimą ir populiarumą, parašytas sentimentalizmo įtakoje, buvo romanas *Jauno Verterio kan-*

čios, kuriame, laiškų formoje, nepaprastai švelniu, jautriu ir psichologiškai giliu būdu atpasakojama Verterio įsimylėjimas į svetimą moterį ir galop jo nusižudymas. Tasai veikalas, lygiai kaip Naujoji Eloiza Ruso, turėjo didžiausios įtakos Europos literatūrose, pagimdė ištisą pamėgdžiotojų eilę, sutvėrė kai kuriam laikui pakraipą, verterizmu arba weltschmerzu vadinamą.

Patekęs į triukšmingą Veimaro dvarą, pasidaręs gercogo ne tik draugu, bet ir pirmuoju patarėju, Getė gaišino laiką linksmoje draugijoje, kurios centrą pats sudarė. Rods ir tuomet mūza jo neapleidžia; vis delto Getės genijus pradeda nepasitenkinti tąja nuolatine linksma draugija ir ilgėtis susikaupimo savy.

Galop 1786 metais Getė atlieka ilgesnę kelionę po Italiją, kur arčiau susipažįsta su klasišku pasauliu. Toji kelionė sudaro naują epoką Getės gyvenime, kurioje jo genijus bręsta ir persiima klasiškų pavyzdžių grožiu. Artimiausiu tos kelionės vaisiumi buvo jo *Romėniškosios Elegijos.*

Paskui, to paties klasiško grožio įtakoje rašo Getė dvi geriausias savo dramas: *Ifigeniją* ir *Torkvatą Tasą.* Ifigenijos turinys pasiskolinta nuo graikų Euripydo, bet Ifigenijos asmuo, kaip nekaltos, krikščioniškai ideališkos, save aukojančios mergaitės, nepalyginti kilniau ir ideališkiau Getės atvaizduotas, negu Euripydo.

Kaip Ifigenijos, taip ir Torkvato Taso dramoms ne be pamato kartais prikišama veiksmo (akcijos) stoka; bet už tat kiek subtyliško grožio ir aistetiško pasigerėjimo giliau išsilavinusiam skaitytojui!

Jau silpnesnė Getės drama *Egmont*, Romoje pabaigta, kurios turinys paimta iš Niderlandų kovų su ispanais už nepriklausomybę; čia dramos asmenys gana migloti, išskyrus patį dramos didvyrį Egmontą, kurs ryškiai ir didingai ant rūstaus karų fono atsižymi.

Antrą žymią Getės gyvenime epoką sudaro jo pažintis ir artimas susidraugavimas nuo 1794 m. su Šileriu, kursai irgi buvo pakviestas į Veimaro dvarą. Laikinai pasiduodamas pats Šilerio įtakai, Getė rašo tokias stebėtinai gražias baladas, kaip štai: *Zauberlehrling*, *Schatzgräber*, *Braut von Korinth*, *Gott und Bojadere* ir kitas.

Paskui išleidžia poėmą-idiliją *Hermanas ir Dorotėja* ir romaną *Vilhelmo Meisterio Klajonės*. Pirmoje poėmoje, hegzametru parašytoje, bet naturalia, lengva kalba, Getė piešia ramų vokiškos šeimynos gyvenimą Prancūzijos pasieny revoliucijos metu.

Antrame romane, kursai ir šiandieną nenustoja savo aktualumo, Getė išveda savo pažiūras į dailę, meną, literatūrą, religiją, auklėjimą. Centralinis romano asmuo — Vilius Meisteris, pirklio sūnus, pamėgęs visa širdimi poėziją ir teatrą, apleidžia tėvo namus, prisiplaka prie skrajojančio teatro artistų grupės, su ja keliauja, keletą kartų įsimyli, galop veda grafaitę Nataliją.

Tačiau svarbiausias ir giliausias, bemaž viso Getės gyvenimo, veikalas, kurį vos tik prieš pačią mirtį pabaigė, be abejo, jo *Faustas*. Yra tai pasaulinės reikšmės veikalas, kursai minčių gilumu ir užsimojimo platumu statomas greta Dieviškosios Komedijos ir Hamleto tragedijos.

Fausto motyvas paimta iš vokiečių liaudies pasakos apie moksluose pražilusį daktarą Faustą, kursai su velnio pagalba atgavęs jaunystę, pamyli dievotą nekaltą Gretchen, paskui ją apgauna, velnio gundomas. Apleista Gretchen žudo gimusį vaiką, patenka į kalėjimą ir ten išeina iš proto.

Tasai motyvas Getės paimta ir apdirbta labai giliai. Jo Faustas tai žmonijos nuo amžių tragedija, tos

žmonijos, kuri klaidžioja, nupuola, nerami kovoja, veržiasi prie idealo, per skausmus siekia Dangaus.

Fausto dvi dalys. Pirmoji gana suprantama, geriau įsigilinus; antroji perdaug tamsi, vargiai kam prieinama, net gilesniems žinovams ar kritikams. Pirmoji sutrumpinta Fausto dalis paimta kaipo libretto to paties vardo operai.

Getė buvo vienas didžiausių poėtų ne tiktai vokiečių, bet ir visuotinėje literatūroje; o vienkart jis giliai tautiškas, vokiškas poėta, kurio kūriniuose tobuliausiu būdu susikristalizavo vokiečių siela. Tačiau negalima pasakyti, kad jisai būtų buvęs vokiečių patriota: kai vokiečiai Napoleono I laikais kariavo už garbę ir buvį su prancūzais ir buvo jų perblokšti, Getei tatai buvo, tarytum, visai svetimas dalykas, į kurį jis nė viena eilute nereagavo.

Tikėjimo dalykuose Getė buvo irgi indiferentas, kuriam terūpėjo kosmopolitiška žmonija ir žmoniškumas, o jaunatvėje „Wein, Weib und Gesang“. Kai kada jį vadinama didžiu pasauliniu pagonimi, geresnėje to žodžio prasmėje.

Johann Friedrich Schiller'is (1759—1805) gimė Vürtenbergo karalystėje; buvo sūnus karininko ir dievotos, jautrios motinos. Tėvui norint, Štutgarte studijavo mediciną; bet širdis daugiau jį traukė prie literatūros; mėgo labai skaityti ir skaitė, kas tik į rankas pateko; bet labiausiai mėgo Klopštoką, Šekspyrą, Ruso ir pasidavė „audros ir varžto“ periodo įtakai.

Pirmasis žymesnis Šilerio veikalas, audros ir varžto įtakoje parašytas, buvo jo drama *Räuber* (Plėšikai), kupina jaunos energijos, blaškymosi, nepaprastų įvykių. Dramos kalba dar sunkoka, nevisai naturali, veikiančiųjų asmenų tipai nevisai pavykę, nenuoseklūs, bet veikalas turėjo didelį pasisekimą, to laiko dvasiai pritapęs.

Dramos turinys toksai: grafas turi du sūnu; vienas jautrus, idealų kupinas, įsimyli ir be tėvo žinios veda žmoną. Antrasis, tuo pasinaudodamas, jį tėvui įskundžia, ir tasai jį prakeikia. Atstumtasis sūnus pasidaro plėšikų vadu ir su sėbrais galop užpuola savo tėvo ir brolio rūmus. Čia pasirodo, kad nelaimingas tėvas savo sūnaus kalėjamas. Atstumtasis sūnus jį iš kalėjimo paleidžia, bet tėvas, sužinojęs, kad šis jo sūnus — plėšikų vadas, iš širdies skausmo miršta. Jo pirmasis sūnus pats nusižudo, o antrasis, plėšikų vadas, žudo savo numylėtąją ir atsiduoda į teisybės rankas.

Maž daug tokios pat rųšies, „audros ir varžto" periodo įtakoje parašytos su savižudystėmis Šilerio dramos, yra *Fiesko* (Fiesko sąmokslas Genujoje) ir *Kabale und Liebe* (Klasta ir meilė). Nors jos turėjo nemažo pasisekimo, sutapdamos su to laikotarpio dvasia, bet poėto talentas dar jose nevisai subrendęs.

Daug rimtesnė už minėtąsias dramas-tragedijas ketvirtoji Šilerio drama *Don Carlos*, užbaigta Drezdene, kur poėta buvo apsigyvenęs nuo 1785 metų. Dramos turinys paimta iš ispanų istorijos, Pilipo II karaliaus dvaro gyvenimo. Dramos leitmotyvas — meilė ir laisvė. Don Karolis pamyli savo pamotę, Pilipo II karaliaus žmoną.

Parašęs „Don Carlos", Šileris kai kuriam laikui apleido poėziją ir atsidavė istorijos studijoms, ypač įsigilindamas į trisdešimties metų karą. Tos studijos jam atidarė kelią į Jenos universiteto profesorius ir pasirodė labai naudingos vėlesnių laikų tverybai.

Nuo 1794 m., suėjęs į artimesnę pažintį, net susidraugavęs su Gete, Šileris vėl grįžta prie poėzijos ir rašo savo nemirštamas klasiško grožio baladas, kaip štai: Taurė, Pirštinė, Polikrato Žiedas, Ibiko gandrai, Habsburgo Grafas, Cereros Skundai ir k.

Tvėrė irgi tame laikotarpy Šileris trumpesnius lyriškus eilėraščius, iš kurių gražiausiu perlu galima skaityti *Das Lied von der Glocke*, kuriame nepaprastai poėtiškai visas žmogaus gyvenimas trumpai apgiedamas, lydint varpo balsui.

Lyriški Šilerio eilėraščiai nėra skaitlingi; bet juose matosi stebėtinai skaidri ir kilni jo siela; jais ypač Šileris ir pavergia jaunimo širdis, taip jų mėgiamas ir mylimas.

Istoriškos Šilerio studijos buvo jam akstinu parašyti vieną rimčiausių trilogijų: *Valenšteino Stovykla, Pikolomini, Valenšteino Mirtis*. Pirmoje dramoje rodo poėta margąją Valenšteino kariuomenę, iš visų kraštų sutrauktą, kur ir juokdarys, ir markitantės ir ūkininkai su kareiviais maišosi, ūžia, riejasi, svajoja kare pralobsią, bet visi aklai tiki savo vadu Valenšteinu.

Antroje dramoje Valenšteinas ima svajoti apie karaliaus vainiką. Imperatorius pradeda jį įtarti išdavimu ir senam Valenšteino draugui Pikolominiui paveda jį slapta prižiūrėti. Tasai ne tiek del duotos priesaikos, kiek iš pavydo pranešinėja imperatoriui apie savo draugo sumanymus ir nutraukia su juo ryšius, neatsižvelgdamas į tai, kad tuo būdu griauna savo sūnaus laimę, kurs myli Valenšteino dukterį Teklę, o priverstas dabar su ja skirtis.

Trečioje dramoje Valenšteinas pradeda tartis su žuvėdais, bet jo pasiuntinys patenka į imperatoriaus rankas. Generolai pradeda apleisti savo vadą; žmona, sesers ir duktė Teklė jam prikaišioja garbės troškimą, apleidžia su širdies skausmu ir jaunas Pikolomini. Valenšteinas lieka vienas be draugų, bet nenustoja energijos; teiraujas astrologo, kurs iš žvaigždžių bėgio jam pranašauja mirtį, kas neužilgo ir įvyksta: Valenšteinas žūva nuo išdaviko rankos.

Ypač griaudi scena, atsisveikinant jaunam Pikolominiui su Tekle: atsižadėdamas asmeninės savo laimės, slopindamas savy meilės jausmą, Pikolomini eina šventai savo pareigas ir išveda savo pulką iš Valenšteino armijos, o Teklė, jam atsisveikinant, sako: likimas mus skiria, bet mūsų širdžių jis neperskirs.

Taip pat labai nusisekusios istoriškosios Šilerio dramos: *Marija Stuart* iš anglų istorijos, *Orleano Mergelė* iš prancūzų, *Vilhelmas Tells* iš šveicariečių karų su austrais už laisvę, galop iš senovės graikų gyvenimo *Nuotaka iš Mesino,* kur likimas (moira) žymiausią rolę lošia.

Kiek Mesino Nuotakoje žymu klasiškoji forma, tiek Orleano Mergelėje jau romantizmas jaučiasi. Orleano Mergelė — vienas simpatiškiausių Šilerio kūrinių: did. vyrė perstatoma kažkokia nežemiška būtybė, kupina nekalto grožio, vykinanti ant žemės Dievo paskyrimą.

Vilhelmo Telio dramoje stebėtinas pas Šilerį vietos žmonių būdo ir Šveicarijos gamtos intuityvis atspėjimas ir gyvas, ryškus atvaizdavimas, nors Šveicarijoje Šileris nėra niekados buvęs. Keturi Šveicarijos kantonai, kurių karžygį Vilhelmą Telį drama perstato, Šileriui dėkingi, pagerbė jį, savo ežero antkrantėje, granyto uoloje iškaldami autoriaus vardą.

Tame pačiame laike, kai rašė ir gyveno Getė ir Šileris, populiariškiausiu Vokietijos romanų rašytoju buvo Jonas **Paulius Richteris** (1763—1825), daugiau žinomas *Zanpolio* vardu. Gavęs gana paviršutinį išsilavinimą Leipcigo universitete, Zanpolis mėgo daug skaityti, kad papildytų trūkumus; vis delto sistematiško išsilavinimo jam visados trūko, nežiūrint plačių jo žinių.

Iš jo gausingų jumoristiškų romanų žymesni: *Flegeljahre* ir komiška apysaka *Katzenbergers Badereise.*

Bendrai imant, atskiros dalys ir epizodai parašyti artistiškai, bet nėra suvesti tvarkingai į vienetą, nėra irgi plastiškumo ir stiliaus vienodumo. Šiandieną Richterio romanai jau laikomi pasenėję ir mažai kieno skaitomi.

Romantizmas.

Romantizmas pas vokiečius, kaip ir kitose Europos tautų literatūrose atsiranda XVIII amžiui besibaigiant, naujam amžiui prasidedant. Pas vokiečius jis rišasi su „audros ir varžto" periodu, abudu kaip protestas prieš pseudoklasicizmą. Tačiau yra ir skirtumų tarp jų „Šturm und Drang", verždamasis į laisvę, viską neigia griaudamas, net kultūros reikalavimus. Romantizmas kultūros neneigia, tiktai į senas formas įneša savo naują dvasią, individualizmą. Turinio romantizmas ieško liau, dies tveryboje (pasakose, dainose) ir viduramžiuose-kur tiek raiteliškumo ir misticizmo.

Romantizme ne tiek vaduotasi protu ir objektyviu grožiu, kiek jausmais ir slaptingumo pamėgimu. Romantizmo pakraipa jaučiama ne tik dailėje, literatūroje, bet net tikėjimo tiesas aiškinant: Prancūzų Šatobrianas, Vokietijoje Šleijermacheris tikėjimo tiesas stengiasi ne tiek protu, kiek kilniais jausmais įrodinėti, prie jų palenkti.

Pirmieji Vokietijoje romantizmo pionieriai (platintojai) buvo broliai **Schlegeliai**, *Augustas* 1767—1845 ir *Pridrikas* (1772—1829), ne tiek savo originališkais tverybos veikalais, kiek savo kritika ir rimtomis literatūros istorijos studijomis. Be to Augustas Šlegelis išvertė Šekspyro veikalus vokiškai ir tuo būdu supažindino savo tautiečius su genialiu anglų dramaturgu.

Pridrikas Šlegelis savo veikalais *Über Sprache und Weisheit der Inder* ir *Die Geschichte der alten und neuern Literatur*, pravesdamas naujus kelius, irgi pa-

rodė gilų susipažinimą su indų literatūra. Savo philozophiškomis studijomis, ieškodamas rimtai tiesos, Pridrikas Šlegelis atvirto prie katalikų tikėjimo.

Kiek broliai Šlegeliai savo kritiškais raštais, tiek Novalis, Hölderlinas, Tykas (Tieck) savo romanais ir novelėmis prisidėjo prie romantizmo srovės supopuliarizavimo vokiečių literatūroje.

Novalis (1772—1801 Hardenberg), nors mėgino ir romanų rašyti, buvo daugiau lyrikas, kursai jau Jenos universitete pasidavė Šilerio idealizmo įtakai ir mistiškai panteistiškai Fichtės philozophijai. Sutvėręs sau idealų pasaulį, jame jausmais gyveno, iš jo sau sėmė ir įkvėpimo. Jaunas miręs, neturėjo laiko išvystyti savo talento.

Hölderlinas (1770—1843), pasidavęs anglų Shelley'o ir jo panteizmo įtakai, gyveno irgi ne tiek realiu gyvenimu, kiek svajonių pasauliu; bet savo romanams ir odoms turinį sėmė daugiau iš antiško graikų pasaulio, negu iš viduramžių. Iš pradžių karštas prancūzų revoliucijos garbintojas, paskui su pasibjaurėjimu nuo jos nusigręžė, kai revoliucinė Prancūzija pakėlė ginklą prieš Vokietiją. Gal geriausiai nusisekęs Hölderlino romanas *Hyperion'as*, kurio turinys — graikų kovos su turkais už laisvę.

Liudvikas **Tykas** (1773—1853) berlinietis, kupinas sąmojingumo ir lakios vaizduotės, parašė nemažai apysakų ir legendų, kurios savo laiku buvo labai skaitomos, bet dabar bemaž visai užpirštos; jos nesiekia giliau į gyvenimą. Iš pradžių linksmo ūpo žmogus, Tykas paskui bent kiek pasiduoda pesimizmui.

Tieckas mėgo rašyti ne tik apysakas, noveles ir legendas pasakas, bet nemažai yra parašęs ir dramų ir kritikos straipsnių, mažesnės tačiau vertės. Nemažas irgi Tyko nuopelnas — jo vokiškas Servanteso Don

Kišoto vertimas, kuriuo vokiečiai pirmą kartą susipažino su geniališku ispanų rašytoju.

Kaip romantizmo pirmtakūnai spietėsi apie Jenos universitetą, taip vėlesnieji romantizmo šulai apie Heidelbergą. Prie šių priklausė Brentano, Arnim, Görres, Eichendorf, Kleistas, dalinai ir Hoffmann.

Brentano (1778—1842) ir **Arnim'as** (1781—1831) buvo artimiausi draugai ir dideli patriotai, įsimylėję į Vokietijos praeitį. Abudu pergyvenę tikėjimo abejones, grįžo kaip uolūs katalikai prie kudikystės dievotumo. Brentano buvo gilus lyrikas, romanuose mažiau parodė talento. Arnimas irgi rašė patriotines giesmes, bet jo talentas ypač žymu jo romanuose ir novelėse. Jo dramos — silpnokos.

Görres (1776—1848) buvo ir žymiu istoriku, ir philozophu, ir rašytoju, galop žymiu veikėju-patriotu. Kaip rašytojas nemažai pasidarbavo, rinkdamas tautosaką, dainas, mytus, pasakas. Irgi labai rimtas jo veikalas *Mythengeschichte der aziatischen Welt.* Kaip ir Brentano, Görres atvirto į katalikų tikėjimą. Žinoma jo *Christliche Mystik.*

Eichendorff'as (1788 — 1857) kai kada vadinamas paskutiniuoju romantizmo riteriu. Jo dramos silpnokos, su lyrišku požymiu, nors poėzijos turi daug. Romanai daugiau jam sekėsi; vienas žymesniųjų — *Robert und Guiskard.* Jo novelių geriausia galima laikyti *Aus dem Leben eines Taugenichts,* kurioje vienas nevykelis svajotojas nayviškai apsako savo pergyvenimus ir atsitikimus.

Bet geriausiai Eichendorfui nusisekė giesmės ir romansai, taip nuoširdūs, vokiečių ūpui ir dvasiai taip atatinką, kad jų dauguma ir šiandieną dainuojama, su stačius Mendelsonui joms melodijas.

Enrikas Kleistas (1777—1811) buvo giminaitis Evaldo Kleisto. Karštas Prūsų patriota, visa širdimi neapkentė Napoleono I ir, negalėdamas pergyventi savo tėvynės pažeminimo, o dalimi ir del nepasisekimų gyvenime baigė savižudyste.

Kleistas buvo gabus dramų-tragedijų rašytojas. Prie geresniųjų jo veikalų priklauso: *Der zerbrochene Krug* (sudaužtas puodas), *Käthchen von Heilbronn* — drama idilija ir *Prinz Friedrich von Homburg*, kurios tikslas buvo sužadinti patriotizmą.

Gana nusisekusios Kleisto ir novelės-pasakojimai, kuriose ypač pasižymi išbujojusi romantinė vaizduotė. Taip pat labai fantastiškos, nors savo laiku labai vokiečių mėgiamos, buvo novelės-pasakojimai **Hofmano** (1776—1822). Kai kurie jo pasakojimai turi nemažai satyriškai-jumoristinio elemento. Hofmanas turėjo paskui įtakos į Hebbelį, Ludvigą ir kitus vokiečių poėtus.

Devynioliktojo amžiaus pradžioje vokiečių tauta susilaukė didžiausio pažeminimo: Austrija ir Prūsai buvo Napoleono I visai sumušti, perblokšti ir moraliai pavergti; Reino valstybėlės nuo Vokietijos atskilo ir, kaip vasalės, pasidavė Prancūzijai. Vokiečių patriotų tarpe kilo tuomet reakcija, intensyvus darbas visose šakose, kad pakelti, atstatyti savo šalį. Karščiausiais tautos žadintojais buvo jos labai mylimi poėtai: Arndtas, Körneris ir Šenkendorfas.

Arndt'as (1769—1860), paprasto valstiečio sūnus, pabaigė Jenos universitetą, daug šalių aplankė, ypač gerai pažino žuvėdų kraštą, buvo kai kurį laiką net dviejuose universitetuose profesoriumi. Tačiau daugiausia įgarsėjo savo patriotiškomis, labai populiarėmis giesmėmis, kuriose atsispindi baisi prancūzų neapykanta; pavyzd., Zu den Waffen, arba Auf zur Rache.

Teodoras Körneris (1791—1813), gimęs Drezdene, buvo pradėjęs lankyti Leipcigo universitetą, bet greit jį apleido, pamėgęs teatrą, kuriam parašė keletą dramatiškų veikalų; tačiau žymesnio talento čia neparodė, nors jų kai kurie buvo Vienos teatre lošiami.

Didį talentą Körneris parodė savo patriotiškomis karo giesmėmis, kurias, sūnui anksti mirus, atspaudino tėvas, davęs joms titulą *Leier und Schwert* (lyra ir kardas). Körneris buvo karštas patriotas ne vien žodžiais, bet ir darbais: pats stojo savanoriu į kovotojų eiles prieš prancūzus ir mušy ties Gadebušu visai dar jaunutis žuvo.

Trečiasis vokiečių tarpe patriotizmo žadintojas, rytų Prūsuose gimęs buvo Schenkendorf'as (1783—1817). Jo karo giesmėse gal nėra tiek ugnies, kaip pas anuodu, bet yra daugiau jausmuose švelnumo. Savo romantizmo dvasia ir viduramžių pamėgimu jisai artimas Eichendorfui ir Novalisui. Kaip ir Körneris, stojo Šenkendorfas į kovotojų už tėvynę eiles. Abudu pasižymėjo giliu tikėjimu.

Pridrikas Rückertas (1789 — 1866), pasiduodamas bendram tautiečių ūpui ir ūpui virš minėtų patriotų, rašė irgi kariškas giesmes ir sonetus, kaip štai: *Geharnischten Sonette* ir *Kriegerischen Spott und Ehrenlieder.*

Tačiau jei Rückertas augštai vertinamas ir kai kada net greta Getės ir Silerio statomas, tai ne del tų giesmių. Dailės žvilgsniu daug didesnės vertės jo trumpi eilėraščiai, kuriais apgieda meilę, šeimą, gamtą.

Vienas Rückerto eilių rinkinys pavadinta *Liebesfrühling*, kuriame nemažai vietos pavesta jo paskesnei žmonai. Antras eilių rinkinys *Sterbende Blume* — trumputė poėmėlė. Jausmo nuoširdumu ir formos žvilgsniu tai tikri perlai.

Gal dar didesnis Rückerto nuopelnas tame, kad jisai supažindino vokiečius su Rytų literatūra, išvertęs vokiškai kinų Ši—king, indų Mahabharatos giesmes apie Nalį ir Damajantę, persų Šach - Name poėmos epizodą apie Rustemą ir Zorabą, arabų Amvrilkais giesmes.

Rückertas buvo tos nuomonės, kad visų tautų poėzija tikriems jos žinovams ir mėgėjams turi vieną bendrą suprantamą kalbą.

Liudvikas Uhland'as (1787—1862), Švabijos patriotas, po Šileriu buvo populiariškiausias vokiečių poėta. Jo poėzija kupina meilės tų viduramžių, kurių dvasia buvo giliai persisunkęs. Vienas žymesniųjų vokiško romantizmo šulų, Ulandas vis delto mokėjo išvengti romantizmo kraštutinumų.

Rašė Ulandas silpnokas dramas, užsiiminėjo politika, darė moksliškus tyrinėjimus, rausdamasis po įvairius knygynus, bet tapo populiariškiausias savo patriotinėmis, iš širdies plaukiančiomis giesmėmis ir romansais, o ypač labai naturalėmis ir gyvomis baladomis.

Grovas Augustas Platenas (1796—1835) turėjo ne menkesnį lyrišką talentą už Ulandą. Tačiau jo giesmės ne tiek limpa prie širdies, kadangi jose ne tiek gryno jausmo, kiek dailės ir klasiško grožio. Plateno eilėraščiai pasižymi nepaprastu formos tobulumu.

Platenas iš pradžių romantikas, vėliau, ypač paskutinį dešimtmetį gyvedamas Italijoje, pamėgo graikų klasikus ir jais vykusiai sekė, rašydamas odas ir idilijas. Iš jo rašytų giesmių ypač jausmingos *Polenlieder*.

Daug irgi jo parašyta baladų ir romansų, kuriuose nemaža plastikos ir vaizdingumo. Jo sonetai primena klasiškus italų pavyzdžius. Gražūs irgi jo trumpučiai eilėraščiai, kuriais seka persų poėtu Hafisu.

Vokiečių romantizmo periodas, palyginti daug davęs gana žymių poėtų lyrikų, epe ir dramoje pasirodė neperturtingas. Rods, minėtų lyrikų dauguma bandė savo jėgas ir romanuose ir dramose, bet didesnio talento toje srity neparodė. Iš rimtesnių dramaturgų galima nurodyti tik Grillparcerį, iš romanistų Immermanną.

Karolis **Imermanas** (1796—1840) buvo savo laiku Plateno pašiepiamas, kaip perdidis romantikas. Tuo tarpu kaip tik priešingai: ne tiek pas jį romantizmo, kiek sveiko realizmo, ypač jo romanuose *Epigonen* ir *Münchhausen*, kur ir asmenys ir to laikotarpio politiški, literatiški ir socialūs santykiai gana plastiškai atvaizduoti. Epigonų romane daugiau matosi karčios satyros, Münchausene daugiau jumoro ir švelnaus pašiepimo.

Be to rašė Imermanas ir lyriškus eilėraščius ir dramas, kaip štai *Aleksis* (Petro Didž. sūnus), bet toje srity neparodė didesnio gabumo; jo lyrikoje daugiau protavimo, nekaip tikro jausmo.

Pranas **Grillparceris** (1791—1872) nepriklausė prie laimingųjų šio pasaulio žmonių; dalimi tam kaltas buvo jo perdaug jautrus būdas, nemokėjęs prisitaikinti prie praktiško gyvenimo, dalimi nepalankios apystovos, kurios jam apkartino gyvenimą ir paveikė į jo būdą.

Pirmoji jo drama, parašyta jam einant 25 metus amžiaus, buvo *Ahnfrau*, kurioje nelaimingas šeimos likimas plaukia ne iš veikiančių asmenų būdo, bet iš išviršinių pripuolamų apystovų, kas kenkia, be abejo, dramos akcijai; vis delto daug joje gyvumo ir jėgos.

Antroji Grilparcerio drama — *Sapho*; čia autorius nevisai vykusiai seka klasiškomis Getės dramomis Ifigenija ir Tasu: graikų poėtė pamyli vyrą, kursai pasirodo jos nevertas, žemas ir mylįs kitą jauną mergaitę

Melitę. Susipratusi, kad tokia meile ji save žeminanti, nusivylusi Sapho skandinasi marėse.

Toji drama daug rimtesnė ir daugiau už pirmąją pasisekusi; čia tragizmas plaukia iš asmenų būdo ir yra tiesioginė jų santykių išdava. Tačiau nors turinys paimta iš graikų gyvenimo, žmonių būdai gyvai vokiški.

Dramos leitmotyvas — rami laimė tai gyvenimo idealas.

Panaši mintis, kad verčiau mirti, negu kad nustoti širdies ramumo, išreikšta ir geriausioje Grilparcerio trilogijoje „*Aukso Vilna*". Jos siužetas paimta iš graikų padavimo apie Argonautų žygį į Kolchydą, aukso vilnai pagrobti.

Jazonui žygis pasiseka su Kolchydos karaliaus dukters Medėjos pagalba, kuri Jazoną pamilusi, bėga su juo į Graikiją, tėvo prakeikta. Nepastovus Jazonas ją apleidžia, susidėjęs su antrąja, Korinto karaliaus dukterimi. Tada Medėja žudo savo rivalę, žudo ir vaiką, kad kančiomis ir pati ir Jazonas kaltę atpirktų.

Rašė Grilparceris ir istoriško turinio dramas, kaip štai: *König Ottokars Glück und Ende, Ein Bruderzwist in Habsburg, Die Juden in Toledo*, kuriose matosi jau visai subrendęs dramatiškas poėto talentas. Pirmose dviejose Grilparceris pasirodo Austrijos vokiečiu patriotu; trečioje bent kiek seka Lope de Vega.

Gana nusisekusi Grilparcerio ir komedija *Vargas tam, kas meluoja.*

Jaunoji Vokietija.

Bemaž su Getės mirtimi vokiečių literatūroje šupuola romantizmo puolimas; kyla prieš jį reakcija. Politiškame gyvenime romantikų vokiečių svajonės neišsipildė: Vokietijos susivienymas tuo tarpu neįvyko.

Nepasiekta irgi tos svajotos laisvės, kurią skelbė anglų išminčiai ir prancūzų revoliucija; kilo nepasitenkinimas, reakcija; prasidėjo varžymai ir vienkart vietinės revoliucijos (1848 m.).

Iš antros pusės nauji išradimai technikos srity (geležinkeliai, garo jėga, telegrafai) ir gamtos mokslų pažanga iš svajonių ir romantizmo sričių pasuko žmoniją į realaus gyvenimo srovę.

Galop veržimasis į laisvę suprasta kaip panaikinimas bent kokio suvaržymo, bent kokio autoriteto, augštesnių idėalų, net Dievo ir krikščionybės neigimas (Strauss „Leben Jesu", Feuerbach „Wesen des Christentums").

Toji tat gyvenimo srovė, pasireiškusi ir literatūroje, įnešdama daug skepticizmo, nusigręžė nuo romantizmo ir užsimanė, vardan laisvo tyrimo ir naujų kelių ieškojimo, nutraukti nuo romantizmo šulų jų aureolę. Ji pasivadino *Jaunąja Vokietija*, o jos pirmtakūnai buvo žydai: Börnė ir Heinė.

Börne (1787—1837) savo *Laiškais iš Paryžiaus* ir laikraščių straipsniais, turėdamas gabią plunksną ir gyvą rašymo būdą, kesinosi žymiausius vokiečių literatūros, ypač romantizmo šulus išpeikti, pažeminti, nuvainikuoti, jų veikalus vienašališkai kritikuodamas. Jo raštai neigiamai paveikė į vokiečių jaunuomenę, kuri visur greit pasiduoda naujoms srovėms.

Už Börnę daug gabesnis buvo Heinė (1793—1856), nors savo būdu gal dar mažiau simpatingas. Gimęs žydu, nuo pat jaunų dienų buvo auklėjamas katalikų tikėjime; tačiau paskui priėmė liuteranizmą, o galop negerbė nei vieno, nei kito tikėjimo, užsikrėtęs skepticizmu ir viską pajuokdamas. Nors rašė Heinė vokiškai, bet vokiečių nemėgo; mėgo Prancūziją, ypač Napo-

leoną. Nuo 1831 m. ir apsigyveno Paryžiuje, kur ir mirė.

Heinė vienas žymiausių vokiečių lyrikų, nors jo lyrikos turinys, sarkazmo ir skepticizmo kupinas, lygiai pašiepiąs ir krikščionybę ir žydų tikėjimą, tik neigiamai veikia į jauną sielą, o veikia į sielą tikrai savo nepaprastai lengva, muzikalia, švelnia forma ir sąmojingai pašiepiančiu tonu.

Kai kuriose lyriškose Heinės giesmėse pasitaiko irgi nors negilaus, vis delto švelnaus jausmo. Tos rūšies lyrinių jo eilėraščių nemažai rinkiny, pavadintame *Buch der Lieder*. Čia kai kurios giesmės — tikri perlai, kaip štai: Im wunderschönen Monat Mai; Ich weiss nicht, was soll es bedeuten; Du bist wie eine Blume ir k.

Rašė Heinė irgi baladas, kurių ypač labai populiari, jo parašyta 16 amžiaus metus einant, išversta į visas bemaž kalbas, apie du Napoleono grenadieru, grįžtančiu iš nelaisvės.

Iš Heinės veikalų, proza rašytų, vienas žymesniųjų — *Reisebilder*, kur jisai skelbia visišką atsipalaidojimą nuo senų įpročių ir nuo bent kokio autoriteto. Viename tų laiškų jis duoda tokią Matildos karakteristiką: „esti širdys, kuriose juokavimas ir tiesa, piktas ir geras, šaltis ir šiluma taip nuostabiai pinasi ir susilieja, kad sunku ką griežtai apie jas pasakyti. Tokia ir ponios (lady) Matildos širdis. Kai kada ji — ledų sala, ant kurios stiklinio paviršiaus žydi puikiausios palmių girios, kai kada ji — ugnies vulkanas, užpiltas šypsančiomis pusnimis“.

Tais žodžiais Heinė geriausiai apibūdina patį save ir savo veikalus, kurie kupini prieštaravimų ir kontrastų nuo kilnumo iki žemo šlykštumo, o viskas apsupta artistine forma, subtylės poėzijos šydu.

Kai kurie sako, Heinė vokiečių literatūroje buvęs tuo, kuo Baironas anglams. Vis delto vargu begalima juos greta statyti; Baironas turėjo įtakos visose Europos literatūrose; apie Heinę to negalima pasakyti. Artistiškai naturale savo eilių forma Heinė turi daug bendra su Bürgeru ir Ulandu.

Iš kitų „Jaunosios Vokietijos" šulų galima dar paminėti **Gutzkovą** ir **Liaubę**, kurių romanai savo laiku buvo labai populiarūs, bet dabar bemaž kaip ir užmiršti. Ypač buvo skaitomas Gutzkovo romanas *Ritter vom Geiste* (Dvasios raiteliai), kur paliečiama socialūs klausimai.

„Jaunosios Vokietijos" periodas, pastatęs sau tikslą kovoti visose gyvenimo srityse su supelėjusiu, kaip gyrėsi, konservatizmu, pasiskelbė, norįs meną ir poeziją sujungti su tikrenybe, o ištiesų skelbė kūno emancipatiją t. y. laisvą seksualizmą ir kovą su nustatytomis jungtuvių formomis.

Ta literatūroje srovė savo neigiama kryptimi neilgai išsilaikė: maž daug iki 20—30 metų. Visuomenė greit atsibudo iš to košmaro, pradėjo pasigesti romantizmo; gema tuomet neoromantizmas, kaipo pereinamas etapas prie realizmo.

Neoromantizmo pakraipoje rašė Veberis ir vadinamoji Müncheno mokykla: Geibelis ir Heizė.

Weber'is (1813—1894), geras katalikas ir vokiečių patriotas, savo gražiu epišku veikalu *Dreizehnlinden,* eilėmis rašytu, gyvai ir vaizdžiai piešia vidujinę jauno stabmeldžio kovą, jam pasirenkant tarp savo bočių pagonijos ir krikščionybės: jaunas augštos kilmės stabmeldys saksas patenka į vienuolyną; čia su savimi ilgai kovoja ir galutinai apsikrikštijęs randa sielos ramumą.

Geibelis (1815—1884) buvo labai gabus lyrikas ir savo patriotiškomis, skambiomis, muzikalėmis giesmėmis visoje Vokietijoje pasidarė labai populiarus. Išleido keletą lyriškų rinkinių. Iš jo patriotiškų giesmių galima nurodyti:

Nun lasst die Glocken von Turm zu Turm
Durchs Land frohlocken im Jubelsturm.

arba iš jo populiarių dainelių: Der Mai ist gekommen.

Rašė Geibelis ir dramas, bet jos, del akcijos ir kitų trūkumų, silpnokos, nors jų kalba graži ir lengva.

Heysė parašė labai daug. Jis pasirodė labai vykęs ir gabus romanų, ypač trumpų novelių autorius. Rašė irgi geras dramas, net tragedijas (Franceska da Rimini). Jo gražūs lyriniai tvariniai turi daugiau dailės, mažiau gilaus jausmo.

• Realizmas.

Neoromantizmas, bent toje formoje, kokioje pasireiškė pas Veberą, Geibelį ir Heizę, tęsėsi trumpai ir buvo tik epizodinis perėjimas į realizmą, kursai visose Europos literatūrose įsivyravo nuo 1850 metų ir pagamino ypač daug romanų.

Realizmas stengėsi objektyviai, detaliai perstatyti gyvenimą tokiu, koks jisai yra tikrai, visai nepriklausomai nuo savo simpatijų, ar antipatijų, jį giliai analizuodamas. Darbštūs, ištvermingi ir sumanūs rašytojai, be ypatingo talento, gali daug sukurti tokio romano srity, kur reikalaujama daugiau tėmymo dovanos, nekaip kūrybinės vaizduotės, reikalaujama ne idėalų srities siekti, bet piešti, ką mato aplinkui akis.

Realizmo pakraipoje nemažai vokiečių rašyta; kai kurie buvo tikrai gabūs ir talentingi novelių ir romanų rašytojai, kurie sugebėjo gyvai ir įdomiai atvaizduoti

gyvenimą; bet labai didelių talentų, kurie būtų pasaulinėje literatūroje daug nusvėrę, vis delto nesimato.

Iš realistų rašytojų galima paminėti Onytę Drostę, Pridriką Hebbelį, Otoną Ludvigą, Freitagą, Kelerį ir kitus.

Annette von Droste (1797—1848), augštos kilmės, gera katalikė, laikoma didžiausia vokiečių moterų poėte. Jos raštai, nors realiai piešia savo krašto gamtą ir žmones, vis delto nemažai dar turi ir romantizmo pažymių; daug dar juose pačios poėtės pergyvenimų atsispindi.

Lyriniuose Drostės kūriniuose dažniausiai figuruoja religiniai jausmai ir savo krašto gamtos meilė. Ypač žymus jos lyrinių eilėraščių (72) rinkinys *Geistlichen Jahr* Rašė Drostė irgi baladas; rašė nemažai ir proza. Tik rimtas ir gilus jos tvarinių turinys nevisados apvilktas švelnia ir aiškia forma; stilius kai kada šiurkštokas ir apytamsis.

Stifter'is (1805—1868) buvo gabus realistiškoje pakraipoje novelistas. Jo vardą įgarsino ypač nusisekęs trumpučių bet gražių ir vaizdžių novelių rinkinys, pavadintas *Studien.*

Talentu daug žymesnis už Drostę ir Štifterį buvo **Pridrikas Hebbel'is** (1813—1863), naujosios vokiečių dramos tėvas. Neturtingų tėvų sūnus, Hebbelis išėjo sunkią ir karčią gyvenimo mokyklą, bet savo tvirtu būdu ir ištverme parodė, kad tikras talentas visados prasimuš aikštėn ir praskins sau kelią.

Kai kurie iš vokiečių, ne be reikalo, laiko Pr. Hebbelį, Getei mirus, didžiausiu savo poėtu. Jau savo lyriniais tvariniais ir baladomis jis parodė stambų talentą. Dar didesnis jisai dramų rašytojas. Jo dramos ir tragedijos kupinos gyvumo; jose asmenų veikimas — naturali išvada vidujinio žmonių nusistatymo ir jų būdo.

Pirmoji Hebbelio drama buvo *Juditė*, paimta iš žydų storijos; čia karžygė nužudo Asirijos vadą Holoferną ne tiek iš patriotizmo, kiek iš asmeniško keršto; o paskui pati save prakeikia.

Toliau eina drama: *Genovaitė*, visur labai populiari, lietuviškai versta, *Marija Magdalena*, *Erodas ir Mariamna* ir kitos. Geriausias Hebbelio veikalas, be abejo, jo trilogija-tragedija *Nibelungen*, kurioje senas vokiečių epas geniališkai sunaudota, kuri žiūrėtoją perkelia į mytišką žilą senovę.

Su Hebbeliu daug turi panašumo antras žymus, nors talentu bent kiek menkesnis, realistas rašytojas Otto Ludvigas (1813—1865), parašęs dvi dramas ir du pasakojimu, kuriuose pasirodė stambiu ir rimtu menininku.

Ludvigo dramose jaučiama Šekspyro įtaka, kurio studijas patsai rašė. Ypač augštai vertinama jo tragedija *Makabėjai*, kurios turinys paimta iš Senojo Testamento. Žymiausią rolę joje lošia pilna išdidumo Makabėjų motina, savo puikybės nuodėmę atpirkusi, kaip savo sūnų mirties liudytoja. Greta jos stovi tautos karžygys Jūdas.

Iš jo novelių-pasakojimų ypač augštai statoma *Tarp dangaus ir žemės*. Jos turinys — sena istorija, kaip du broliu pamyli tą pačią mergaitę; jų vienam per apgaulę pasiseka imti viršų, bet bijodamas brolio ir jį įtardamas, pasiryžta jį nužudyti, tik sumanymas nepasiseka; jis pats nelaimingai žūva.

Be minėtų rašytojų dar žymūs Freytag'as (1816—1859), pagarsėjęs savo įvairiausio turinio romanais, ir greta jo, gal geriausias XIX amžiaus novelistas šveicarietis nuo Ciuricho, Kelleris (1819—1890).

Freitagas savo romanams ėmė turinį iš įvairių sluogsnių: sodžiaus gyvenimo, mokslininkų, žurnalistų, bet

daugiausia iš vokiečių praeities. Ištisa eilė jo istorinių romanų, pradedant nuo IV amž., piešia svarbesniuosius vokiečių istorijos laikotarpius.

Keleris irgi rašė romanus, pasakojimus, lyriškus eilėraščius, bet ypač žymus kaip nepaprastai gabus novelių rašytojas, kuriose bent kiek jaučiama satyriško jumoro. Geriausias jo novelių rinkinys — *Die Leute von Seldwyla.*

Naujoji Literatūra.

Realizmas, kaip pas prancūzus, taip ir vokiečių literatūroje galutinai nukrypo į naturalizmą; tik čia jisai nepasiekė to kraštutinumo, kaip pas Zolią, Suę, Mopasaną ir k. Paskui kraštutinis naturalizmas persimetė į antrąjį kraštutinumą, į simbolizmą.

Simbolizmas subtyliais, neaiškiais, miglotais bruožais siekia nepasiekiamo, nesuprantamo, nematomo pasaulio, stengiasi įžvelgti į anapusį pasaulį, atskleisti, apšviesti mystinę bedugnę; juo toliau nuo realaus gyvenimo, juo arčiau simbolizmo ir mysticizmo.

Simbolizmas, siekdamas vis didesnio neaiškumo, nustoja galop turinio, persimeta į vienpusišką dekadentizmą, į ieškojimą vien naujų išviršinių formų, harmoningo garsų suderinimo, jų ritmikos net be vidujinės prasmės, kad tik sukeltų tam tikrą upą.

Dekadentizmas galop absurdo pasiekia futurizme, kur beprasmių, o dažnai net nežmoniškų garsų suderinimas skaitosi poėtinės kūrybos perlu. Toliau tos nesąmonės keliu eiti jau nebegalima.

Vokiečiai, kurie antroje XIX amžiaus pusėje pasiekė savo idealo politikoje, susijungdami 1870 m. į vieną imperiją, kurie davė pasaulinės reikšmės philozophų (Hartmanas, Nietsche), tapytojų (Böcklin, Feuerbach),

muzikų (Wagner), sociologų (Marx, Lassal, Bebel), mokslininkų ir t. t., savo literatūroje nors turėjo gerokai gabių rašytojų, bet jų veikalai nieko bemaž nenusvėrė pasaulinėje literatūroje ir jų vardai tik savo krašte praskambėjo.

Nekalbant apie šių dienų rašytojus, kurių reikšmės kritika galutinai dar nenustatė, paminėsime Lilienkroną, Demelį, Hauptmaną, Sudermaną, Vildenbruchą, Ancengruberį, Fontaną, Mariją Ebner.

Lilienkronas (1844—1909) buvo karštas vokiečių patriotas. Jau pirmame savo lyrinių tvarinių rinkiny pasižymėjo subtyliai artistiška forma, turtinga gražia kalba ir jausmingu temperamentu, linkusiu į liūdesį. Ypač verta pažymėti jo *Auf dem Kirchhof, In einer Winternacht, Die Muzik kommt.*

Gražios irgi jo *Kriegsnovellen.* Bet didesnių veikalų Lilienkronas nepajėgė sutverti.

Dehmel'is gimęs 1863 m. buvo irgi lyrikas su žymia simbolizmo pakraipa. Išleido kelius lyrikos rinkinius. Be to dar parašė eilėmis romaną *Zvei Menschen.* Tačiau žymesnio talento irgi neparodė.

Bent kiek gal daugiau talento parodė tame laikotarpy vokiečiai dramaturgai: Hauptmanas, Zudermanas, Vildenbruchas, Ancengruberis.

Gerhartas **Hauptmanas***) (gm. 1862 m. Silezijoje) turėjo ypatingą pastebėti dovaną ir mokėjo piešti žmones realiai; tik buvo linkęs į pesimizmą ir mėgo aikštėn vilkti socialį skurdą.

Iš pradžių realizmo ir naturalizmo šalininkas, paskui nukrypo į simbolizmą. Toje pakraipoje žinomos lietuvių scenai jo dramos *Hanneles Himmelfahrt* ir *Die versunkene Glocke.* Pirmoje, dar realizmo pakraipoje,

*) Jo brolis Karolis 1858—1921 irgi rašė pusėtinai geras dramas ir jų parašė nemaža.

jo rašyta drama *Fuhrmann Henschel* irgi sulošta lietuvių scenoje.

Hauptmanas dabar gana augštai vertinamas; net japonai išvertė į savo kalbą kai kurias jo dramas.

Sudermanas, gimęs 1857 m. Rytų Prūsuose vokietys, talentu už Hauptmaną silpnesnis, pradėjo savo literatišką darbą nuo romanų, kurie jam gana sekėsi rašyti. Bet paskui, kai jo drama *Ehre* susilaukė nemažo pasisekimo, persimetė į dramų rašymą; bet čia didesnio talento neparodė.

Lietuvių scenoje žinomos Zudermano dramos: *Joninės* ir *Gėlėse* ir komedija *Drugeliai*. Joninių dramoje figuruoja lietuvaitė nevisai tikusioje šviesoje neva paveldėjimo auka. Bendrai imant, Zudermanas mėgsta savo dramose įrodinėti paveldėjimą. Jo *Ehre* (Geras Vardas) irgi išversta lietuviškai.

Wildenbruch'as (1845—1909) buvo karštas Prūsų patriotas ir Hohenzollernų gerbėjas. Būdamas nemenkesnių gabumų už anuodu, parašė nemažai dramų, imdamas turinį iš vokiečių praeities, pradėdamas nuo didžios tautų maišaties ir jų kilnojimos. Iš tų dramų, kaip žymesnes, galima nurodyti *Karolingern, Heinrich und Heinrichs Geschlecht, König Laurin* (iš tautų kilnojimos laikų), *Tochter des Erasmus* (iš reformacijos laikų), *Harold* (anglosaksų kova su normanais) ir k.

Kai kurie tos nuomonės, kad Vildenbrucho pasakojimai, kaip štai *Kindertränen, Francesca von Rimini, Edles Blut,* kuriuose daug nuoširdaus jausmo, yra dar augštesnės vertės už jo dramas.

Anzengruber'is (1838 — 1898), Austrijos vokietys, savo dramoms ima turinį dažniausiai iš valstiečių gyvenimo, kurį gerai pažįsta ir moka gyvai piešti. Iš jo dramų galima paminėti *Der Pfarrer von Kirchfeld, Doppelselbstmord, Der Meineidbauer* ir k.

Fontane (1819—1898) vienas gabiausių romanų rašytojų XIX amžiuje vokiečių literatūroje. Savo poėtišką tverybą jis pradėjo nuo baladų. Paskui eina eilė jo istoriškų romanų. Bet, rasit, geriausi jo romanai pasemti iš dabartinio gyvenimo, kurį labai gyvai ir realiai autorius moka vaizduoti. Nežiūrint į apysenį autoriaus amžių, kuomet tuos romanus rašė, jis mokėjo suprasti ir atjausti naujausias gyvenimo sroves. Prie tos rųšies romanų priklauso *Irrungen und Wirrungen, Frau Jenny Treibel* ir k.

Iš žymiausių XIX amžiuje moterų rašytojų vokiečių literatūroje, greta Onytės Drostės, galima dar paminėti Mariją Ebner'ienę Eschenbach baronienę iš Vienos (1830—1916). Iš pradžių Ebnerienė mėgino rašyti dramas, bet jos nesisekė. Vėlesniame amžiuje pradėjo rašyti noveles ir romanus; čia pasirodė stambus jos talentas.

Iš Ebnerienės romanų rasit geriausias bus *Gemeindekind*; jame gyvai ir realiai piešiama asmuo, gamtos nuskriaustas ir žemos kilmės, kurs tačiau veržiasi į šviesą, kovoja už augštesnį visuomenės gyvenime laipsnį. Kitas romanas *Unsühnbar* piešia augštesnio luomo gyvenimą. Įdomus irgi jos Meine *Kinderjahre.*

Labai gražios jos irgi novelės; *Er lässt die Hand küssen* ir *Die Unverstandene auf dem Dorfe.*

Paskučiausiais laikais vokiečių literatūroje ypač prasiplatino, kaip ir kitose literatūrose, romanai, kuriuose pastebėti galima ir išsidirbusios technikos pažangą ir gilesnį psichologijos žinojimą.

Istoriškų romanų gal gabiausioji dabar rašytoja skaitosi Enrika Handel-Mazzeti gimusi 1871 m. Vienoje, kuri parašė nemažai; tačiau vėlesnieji jos rašyti romanai bent kiek jau silpnesni. Prie geresnių priklauso: *Die arme Margaret, Der deutsche Held, Jesse und Maria.*

Iš kitų moterų rašytojų dar galima paminėti ponią Huch (gim. 1867 m.), kurios romanuose bent kiek jaučiama simbolizmo. Tarp kitų jos romanų galima paminėti *Erinnerungen des Ludolf Ursleu, Vita somnium breve.*

Skandinavijos Literatūra.

Skandinavijos vardu čia suprantama žuvėdų, norvegų, danų ir islandų šalys. Tų kraštų gyventojai kalbos žvilgsniu ir šiandieną vieni kitiems artimi; senovėje gi jų kalba, be abejo, sudarė vieną bendrą visiems suprantamą. Toje tat kalboje išliko labai turtingas, savotiškas, gilios senovės epas, kurį sutvėrė islandai ir bent kiek norvegai; žuvėdai ir danai jo tveryboje kaip ir nedalyvavo.

Apie senojo skandinavų epo pradžią ir jo kilmę taip pasakojama. Devintojo amžiaus gale (872 m.) norvegų konungas Harfagri (gražplaukis), nugalėjęs kitus konungus arba kunigaikščius, pasiskelbė visos Norvegijos valdovu. Kai kurie norvegai, nepatenkinti jo valdžia, išsidangino į tolimą Islandiją, kur įsigyveno ir susitvarkė iki XIII amž. nepriklausomai nuo Norvegijos, nors ir nenutraukę visų ryšių su savo senąja tėvyne.

Čia tai Islandijoje ir susidarė tasai savotiškai gražus ir turtingas tolimosios šiaurės epas, kuriame gyvai atsispindi stabmeldiškas senovės skandinavų tikėjimas su savo gerais ir piktais dievais (azais), su savo nepaprastais milžinais karžygiais vykingais. Ilgais amžiais ėjęs iš lūpų į lūpas, galop XIII amžiuje surašytas, tasai epas dabar, kaip didžiausia tautos brangenybė laikomas Stokholmo, Upsalės ir Kopengagos knygynuose. To epo — trys rųšys: Edda, skaldų giesmės ir sagos.

Iš pradžių *Edda* (naująja) buvo pavadintos tos proza rašytos skaldams-giesmininkams taisyklės, kurias sustatęs Snorri Sturluzonas (1178—1241), žymus poėta. Paskui Eddos (senosios) vardas duota seniausiam mytiškai karžyginiam epui, kursai susideda iš 29 giesmių ir buvo pačios liaudies tveryba.

Senosios Eddos vienos giesmės grynai *mytologiško* turinio, kitos apgieda karžygius. Viena seniausių ir įdomiausių pirmosios rųšies giesmių laikoma *Völuspa*, kurioje pranašė Vali pranašauja senų dievų žuvimą už jų nuožmumą: saulė ir žvaigždės išnyks nuo dangaus, žemę užlies marės; tačiau paskui iš vandenų išsiners nauja žemė, užgims gražesni nauji laikai, nauji žmonės, nauji dievai. Čia stabmeldys skandinavas nujaučia krikščionybę, sugriausiančią senąją jo tikybą.

Kitose mytologiškose Eddos giesmėse apgiedama vyriausio dievo Odino išmintis ir galybė, dievų kovos su milžinais ir demonais, dievo Odino patarimai ir įsakymai.

Graži ir stipri taip pat giesmė, kurioje atpasakojama dievo Toro kelionė į milžinų salą, atsiimti pavogtą milžino Trimo kūjį. Toras atsiima savo kūjį, nužudo ir Trimą ir visą milžinų padermę.

Karžygiškos Eddos giesmės apgieda trijų žymių šeimynų: Budlingų, Niflungų ir Volzungų garsius darbus ir didžias jų kančias. Tos giesmės, ypač apie Niflungus, turi daug bendro ir panašumo su vokiečių giesmėmis apie Nibelungus; net tie patys vardai, bent kiek iškraipyti, čia pasikartoja.

Vyriausias tose giesmėse asmuo, apie kurį daugiausia kalbama, jaunas, gražus ir drąsus Sigurdas (Nibelunguose Sigfridas), kuriam likimas paskyrė žūti pačiam jaunystės žydėjime.

Sigurdas, paskutinysis iš Volzungų giminės, nužudo baisų Fafiurą žaltį ir pasisavina didžius jo turtus; bet tie užkeikti turtai ir jam ir visiems jo draugams atneša pražūtį.

Vyksta Sigurdas į platųjį pasaulį ieškoti sau garso. Ant augšto kalno, skydais aptverto ir ugnies spinduliais nušviesto, jisai randa miegantį šarvuotą karžygį; nuima jam nuo galvos šelmą ir mato mergaitės veidą: buvo tai valkirija *) Brinhilda, kurią dievas Odinas buvo nubaudęs amžinu miegu.

Sigurdas pamyli Brinhildą, bet jam nelemta jos vesti; jis veda gražiąją Gudruną, o jos broliui padeda vesti Brinhildą, pasižadėjusią tam atiduoti savo širdį ir ranką, kas nugalėjęs visas kliūtis, atvyks pas ją kaip sužadėtinis.

Sigurdas, pasivadinęs Gudrunos broliu, perbėgo per liepsnas, kuriomis Brinhilda buvo iš visų pusių apsisupusi savo rūmuose, ir tuo būdu išgavo jos sutikimą tekėti už Gudrunos brolio. Sužino paskui Brinhilda, kad kliūtis nugalėjęs ne jos vyras, tik Sigurdas ir iš apmaudo įkalba savo vyrui nužudyti Sigurdą, ką tas ir padaro.

Išgirdusi baisų Gudrunos verksmą, vyrui žuvus, Brinhilda nusikvatoja žiauriu juoku, pareiškia kad taip žūsianti ir visa Niflungų giminė, o pati, apsisupusi baltu apsiaustu, apsišarvojus valkirijos aukso šarvais, nusižudo.

Gražiausia ir vienkart tragingiausia Eddos vieta — Gudrunos širdies skausmas, Sigurdui žuvus:

„Nuliūdusi ji sėdėjo jo kojose; neaimanavo, nelaužė rankų, neverkė, kaip kitos moterys. Atėjo kunigaikščiai, kad ją paguostų ir pertrauktų jos tylą; nesiskundė

---

*) Valkirijos skandinavų mytologijoje tai Odino mergaitės, kurias jisai siunčiąs kariauti už žuvusius karžygius.

ir neverkė Gudruna, nors širdis jai plyšo iš skausmo. Sėdėjo priešais ją kunigaikščių žmonos, auksu žibančios, ir jos seserys; kiekviena kalbėjo apie savo skausmus. Neaimanavo, neverkė Gudruna, tik jos širdis akmenėjo...

Tada Gilronda, Giukos duktė, nutraukė apdangalą nuo kunigaikščio galvos ir tarė Gudrunai: „pažvelgk į mylimąjį ir prispausk savo lūpas prie jo lūpų, kaip bučiuodavai dar gyvą“. Pakėlė Gudruna akis ir pamatė kruvinus kunigaikščio plaukus ir jo akis, mirties migla aptrauktas, o krūtinę kiaurai pervertą. Krito tada augštelninka, plaukai jai išsidraikė, o ašaros sraunai paplūdo. Tada pravirko Gudruna, Giukos duktė“...

Volzungai ir Niflungai guli karstuose, bet giesmės apie juos nenutilo: apgieda juos skaldai, kad priduotų drąsos vyrams ir nuramintų moterų liūdesį“... Taip baigiasi senoji Edda.

Antroji senojo Skandinavijos epo rųšis — *skaldų giesmės*. Nuo senosios Eddos tuo skiriasi tos giesmės, kad tai nėra liaudies tveryba, tik kūriniai tam tikrų pavienių giesmininkų, kurių žymesnės pavardės išliko žinomos.

Tie giesmininkai-skaldai, giesmių dovaną gavę nuo dievo Odino, esą Bragi Boddasono į Valhalę patekusio, įpėdiniai. Be abejo, buvo tai dažniausiai konungų-karalių palydovai, kurie, patys dalyvaudami jų karo žygiuose, paskui juos apsakodavo.

Skaldai, sudarę tam tikrą draugiją, kurios amatu buvo giesmės ir muzika, buvo labai gerbiami. Skaldų žydėjimo periodas — X amžius. Paskui XII amžiuje jie pradeda nutilti, o jų vietą užima šventųjų legendų pasakotojai.

Pirmasis skaldas, kurio vardas išliko, buvo virš minėtas **Bragi Bodasonas**. Konungas Harfagri's ypač

mėgo prie savo dvaro skaldus. Skaldu buvo ir augščiau minėtas iš XI amžiaus Snorri Sturluzonas. Jų giesmių turinys dažniausiai karžygiškasis epas.

Nuo XII amž. skaldų giesmės, kaip pagonijos atgarsis, krikščionijai įsigalint, pradeda nustoti savo aureolės; į jas imta žiūrėti skersai, su nepasitikėjimu; kai kur jos buvo net persekiojamos. Jas pamažu išstumia *šventosios legendos*, kuriose vis delto dar daug pagonijos ir senosios mytologijos priedo. Ir čia didvyriai virš paprasto masto, rauna iš šaknų šimtamečius ąžuolus, išgeria alaus statines, kaujas su raganomis; o vienkart pasižymi nepaprastai kilniomis atsižadėjimo, pasiaukojimo ir krikščioniškos meilės dorybėmis.

Iš tų pusiau krikščioniškų, pusiau dar pagoniškų legendų paskui susidarė labai gražios balados. Jų seniausios *Kämpervisev* (karo giesmės).

Trečioji senojo Skandinavijos epo rųšis — *sagos* (sögur) arba pasakos, kurios ilgai ėjo iš lūpų į lūpas ir tik vėlesniais laikais buvo surašytos. Jos dvejopos kilmės: vienos atsirado Islandijoje, kitos Norvegijoje. Buvo pasakojamos proza.

Sagų turinys: arba žymesnių įvykių atpasakojimas, kaip pavyzd. Egillssaga apie Egilį skaldą, arba vyskupų gyvenimas ir žymesnių Norvegijos karalių garbinimas, ypač konungo Harfagri, Olafo ir kitų. Iš tų pasakojimų pirmasis norvegų istorikas Snori Sturluzonas ir parašė savo kunigaikščių istoriją.

Naujesnioji Skandinavų Literatūra.

Naujesniais laikais iš Skandinavijos rašytojų, kurių vardai už jų tėvynės ribų plačiau visuotinėje literatūroje yra praskambėję, paminėsime šiuos žymesniuosius: iš danų Anderseną, Elenšlegerį, Brandesą, iš norvegų

Bjernstjerną Bjernsoną, Ibseną ir Knutą Hamsuną, o iš švedų Tegnerį ir Strindbergą.

Andersenas (1805—1875) įgarsėjo ir liko populiarus ypač savo nepalyginamomis pasakomis, išverstomis į daugelį svetimų kalbų; vokiškai pats jas yra išvertęs. Be to Andersenas dar rašė ir lyriškus ir dramatiškus veikalus. Iš jo romanų psichologijos žvilgsniu geriausias bus *Improvizatorius*, kuriame Antonijo improvizatoriaus pergyvenimai labai vykusiai atvaizduoti; tiktai vietos (Italijos) koloritas nevisai atatinka tikrenybei.

Oehlenchläger'is Adomas (1779—1850) — danų literatūroje romantizmo šulas, kurio poėzijos ir veikalų turinys dažniausiai senovės skandinavų mytologija ir jų sagos. Rašė jisai romansus, karžygiškas poėmas, noveles ir tragedijas. Iš jo lyriniai epiškų giesmių geriausias rinkinys — *Šiaurės dievai*.

Tragedijų parašė Elenšlegeris septyniolika, kurios užtenkamai nusisekusios ir visos išverstos vokiškai. Kai kuriuos lyriškus savo veikalus jis pats vertė vokiškai.

Elenšlegeris laikomas danų tragedijos tėvu, kaip jų komedijos ir bendrai naujosios danų literatūros tėvu yra skaitomas Holbergas (1684—1754).

Brandes (1842 — 1927) įgarsėjo kaip vienas žymiausių kritikų. Ypač labai augštai vertinamas jo veikalas — *Svarbiausios srovės XIX amžiaus literatūrose*. Čia Brandes, kaip realista, atmeta šalin visas politiškas, etiškas, religines ir net estetikos tradicijas, į jų vietą skelbdamas naujas savo pažiūras.

Be to veikalo Brandes parašė dar daug kitų veikalų, daugiausia literatiškos kritikos srity, kaip štai: *Estetiškos Studijos, Danų Poėtai, Studija apie Šekspyrą* ir k. Jo įtaka ypač labai žymi Skandinavijos literatūrose.

Bjoernsonas Bjoernstjernė (1832—1910) pasižymėjo ypač savo novelėmis ir trumpais pasakojimais, kuriais labai įdomiai ir poėtingai piešia Norvegijos gamtą ir jos ūkininkus valstiečius. Nors gal ne tiek, vis delto talentingi irgi jo lyriniai kūriniai ir dramos. Dramoms turinį jisai dažniausiai ima iš senų Norvegijos laikų; tik Marija Stuart paimta iš anglų istorijos.

Kaip karštas šalininkas Norvegus atpalaidoti nuo Žuvėdų priklausomybės ir be to dar naujesniųjų radikalių pažiūrų pionierius politikoje, religijoje ir socialiuose klausimuose, Bjernsonas vėlesniais laikais pradėjo perdaug tendentiškai rašyti; per tatai paskesnieji jo romanai ir dramos meno atžvilgiu daug silpnesni.

Už Bjernsoną gilesnis ir, kaip dramaturgas, nepalyginti daug žymesnis ir Europoj žinomesnis Enrikas **Ibsenas** (1828—1906), iš pradžių vaistininkas, paskui teatrui atsidavęs dramų rašytojas. Gimęs Norvegijos pietuose, nemažai važinėjo po Europą, aplankęs žymesnius centrus, galop paskutiniuosius 15 metų išgyveno Kristijanijoj (Oslo).

Ibsenas — žymiausias XIX amžiaus dramaturgas, naujų kelių ieškotojas, kuriam šis paprastas gyvenimas tai kalėjimas, pilnas idėalo karikatūrų. Ibsenas savo pasaulėžiūra daug turi panašumo su Nitše. Jame ir pesimizmas su ypatingu naujųjų žmonių liūdesiu ir vienkart optimizmas, kurs liepia kovoti, kad sukūrus ateity prasmingą geresnį gyvenimą.

Bet daugiausia pas Ibseną simbolizmo: jo dramų asmenys, tai įkūnyti jausmai, upai, mintys, kurie su gyvenimo tikrenybe neperdaug turi sąryšio, kartais išrodo nenormalūs, psichiškai nesveiki, neaiškūs, paslaptingi.

Daugelyje Ibseno dramų, kurios dažniausiai philozophiško pobudžio, centrinio simbolio rolę vaidina

koks nors daiktas, apie kurį visas veiksmas ir grupuojasi. Tokiu daiktu dramoje *Gydytojas Štokmanas* yra ligoninė, *Šmėklose*—prieglauda, *Statytojas* — statyba, *Laukinė Antis* — pašautoji antis, *Visuomenės Šulai* — geležinkelio pravedimas ir t. t.

Be philozophiško turinio dramų, rašė Ibsenas irgi istoriškas, kaip štai *Gelgolandų Kovotojai*, ar romantiško turinio, kaip *Katiliną*.

Bendrai imant, pirmojo periodo Ibseno dramos, gal technikos atžvilgiu bent kiek silpnesnės, bet jos daug simpatingesnės ir ne tiek prasilenkia su krikščioniška etika; jos rado ir didesnį visuomenės pritarimą.

Vėlybesnėmis dramomis Ibsenas nerado tiek sau palankumo. Čia Ibsenas savo pažiūromis nueina taip toli, kad nesiskaito nei su kokiais religiniais, etiškais, ar socialiais principais; ypač smerkia moterystę. Tos rųšies jo dramos: *Nora*, Hedda Gabler ir kitos.

Knutas Hamsunas (gim. 1860 m.), žymus norvegų rašytojas, kaip ir Ibsenas, nepatenkintas dabartiniu kultūriniu gyvenimu ir jo melu, ragina grįžti prie gamtos, tapti gamtos kūdikiu, kuriam būtų suprantamas balsas kartų, gyvenančių jo kūne. Antras pagrindinis jo romanų motyvas tai meilė, kaip nuolatinė kankintoja.

Prie žymesnių jo romanų priklauso *Pan* ir *Viktorija*. Pirmame romane leitenantas Glanas medžiotojas bėga iš didelio miesto į šiaurės Norvegiją, į miškus su savo šunimi, apsigyvena nuošaliai bakužėje ir retkarčiais apsilanko artimame miestely, nusipirkti maisto ir parako. Susimyli su vieno pirklio dukterimi; bet toji meilė tai nuolatinė kančia su savo įtarimais, kapryzais ir kova. Galop jo simpatija išteka už nemylimo žmogaus, o Glanas važiuoja į Indiją ir ten žūva.

Glano jausmai nudažyti panteizmu: ir giria, ir žolelė, ir bitelė, ir tolimi kalnai, ir šuo kurs uosto žemę

— vis tai į jį kalba savotiška kalba, ir jisai juos supranta.

Tegneris (1782—1846) švedų rašytojas, žinomas pasaulinėje literatūroje savo poėma, sudėta iš 24 giesmių ir pavadinta *Fritjofo Saga,* kurios turinys paimta iš senų Skandinavijos sagų: tvirtas Fritjofas ir graži Ingeborga, Skandinavijos karaliaus duktė, myli vienas kitą. Čia labai vykusiai atvaizduota senų skandinavų papročiai ir dar laukinis jų būdas.

Be tos poėmos Tegneris, kaip žymiausias žuvėdų romantikas, rašė dar idilijas, kaip štai *Vakarienės Vaikai* ir poėtiškus pasakojimus.

Strindbergas (1849—1912) radikališkiausių pažiūrų rašytojas, priešas dabartinės socialės ir valstybinės tvarkos, o drauge ir aršiausias moterų priešas, kursai savo įgimtus gabumus ir psichologinius pastebėjimus, tartum, tam tik ir panaudojo, kad pažemintų ir iškoneveiktų neapkenčiamą sau lytį.

Žuvėdų literatūroje Strindbergas naturalizmo šulas. Literatišku žvilgsniu gal geriausias jo kūrinys — *Bepročio Išpažintis.* Be to dar jis parašė romaną *Raudonas Kambarys* — anarchiškai revoliucinio turinio, *Dovanos* — novelių rinkinį, kuriame smerkia moterystę, *Utopijos ir Tikrenybės* — romaną, kuriame perša komunizmą.

Vėlesniais savo veikalais, kaip štai: Gustavas Vaza, Erikas XIV, Gustavas Adolphas, Strindbergas, tartum, stengiasi pataisyti, ką pirma rausė ir griovė.

Slavių Literatūra.

Iš slavių tautų žymiausi ir savo literatūra turtingiausi, be abejo, rusai ir lenkai. Tačiau ir kitos slavių šakos sulyginti nemenkais gali pasigirti savo literatūros

kūriniais, kaip štai serbai ir čekai. Plačiau paliesime tik rusų ir lenkų rašliavą, kitus slavius tik bendrais bruožais trumpai paminėję.

Gana turtingą epą, ypač karžygišką turi Serbai. Jų karžygiškas epas eina nepertraukiamai su tautos istorija, pažymėdamas visus svarbesnius įvykius ir garsesnius didžiavyrius. Pirmoje eilėje čia stovi caras Steponas Dušanas, karališkos galybės ir autorito idėalas. Greta jo vojevodos: Jugas Bogdanas ir Vukašinas, serbų gudrusis Odisėjas.

Tačiau simpatingiausiai serbų apgiedamas caras Lazaras, karžygio ir krikščionio tipas, kursai žuvo Kosovo laukuose, narsiai kovodamas prieš sultoną Amuratą I. Tos baisios kovos atpasakojimas — vienas gražiausių ir vaizdžiausių pasaulinėje literatūroje.

Antrasis karžygiškų giesmių rinkinys apgieda karalaitį Marką ir jo kovas už serbų nepriklausomybę.

Be karžygiško liaudies epo yra pas serbus ir visuomeninio epo, vėlesniais laikais apysakų ir romanų formoje pasireiškusio.

Turtingą savo liaudies epą surinko ir sutvarkė Vukas Stepanavičius Karadzičas.

Vėlesniais laikais vienas žymiausių serbų rašytojų buvo Milutinoviec'as, parašęs poėmą *Serbenką*, kurioje apgieda serbų kovas už nepriklausomybę 1804—1815 metais.

Čekų liaudies tveryba nėra taip turtinga, kaip serbų; tačiau čekai turi labai seną ir svarbų savo liaudies epą, vadinamą *Kroledvorska rūkopis*, 1817 metais Vaclovo *Hankos* atrastą, kursai be maža į visas Europos kalbas išversta. Yra tai rapsodų rinkinys, kur apgiedama serbų dar pagonių kovos su kaimynais krikščionimis.

Paskutiniaisiais laikais kritikai ėmė rimtai abejoti apie minėtų rapsodų tikrumą, įtardami, kad pats Hanka, rods labai sumaniai, tą rankraštį suklastavęs ir pagaminęs.

Vėlesniais laikais pas čekus įgarsėjo poėta Jonas Kolliar'as, parašęs patriotiškai alegorišką poėmą *Slava Dčery* (Garbės Duktė). Tas veikalas savo laiku turėjo labai didelį pasisekimą, daug prisidėjęs prie tautos upo ir jos patriotizmo sužadinimo; bet šiandieną jau žymiai jis neteko svarbos.

Dabar didžiausias čekų poėta **Vrchlickis** (Emilis Frida).

Žymiausieji rusinų poetai — Kotlerevskis ir Taras Ševčenka. **Kotlerevskis** yra rusiniškai išvertęs Vergilijaus Eneydą, rusinų liaudies būdu ją parodijodamas.

Taras **Ševčenko** (1814—1861), gimęs Kijevo apygardoje, mirė Petrograde. Garsus jo lyrikos kūrinių rinkinys, pavadintas *Kobzar*, kur daug skurdaus jausmo ir gili melancholija pasireiškia. Iš jo epiškų veikalų žymesni *Haidamaki* ir *Katerina*. Pirmame daug lenkų neapykantos, antrame nelaimingas likimas merginos, maskolio suvedžiotos.

Gudų (baltgudžių) literatūra tik užmazgoje. Paminėtini jų poėtai: Bohuševičius, Niesluchovskis ir Janka Kupala.

Rusų Literatura.

Rašomoji rusų literatūra, tikrai sakant, prasideda tik nuo XVIII amžiaus, kai caras Petras Didysis (1682—1725) perkėlė iš Maskvos sostinę į Petrogradą, o savo valstybei iškirto langą į vakarų Europą ir jos kultūrą.

Iki tam laikui rusai arba maskoliai teturėjo bemaž tik savo liaudies tverybą: dainas, mįsles, pasakas, legendas.

Prie originališkų rusų liaudies tvarinių priklauso taip vadinamos *bylynos*, arba mythologiškai karžygiškas epas, kuriame apgiedama milžinai ir jų kovos, o vieta jų veikimo dažniausiai arba Kijevas su kunigaikščiu Vladimyru, arba turtingas Didysai Naugardas.

Tose bylynose apgiedami: Žaltys Goriničas, Volga Vseslavičius, Mikula Sieleninovičius, Dobrynė, Soloviejus Badimirovičius, Ilija Muromiecas, Vaska Boguslajevas, turtingasis svetys Šadka; vėlesniais laikais Jermakas ir Stenka Razinas.

Kaip kokia oaza tarpe tos liaudies tverybos stovi atskirai nežinomo dainiaus iš XII amžiaus parašyta episkai lyriška *Giesmė apie Igorio žygį* (Piesń o polku Igoreve). Yra tai labai žymus, nors neilgas veikalas, parašytas sena rusų kalba.

Tos Giesmės turinys toks: Igoris Sviatoslavičius, Sieveriškio Naugardo kunigaikštis, 1185 metais su trimis kitais kunigaikščiais, be žinios ir patarimo galingesniųjų kunigaikščių, išsirengė į karą prieš palaucius. Jau kely įvairūs ženklai jiems pranašauja nelaimę. Galop priešai susitinka; kova tęsiasi pustrečios dienos; Igoris patenka į nelaisvę. Kunigaikščio žmona, vyro namie nesulaukdama, augštoj pily verkia ir aimanuoja. Galop Igoriui pasiseka iš nelaisvės pabėgti; visa rusų šalis tuo džiaugiasi.

Nors tas veikalas parašytas, kiek galima spėti, XII amžiuje, t. y. jau dviem amžiam praslinkus nuo rusų krikšto, tačiau giesmėje vis dar minimi stabmeldžių dievaičiai: Ladovas, Daždbogas, Stribogovas, Divai ir k. Pats giesmininkas — Bajan viešč y, kai gudriais pirštais palyti stygas, garsai plačiai skelbia kunigaikščių garbę.

Rašomoji rusų literatūra, tikrai sakant, prasideda nuo pirmojo rusų satyriko **Kantemyro** (1708—1744) ir rusų literatūros tėvo, lyriko ir mokyto akademiko **Lomonosovo** (1712—1765). Kantemyras rašė satyras gana sąmojingas ir protingas, bet poėzijos jose neperdaug; jų eiliavimas sunkus, silabiškas, rusų kalbai netikęs. Lomonosovas irgi daugiau mokslininkas, negu įkvėptas poėta.

Carienei Katerinai II viešpataujant, rusų literatūra rimtėja; atsiranda daugiau rašytojų ir pusėtinai talentuotų, kaip štai Deržavinas, Sumarokovas, Kniažninas, Fon Vizinas, Cheraskovas, Karamzinas.

Deržavinas (1743—1816) buvo žymus lyrikas, atsipalaidojęs, nors dar nevisiškai, nuo pseudoklasicizmo, kursai buvo įsigalėjęs prie Lomonosovo. Iš Deržavino lyrikos ypač garsios dvi jo ilgokos odos: *Dievas* ir *Felica*. Antroji oda parašyta carienei Katerinai pagerbti, prilygintai rožei be dagių.

Sumarokovas, Kniažninas ir Fon Vizinas buvo komedijų rašytojai; jų gabiausias, be abejo, buvo **Fon Vizinas** (1744—1792), parašęs komedijas: *Brigadyrą* ir *Neužaugą* (Niedorosl). Pirmoje gal daugiau karikatūros, nekaip tikros komedijos. Antroji daug naturališkesnė, kurioje pašiepiama tamsumas ir netikusio auklėjimo pasekmės. Abidvi komedijos savo laiku buvo labai populiarios.

Greta Fon Vizino statoma kitas už jį gabesnis rusų komikas, gyvenęs bent kiek vėliau, **Gribojėdovas** (†1829 m.), parašęs be kitų silpnučių komedijų, ypač labai rimtą komediją *Vargas del proto* (Gore ot umà), kur su tulže pajuokiama netikęs rusų diduomenės auklėjimas, vergiškas svetimtaučių pamėgdžiojimas, savo tautos ir savo kalbos negerbimas.

Cheraskovas — rusų epikas, be kitų mažesnių veikalų, parašė ilgoką, bet visai nevykusią *Rosljados* poėmą, kurioje vergiškai seka pseudoklasikais.

Karamzina (1766 – 1826) laikomas rusų prozos tėvu. Ta jojo proza daili, stilinga, pasiliuosavusi nuo archaiškų, pasenusių formų, padauginta naujais, vykusiai įvestais žodžiais.

Karamzinas žymus kaip savo tautos istorikas, parašė 12 tomų rusų istorijos. Bet jis be to dar yra parašęs keletą apysakų ir savo įspudžius, sentimentalizmu apvilktus, kai lankė vakarų Europą. Iš Karamzino apysakų didžiausį pasisekimą turėjo *Nelaimingoji Lyza* (Biednaja Liza).

Jei greta virš nurodytų rašytojų dar paminėsime Ozerovą (1770—1816), tragedijų rašytoją, sekusį prancūzų pseudoklasikais, tai ir bus bemaž visi bent kiek svarbesnieji XVIII amž. rašytojai.

Krilovą (1768—1844), sakmių rašytoją, galima lygiai pamatuotai priskaityti prie XVIII ir XIX amžių; o kas ypatinga, tai ta aplinkybė, kad į Krilovo tverybą neturėjo jokios įtakos nei Karamzino XVIII amžiaus sentimentalizmas, nei vėliau Žukauskio ir Puškino XIX amž. romantizmas: Krilovas pasiliko savimi, visai nepasiduodamas jų įsravai, stovėdamas nuošaliai nuo tų savo laiko pakraipų literatūroje.

Anksti nustojęs tėvo, jaunas Krilovas, motinos rūpesniu, vis delto šiek tiek pramoko ir anksti ėmė valdininkauti Tverėje, Maskvoje, Rigoje, galop Petrograde, pradėjęs savo tarnybą nuo raštininkėlio su 2 rubliais (=10 litų) į mėnesį, baigęs vyriausiu Petrograde Viešojo Knygyno užvaizda. Apysenis pasidarė baisiu apsileideliu, tinginiu.

Iš pradžių Krilovas užsiiminėjo žurnalistika; paskui mėgino rašyti komedijas; tačiau didžiausią sau vardą, greta Karamzino ir Puškino, įgijo savo sakmėmis.

Krilovo sakmės vienos jo originalios, kitos verstos iš Lafonteno ir kitų sakmių rašytojų, o visos parašytos tokia tipiškai rusiška kalba, patys sakmių žvėrys-alegorijos taip gyvai ir tikrai atvaizduoja rusų tipus, kad Krilovas priskiriamas prie nacionališkiausių rusų rašytojų.

Vienos Krilovo sakmių nurodo auklėjimo įtaka (Liūto auklėjimas, Valstietis ir gyvatė, Statinė ir k.), kitomis pajuokiama visuomenės ydos (Gaidys ir perlas, Bezdžionė ir akiniai, Kiaulė po ąžuolu, Asilas ir lakštingala), trečiosios rųšies sakmės — istoriškos.

Kai kada, gal ir ne be pamato, Krilovui prikišama, kad patsai negavęs rimtesnio teoretiško mokslo, savo sakmėse perdaug iškiša priekin sveiką valstiečio protą, žemindamas teoretiško mokslo vertę (Metafizikas, Auksinis (červoniec), Larčikas ir k.).

Nuo XIX amž. pradžios prasideda pas rusus žymus literatūros augimas ir rimtėjimas. Kaip kitur, taip ir čia gaivumą įnešė romantizmo srovė.

Rusų romantizmo tėvu galima vadinti Žukauską (1783—1852), nors pas jį dar stipriai jaučiamas ir sentimentalizmas. Žukauskas ne tiek savo originaliais tvariniais, kiek nepaprastai gabiais, jo paties giliai pergyventais vertimais, daugiausia iš vokiečių kalbos, rusų poėziją tikrai atgaivino. Ypač gražiai jo išverstos Šilerio balados.

Greta Žukausko ir bemaž tuo pačiu laiku rašė ir Batiuškovas, talentu nedaug menkesnis lyrikas.

Bet tėvu naujosios rusų literatūros teisingai laikomas Aleksandras Puškinas (1799—1837), tikrai didžiausias rusų poėta. Gimęs Maskvoje, rimtesnį išsilavinimą

gavo Petrogrado bajorų licejume. Nors Žukausko ir Karamzino globojamas, vis delto už valdžios aštrią kritiką, buvo išsiųstas į Besarabiją. Iš ten aplankė Kaukazą, kurio majestatinga gamta žymiai paveikė į jauno poėto vaizduotę.

Caro Mikalojaus I grąžintas iš ištrėmimo ir materialiai gausiai jo apdovanotas, vis delto Puškinas neiškentė, kai kada augštų valdininkų nepakritikavęs. Žuvo gana anksti dvikovoje, vos 38 metų amžiaus sulaukęs.

Iš pradžių Puškinas buvo romantizmo įtakoje; ypač labai į jį paveikė anglų Baironas. Pirmosios trumpos jo poėmos: *Kaukazo Belaisvis, Čigonai, Bakčisarajaus Fontanas* gyvai pamėgdžioja Bairono karžygius.

Paskui Puškino genijus rimtėja, darosi įsavystovis, persiima realizmu. Istoriškoje poėmoje *Poltava*, kurioje Petro Didžiojo kova su žuvėdų karaliumi Karoliu XII lošia centrinę rolę, o ypač didžiame romane, eilėmis rašytame *Eugenijus Onieginas*, Puškino genijus visai subrendęs pasirodo. Be to Poltavos poėmoje kalba ir eilės labai lengvos, vaizdai ryškūs ir realiai poėtingi.

Eugenijaus Oniegino romanas, parašytas oktavomis, realiai ir gyvai piešia rusų to laikotarpio inteligentų gyvenimą, jų ydas. Poėmos-romano turinys toks:

Eug. Onieginas, gavęs labai paviršutinį, vien išviršinį išauklėjimą, anksti paragavęs visų gyvenimo malonumų, gyvendamas be augštesnio tikslo, nuobodžiauja. Paveldėjęs turtingo dėdės dvarus, išvažiuoja iš sostinės į sodžių, kur jį pamyli dvarininko duktė Tatjana ir pati Onieginui apie tai pirmoji parašo.

Onieginui tokia nayvi meilė neimponuoja, ir jis ją átstumia. Tatjana išvažiuoja į sostinę ir ten išteka už generolo. Onieginas, grįžęs į sostinę, per balių susitinka su Tatjana jau generoliene. Dabar ji, pokilio

sukury, kaip grande dame, stipriai paveikia į Oniegina; jo širdy užsidega meilė, bet dabar Tatjana jį àtstumia, pasilikdama ištikima savo pareigoms.

Greta realisto Oniegino poėmoje žymią rolę lošia poėta romantikas Lenskis: kai kurių kritikų nuomone Oniegino ir Lenskio asmenyse Puškinas nupiešė patį save įvairiose amžiaus epokose — jaunystėję ir jam subrendus.

Iš Puškino apysakų svarbiausia *Kapitono Duktė*, istoriško turinio, kurioje piešiama Katerinos II carienės laikai ir Pugačiovo sukilimas.

Taip pat istoriško turinio Puškino drama *Borisas Godunovas*, paimta iš to laikotarpio, kad Riurikų carų dinastija buvo išmirusi, o nauja Romanovų dar nebuvo išrinkta. Dramoje daug poėtingai gražių ir vaizdžių scenų, bet vaidinimui ji netinka. Paskui to turinio parašyta Musorgskio opera.

Jei prie virš nurodytų Puškino veikalų dar paminėsime jo pirmąją jaunų dienų poėmą *Ruslanas ir Liudmila,* tai ir bus visi žymesnieji jo epiški ir dramatiški veikalai.

Bet Puškinas gal ne tiek dramaturgas ar epikas buvo, kiek lyrikas. Ta jojo lyrika ir savo labai įvairiu turiniu, ir savo lengva ir artistine forma, ir kalbos turtingumu rusų literatūroje ir jų poėzijoje sutvėrė naują epoką. Puškinas tokią pat sulošė rolę rusų literatūroje, kokią Horacijus romėnų literatūroje. Puškinas pats apie save sako, kaip ir Horacijus savo vienoje odoje, kad jisai sau pastatęs paminklą pastovesnį ir augštesnį už Aigipto piramydas.

Greta Puškino paprastai statoma **Lermontovas** (1814 —1841), labai talentingas ir žymus poėta, bet anksti dvikovoje, kaip ir Puškinas, žuvęs ir nesuspėjęs savo talento visoje pilnumoje išvystyti.

Pas Lermontovą Bairono įtaka dar žymesnė, ne kaip pas Puškiną jo jaunystėje, o tos įtakos Lermontovas, del savo ankstybos mirties, ir nesuspėjo nusikratyti.

Lermontovas ypač žymus, kaip lyrikas, nors rašė ir poėmas ir apysakas, net dramų mėgino. Jo neperilgos poėmos, kaip *Demonas, Mciry, Chadži-Abrek, Izmail Bei* — visos persisunkiusios individualiu lirizmu, kuriose ir eilės nepaprastai lengvos ir skambios, ir stilius rimtai vyriškas, ir gamtos, ypač Kaukazo aprašymas vaizdus ir didingas.

Iš Lermontovo poėmų geriausia — *Demonas*. Trumpai suglaudus jos turinys toksai: Į Kaukazo kunigaikščio Gudalo dukterį Tamarą įsimyli demonas; per jį jos sužadėtinis, vykdamas į savo vestuves, kely tampa nužudytas. Tamara, dabar atsižadėjusi pasaulio eina į vienuolyną, bet ir ten ją demonas savo meile persekioja tai sapnuose, tai net realiai pasirodydamas. Galop iš nakties vienuolės ją atranda negyvą: demonas ją norėjo pasisavinti, bet šviesus angelas jo neprileido ir jos daug iškentėjusią sielą nusinešė į Dangų.

Iš proza rašytų Lermontovo romanų žymus yra jo *Mūsų laikų karžygis*, kame piešiama to laikotarpio rusų inteligento persisotinimas gyvenimu, nuobodžiavimas, nusivylimas, žodžiu sakant, rusiškas baironizmas. Tas romanas tai rinkinys atskirų pasakojimų, epizodų, kuriuose vyriausias asmuo Pečorinas, tikrai sakant, yra pats Lermontovas.

Taip pat ir neužbaigtoje Lermontovo dramoje *Kaukių vakaras* (Maskarad) figuruoja tas pats baironizmu užsikrėtęs ir nusivylęs rusų inteligentas arba pats Lermontovas.

Lermontovas, jei būtų ilgiau pagyvenęs, ar būtų atsipalaidojęs nuo svetimo baironizmo, sunku pasakyti;

paskutiniuose jo tverybos veikaluose matosi pas jį atsikartojimas, tartum, išsisėmimas. Tačiau iš antros pusės yra kai kurių jo kūrinių, lyg rodančių jo sugebėjimą būti savarankiu, savimi. Prie tokių veikalų priklauso jo ilgoka giesmė-balada apie carą Ivaną Vosylevičių, kuı labai vykusiai paimtas rusų liaudies tonas.

Dramoje ir epe Lermontovas negali susilyginti su Puškinu, bet lyrikoje visai nėra žemesnis; tik pas Puškiną daugiau švelnumo ir naturalumo, pas Lermontovą daugiau jėgos. Ypač tas skirtumas žymu, jei palyginsime jų eiles, kuriomis vienas ir antras pagerbė Napoleono I mirtį.

Puškino ir Lermontovo laikais dar gyveno ir rašė lyrikas **Kolcovas** (1808 — 1842) talentingas ir jautrus poėta, bet negavęs nei kokio bemaž išsilavinimo, tik pats per save bent kiek pramokęs. Jo be pretensijų lyrika artima liaudžiai ir turiniu, ir forma, net pačia kalba. Tos lyrikos turinys dažniausiai liūdesys ir nusiskundimas likimu ir vargais.

Savo lyrikos turiniu ir savo tonu Kolcovui paskui bent kiek panašūs vėlesnieji poėtai: **Nekrasovas** (1821—1878) ir **Nikitinas.**

Minėto laikotarpio poėtus ir jų tvarinius įvertinti labai daug padėjo gabus, kilnus ir europiškai išlavintas kritikas **Bielinskis** (1811—1848), nemėgiamas rusų atgaleivių (rusofilų) ir vadinamas zapadninku, nes savo simpatijomis linko prie vakarų, ne prie rytų kultūros. Bielinskio šviesi ir kilni kritika nemažai turėjo įtakos ir rusų literatūroje ir bendrai meno srity skoniui išsilavinti.

Iš romanų rašytojų XIX amžiuje žymiausieji buvo: Gogolis, Turgienevas, Gončarovas, Pisemskis, Levas Tolstojus, Dostojevskis.

Gogolis (1809—1852) gimimu rusinas, bet kultūra rusas, ir rašęs vien rusiškai, buvo naturalizmo pakraipos šalininkas; bet tasai jo naturalizmas visai nepanašus į prancūzų Zolės ir kitų naturalizmą. Gogolis irgi išvelka aikštėn išvirkščias gyvenimo puses, visuomenės ydas, bet tai daro, norėdamas jas pataisyti, jas su jumoru pašiepdamas, kaip pats sako, juokdamasis per ašaras.

Tos rųšies geriausi Gogolio ir rimčiausi veikalai: romanas *Mirusios Sielos* ir komedija *Revizorius.*

„Mirusių Sielų“ romano pirmame tome centrinis asmuo Čičikovas, neigiamos rųšies tipas, atvažiuoja į provincijos miestą, susitinka ir čia, o paskui jo apskrity su įvairiausiais neigiamais tipais, fiktyviai nuo jų supirkinėdamas mirusiųjų baudžiauninkų, lyg būtų buvę dar gyvi, sąrašus, kad paskui, neva jiems apgyvendinti, gautų iš valdžios pašalpos. Čia įvairiausio neigiamo plauko išvedama gyvai tipingi žmonės.

Antrame to romano tome Gogolis pamėgino piešti pozityvius tipus, bet autoriui nesisekė: tipai išėjo negyvi, nes ne iš gyvenimo paimti, tik paties Gogolio nevykusiai išgalvoti.

„Revizoriaus“ komedijos turinys toks: provincijos miesto valdininkai laukia atvykstant revizorių. Pripuolamai kaip tik tuo laiku apsigyvena miesto viešbuty atvykęs iš sostinės jaunas vėjavaikis. Valdininkai, turėdami negryną sąžinę ir manydami, jam esant revizoriu, bruka jam kyšius ir patenkinti, kad lengvai pasisekę atsipirkti. Bet čia netikėtai užgriūva tikras revizorius; kyla didžiausia panika!

Be tų dviejų savo didžiausių veikalų, Gogolis dar parašė keletą mažesnių pasakojimų. Jų vieni labai simpatingai ir gyvai piešia rusinų-malarosų gyvenimą, kaip štai: *Senovės Dvarininkai, Tarasas Bulba, Vakarai*

Sodžiuje, kituose atpasakoja mažų Petrogrado valdininkų skurdų gyvenimą, pavyzd., *Portretas*, *Nevìškis prospektas*, *Apsiaustas* (Šinel) ir k.

Turgienevas (1818—1883) buvo kilęs iš senų rusų dvarininkų ir savo romanams dažniausiai iš to luomo ėmė tipus. Pirmasis veikalas, kuriuo atkreipė į save visuomenės atydą, buvo *Medžiotojo Užrašai*. Čia pirmasis iš rusų Turgienevas pakėlė balsą prieš baudžiavą.

Geriausios jo apysakos: *Rudinas*, *Bajoro gužta*, *Tėvai ir vaikai*. „Rudine" perstatoma šviesus, inteligentiškas, geriausių pažiūrų ir norų tipas, kuriam tačiau trūksta valios ir energijos savo norus įvykinti.

Romane „Tėvai ir vaikai" įdomiai nupasakota nesusipratimai ir pažiūrų prieštaravimai tarp tėvų ir naujosios kartos, persisunkusios nihilizmu arba visos praeities neigimu.

Gončarovas (1812—1891), kilęs iš Simbirsko pirklių, baigė Maksvos universitetą ir, kaip pasiuntenybės sekretorius, vyko laivu į Japoniją. Tos kelionės aprašymas *Fregat Palada* buvo pirmasis jo veikalas, atkreipęs į save dėmesį.

Dar žymesnis jo veikalas buvo jo romanas *Paprastoji Istorija*, kur pasakojama, kaip jaunas geriausių norų žmogus, patekęs į nelemtas to laikotarpio rusų apystovas, galop atšąla savo idealams ir pasidaro paprastu valdininku-automatu.

Antras irgi labai rimtas Gončarovo romanas *Oblomovas*, kuriame piešiama tipingas sutingęs ir bevalis provincijos dvarininkas.

Pisemskis savo romanuose rodo vidurinio luomo žmones ir provincijos tipus. Jo veikaluose yra nemažai satyrizmo ir dalimi jumoro, tačiau su Gogoliu vis delto jis susilyginti negali.

Žymiausias jo romanas — *Tūkstantis baudžiauninkų*, kuriame svarbiausias asmuo Kalinavičius, iš mažo valdininkėlio suktais keliais priėjęs vicegubernatoriaus vietos, įsigijęs net tūkstantį baudžiauninkų, vis delto suklumpa ir galop žūva, bekeršydamas savo buvusiems priešams.

Levas Tolstojus (1828—1911) — tipingiausias rusas, teozophas ir literatas, įgijęs didžiausią autoritetą ne tiktai Rusijoje, bet ir plačiame pasauly. Tačiau, kaip savotiškas teozophas, Tolstojus šiandieną jau gerokai pamirštas ir nustojo savo autoriteto.

Neneigdamas Dievo ir Kristaus Evangelijos, Tolstojus vis tik juos supranta savotiškai, pripažindamas sau, ne Bažnyčiai, teisę juos aiškinti. Nuo stačiatikių Bažnyčios vyskupų atskirtas, mažai tuo besisielojo.

Bet Tolstojus, kaip literatas, iki šiol augštai vertinamas, nes jo apysakos ir idėjinės, ir meno žvilgsniu yra didžios vertės, ir parodo rašytoją, giliu psichologu esant; rods ir čia nėra Tolstojus be to, kad negalima būtų jam šio to prikišti.

Kaip idėjinis rašytojas, Tolstojus, smerkdamas rusų inteligentų dorišką supuvimą, protaudamas apie priedermes, dorovę, keldamas įvairius klausimus, dažnai savo romanuose nukrypsta nuo pasakojimo siūlo ir net nuobodus pasidaro. Dažnai savo veikaluose stengiasi jis įrodyti, kad piktam nereikia priešintis, tik veikti gerumu, ir piktadarius ne bausti, tik šviesti ir gydyti.

Iš literatiškų Tolstojaus veikalų, kurių parašė daug, žymiausi bus: *Anna Karenina*, *Karas ir taika*, *Tamsybių galia*, *Kreicerova sonata*, *Prisikėlimas* ir k.

Pirmame tų romanų, parašytame labai įdomiai, Anna Karenina, dora ir rimta moteriškė, pamyli svetimą vyrą, kai kurį laiką stengiasi nuslopinti širdį, paskui pamažu pradeda nusileisti, galop baigia savižudyste.

Romane „Taika ir karas“ Tolstojus nepaprastai vaizdžiai ir plastiškai piešia rusų šviesuomenę iš XIX amž. pradžios, kai rusai 1812 metais gynėsi prieš Napoleono I užpuolimą. Čia iš vienos pusės matosi didis rusų patriotizmas ir dvasios pakilimas, iš antros pusės dorinis jų sugedimas, savęs negerbimas, ypač augštos bajorijos tarpe.

„Kreicerova Sonata“ neperdidelis veikalas, gana drastiškai parašytas prieš paleistuvystę vyrų tarpe.

Dostojevskis (1821—1881), kaip jo sesuo biographijoje pažymi, buvo kitados kilęs iš Lietuvos bajorų. Labai žymus talentas, nepaprastai gilus psichologas, žinovas psichiškai nesveikų, iškrypusių rusiškų tipų, Dostojevskis savo gausiuose romanuose ima globon ir užtaria visus gamtos ar visuomenės nuskriaustuosius.

Dėmesį į save atkreipė Dostojevskis jau pirmaisiais savo veikalais *Beturčiai žmonės* ir *Pažemintieji ir įžeistieji*. Bet dar žymesnis jo romanai *Užrašai iš mirusiųjų namo*, kur perstatoma gyvais ir tikrais bruožais nuteistųjų kalėjimuose gyvenimas ir jų ištremimas Sibirijon, ką pergyveno ir pats autorius, buvęs ištremtas į tolimą Sibirą.

Paskui eina tokie stambūs jo veikalai-romanai, kaip štai: *Prasikaltimas ir Bausmė* (Prestuplenie i nakazanie), *Idijotas*, bet ypač *Karamazovų Broliai*, kursai galima sakyti, priklauso pasaulinei literatūrai.

Išvilkdamas aikštėn psichiškai nesveikus, iškrypusius rusų visuomenės tipus, Dostojevskis piešia tą visuomenę labai pesimistiškai ir tai ligai vienintelį vaistą mato panslavizme, kurį supranta kaip atsipalaidojimą nuo „sudemoralizuotos vakarų kultūros“.

Saltykovas-Ščedrinas (1826—1889) pasižymėjo kaip aštrus satyrikas, išvilkdamas aikštėn visuomenės ydas

iš laikotarpio prieš ir po baudžiavos panaikinimo. Žymesni jo veikalai: *Gubernijos piešiniai* 3 t. ir *Satyros prozoje*.

Iš rusų dramaturgų paskutiniaisiais laikais žymiausias **Ostrovskis** (1823—1886), gimęs Mskavoje, ten baigęs gimnaziją ir tris universitete kursus. Pirmoji jo nusisekusi komedija, kuri jam davė vardą, buvo *Savo žmonės susitarsime*, kurioje pirmą kartą taip gyvai ir taip tikrai nupiešta rusų pirklių gyvenimas su jų ydomis: apgaule, tamsumu ir pasitikėjimu savimi.

Be tos komedijos Ostrovskis parašė dar apie 50 kitų, kurių tarpe šios žymiausios: *Neturtas ne nuodėmė, Nesėsk ne į savo roges, Neturtinga nuotaka, Ne taip gyvenk, kaip norėtumei, Pelninga vietelė* ir kitos.

Visose savo dramose Ostrovskis pasirodo realistiškos pakraipos rašytojas; ypač gerai jis pažįsta ir rea liai perstato pirklių luomą, išvilkdamas aikštėn jų ydas. Ypač tipiškai ir gyvai jo piešiamas „samoduras" — kvailys savimi pasitikįs.

Antroje XIX amžiaus pusėje, ypač panaikinus Rusijoje baudžiavą, rusų rašytojai savo tvarinių romanų turinį pradeda su pamėgimu imti iš liaudies gyvenimo (narodničestvo). Prie tų rašytojų priklauso **Uspenskis, Dalis, Garšinas**, ir kiti. Iš tos pakraipos lyrikų žymesni **Nekrasovas** ir **Nikitinas.**

Tolstojui pasimirus, rusų literatūroje žymiausiais rašytojais laikoma Čechovas (1860—1904) ir Maksimas Gorkis, gimęs 1869 m.

Čechovas rašė ir dramas, kaip štai *Trys seserys*, Dėdė Vania ir kitas, bet jos silpnokos. Tačiau žymus Čechovo talentas ypač pasireiškė trumpučiuose piešiniuose, iš pilko gyvenimo paimtuose, kur marguliuoja įvairių įvairiausi tipai, nepaprastai gyvai, realiai ir su

jumoru perstatomi; tuo žvilgsniu Čechovas dalinai prilygsta Gogoliui.

Maksimas Gorkis, augęs ir ilgą laiką gyvenęs didžiame skurde, tą skurdą atpasakoja ir savo veikaluose, įvesdamas į rusų literatūrą naują basojo (bosiako) tipą. Smerkdamas politinę ir socialę visuomenės tvarką, rusų carams viešpataujant, Gorkis skelbėsi revoliucijos šalininku, kurią pranašavo ir kurioje patsai dalyvavo, nors bolševikų nėra perdaug šiandieną mėgiamas.

Pirmiausia įgijo sau vardą Gorkis trumpais talentingais pasakojimais. Paskui pasirodo ilgesni jo romanai, kaip štai *Foma Gordiejevas;* paskui, nors ne sceniškos, vis delto talentingai parašytos dramos: *Nakvynė* (Nočlež), *Saulės vaikai* ir kitos.

Gorkiui artimas, kaip žemiausių visuomenės sluogsnių ir jos purvų rašytojas Kuprinas, kurio romanas *Duobė* (Jama) piešia rusų visuomenės padugnius, įvairius išsigimelius.

Jau XX amžiaus pradžioje iš žymesnių rusų lyrikų, rašiusių simbolizmo pakraipoje, galima paminėti Balmontą, Briusovą, Jurgį Baltrušaitį, pas kuriuos ne tiek turinio, kiek formos, eilių skambesio, kalbos dailumo žiūrima. Jurgis Baltrušaitis, ištautėjęs lietuvis, jei būtų rašęs lietuviškai, mūsų neperturtingoje literatūroje, be abejo, būtų užėmęs garbingą vietą; rusų literatūroje pasiliks vos trečiaeilis rašytojas įnamys.

Lenkų Literatūra.

Lenkai priėmė katalikų tikėjimą jau X amžiuje, Mečislovui I karaliaujant; tačiau artimesni jų santykiai su vakarų Europa, matyt, iš pradžių neturėjo žymesnės įtakos į jų literatūros užmazgą; vos tik XVI amžiuje

atsiranda pas lenkus literatūros pavyzdžiai ir iš karto pasiekia žymų laipsnį.

Kas ypatingai pažymėtina, tai ta aplinkybė, kad katalikų tikėjimas čia nuo pat pradžios nepadarė įtakos į liaudies tverybą ir nesutvėrė nei kokių legendų. Nesimato irgi čia bent kokio karžyginio liaudies epo. Išliko vien pasakos apie Krakusą, Vandą ir apie legendarį Piastą karalių, kurį žiurkės suėdusios.

Nesimato senovėje pas lenkus ir šventųjų giesmių, išskyrus vieną *Bogarodzicą*, kurioje matosi čekų įtakos žymės.

Kazimierui Jogailaičiui karaliaujant, XV amžiuje lenkų šviesuomenė pradeda plačiai vartoti lotynų kalbą, kuri iš pradžių nustumia antron eilėn lenkų kalbą ir liaudies tverybą, jei ji kokia buvo.

Tačiau XVI amžiuje artimesni lenkų santykiai su Italija ir renesansu ne tiktai davė pradžią lenkų literatūrai, bet sykiu ir suteikė jai žymų rimtumą tokie rašytojai, kaip Rey, Kochanovski's, Skarga ir Šymonovičius.

Rejis (1505—1569) buvo Liuterio mokslo pasekėjas. Be prozaiškų religinio turinio jo veikalų, reikia pažymėti jo dar nevisai pavykę psalmių vertimai, bet ypač jo originalus didaktiškas veikalas *Veidrodis arba teisingojo žmogaus gyvenimas*, kuriame atsispindi tikras to amžiaus lenkų bajorų gyvenimas.

Mėgino Rejis ir dramą dialogu formoje rašyti, turinį paėmęs iš Senojo Įstatymo Juozapo nuotykių; bet tai dar labai silpna dramos tik užuomazga.

Daug žymesnis už Rejį buvo **Jonas Kochanovskis** (1530—1584), tikrai įkvėptas, iš Dievo malonės poėta, susipažinęs su klasiškais romėnų pavyzdžiais ir jais sumaniai sekęs. Jo kalba daili, naturali ir artima da-

bartinei inteligentų kalbai; eilės lengvos, kurių metrika primena lotynų klasikus.

Kochanovskį teisingai laikoma lenkų poėzijos tėvu. Be mažesnių jo dalykėlių, palyginti žymesni jo kuriniai tai *Psalmių* eilėmis vertimas, kuris ir šiandieną, dar nėra pasenęs ir maldaknygėse vartojamas.

Toliau labai gražios ir jautrios jo *Raudos* (Treny), kurias parašė, anksti mirus mylimiausiai ir nepaprastai gabiai savo dukterei Uršulei. Galop jo dramos mėginimas *Grąžinimas graikų pasiuntinių* (Odprawa greckich poslòw) irgi daug geriau nusisekęs, nekaip Rejo „Juozapas".

Simonas Šymonovičius (1558—1629) turėjo, be abejo, poetišką talentą, bet jo neišvystė; gražios jo *Idilijos*.

Petras Skarga (1536—1612) jezavitas, garsus kalbėtojas, kursai savo iškalbingais pamokslais karštai gynė katalikų tikėjimą prieš liuteronus ir kalvinus. Skarga žymus lenkų stilistas, kursai laikomas lenkų prozos tėvu. Garsiausi jo išleisti *Seimo Pamokslai*, kuriuose pranašauja Lenkų valstybės žlugimą, del nepataisomų tautos ydų ir jos netvarkos.

Nuo XVII amžiaus iki XVIII amž. pusės lenkų literatūra labai nupuola, ypač XVIII a. pradžioje; lotynų kalba bemaž visai nustelbia lenkų kalbą, kurią vartoja tik žemesnieji sluogsniai, per pusę maišydami su lotynų iškraipyta kalba. Yra tai vadinamasis makaronizmo laikotarpis.

Tame pusantro šimtmečio laikotarpy vieną tik žymų poėtą epiką galima nurodyti, Vaclovą Potockį iš XVII amž., parašiusį eilėmis poėmą *Chocimo Karas*, kuri tačiau ilgai buvo platesnei visuomenei visai nežinoma, nespaudinta, išlikusi rankrašty.

Toje poėmoje poėta apgieda vieną žymiausių XVII amž. iš Lietuvių-Lenkų istorijos įvykių, didžią jų pergalę ties Chocimu (1621 m.), kur buvo nugalėti turkai. Poėmoje gal pergriežtai prisilaikoma istorijos, mažiau matosi tikros poėtiškos tverybos.

Be tos gana žymios nors neperilgos poėmos, buvo ir kiti panašūs, nors dar silpnesni, epiškų veikalų mėginimai, kaip štai Jonui Sobieskiui karaliui panegirikas, **Kochovškio** parašytas, turkus ties Viena 1683 m. nugalėjus.

XVII amžiuje, ypač Vladislovo IV karaliaus, mėgta ir globota teatras, kursai čia, kaip ir kitur, išsivystė iš religinių apeigų ir įvairių dialogų, bažnyčioje, o paskui ir viešose vietose laikomų. Po renesanso įtaka pradėta versti iš lotynų, o paskui ir iš prancūzų dramaturgų. Žymiausias buvo **Morštynas**, be kitų dalykų, išvertęs Kornelio „Sidą“.

Iš originalių to laikotarpio dramatiškų veikalų gal geriausia komedija *Iš valstiečio karalius*, parašyta **Borykos** Petro.

Nuo XVIII amž. antrosios pusės prasideda politiški Lenkams smūgiai. Jie baigiasi tuo, kad Lietuvių-Lenkų respublika nustoja nepriklausomybės, padalinta trijų jos kaimynų; lenkų kalba ir literatūra pasidaro vieninteliu ryšiu tarp trijų buvusios valstybės dalių: čia t. y. literatūroje ir susikaupia tautos gyvybė.

Tada prasideda reakcija ir lenkų literatūros atgimimas, kursai pasiekia savo aukščiausio laipsnio lenkų romantizmo periode. To periodo pirmtakūnai buvo: Krasickis, Vengierskis, Trembeckis, Naruševičius, Voroničius ir Niemcevičius.

Vysk. **Ignotas Krasickis** griovas **(1735—1801)** rašė satyriško pobūdžio poėmas, kaip štai *Žiurkių karas*, *Vienuolių karas* (Monachomachija) ir kitas, kur nema-

ža sąmojingumo, bet turinys ir nepergilus ir kai kada vyskupo asmeniui nepritinkąs. Augščiau stovi jo *Sakmės*, kurių kalba gryna ir turinys rimtesnis.

Vengerskis (1755—1787) ir **Trembeckis** (1723—1812) buvo abudu po prancūzų Voltėro įtaka, be gilesnių įsitikinimų laisvamaniai, kurie ypač geiduliams ir šios žemės galingiesiems mėgo tarnauti, kurių tačiau eilės ir jų kalba labai lengvutės ir forma turtingos. Trembeckio eilės formos žvilgsniu pačiam paskui Mickevičiui buvo pavyzdžiu. Ypač graži savo kalba, nors turiniu tuščia jo poėma *Zofijuvka*, kurioje Trembeckis apgieda griovo Potockio parką, įrengtą ir pavestą jo gražuolei žmonai Zofijai.

Vysk. **Naruševičius** (1733—1796) norėdamas pakelti lenkų dvasią ir tėvynės meilę sužadinti, rašo platoką ir rimtą *Lenkų tautos istoriją*.

Varšuvos arkivysk. **Voroničius** (1753—1829), irgi didis lenkų patriotas, nemažai turėjo įtakos į visuomenę savo simpatingais ir turiniu kilniais poėtiškais veikalais, kai štai *Himnais į Dievą* ir savo *Sibilomis*, kuriomis pranašauja garbingą ir didžią lenkų ateitį, tuo būdu norėdamas pakelti politinėse nelaimėse tautos dvasią.

Nemcevičius 1757—1841, irgi didis patriotas, eilėmis, kurias pavadino *Istoriškomis Giesmėmis*, apgieda trumpai visus svarbesniuosius istoriškus įvykius ir lenkų karalius, pradėdamas nuo pusiau mythiškų pasakų, baigdamas Jonu Sobieskiu karaliumi.

Niemcevičiaus „Ist. Giesmės“ savo laiku buvo labai populiarios ir turėjo didžios įtakos: jaunuomerė jų mokinosi atmintinai, susipažindama tuo būdu su savo tautos praeitimi, persisunkdama tėvynės meile. Rods, poėzijos žvilgsniu tos Giesmės, kap didaktiško pobūdžio, didesnės vertės neturėjo.

Be to Nimcevičius rašė *Atsiminimus*, mėgino dramų ir romanų. Vienas jo fantastiškų romanų stengiasi atvaizduoti tolimą ateitį ir piešia išsvajotus 3333 metus po Kr.

XIX amž. pradžioje sužadintas lenkų patriotizmas dar daugiau sustiprėjo įtakoje romantizmo, kursai iš Europos vakarų čia atėjęs, kaip ir kitur, gaivinančiai paveikė į literatūros eigą. Istoriški Valter-Skoto romanai įkvėpė viduramžių ir bendrai praeities pamėgimą; Baironas buvo skaitomas su ypatingu įdomumu, kaip kovotojas už laisvę; galop Herderio ir Šilerio raštai atkreipė atydą ir suįdomino savosios liaudies tveryba.

Lenkų romantizmo literatūroje tėvu laikomas Kazys Brodzinskis (1791—1835), kursai ir savo literatūros paskaitomis ir savo idilija *Viesław* skiepijo savo liaudies tverybos pamėgimą.

Toliau toje romantizmo įtakoje rašė Malčevskis ir vadinamieji Ukrainos poėtai Zaleskis ir Goščynskis.

Malčevskis (1793—1826) buvo ir savo privatiniame gyvenime nelaimingas ir išleidęs savo neperilgą poėmą *Mariją*, neturėjo pasisekimo, net nepadengęs spaudos išlaidų. Tuo tarpu vėlesnieji kritikai, jau po autoriaus mirties, jo trumputę poėmą įvertino labai aukštai; ypač ryškiai ir idealiai nupieštas nelaimingos, paskandintos Marijos asmuo.

Goščynskio (1803—1876) žymiausias veikalas — poėma *Kanevo pilis*, kurioje labai žymi Bairono įtaka: asmenys kupini nevaržomos laisvės troškimų ir nepasitenkinimo dabartimi.

Zaleskio (1802—1886) eilės stebėtinai lengvos, melodingos ir jausmingos; nors tasai jausmas nėra gilus. Žymesni jo tvariniai: *Dūmos ir dūmelės*, *Stepų* (tyrų) *Dvasia*, *Šventoji Šeima*.

Tačiau didžiausiais ne tik romantizmo laikotarpy, bet ir bendrai visoje lenkų literatūroje poėtais iki šioliai skaitosi Mickevičius, Slovackis ir Krasinskis.

Adomas Mickevičius (1798—1855) priskaitomas prie pasaulinių genijų. Gimęs ties Minsko Naugardėliu, baigė gimnaziją pačiame Naugardėly, universitetą Vilniuje. Du metu mokytojavęs Kauno gimnazijoje, buvo ištremtas į Rusiją už tai, kad priklausęs prie slaptos studentų draugijos.

Gavęs leidimą išvažiuoti į užsienus, į Lietuvą Mickevičius jau negavo progos sugrįžti. Skaitė slavių literatūros prelekcijas tai Paryžiaus Sorbonoje, tai Šveicarijos Lozanoje, trankėsi po Europą, kai kurį laiką pasidavęs neigiamai Tovianskio įtakai ir jo Lenkų mesianizmui. Galop pasimirė Konstantinopoly, ieškodamas visur Lenkijos nepriklausomybei išgauti draugų ir pagelbininkų.

Jau Vilniuje studentaudamas, Mickevičius pasižymėjo draugų tarpe poėtišku talentu. Pirmieji jo veikalai, vokiečių romantikų įtakoje rašyti, buvo *Balados ir Romansai*, kurių tarpe *Oda į jaunimą* buvo lenkų romantikų, tartum, programinė.

Paskui Kaune Mickevičiaus parašyta trumpa istoriška poėma *Gražyna* iš Vytauto Didžiojo laikų, kurioje jau ne tiek romantizmo, kiek klasiško grožio.

Jau į Rusiją ištremtas, baigė Mickevičius ilgesnę istorišką poėmą *Konradą Valenrodą*, kurios turinys — lietuvių su kryžiuočiais kovos Vytauto Didž. laikais. Čia centrinis poėmos asmuo, Konradas Valenrodas kryžiuočių magistras, labai primena Bairono karžygius.

Kad Mickevičius tikrai buvo kai kurį laiką Bairono įsravoje, rodo ir jo labai gražūs lenkiški vertimai iš „Čaild Haroldo", ir visos „Giauro" poėmos vertimas.

Rusijoje būdamas ir aplankęs Krymą, parašė Micke-

vičius stebuklingai gražius, rytų koloritu nušviestus *Krymo Sonetus*, Gustaičio lietuviškai išverstus.

Išvykęs į užsienius, Mickevičius parašė didžiulę poėmą iš XII giesmių *Ponas Tadas* ir dramatizuotą veikalą *Bočiai*. Šis pastarasis veikalas nebaigtas, turi tris nesurištas dalis, kurios atskirai paimtos turi stiprių vietų, bet sunku susekti, ką poėta norėjo čia pareikšti ir kaip manė dalis surišti. Bendrai imant, poėta čia vaizduoja dalinai ir savo paties ir savo tautos pergyvenimus.

Bet poėma „Ponas Tadas" tai tikra tautos epopėja, pilniausiai atvaizduojanti Lietuvos bajorų gyvenimą tais laikais, kai Napoleonas I kariavo prieš Rusiją. Kadangi moterų rolė ir visuomeniniame ir politiniame gyvenime tuomet buvo labai kukli ir siaura, gal delto ir šioje poėmoje vos dvi moterys: Zosia ir Telimena šiokią-tokią, bet vis delto labai menką rolę lošia, palyginti su ilga ir įvairia vyrų galerija.

Antra, kas šiai Mickevičiaus poėmai galima prikišti, tai centrinio poėmos asmens, pono Tado, neryškus ir labai pilkas būdas, palyginti su kai kuriais antraeiliais, bet labai ryškiais pavyzdž. Soplica, Gervazu ir kitais.

Tačiau poėmos stiliaus vaizdingumas ir poėtingumas nepaprastas, iš antros pusės poėto meilė ir prisirišimas didis prie Lietuvos, kurios bet gi nemoka poėta sau įsivaizduoti be Lenkų.

Mėgino Mickevičius ir dramos, bet čia didesnio sugebėjimo neparodė. Neturi didesnės vertės ir jo proza rašytos mesianiškos *Knygos* (Księgi pielgrzymstwa polskiego).

Greta Mickevičiaus stovi Julijus Slovackis (1809—1829, kursai su Mickevičiumi varžėsi del pirmenybės. Slovackis gimė ir mokslus baigė irgi Vilniuje; bet

poskui emigravo į užsienius, aplankė daug kraštų, ilgiau gyveno Paryžiuje, Romoje ir Šveicarijoje.

Slovackis pasižymėjo ir lyrikoje ir epe ir dramose. Nebuvo pas Slovackį tokio pažiūrose rimtumo ir gilumo, kiek pas Mickevičių; bet už tat eiliavimo lengvumu ir stiliaus gražumu nieks iš lenkų poėtų dar nėra su juo susilyginęs.

Kalbos ir stiliaus žvilgsniu gražiausias jo veikalas, be kitų trumpučių eilėraščių, be abejo yra *Sveicarijoje*, kur vienkart ir vietos koloritas ir meilės jausmo subtiliškumas stačiai nepalyginamas.

Antras veikalas, turinio nepainaus, neilgas, bet jausmo gilumu ir expresija nepaprastas tai *Maru užsikrėtusiųjų tėvas*. Čia stebėtinai gyvai piešiama baisūs tėvo pergyvenimai, kai jo trys vaikai paeiliu, o galop ir žmona, maru kvarantanoje užsikrėtę, miršta, o jis pats išlieka gyvas, nors maldauja Alacho sau mirties.

Iš kitų neperdidžių Slovackio poėmų galima dar nurodyti *Joną Bieleckį*, *Gyvatę*, *Vienuolį*, ypač *Beniovskį*; čia piešiama laikai, kai Lietuvių-Lenkų respublika nustoja savo nepriklausomybės.

Iš dramatiškų Slovackio veikalų žymesni: *Marija Stuart*, *Mindowe*, Kudirkos išversta lietuviškai, *Mazepa*, ypač *Kordionas*. Jausmingas ir poėtingas jo pasakojimas proza Anhelli, kuriame atvaizduojama ištrėmimas į Sibirą.

Jei Slovackis toli gražu su Mickevičiumi nesusilygino epe, tai lyrikoje, kalbos turtingumu ir nuoširdumu stovi už jį, rodos, augščiau. Iš jo trumpų lyriškų tvarinių, kaip pavyzdį, galima nurodyti *Himną saulei leidžiantis tarp marių*.

Zigmantas **Krasinskis** (1812—1859), grovas, generolo sūnus, gavo labai rimtą ir gilų išsilavinimą. Tėvas

norėjo, kad sūnus del karjėros liktų ištikimas Rusijai, bet sūnus, didis patriotas, nepanorėjo slėpti ar slopinti savo jausmų; todel visą bemaž gyvenimą užsieniuose besitrankė.

Krasinskis talentu lygus Mickevičiui ir Slovackiui; tik jo veikalai nėra tiek populiarūs, nes gilesni, daugiau philozophiški, mažiau suprantami platesnei visuomenei.

Žymiausi jo dramatiški veikalai: *Nedieviškoji Komedija* ir *Iridionas*; iš lyrinių: *Ateities Psalmės*, iš poėmų Priešaušrys (*Przedswit*).

Apie „Nedieviškąją Komediją" Mickevičius pasakęs, ją turint pasaulinės reikšmės: kaip Dantės Dieviškoji Komedija — pasaulinė katalikiškoji poėma, taip Krasinskio Nedieviškoji Komedija esanti pasaulinė katalikiškoji tragedija.

Toji nuomonė, be abejo, perdėta; vis delto Krasinskio veikalas kelia labai gilų klausimą: kovą tarp aristokratijos ir demokratijos, tarp idealizmo ir realizmo. Svarkiausi čia du asmenys: grovas Henrikas ir demokratų vadas Pankracas, kurie kariauja tarp savęs. Pankracas, kovoje neatsižvelgdamas priemonių, ima bent tuo tarpu viršų.

Antroje dramoje „Iridione" pravedama ta mintis, kad ne kerštas, ne neapykanta prikels lenkų tėvynę ir ją paleis iš vergijos, tik kantrybė, ištvermė ir darbas. Čia Krasinskis pasirodo esąs šalininkas ne sąmokslo, ne sukilimų, ne perversmų, bet nuolatinio, legalio, ištvermingo darbo.

„Priešaušrio" poėmoje poėta liepia nesmerkti tėvų už jų kaltes, tėvynę pražudžius, bet mylėti praeitį, patiems jų klaidų vengti ir veikti, Kristaus principų prisilaikant.

Be virš minėtų ir žymiausių lenkų romantizmo šulų galima dar nurodyti bent kiek vėlesnius ir talentu silpnesnius: Kornelį Ujejskį, Teofilį Lenartavičių ir Kandratavičių Syrokomlią.

Kornelis **Ujejskis** (1823—1897) buvo karštas lenkų patriotas lyrikas. Plačiai žinomas jo parašytas himnas *Z dymem pożarów* (Su gaistrų dūmais). Iš lyriškų jo rinkinių geriausias: *Jeremijos Raudos*. Joms artimos: *Ebrajų Melodijos*.

Rašė Ujejskis ir trumpas poėmas, kaip štai: *Maratonas*, *Kosciuškos Laidotuvės*, *Konfederatas*; bet stambesnio talento čia neparodė.

Lyriniai Ujejskio eilėraščiai irgi nevienodos vertės: yra kai kada tikrų perlų, kaip štai: Užpustyta bakužė, Dievo angelas, Agara tyruose ir kiti.

Teofilis **Lenartavičius** (1822—1893) buvo mozūras. Negavęs rimtesnio išsilavinimo mokyklose, stengėsi trūkumus paskui papildyti pasiskaitymais ir kelionėmis po įvairias Europos šalis.

Rašė Lenartavičius nemažai; bet jo tveryba nepasižymėjo nei platesniu regračiu, nei gilesniu turiniu; kaip pats prisipažįsta, jo giesmė nesiekianti toliau mozūrų laukų, jų miškų ir dangaus.

Lenartavičius daugiau pasižymėjo, kaip lyrikas, nors ir jo lyrika, rods naturali ir jautri, kartais perdeda perdideliu sentimentalizmu, o atsikartodama pasidaro nuobodi.

Prie geresnių episkų jo veikalų priklauso: *Įkvėpimas* (zachwycenie) ir *Palaimintoji* (błogosławiona). Pirmoje poėmėlėje pasakojama, kaip motina, įkritusi į letargą, aplanko dangų, skaistyklą ir pragarą, o paskui su savo vaikučiu apie tai kalbasi. Antroje poėmoje apsakoma, kaip ta pati motina, tikrai mirusi, eina į dangų ir ką ji ten mato.

Kondratavičius (pseud. **Syrokomlia** 1823—1862), neturtingų Lietuvos bajorų sūnus, baigęs vos VI gimn. klases, iš pradžių tarnavo Nesvyžiuje pas kn. Radvilą; paskui gyveno ar Vilniuje, ar jo paties nuomojamame dvarely ties Vilnium. Savo išsilavinimo trūkumus stengėsi papildyti skaitymu: ypač mėgo Krasickio ir Valter-Skoto veikalus skaityti.

Syrokomlia parašė nemažai ir lyrinių eilių ir epiškų ir net dramatinių; bet stipresnio kūrybinio talento neparodė. Jo veikalai daugumoje perdaug ištęsti, be platesnio užsimojimo, paviršutiniai sulipdyti; kai kurie skubotai, be gilesnio įkvėpimo ir pergyvenimo, taip sakyti pareikalavimui del duonos sumegsti.

Tačiau mažiau išlavintam skaitytojui Kondratavičiaus veikalai lengvai suprantami, per tatai populiarūs. Ypač gerai nusisekusios kai kurios jo dainelės, tapusios labai mėgiamos smulkių bajorų dvareliuose ir mielai dainuojamos.

Iš epiškų jo veikalų palyginti geriau nusisekę: *Jono Demborogo pasakojimas, Jono Korsako išpažintis Ponas Morkus pragare.* Savo istorišku turiniu žymesnės, nors nevisai pasisekusios poėmos: *Margis Punės kunigaikštis* ir *Piastų duktė*, lietuviškai išverstos.

Prie žymesnių romanų rašytojų pirmoje XIX amžiaus pusėje priklausė Rzevuskis, Korzeniovskis ir bent kiek vėliau Juozas Kraševskis.

Enrikas **Rzevuskis** (1791—1866), augštos kilmės ir senose tradicijose išauklėtas, nemėgo ir nesuprato savo amžiaus siekių ir idealų, per tatai ir nemažai turėjo priešų. Iš jo veikalų, proza rašytų, žymesnieji: *Pono Severino Soplicos atsiminimai, Krokuvos pilis* ir geriausias jo romanas *Lapkritys*, kuriame nušviečiama lenkų visuomenė iš XVIII amž. galo, Augustui Poniatovskiui karaliaujant.

Juozas Korzeniovskis (1797—1863) buvo iš smulkesniųjų Podolės bajorų; mokslus baigė Kremenčiaus licejume, kai tasai mokslo žvilgsniu buvo labai augštai pastatytas. Mirdamas testamente įrašė tuos maldos žodžius: „kad Dievas vestų jo tėvynę proto, darbo ir mokslo keliais“! Tie žodžiai geriausiai apibūdina patį Korzeniovskį ir jo veikalų tendenciją.

Rašė Korzeniovskis ir apysakas, ir dramas ir komedijas, vienkart tarnaudamas švietimo srityse; kai kurį laiką buvo Zigm. Krasinskio mokytoju.

Juozas Kraševskis (1812—1887) gimė vadinamoje Podlekijoje (Poliesie), universitetą baigė Vilniuje. Rašė labai daug: 444 tomus įvairiausių apysakų išleido. Rašė lenkiškai, nors save skaitė lietuviu ir mėgo Lietuvos istoriją studijuoti, apie ją rašyti.

Pirmieji veikalai, kuriais atkreipė visuomenės dėmesį, buvo apysaka *Poëta ir pasaulis* ir baltomis eilėmis parašyta iš lietuvių padavimų poėma *Vytoliorauda*, išversta paskui lietuviškai.

Kraševskis atsižymėjo nepaprastu darbštumu ir mėgdavo pats sakyti, kad darbas esąs didžiausias jo malonumas. Jis ne tik parašė daugybę įvairiausio turinio apysakų, keletą komedijų, bet dar rasdavo užtenkamai laiko ir istoriškoms ir philozophiškoms studijoms; be to dar redagavo paeiliu nemažai rimtų laikraščių.

Kraševskio apysakos vienos iš visuomeninio gyvenimo, kuriose pravedami ir skiepijami rimti krikščioniški principai, tėvynės meilės kupini, kitos apysakos paimtos iž Lietuvos iš Lenkų istorijos.

Apie Kraševskį kai kada sakoma, kad jis išmokinęs lenkų visuomenę skaityti: tikrai, jo apysakos savo laiku buvo labai populiarios ir labai skaitomos. Vėliau, pradėjus rašyti Sinkevičiui, Kraševskio apysakos pradėta užmiršti.

Kraševskis, jau senelis ties Drezdenu gyvendamas ir, rodos, savo apysakoms rinkdamas medžiagos, buvo Vokiečių įtartas šnipavimu Prancūzų naudai ir, tur būti per nesusipratimą, tvirtovės kalėjiman nuteistas.

Iš geriausių tame laikotarpy komedijų rašytojų buvo gr. Aleksandras Fredro (1783--1876). Gimęs ir mokslus baigęs Galicijoje, paskui tarnavo Napoleono I legionuose. Napoleonui atsisakius nuo sosto, grįžo namon ir, paėmęs Moljėrą sau pavyzdžiu, ėmė rašyti komedijas, kurių parašė labai daug.

Fredro komedijos turėjo pasisekimą; bet, kaip visados, atsirado ir nevykusių kritikų, kurių užgautas autorius nustojo savo veikalus spaudinti. Tik jau po mirties atrasta dar 17 iki toliai nežinomų.

Geriausios Fredro komedijos skaitosi: *Mergaičių įžadai* (Śluby panieńskie), *Ponas Jovialskis*, *Kerštas*, *Vyras ir žmona.*

Pirmosios iš tų komedijos toks maž daug turinys: Gustavas ir Albinas pasiryžę vesti dvi jiems patinkančias merginas, tačiau perdaug savimi pasitikėdami, eina prie tikslo neperdaug uoliai. Mergaitės Klara ir Anielė, tuo užgautos, daro įžadus visai netekėti. Tik tuomet jaunikiai, supratę esant pavojų, pradeda karštai suktis apie merginas ir po visokių šposų ir intrigų jiems galop pasiseka atitraukti mergaites nuo įžadų.

Toji komedija buvo autoriaus parašyta kaip tik tuo metu, kai pats Fedro vedė žmoną. Jos įžangoje autorius sakosi norėjęs įrodyti, kad vyras vadovaujasi protu, o moteriškė ten visa, kur ją veda širdis.

Fredro komedijose akcija gal ne visados nuosekliai pravesta, užbaiga kai kada netikėta, neužtenkamai pamatuota, asmenys nevisados psichologiškai naturalūs, bet už tat jo tipai gyvi, vaizdūs, aiškūs. Pirmojo lai-

kotarpio jo komedijos daugumoje eilėmis rašytos, pomirtinės proza.

Antroje XIX amžiaus pusėje lenkų literatūra susilaukė eilės labai gabių romanų ir apysakų rašytojų, pakrypusių nuo romantizmo į realizmą. Iš tarpo tų rašytojų žymesni: Enrikas Sienkevičius, Elyza Orzeškienė, Aleks. Glovackis.

Sienkevičius (1846—1916) visupirma atkreipė skaitančios visuomenės į savę dėmesį mažesniais, talentingai parašytais kūriniais, kaip štai: *Paišiniai anglimi* ir novelėmis: *Hania, Toji trečioji, Senas tarnas* ir k.

Paskui pasirodė jo trys didžiulės istoriškos apysakos vadinamoji trilogija, kur Sienkevičius, sekdamas Valter Skotu, labai gyvai ir įdomiai piešia nelaimingąjį XVII amž., kuomet Lietuvių ir Lenkų valstybė, maskolių, kazokų, žuvėdų, turkų apsupta ir užpulta, atsidurė ant bedugnės krašto. Čia, greta karžygiškų ir didvyriškų pastangų ir patriotizmo, rodomi ir neigiami tipai, kaip Zagloba (anglų Falstafas), Jonušis ir Boguslovas Radvilos, kuriuos autorius, rasit, neteisingai padarė tėvynės išdavikais.

Toliau eina irgi istoriški Sienkevičiaus romanai: *Kryžiuočiai* ir *Quo vadis*. Pirmasis labai vaizdžiai, nors gal bent kiek perdėdamas piešia baisų kryžiuočių žiaurumą karuose su lenkais ir lietuviais. Antrame perstatomi ištvirkę Nerono laikai ir krikščionių persekiojimai.

Galop romanai *Be dogmos* ir *Polonieckių šeima* atvaizduoja pilką dabarties lenkų visuomenės gyvenimą.

Sienkevičiaus plunksna moka labai suįdominti skaitytoją, gyvai piešia vaizdus ir įvykius, galop daug parodo sąmojingumo; tačiau asmenų ir tipų piešiniuose kai kada atsikartoja.

Elyza **Orzeškienė** (1852 1912) parašė palyginti gan daug apysakų romanų, kurie tačiau artizmo žvilgsniu žymiai menkesni už Sienkevičiaus veikalus. Jos romanų turinys — pilkas visuomenės gyvenimas: valstiečių, žydų ir augštesnio luomo (Bene nati).

Visi Orzeškienės veikalai turi dorą tendenciją, nurodydami visuomenės trūkumus ir norėdami juos pataisyti. Tarpe kitų klausimų Orzeškienė nurodo ir moterų auklėjimo ydas, reikalauja moterims daugiau savistovumo. Ji reikalauja daugiau teisių ir žydams, juos užtardama.

Iš Orzeškienės veikalų žymesni: *Ponas Graba, Paskutinė meilė, Ant Nemuno, Meiras Ezofovičius, Bene nati*.

Aleksandras **Glovackis** (pseud. **Prus** 1847—1914) gimė Voluinėje, baigė universitetą ir paskui gyveno Varšuvoje. Savo raštišką karjerą pradėjo nuo silpnokų jumoristinių pasakojimų. Jau rimtesnis jo vėliau išleistas novelių rinkinys, kur autorius pasirodė gana geras psichologas.

Visai subrendęs Pruso talentas pasirodė jo paskesnėse didokose apysakose, kaip štai: *Lėlė, Emancipantės* ir istoriškame iš senojo Aigipto gyvenimo romane *Faraonas*. Paskutinė jo parašyta apysaka *Vaikai* (Dzieci) irgi priklauso prie rimtų veikalų.

Greta virš minėtų rašytojų proza stovi poėtai, rašę eilėmis: Adomas Asnykas, Marija Konopnickienė ir Kasprovičius.

Adomas **Asnykas** (1838—1897) daugiausia gyveno ir palaidotas Krokuvoje. Buvo žymus lyrikas, kurio tvariniuose dažniausiai skamba pesimizmo styga, ypač po 1863 m., nepasisekus lenkų sukilimui prieš maskolius. Bet tas pesimizmas, laikui bėgant, virsta pamažu į liūdesį, galop į rezignaciją.

Formos žvilgsniu, eilių skambumu ir lengvumu Asnykas prilygsta pirmaeiliams lenkų poėtams, kurio poėzijoje, ypač trumpesniuose eilėraščiuose jaučiasi antiškos, klasiškos formos.

Be lyrinių eilėraščių Asnykas rašė ir dramatiškus, kaip štai *Kęstutis* tragediją ir *Broliai Lerche* komediją; šios rods negali susilyginti su nuoširdžiais jo lyriniais tvariniais; vis delto nėra be vertės.

Marija Konopnicka (1846—1910) gimė Suvalkuose, bet gyveno daugiausia Kališe, Varšuvoje ar Galicijoje. Kaip ir Asnykas, Konopnickienė stipriau pasireiškė lyrikoje, kuri ir pas ją linkusi į pesimizmą, liūdesį ir skundus. Yra nemažai jos lyrikoje švelnaus, moteriško nuoširdumo, užjaučiant vargams nuskriaustųjų, ypač neapšviestos, tamsios liaudies; bet yra nemažai ir perdėto aimanavimo, kai poėtė visą vargų kaltę nuverčia ant Dievo.

Formos žvilgsniu Konopnickienė turi daug panašumo su Asnyku, mėgsta klasiškas formas, nors eilių ritmitikoje dažnai stengiasi paimti liaudies dainų toną. Iš lyrinių jos veikalų gal geriausias rinkinys *Italija* pavadintas.

Be lyrinių tvarinių rašė Konopnickienė ir trumpas noveles. Iš didesnių jos veikalų žymiausias *Ponas Balceris*, poėma parašyta lengvomis eilėmis, ilgesnė už Mickevičiaus „Poną Tadą". Čia poėtė piešia vargus išeivių į Braziliją, kurie nusikamavę ir išsiilgę grįžta į tėvynę.

Kai kurie kritikai tą poėmą lygina su Mickevičiaus „Ponu Tadu", bet toli gražu juos lyginti! Konopnickienė mėgsta savo tvariniuose kelti ir philozophiškus klausimus, bet tie klausimai nepergilus, kai kada nayviški;

Jonas Kaspravičius, valstiečių sūnus (1860 m. gimęs), vienas žymiausių lenkų lyrikų paskutiniais laikais, lin-

kęs bent kiek į simboliką, kuri tačiau lengvai permatoma ir suprantama.

Pradėjęs savo lyriką nuo užuojautos savo lenkų valstiečių ir savo liaudies vargams, Kaspravičius ėmė paskui kas kartą platesnius užbriežti regračius ir užtarti viso pasaulio nuskriaustuosius ir bedalius. Tačiau jo pesimizmas — vyriškas, kurs nėra bejėgiu verkšlenimu, kaip pas Konopnickienę, bet tvirtu pasiryžimu piktą nugalėti, pašalinti.

Iš lyrinių Kaspravičiaus tvarinių žymesni: Šventas Dieve, Dies irae, Himnas šv. Pranciškaus Asyžiečio· Salve Regina. Be lyrinių, kurie atsižymi tobula forma, rašė jis ir trumputes poėmėles ir dramatiškus veikalus, galop lenkiškai gražiai išvertė kai kuriuos pasaulinės literatūros veikalus.

Žymių dramaturgų lenkų literatūra XIX amžiuje kaip ir neturėjo; tik jau amžiaus gale įgarsėjo Vyspianskis. Be virš minėto Aleksandro Fredro dar bent kiek rimtesnį komedijų rašytoją galima nurodyti Mykolą Balucki.

Vyspianskis, gim. 1869 m. Krokuvoje, yra žymus tapytojas, bet dar žymesnis rašytojas. Pradėjęs nuo baladų ir giesmių, savo talentą parodė ypač dramose ir tragedijose, kurioms turinį sėmė dažniausiai arba iš netolimos praeities: *Varšavietė*, *Lapkričio naktis*, *Legionas*, arba iš Lenkų senovės: *Kazimieras Didysis*, *Boleslolas Drąsusis*, arba net iš Graikų istorijos: *Achilėjis*, *Odisėjo pagrįžimas* ir k.

Bet geriausios Vyspianskio dramos laikoma: *Vestuvės* ir *Atsipalaidojimas* (Wyzwolenie), kurių turinys paimta iš dabarties, ir stengtasi nustatyti luomų santykiai; čia ir paties poėto pažiūros matosi.

Kai kurios Vyspianskio dramos panašios į poėmas; vis delto tipai išvesti gyvi, kupini energijos, ryškūs.

Pats stilius, nors vietomis šiurkštokas, bet stiprus, liaudies ir archaizmo posakiais paįvairintas.

Mykolo Baluckio (1837—1901) geriausios komedijos: *Patarėjai pono patarėjo*, *Emancipantės*, *Darbštūs tinginiai*, *Sunkūs laikai*.

Przybyševskis (gim. 1868 m.), persisunkęs vokiečių Nitšės philozophija, iš pradžių vokiškai ir rašė philosophiškos pakraipos poėmas, kaip štai: *De profundis*, *Satans Kinder*, paskui jau lenkiškai tos pačios krypties apysakas, kaip *Žemės sūnūs*.

Galop ėmė rašyti Przybyševskis dramas, kuriose irgi žymaus talento neparodė, besivaikydamas naujų kelių ir pakraipų. Przybyševskis tai lenkų dekadentizmo šulas ir jo pionierius. Savo pažiūromis visai nutolęs nuo katalikybės, pastarais laikais vėl pasidarė praktikuojančiu kataliku.

Iš žymesnių apysakų rašytojų paskutiniais laikais minėtini Reymontas ir Žeromskis.

Reymontas Vladas (1868—1925) labai stambus romanų rašytojas, kursai, pradėjęs nuo mažesnių vaizdžių iš liaudies gyvenimo novelių, paskui parašė tokius psichologiškai realius iš liaudies gyvenimo romanus, kaip *Pažadėtoji žemė*, o ypač *Valstiečiai* (Chlopi, 4 tom.), kurį galima pavadinti lenkų liaudies epopeja iš XIX amž. galo. Tas romanas net ir kalba parašytas ne literatiška, tik liaudies dialektu, bet labai gyvu ir turtingu.

Viena iš paskutiniųjų jo žymesnių istoriško turinio apysakų įvardinta *1794 metai*, 3 t., kur aprašoma Lenkų valstybės puolimas ir kova už nepriklausomybę.

Žeromskis Stepas (1864 — 1925) pradėjo literato pašaukimą irgi nuo mažų patriotinio turinio novelių, kuriomis stengėsi lenkų jaunimą, studentus atitraukti nuo rusų nihilizmo ir jo kosmopolitizmo.

Paskui ėmė rašyti didesnes apysakas, kaip štai *Sizifo darbas*, kuriose pasireiškė jo bajorų ir dvasiškijos neapykanta, o užuojauta ir simpatija liaudžiai ir nuskriaustiesiems. Tokios pakraipos jo apysaka *Žmonės be prieglaudos*, 2 t.

Graži Žeromskio trumpesnė apysaka *Mintys apie etmoną* (Duma o Hetmanie), kur pasakojama apie etmoną Stan. Żółkievskį. Žymi irgi jo apysaka *Kova su šetonu*, 3 t.

Bet rimčiausias Žeromskio romanas, lyg kokia istoriškoji poėma yra *Pelenai* (Popioły), 3 t., kur piešiama laikotarpis 1797—1812, arba lenkų legionų prietykiai.

Iš silpnesnių apysakų rašytojų galima dar paminėti Mariją **Rodzievičaitę**, kaipo Lietuvoje gimusią, kurios ir keletas apysakų paimta iš Lietuvos gyvenimo ir lietuviškai paskui išversta, kaip štai: *Dievaitis*, *Žemės Dulkės*.

Iš silpnesnių paskutinio laikotarpio lyrikų galima nurodyti **Tetmajerį**, **Rydelį** (1870—1918), **Niemojevskį** ir **Mirjamą**, naujosios krypties šulus, ypač pastarasis, leidėjas laikraščio *Chimera*.

Latvių Literatūra*).

Kaip lietuvių taip ir latvių tautos didžiausias turtas — gausios dainos. Tų dainų nemaža siekia net stabmeldystės laikų, kaip štai *Ligo dziesmas*, iki šiol tebedainuojamos šv. Jono išvakarėse. Nuo XIX amž.

---

*) Apie Latvių literatūrą, man prašant, yra parašęs prel. Kazim. Jasėnas, Rigos univ. prof., kuriam čia nuoširdžiai tariu ačiū. Man teko jo straipsnį bent kiek tik sutrumpinti, apleidžiant smulkmenas ir kai kur saviškai pertvarkant.

pradžios imta jas stropiai rinkti. Daugiausia jųjų surinko Krišjanis Barons (1835—1923) išleidęs jų 8 knygas (35.790 originalių dainų).

Turtingi latviai ir savo pasakomis, bei karžygių mytais. Tarp pastarųjų žymiausias yra *Lačplesis*, gimęs iš lokėsmeškos motinos stipruolis milžinas. Jam atminti įsteigta Lačplesio ordenas. Uoliausias pasakų rinkėjas buvo Puškaitis (1859 — 1903), surinkęs daugiau negu 6.000 pasakų.

Rašomoji latvių literatūra prasideda dvasiškais veikalais, kurių autoriai buvo dvasiškiai nelatviai. Petras Kanizijus 1585 m. išleidžia pirmą katalikų knygą *Katolu katkisms*, Vilniuje spausdintą, o sekančiais metais išeina Jono Rivljo pastoriaus parašytas Liuterio katekizmas *Enchiridion*.

Pirmutinis latvių kalboję rašęs poėta buvo Kristaps Fürekers (†1680); parašė 120 giesmių, kurių dauguma iki šiol bažnyčiose protestantų tebegiedama. Saksonietis Ernsts Glüks 1689 m. išleidžia pirmą latvių kalboj bibliją.

Pasaulinei literatūrai pramynė kelią Pridrikis Stenders (1714 — 1796) pastorius, išleidęs latvių gramatiką, žodyną, rašė irgi pasakas, sakmes, noveles, odas. Teikė taip pat jis žinių apie gamtą, geographiją, kosmographiją; žodžiu, rūpinosi liaudies apšvietimu.

Stenderso vardas ištisą šimtmetį skambėjo po visą Latviją ir rado daug pasekėjų vokiečių ir latvių tarpe, kurie pradėjo versti mažesnius dalykus iš Šilerio, Getės ir kitų vokiečių poėtų, net mėginti originalių scenos vaizdelių ir savo lyrikos.

Iš pačių latvių pirmieji, kurie rūpinosi savo liaudies švietimu, minėtini: Aklasis Indrikis (1783 — 1828), bemokslis, mėgęs eilutes ir nemaž jų sudėjęs; Ansis

Liventals gim. 1803 m., savo eilutėmis apsakęs latvių vargus ir kančias; jo plačiai žinoma daina *Sveiks Baltija*, Ansis **Leitans** (1815 — 1874) išvertęs nemaž apysakų iš vokiečių kalbos ir įkūręs laikraštį *Majas Viesis*, **Dünsbergis** 1816 — 1902, išvertęs apie 100 knygų.

Pirmą savaitinį laikraštį *Latviešu Avizes* įsteigė pastorius Karlis **Vatsons**, kurio laida tęsėsi iki 1915 m. Vatsonas domėjos ir lietuviais: kartą matydamas suvargusį lietuvį, bevežantį pono javus į Rygą, sušuko: „kai pamąstai, kad tas žmogus kilęs iš tautos, davusios Ringaudą, Mindaugą, Gediminą, Algirdą, ypač gi Kęstutį ir jo sūnų Vytautą, tuos karžygių didvyrius, kad jis viengentis su jotvingiais, žuvusiais Leonydo mirtimi, tai sielvarta pagauna širdį, verki žuvusios tautos didybės ir keiki geležinę likimo ranką".

Tikras tautinis latvių atgimimas ir jų literatūros pažanga prasideda nuo 1850 m., panaikinus baudžiavą: latviai susipranta esanti atskira tauta, turinti teisę sukurti savitą kultūrą.

Pirmasis naujoj pakraipoje kelio skynėjas buvo Krišjanis **Valdemars** (1825 — 1891), parašęs 300 apysakų - novelių, kuriose ragino tautiečius stotį į tautinį darbą, o rusų valdžiai įrodinėjo, kaip kenksminga jai pačiai latvių germanizacija. Leido irgi Petrograde jis savaitinį laikraštį *Peterburgas Avizes*.

Valdemaro idėjas palaikė jo bendradarbiai: **Spagis** (1820 — 1871), **Biezbardis** (1806 — 1886), **Attis** († 1874), vienas žymiausių latvių patriotų, įvedęs į literatišką kalbą daug naujų žodžių, pašalinęs germanizmus, **Karlis** (1835 — 1906) parašęs latvių tautos himną *Dievś svėti Latviju* (1874), **Pumpurs** (1841 — 1902), skambindamas gilaus patriotizmo stygą, rašo tautinį epą iš 6 giesmių *Lačplesis*.

Bet visų populiariškiausias tame laikotarpy buvo poėta **Auseklis** 1850—1879. Jo lyrika kupina poėzijos, lengva ir dailia forma apvilkta. Geriausiai jam pavyko patriotinės dainos ir gamtos vaizdai. Jis pirmutinis atkreipė dėmesį į mergaičių apšvietimą tautai atgaivinti. Jo satyra „ubi bene, ibi patria" ir šiandieną populiari.

Broliai **Kaudziši**: Reinis (1839—1920) ir Matiss (gim. 1848), bendromis jėgomis parašė žymią apysaką *Miernieku laiki*, sveiko jumoro kupiną kurioje atvaizduota tikriausi latvių tipai.

Nuo 1880 m. prasideda pas latvius romantinis laikotarpis, kuris tačiau neilgai čia tęsias, vis delto pagaminęs nemažai kad ir neperdaug žymių rašytojų. Nusikratę baudžiavos ir praturtėję, latviai ima svajoti; tikrenybė savo vargais ir dienos našta jų nebepatenkina. Prikeldami išsvajotą laimingą senovę su jos mytologiją, rašytojai ima penėti tautą saldžios svajonės vaizdais, gausiai vartodami meilę savo paveikslų fonui.

Iš to laikotarpio žymesni: **Materu Juris** (1845—1885), mėginęs savo romanu *Sadzīves vilnī* išlyginti luomų skirtumą ir sujungti moterystėn dvarininko dukterį su latvių žemdirbiu. **Jusminš - Lautenbachs** parašė gana vykusiai keletą epiškų kurinių, iš kurių geriausiai jam pasisekė *Zalkša ligava*. (Žalčio sužadėtinė), **Krišjanis Kalninš**, **Purkalits** ir kiti.

Vienas geriausių tame laikotarpy apysakų rašytojas laikoma **Apsišiu Jėkubs** (gim. 1858). Jis labai gyvai nupiešė valstiečių gyvenimą ir davė tikriausius latvių tipus su jų teigiamomis ir neigiamomis pusėmis. Jo raštai turi daug pedagoginės vertės, ypač kuriniai: *Iz tautas bilžu galerijos, Bagatī radī, Svešos ļaudis.*

Pūrapuke (1864 — 1902) parašė keletą linksmų

humoreskų, iš kurių bene geriausia bus *Lelšu svetbllžu griezejs* (Lietuvių paveikslų skaptytojas).

Aug. **Deglavs** (1862 — 1922) rašė romanus iš darbininkų gyvenimo; žymiausias jo istorinis romanas *Rīga*- 3 t. Ypač vyko jam intrygų užmezgimas ir jį išrišimas.

Allunans (1848 — 1912) įgarsėjo dramaturgo talentu ir buvo latvių teatro įkūrėjas. Būdamas vienkart geru aktorium, jis gerai suprato scenos ir akcijos reikalavimus, atatinkamai ir savo talentą sunaudojo. Jo dramą: *kas tie tadi, kas dziedaja bez saulites vakarà* suvaidinta apie 1000 kartų. Populiarios buvo ir jo komedijos, iš kurių *Pašu audzinats* susilaukė jau trečios laidos.

Nuo 1890 m. išsivysčius tautiniam latvių gyvenimui, pakilus pramonei, suskilus latviams į luomus ir partijas, literatūra, metusi svajones, ima rūpintis ir rišti realaus gyvenimo problemas, nukrypdama į vienpusišką natu-ralizmą, išvelkantį vien atvirkščias gyvenimo puses.

Zeiferts (gim. 1865) aštria kritika peikia bergždžias romantikų svajones, **Jansons** († 1917), kovodamas su poėtų erotizmu, propaguoja moteriškės emancipatiją, perša materializmą ir Markso mokslą.

Poėtai, kaip štai **Veidenbaums** (1867 — 1892), **Zvargulu Edvards** (Treumanis) gim. 1866 m., **Sudrabu Edžus** (Zilbers) gim. 1860 m., savo kūriniais smerkdami augštesnių luomų pramogas, jų neteisingą elgesį su žemesniais luomais ypač darbininkais, iškelia perdėdami šių pastarųjų vargus, ašaras, skriaudas, apgaubdami juos kentėtojų nimbu. Jų pastangos, priruošdamos liaudį revoliucijai, greitu laiku susilaukė atatinkamų vaisių, gaisrais nušvietė visą Latviją.

Sudrabu Edžus tarp kitų dalykų, idealizuodamas vargualių gyvenimą, savo poėmoms ir apysakoms sė

mė medžiagos ir iš lietuvių gyvenimo. Jis vertė ir Mickevičiaus „Konradą Valenrodą."

Toliausiai pastumėjo socialį perversmą Eliza Pliekšanė Aspazija (gim. 1868 m.) Gabi, talentinga, apdovanota turtinga vaizduote, turėdama labai gyvą būdą, ji vaizdžiai, aiškiai, net drastiškai piešia neigiamas gyvenimo puses, ypač sunkią moteriškės padėtį, jos pažeminimą. Uoli feministė ir socialistė puikioj, gyvoj formoj žavi skaitytojus, juos pavergia ir priruošia protus naujiems idealams.

Vartodama ryškiausias stilistikos priemones: figuras personifikacijas, simbolius, patosą, aštrius iš gamtos baisenybių epitetus, Aspazija moka sužadinti dėmesį ir vaizduotę. Ne veltui latviai ją pavadino *audros ir liepsnų poėte.*

Geriausiai jai pavyko dramos: *Vaidelote, Saules tiesibas, Ragana, Sedraba škidrauts,* ir poėmos *Saules meita, Patiesiba, Prologs Laime.*

Vaidelytės turinys paimta iš lietuvių XIV-amž. gyvenimo. Algirdas skiria savo dukterį Mirdzą kunigaikščiui Laimonui, pamilusiam vaidelytę Asją. Mirdza visa širdimi atsidavusi Laimonui, bet sužinojusi apie jų veidmainystę, iš pradžių reikalauja jo ir Asjos mirties. Tačiau paskui kilni meilė ima viršų ir, išmeldusi iš Krivaičio pasigailėjimo pasmerktiemsiems, pati pasiaukoja dievams, nusidurdama.

Drama taip patiko latviams, kad savo vaikus dažnai krikštija Mirdzos ir Laimono vardais.

Greta Aspazijos, talentu už ją nežemesnis, stovi jos vyras Janis Rainis Pliekšans gim. 1865 m. arti Alukštos, augęs Latgaliuose, porą metų gyvenęs (1895-1897) Panevėžy, nuo 1899 m. ištremtas į Viatkos guberniją, iš kur 1903 m. persikėlė į Šveicariją, galop 1920 m. grįžta į nepriklausomą tėvynę.

Karštas patriotas, griežtas socialdemokratas, gabus dainius ir talentingas dramaturgas, griežtu nusistatymu ir būdu panašus į savo žmoną Aspaziją, kaip drąsus kovotojas už laisvę.

Savo idėjas ir mintis Rainis mėgsta simboliais reikšti. Turinį dramoms ima iš tautos pasakų, istorijos ir dainų. Jo kalba ryški, daili ir galinga.

Rainio dramos, kuriose jis po simbolių priedanga vaizduoja žymiausius latvių tipus, taip patiko tautiečiams, kad pavyzd. *Uguns un nakts* jaunajame Rygos teatre dar prieš karą vaidino be pertraukos 40 kartų, o *Jazeps un vina brali* nacionaliame latvių teatre jau pirmame 1920 m. sezone 50 kartų.

Iš lyrinių Rainio veikalų daugiausia poezijos yra rinkiniuose *Talas noskanas zila vakara* ir *Tie, kas neaizmirst*. Poėmoje gi *Ave sol* daugiau protavimo negu lyrizmo.

Iš Rainio vertimų paminėtini: Getės Fausts, Šilerio Vilhelms Tells ir Marija Stjuart, Puškino Boris Godunovs ir Šekspyro Antonijs un Kleopatra.

Simboliais reiškia savo idėjas ir Karlis **Skalbe** (gim. 1879 m.) ypač modernėse pasakose, kuriomis pasirodė tikru menininku ir beveik gali lygintis su garsiuoju Andersenu. Augšto artizmo pasiekė jis ir savo lyrika, duodamas puikių gamtos vaizdų ir malonių idilijų.

Vilis **Prudons** (gim. 1874 m.) vienas geriausių latvių poėtų. Dailioj formoje jis duoda lyrizmo kupiną turinį. Jo švelnus ritmas dažnai virsta tikra muzika. Giliai atjausdamas sunkią varguolių padėtį ir matydamas turtuolių pramogas, jis norėtų palengvinti nuskriaustųjų likimą, nulyginus luomų skirtumą.

Pludonui gerai vyksta taip poėmos, balados, kaip ir trumpesni eilėraščiai ar vertimai. Iš poėmų paminė-

tinos: *Rekviems*, *Dlvas pasaules*, *Atraitnes dels*, iš baladų! *Salgales*, *Mada loms*.

Vertė Pludons irgi lietuvių dainas ir Nitšės *Ta runaja Zaratustra*, kur parodė savo kalbos skambų lankstumą ir brandą.

Greta naturalizmo netrūko latvių literatūroje ir romantikų arba neoromantikų, kaip **Valdis** (gim. 1865 m.), kurs ragina tautiečius mesti materializmą ir pamilti idealius siekius; Janis **Poruks** (1871 — 1911), miręs nervų ligoninėje, savo apysakoje *Perlu zvejnieks* žadina siekti kilnesnių idealų; pastorius **Niedra** (gim. 1871 m.) lyrikoje irgi neoromantikas; Fricis **Barda** (1880—1919) linkęs į melancholiją.

Ilgesnes apysakas rašė: **Doku Atis**, **Zeibolta** Jekabs, **Janševskis** Jekabs. Ernsts **Birznieks Upits** — plastingų novelių kurėjas. **Saulietis**, **Blaumanis** (1863—1908) rašė dramas ir komedijas, **Brigaderu Anna** (gim. 1869) scenos vaizdus.

Dar prieš didįjį karą atgimęs, neoromantizmas greit nukrypo į simbolizmą, impresionizmą (Antons **Birkerts** g. 1876 m.), galop į dekadentiškai mystikinę srovę, pasirinkęs savotišką paslaptingą kalbą.

Kas gyvas, ypač po karo, ėmė rašyti eiles, noveles, poėmas, romanus, dramas. Kai kurie parodė ir talento, bet daug yra, be abejo, tuščių pelų, beprasmių naujadarų, betikslių skambių žodžių. Į objektyvią jų veikalų kritiką gal būtų ir peranksti įsileisti.

Čia paminėtini naujesniųjų laikų lyrikai: **Sudrabkalns**, **Virza**, **Kurcijs**, **Grins**, **Ziemelnieks**, **Rozits**; romanų ir apysakų rašytojai: **Švabe**, **Ezerinš**, **Upits** (trilogija *Robežnieki*), **Calits**, **Ansis Gulbis**, **Strals**; dramaturgai: **Grūzna**, **Petersons**, **Lindulis**, Jeps **Baldzens**-

Be originalių rašytojų dar yra ir gabių vertėjų: **Straubergs** išvertė „Keninš Oidipus", „Saistitais Prometejs", „Sengrieku lirikas antologija", **Glezens** „Antigoną", **Aldofs Erss** „Don Kichots" ir kiti.

Suomių Literatūra.

Rašyta suomių literatūra, pastaraisiais laikais taip turtingai išsivysčiusi, negiliau siekia senovės už lietuvių literatūrą. Ji prasideda liaudies tveryba: giesmėmis, rūnomis vadinamomis, pasakomis, mįslėmis.

Pirmasis, nemažai rūnų surinkęs (1822—1831) ir jas atspaudinęs, buvo Zacharis **Topelijus.** Jo darbą toliau varė Elijas **Lönnrotas,** kuriam, jas berenkant, atėjo į galvą mintis, suvesti senas rūnas į vientisą epą kaip padaręs Homeras ir Osianas; ir tikrai, 1833 m. jisai sudarė vadinamąją mažąją Kalevalą, o paskui, papildydamas vis naujomis rūnomis, 1849 m. išleido galutinai nustatytą *Kalevalą,* tikrą liaudies epopėją, sudėtą būk tai giesmininko Väinämoinės iš 50 giesmių ir 22,795 eilučių su aliteracijomis. *)

Sunku pasakyti, ar tame rinkiny daugiau liaudies tverybos, ar paties Lönnroto. Tas pats Lenrotas, surinkęs lyriškas rūnas, jas pavadino *Kanteletar* ir 1840 m. išleido, o bent kiek vėliau atspaudino priežodžių, mįslių ir pasakų rinkinius.

Raštiškoji suomių literatūra prasideda nuo reformacijos laikų. Jos tėvu laikomas Abo vyskupas Mikaėlis **Agrikola** (1508—1557), kursai rūpinosi liaudies švietimu ir nemažai pagamino dvasinio turinio knygų.

---

*) Kalevalos lietuvišką vertimą pagamino kun. Sabaliauskas (Žalia Rūta), ir 1922 m. Švietimo ministerija išleido.

Pirmasis šventų giesmių (101) rinkinį parūpino Jokūbas **Finno** (Suomalainen † 1588).

Greta suomiškų knygų spaudinta jų ir žuvėdų kalboje, bet palyginti mažiau. Taip, **Messenijus** (1579—1636) žuvėdiškai parašė eilėmis *Suomių kroniką*.

Bet nuo 1640 m., kai įsteigta Abo universitetas, žuvėdų ir lotynų kalbos ima viršų šviesuomenės tarpe; suomių kalba palieka liaudžiai; nors laikas nuo laiko vis delto šis tas ir suomiškai spaudinama. Taip, 1642 m. pasirodo suomiškai išversta visa Biblija; 1701 m. išleidžiama naujas šv. giesmių rinkinys, kursai be pataisų vartojamas išliko iki 1886 m. Eskilis **Petrejus** išleidžia 1649 m. pirmąją suomių gramatiką.

Matas **Salamnijus** (†1691) parašė gana vykusiomis eilėmis *Mesijadą* arba džiaugsmo giesmę apie Jezų. **Forsijus** 1702 m. išleido suomiškų priežodžių rinkinį ir pirmasis atkreipė dėmesį į liaudies tverybą.

Karolio XII karas su Rusais daug pakenkė apšvietimui: universitetas Abo ir spaustuvės užsidarė, daug inteligentų iš Suomijos pabėgo į Žuvėdiją. Karui pasibaigus, apšvietimas tik pamažu šaly atsigauna.

Danielis **Juslenijus** 1745 m. išleidžia rimtą suomių žodyną. Literatūra gauna pasaulinio pobūdžio, atsipalaidojus nuo dvasinės. Iš naujo atidarytame universitete žuvėdų kalba vėl įsigali ir visai nusmelkia lotynų kalbą.

Gustavui III viešpataujant, šalies kultūra ir literatūra žuvėdų kalboje atgimsta; veikaluose matosi daugiau skonio, poėzijos, švelnesnės formos. Didžiausios įtakos visam tam laikotarpiui turėjo mokytas Gabrielis **Porthanas** (1739 — 1804), žuvėdų kultūrai kelti daug pasidarbavęs; jo vardu net epoka kartais vadinama. Žymiausias tuomet žuvėdų kalboje poeta buvo **Francenas** 1772—1842.

Suomių kalboje tame laikotarpy pasirodo pirmasis 1776 m. laikraštis, Lizelijaus leidžiamas. Buvo tuo laiku irgi keletas suomių poėtų kaip štai Genanderis, Frosteras, Ragvaldis, Lagus ir kiti, bet žymesnio originalio talento jie neparodė.

Nuo XIX amž. pradžios, atskyrus Suomių kraštą nuo Žuvėdų, pradeda kilti suomių tautinis ir kultūrinis atgimimas, vadovaujant Arvidssonui (1791—1858). daugiau laikraštininkui ir istorikui, negu poėtui.

Prie Abo universiteto susitelkia suomių studentų draugija ir leidžia almanachus. Čia iškyla ginčas, kurį dialektą: rytinį ar vakarinį galutinai pasirinkti literatūrai; ginčą nuramino Lenrotas, pasirinkęs vidurinį kelią ir suminkštindamas kraštutinumus.

Tuo laiku pasireiškė ištisa poėtų eilė, nors ir nežymių, kaip štai: Juteinis (1781—1855), Poppijus, Bergh (1803—1853), bet visus perviršijo virš minėtas Lenrotas (1802—1884), kursai ir savo asmeninius lyriškus eilėraščius rašė ir galutinai nustatė rašto kalbą. Iš liaudies poėtų tame laikotarpy dangiau įgarsėjo: Korhonen'as (1775—1840), Kymäläinen'as (1790—1855), Puhakka (1816—1893).

Gražiausiai pražydo suomių literatūra žuvėdų kalboje, kai pasirodė didžio talento poėta Runebergas (1804—1877), o apie jį kaip centralį asmenį, spietės silpnesnės jėgos, susibūrusios Elsinkuose į vadinamąją „šeštadienio draugiją", kurioje įgarsejo Cygnejus prof. ir poėta, Nervanderis, paties Runebergo žmona Fredrika, kaip novelistė, galop labai produktyvus poėta, svajotojas romantikas Topelijus (1818—1898).

Pats Runebergas realista siauresnėje prasmėje, linkęs į idealizmą, didis suomių patriota, mylėjęs savo krašto praeitį, kėlęs tautos sąmonę, viltį ir pasitikėjimą.

Pas jį ir nepaprastas minčių aiškumas ir klasiškų formų gražumas.

Iš jaunesniųjų, rašiusių žuvėdų kalba, rasit, gabiausias, didis entuziasta **Veckselis** (1838—1907), kurio istoriškoji tragedija *Danielis Hjort* viena geriausiųjų Suomijoje. Iš moterų, žuvėdiškai rašiusių, paminėtinos poėtės: **Sara Vacklin** (1790—1846) ir Vilhelmina **Nordström** (1815—1902).

Suomių kalboje tikra rimta literatūra galingai ima pasireikšti tik nuo 1860 m. Rods, jau 1831 m. įsteigta suomių literatūros draugija, kurios programa ir užsimojimas nuo 1858 m. žymiai praplėsta. Ji daug prisidėjo prie vertimo Šekspyro, Šilerio, Lesingo, Ruso ir kitų rašytojų. Taip pat tautos sąmonę labai sužadino ir Jonas **Snellmanas** (1806—1881), kaip laikraštininkas ir profesorius.

Bet suomių literatūros ūgį žymiai sutrukdė keistas 1850 m. išleistas įstatymas, kuriuo einant cenzūra galėjo praleisti tik religinio ir ekonominio turinio spaudinius. Tik 1860 metais tas įstatymas atšaukta.

Nuo to laiko sužydi tikroje prasmėje suomių literatūra, kuriai atatinkamai prirengė ir patobulino kalbą poėtai: **Oksanen'as** (1826—1889) ir **Suonio** (1835—1888). Pirmojo eilėraščių rinkinys *Kibirkštys* (Säkeniä) pasižymi rimtu, vyrišku, jėgos kupinu stiliumi, antrasis Suonio — jautrus, švelnus.

Bet tikru platesnio užsimojimo menininku poėtu buvo **Aleksis Kivi** (1834—1872), žymus ir savystovis talentas. Ypač ryškūs jo komedijų ir rūstų tragedijų tipai. Geriausi jo dramatiniai veikalai: *Sodžiaus batsiuvys* (Nummisuutarit), *Vedybos*, tragedija *Kullervo* ir lyriška drama *Lea*.

Kivio dramos padėjo pamatą suomių teatrui 1872 m. įsteigti. Augštai vertinamas ir jo romanas *Septyni*

brolilai, parašytas platesniu užsimojimu, kupinas jumoro. Jo lyrika originali ir tolesniai išvysto sveiką Runebergo realizmą. Kivio proza turėjo tiek įtakos, kiek Kalevala savo eilėmis.

Visi kiti ir to laikotarpio ir vėlesnieji poėtai, palyginus su Kivi, tai antraeiliai, kurių žymesni laikomi šie: **Bergbom** Kaarlo (1848—1905) dramaturgas, kursai daugiausia pasidarbavo nuolatiniam teatrui įsteigti, poėta **Tuokko** (†1896 m.) labai geras vertėjas, Evaldas **Jahnssonas** (†1895 m.) istoriškų romanų ir dramų rašytojas, Pietari **Päivärinta** (†1913 m.) realista. **Minna Kanth** (1844—1897) savo pirmose, dar nesubrendusiose novelėse linkusi į kraštutinumą už proletarų ir moterų vargus, paskui atsipalaidojo nuo kraštutinių išsišokimų ir ėmė piešti gyvenimą objektyviai. Jos dramos po Kivio stovi pirmoje vietoje.

Nuo 1880 metų suomių literatūroje jaučiasi žymi įtaka Björnsono, Jbseno, taip pat rusų ir prancūzų rašytojų. Naujesnių novelistų, rasit, žymiauias **Juhani Aho** gim. 1861., pas kurį daug lyrizmo, liūdesio, ilgesio istoriškos praeities; jo tvarinių kalba stebėtinai graži.

Arvidas **Järnefeltas** gim. 1861 m. pradėjo nuo realizmo; paskui ir dramose ir romanuose pasidavė rusų Tolstojo įtakai.

Pakkela gim. 1862 m. ypač vaizdžiai moka piešti proletarų gyvenimą.

Kauppis Heikkis gim. 1862 m. gerai piešia savo Savolaksų kraštą ir moterų tipus.

Ivalo gim 1866 m. rašo daugiausia istoriškus romanus.

Bent kiek vėliau realizmas pas suomius nukrypsta į subjektyvizmą ir perdėjimą: **Mala Talvijos** (g.1871

m.) Jmari Kianto (g. 1874 m.), Kilpi (g. 1874 m.) vienšališkai paliesdami socialį klausimą, perdaug vargus išpučia. Joel Lehtonen'as (gim. 1882 m.) savo vyzijose nukrypsta į nitšejizmą.

Tačiau toji subjektivizmo srovė nebuvo pastovi. Vėlesnieji rašytojai po įtaka Strindbergo, Knuto Hamsuno, Anatolio Franso grįžta į neoromantizmą ar simbolizmą.

Jonas **Linnankoski** (1869—1913) kupinas patoso, etiškai rimtas, savo idėjinėms dramoms ima dažnai bibliškus motyvus: ypač kilni jo *Jeftės duktė*.

Marija **Jotuni** (gim. 1880 m.), dramaturgė ir novelistė, ypač moka įsigilinti į veikiančių asmenų psichiką.

Pastarais laikais ypač gausūs novelistai: **Kallaš** (g. 1878), **Vilkuna** (g. 1879), **Onerva** (g. 1882 m.) novelistė ir lyrikė.

Iš tarpo tų kurie ypač lyrikoje stambiau pasireiškė, minėtini **Kramsu** (†1895), **Kajander** (†1913) geras irgi Sekspyro vertėjas, **Erkko** (†1906) lyrikas ir dalimi dramaturgas.

Iš jaunesniųjų žymiausi talentai laikomi: **Leino** (g. 1878) ir **Kyösti** (g. 1873), ypač gražus Leino rinkinys *Helkaglesmės*.

Greta suomių literatūros suomių kalboje, iki šioliai nenustojo savo reikšmės ir žuvėdų kalba, kurioje irgi nemažai rašoma. Iš pastarųjų rašytojų galima nurodyti: **Mörne, Gripenbergas, Jansonas.** Vis delto suomių kalba ima viršų ir literatūroje ir šalies gyvenime.

Opera pas suomius atsiranda 1873 m. ir kai kuri laiką varžosi su teatru, bet 1879 m. del lėšų stokos kai kuriam laikui buvo užsidariusi, kuo pasinaudojo teatras. Naujas tautos teatras, Bergbomo rūpesčiu 1902 m. iš aukų pastatytas, sutalpinina 1000 žiūrėtojų.

P a s t a b a. Kadangi apie lietuvių literatūrą netrūksta lietuvių kalboje platokų rašinių, kaip štai pp. Biržiškos, Jakšto, Tumo, Zajančkauskio ir mano kitą kartą išleistos trumpos apžvalgos, ir kadangi lietuvių literatūra augštesnėse mokyklose išeinama gana plačiai, tai bent tuo tarpu nebuvo gyvo reikalo jos čia dėti sutrumpintame maštabe, kad išlaikius proporciją su kitomis literatūromis ir neišėjus iš ribų trumpos literatūrų istorijos.

TURINYS.

Čia paminėtųjų rašytojų rodyklė